

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

XXIV. évfolyam (2021)
1. szám

EURÓPAI TÜKÖR

ISSN 1416-6151 (nyomtatott)
ISSN 2560-287X (elektronikus)

EURÓPAI
TUKÖR EUROPEAN
MIRROR

Európai Tükör
A Nemzeti Közszolgálati Egyetem tudományos folyóirata

Főszerkesztő: Kecsmár Krisztián

Szerkesztőségi titkár: Pásztor Szabolcs

Szerkesztőség:

Kecsmár Krisztián

Koller Boglárka

Ördögh Tibor

Pásztor Szabolcs

A szerkesztőbizottság elnöke: Koller Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:

Arató Krisztina

Balogh Csaba

Baranyai Gábor

Christian Schweiger

Csehi Zoltán

Fehér Miklós Zoltán

Fóris György

Gazdag Ferenc

Győri Enikő

Halmai Péter

Hegyaljai Máttyás

Jobbágy Zoltán

Kaló József

Karin Liebhart

Ladislav Cabada

Martonyi János

Navracsics Tibor

Nyikos Györgyi

Olga Gyárfásóva

Palánkai Tibor

Pap András László

Papp Tekla

Simonné Gombos Katalin

Somssich Réka

SzecsKay András

Takács Szabolcs

Zupkó Gábor

A szerkesztőség címe: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

A szerkesztőség e-mail-címe: europaitukor@uni-nke.hu

A folyóirat weboldala: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/eumirror>

Megjelenik évente négy alkalommal.

Kiadó: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Ludovika Egyetemi Kiadó Iroda

A kiadásért felel: Koltay András rektor

Olvasószerkesztők: Resofszi Ágnes, Gergely Zsuzsánna, Tar Krisztina

Műszaki szerkesztő: Fehér Angéla

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.

ISSN 1416-6151 (nyomtatott)

ISSN 2560-287X (elektronikus)

Tartalom

TANULMÁNY

Bajkán Domonkos – Drabancz Áron – El-Meouch Nedim Márton: Az Európai Unió tagállamainak csoportosítása gazdasági változók mentén – fókuszban Kelet-Közép-Európa.	5
Barna Szabó: Definition of Globalization in the Context of European Integration	19
Olivér Kovács: Encoded Weakening of the European Integration – The EU-specific Vectors of Disorientation.	43
Ádám Marton: The Relationship Between Increased Debt Ratio and Economic Growth in the European Union: The Granger Causality Approach	77
Vivien Czezele: How Does Monetary Policy Affect Income Inequality? Evidence from Europe	95
Balázs Szilágyi: The Role of Transport in Catching Up of New Member States	113
El-Meouch Nedim Márton – Alpek B. Levente: A magyarországi bankfiókhálózat területi elhelyezkedésének és klasztereződésének vizsgálata az európai bankfiókbezárási trend közepette 2020-ban	131

KÖNYVISMERTETÉS

Kondor Zsuzsanna: Járt utat a járatlanért...	149
Teleki Bálint: A többsebességű Európa az ajtónkon kopogtat	163
Pásztor Szabolcs: Kettős küldetésben: Mélyülés és integrálódás a Gazdasági és Monetáris Unióban	169
Norbert Tribl – Mónika Mercz: European Realities in the 21 st Century.	173

Bajkán Domonkos – Drabancz Áron

– El-Meouch Nedim Márton

Az Európai Unió tagállamainak csoportosítása gazdasági változók mentén – fókuszban Kelet-Közép-Európa

*Grouping of the Member States of the European Union
According to Economic Variables – Focus on Central
and Eastern Europe*

Tanulmányunkban a kelet-közép-európai országok – kiemelten a Visegrádi országok – gazdasági homogenitását elemezzük az európai uniós gazdasági térben hat gazdasági változó alapján, klaszterelemzés segítségével. Megvizsgáljuk, hogy 2004 óta miként változott a kelet-közép-európai országok gazdasági változók mellett képzett klasztereinek stabilitása, a térség országainak egymáshoz viszonyított helyzetében történt-e érdemi elmozdulás, az eurózónához való csatlakozás esetlegesen jó indikátora-e a felzárkózásnak. Eredményeink alapján a Visegrádi országok nem kerültek egyik időpontban sem ugyanabba a klaszterbe, Csehország pedig sok tekintetben inkább már a magországokra jellemző gazdasági adatokkal rendelkezik. Az eurózónához való csatlakozás sem volt meghatározó, a zónához csatlakozó térségbeli államok továbbra is a térség államaival kerültek egy klaszterbe.

JEL-kódok: C38, N14, F45

Kulcsszavak: Visegrádi országok, Európai Unió, klaszterelemzés

In our study, we analyse the economic homogeneity of the Central and Eastern European countries, especially the Visegrád countries, in the EU28 economic space

Bajkán Domonkos a Budapesti Corvinus Egyetem Pénzügy-Számvitel szak alapszakos hallgatója.
E-mail: bajkan.dom@gmail.com

Drabancz Áron a Budapesti Corvinus Egyetem Általános és Kvantitatív Közgazdaságtan Doktori Iskola hallgatója. E-mail: aron.drabancz@gmail.com

El-Meouch Nedim Márton a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola hallgatója.
E-mail: nedu02@gmail.com

on the basis of 6 economic variables, with the help of cluster analysis. We examine how the stability of clusters in Central and Eastern European countries has changed since 2004. How the relative position of the countries in the region has changed and whether joining the euro area may be a good indicator of economic catch up. Based on our results, the Visegrád countries were not included in the same cluster at any time, interestingly; in many respects the Czech Republic already has the economic characteristics of the core countries. Accession to the euro area was not decisive either, the states joining the zone continued to be in a cluster with the states of the region.

JEL codes: C38, N14, F45

Keywords: Visegrád countries, European Union, cluster analysis

1. Bevezetés

Az Európai Unió a II. világháborút követő gazdasági és politikai trauma következtében létrejövő gazdasági és politikai egyesülés. Az 1957. március 25-én hat tagállammal (Belgium, Hollandia, Luxemburg, Olaszország, Franciaország, NSZK) Rómában létrejövő Európai Gazdasági Közösség az évek során földrajzilag egyre kiterjedtebbé vált, a piaci és politikai koordinációkból egyre több hatáskör került államiból szupranacionális hatáskörbe, a kezdeti preferenciális övezet gazdasági és pénzügyi unióvá vált. Az EU fokozatos mélyülése és bővítése egyre inkább előtérbe helyezte az optimális valutaövezetek elméletét,¹ vagyis hogy a közös európai fizetőeszköz 1999-es bevezetése után a térség gazdasági fejlettsége és szinkronitása megfelelő mértékű-e ahhoz, hogy az externális makrogazdasági sokkokat az EKB az EU egészére hatékony monetáris politikával kezelje. Az EU 2004-es bővítése után a kérdés még inkább relevánssá vált: a tíz csatlakozó tagállam ugyanis mind vállalta az eurózónához való jövőbeni csatlakozást, azonban gazdasági struktúrájuk és fejlettségük jelentősen elmaradt a magországok teljesítményétől. Egyes kelet-közép-európai országok mára az eurózóna részévé váltak (például Szlovákia, Szlovénia), máshol az eurózónába való belépéshez kapcsolódó kezdeti nagy lelkesedés jelentősen alábbhagyott (például Magyarország, Lengyelország). Az országok Európai Unióhoz való eltérő hozzáállása ellenére azonban a térség politikai koordinációja továbbra is jelentős, a Magyarország számára fontos Visegrádi együttműködés keretében a tagországok a mai napig akár miniszterelnöki szinten is egyeztetnek jelentős politikai kérdésekben.

Tanulmányunkban a kelet-közép-európai országok – kiemelten a Visegrádi országok – gazdasági fundamentumaiban bekövetkező változásokat elemezzük, a térség országainak gazdasági homogenitásának jelenlétét vizsgáljuk meg az EU-s gazdasági térben 2004-ben, illetve napjainkban. Kutatási kérdésünk, hogy az eurózónába belépő tagállamok bizonyos gazdasági fundamentumai érdemben eltérnek-e a zónából kimaradó kelet-közép-európai országokétól, illetve hogy ezen országok inkább már a nyugat-európai országokhoz hasonlíthatnak-e.

¹ Robert A. Mundell: A theory of optimum currency areas. *The American Economic Review*, 51. (1961), 4. 657–665.

A kérdés feltérképezése végett az Európai Unió országainak sokaságát gazdasági helyzetük alapján lehetséges homogén részsokaságokra bontjuk klaszterelemzés segítségével, hogy felmérjük az egyes országok homogenitását és annak időbeli változását 2004 és 2018 között. Feltevésünk szerint Kelet-Közép-Európa hasonló történelmi múltja, úgy, mint a vasfüggöny keleti oldalán eltöltött 40 év a gazdaság általános értelemben vett helyzetét is erősen befolyásolta. Vagyis a 2004-ben csatlakozó kelet-közép-európai országok és azon belül szűkebb térségünk, a Visegrádi együttműködés négy országa jelentős gazdasági hasonlóságot mutat európai összevetésben. Emellett úgy véljük, hogy az eurózónához való csatlakozás inkább politikai elköteleződés, így nem várjuk azt, hogy az elmúlt években a régióból a zónához csatlakozó tagországok jelentősen más gazdasági fejlődésen mentek volna keresztül, mint az abból kimaradók, így 2018-ra eltérő csoportokba kerülnének.

Tanulmányunk második fejezetében bemutatjuk a témához kapcsolódó főbb szakirodalmakat, a harmadik fejezetben az elemzéshez használt gazdasági változókat specifikáljuk, a negyedik fejezetben pedig bemutatjuk a klaszterelemzés módszertanát, illetve a modellek főbb eredményeit közöljük, végül a tanulmányunkat rövid befejezéssel zárjuk.

2. Szakirodalmi áttekintés

A gazdasági uniók homogenitásának vizsgálata hosszú múltra tekint vissza: az 1960-as és 1970-es években, az optimális valutaövezet elméletének korai szakaszában számos kutató vizsgálta, hogy mely indikátorok figyelembevételével érdemes meghatározni egy közös gazdasági térség, egy valutaunió optimális kiterjedését: McKinnon elemzésében a gazdaság nyitottságával, az exportra szánt termékek részarányával, a belső és külső egyensúly figyelembevételével elemezte, hogy vajon hol érdemes kialakítani a közös valutát használó gazdasági térség határait.² Kenen (1969) ellenben amellet érvelt, hogy a relatíve diverzifikált gazdaságok a legmegfelelőbb jelöltek egy valutaövezeti tagsághoz,³ míg Ingram (1973) tanulmányában azt vizsgálta, hogy az akkor éppen küszöbön álló monetáris unió bevezetése az Európai Gazdasági Közösségben milyen előnyökkel és hátrányokkal járnának a tagállamok számára.⁴ A megfelelő nagyságú és összetételű valutaunió határainak megtalálása egy rendkívül fontos feladat, hisz a külső és belső gazdasági sokkokra válaszul a monetáris politika csak ilyen keretek között képes effektíven, a valutaunió összes tagállama számára kielégítő monetáris politikai lépéseket hozni. Az eurózóna bevezetésének hajnalán Artis és Zhang (1998) elemzésükben klaszterelemzéssel vizsgálták meg az Európai Unió tagállamait pár más fejlett állammal kiegészítve. Elemzésükben az üzleti ciklusok közötti korrelációt, az árfolyamok volatilitását, a kamatciklusok közötti korrelációt, a kereskedelmet, az inflációs mutatót

² Ronald I. McKinnon: Optimal Currency Areas. *The American Economic Review*, 53. (1963), 4. 717.

³ Peter Kenen: The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View. In Robert Mundell – A. Swoboda (eds.): *Monetary Problems of the International Economy*, Chicago, The University of Chicago Press, 1969. 41–60.

⁴ James C. Ingram: The Case for European Monetary Integration. *Essays in International Finance*, 98. (1973), 1–40.

és a munkaerőpiaci flexibilitást klaszterelemzéssel vizsgálva arra a következtetésre jutottak, hogy a magországok mellett egy északi és déli periféria is azonosítható az Európai Unión belül, így a fennálló gazdasági inhomogenitás miatt a mindenkire érvényes monetáris politika az unió fenntarthatóságát is veszélyeztetheti a jövőben.⁵ Emellett szintén negatív folyamat, hogy a gazdasági inhomogenitás nem feltétlenül csökkenő, az Európai Unió országainak gazdasági konvergenciáját elemző tanulmányok ugyanis sokszínű képet mutatnak: egyes elemzések az Európai Unió országainak gazdasági szempontból való konvergenciáját nem tudták kimutatni,⁶ míg mások erőteljesebb konvergenciát azonosítottak a régió országai között.⁷

Tanulmányunkban az Európai Unió tagállamainak gazdasági változók menti csoportosításával elemezzük a konvergencia kérdéskörét, vajon az eurózónába belépő kelet-közép-európai tagországok lényegesen más gazdasági pályát írtak-e le a zónába való belépés miatt? A közgazdaságtani elemzéseknél az országok gazdasági fejlettség szerinti csoportosítása releváns módszernek számít. Ezt támasztja alá, hogy a nagy nemzetközi gazdasági intézmények (például Világbank, IMF, ENSZ, OECD) mind rendelkeznek saját szempontrendszerrel az egyes országok gazdasági csoportosítására. Tang és Salvador (1986) tanulmányukban ilyen csoportosítási rendszerek elemzésével foglalkoznak, többdimenziós megközelítést javasolnak az országok csoportosítására a fejlesztési támogatások nemzetközi szétosztásánál.⁸ A tanulmány az ESCAP (*Economic and Social Commission for Asia and the Pacific*)⁹ tagországainak fejlettségi szint szerinti csoportosítására kínál alternatívát: a nemzetközi szervezet három kategóriája helyett egy összetettebb, kifinomultabb osztályozást mutat be a gazdaság széles körére kiterjedő változók szerinti klaszterelemzés segítségével. A szerzők a módszerük előnyeként említik az objektivitást és a multidimenzionalitást, hisz több gazdasági dimenzió mentén vizsgálva az egyes országok valódi fejlettségéről pontosabb képet kaphatunk.¹⁰ Berlage és Terweduwe (1988) tanulmányukban pedig empirikusan rámutattak, hogy a nemzetközi intézmények országklasszifikációival szemben jogosan merülhet fel kritika a szempontrendszer pragmatikus megválasztása és a kritikus értékek önkényes kijelölése miatt. A szerzők kiemelik, hogy a nemzetközi intézmények általi csoportosítások mindössze néhány változó (például GDP/fő) alapján készülnek, és ezek esetében

⁵ J. Artis Michael – Wenda Zhang: Core and Periphery in EMU: A Cluster Analysis. *EUI Working Papers*, RSC 98. (1998), 37. 1–19.

⁶ Michele Boldrin – Fabio Canova: Inequality and Convergence in Europe's Regions: Reconsidering European Regional Policies. *Economic Policy*, 16. (2001), 32. 206–253.; Mercedes Monfort – Juan C. Cuestas – Javier Ordóñez: Real convergence in Europe: A cluster analysis. *Economic Modelling*, 33. (2013), 689–694.

⁷ Jesus Crespo-Cuaresma – Doris Ritzberger-Grunwald – Maria Silgoner: Growth, convergence and EU membership. *Applied Economics*, 40. (2008), 5. 643–656.; Paul De Grauwe – Gunther Schnabl: Exchange rate stability, inflation and growth in (South) Eastern and Central Europe. *Review of Development Economics*, 12. (2008), 3. 530–549.

⁸ John C. S. Tang – P. A. Salvador: Classification of countries for international development planning using cluster analysis. *Socio-Economic Planning Sciences*, 20. (1986), 4. 237–241.

⁹ ENSZ regionális intézménye.

¹⁰ Tang–Salvador (1986) i. m.

önkéntesen van kijelölve az osztályozás alapjául szolgáló kritikus érték. A szerzőpáros a többváltozós adatelemzés módszertanai közül a klaszterelemzést és a faktorelemzést javasolják, amely módszerek előnye a több változó bevonásával több szempontra kiterjeszhető csoportosításban rejlik, ezáltal a kutatás lényegesen szofisztikáltabb lehet, illetve egyik változó esetén sincs szükség a kritikus értékek önkényes meghatározására. Országok csoportosítása során különösen fontos az alkalmazott gazdasági, társadalmi és demográfiai változók kiválasztása. Berlage és Terweduwe (1988) a világ országainak kellően komplex és pontos osztályozására húsz változót használnak, amelyek között jövedelmi, termelésszerkezeti, külkereskedelmi, emberi erőforrásbeli, növekedési, egészségügyi, oktatási és fejlesztési támogatási indikátorok is vannak.¹¹

Az Európai Unió tagországai lehetséges homogén csoportjainak a feltárása is kutatott téma. Therborn (2013) a négy déli ország által alkotott, pejoratívan PIGS országokként¹² emlegetett országcsoportot ragadja ki, mint az EU tagországainak egy lehetséges homogén részsokaságát.¹³ Következtetései alapján a négy déli országnak háztartási jellemzőiben, gazdasági és munkaerőpiaci struktúrájában jelentős hasonlóság mutatkozik, amely visszavezethető a hasonló fejlődéstörténeti örökségre. A hazai szakirodalomban Tóthné, Bedéné és Gabrielné (2008) az EU 2004-es bővítésével létrejövő, 25 tagországból álló sokaságát csoportosítják három változó (GDP/fő, GDP növekedési üteme és a foglalkoztatottak aránya) használatával. Kifejtik, hogy a használt változók kellően tükrözik a gazdasági fejlettséget és a gazdasági aktivitást, hisz sok nem használt makrogazdasági változó (munkatermelékenység, munkanélküliségi ráta) szoros korrelációban áll a bevont változókkal.¹⁴

Buzás-Németh és Tóth (2015) a visegrádi országok gazdasági blokkjának válság óta megvalósuló integrációjával foglalkozik. A szerzőpáros a régió integrációjának, konvergenciájának mérésére a különböző gazdasági változókat három fő pillérbe sorolja. Az első pillérbe a fő makrogazdasági mutatók (GDP/fő, munkanélküliségi ráta stb.), illetve a maastrichti konvergenciakritériumok tartoznak. A második pillér a belső és külső egyensúlyt jellemző indikátorokat (folyó fizetési mérleg egyenlege, GDP-arányos államadósság, magánszektor adósságállománya stb.) tartalmazza, a harmadik pillér pedig a versenyképesség alakulását mutató (külföldi működőtőke-beáramlás, hitelminősítők osztályzatai, versenyképességi rangsorban elfoglalt helyezések) jelzőszámokból áll.¹⁵

¹¹ Lodewijk Berlage – Dirk Terweduwe: The classification of countries by cluster and by factor analysis. *World Development*, 16. (1988), 12. 1527–1545.

¹² Portugália, Olaszország, Görögország és Spanyolország angol nevének kezdőbetűiből alkotott betűszó.

¹³ Göran Therborn: Where are the PIGS? Still a southern european welfare regime? *European Societies*, 15. (2013), 4. 471–474.

¹⁴ Tóthné Lokos Klára – Bedéné Szóke Éva – Gabrielné Tózsér Györgyi: EU országok összehasonlítása néhány makroökonomiai mutató alapján. *Bulletin of the Szent István University*, Special Issue Part I. (2008), 101–111.

¹⁵ Buzás-Németh Anita – Tóth Szabolcs: A Visegrádi országok gazdasági integrációja a válság óta. *Közgazdaság*, 10. (2015), 4. 109–130.

3. Az Európai Unió tagországainak csoportosítása gazdasági változók alapján

A korábbi tanulmányok szakirodalmának vizsgálata, valamint az elérhető adatok alapján az elemzésünkben az alábbi hat változót használtuk: *GDP/fő vásárlóerő-paritáson az EU28 átlagában*; *munkanélküliségi ráta*; *GDP-arányos államadósság-ráta*; *kölségvetés egyenlege*; *Harmonizált Fogyasztói Árindex (HICP)*; *Gini-index*.

A változók köréből meghatározó a *GDP/fő vásárlóerő-paritáson az EU28 átlagában*, amely az egyik leggyakrabban alkalmazott mutatószám az országok gazdasági összehasonlítására. Ezen túl bekerült még a *munkanélküliségi ráta*, ami a munkanélkülieknek a munkaerő-állományhoz (munkanélküliek és foglalkoztatottak) viszonyított aránya. Továbbá az EU-s tagországok *GDP-arányos államadóssági rátáit* vettük bele az elemzésbe, ami a kormányzati szektor múltban felhalmozott számviteli kötelezettségeinek az adott éves GDP-hez viszonyított aránya. A maastrichti kritériumok szerint az ily módon számított értéknek nem szabad túllépnie a 60%-os határértéket.¹⁶ Ezek mellett helyet kapott még az elemzésben a *kölségvetés egyenlege* is az egyes országokban, ami az államadóssághoz hasonlóan szintén azt méri, hogy egy adott ország államháztartása mennyire tekinthető kiegyensúlyozottnak. A mutató szintén részét képezi a maastrichti kritériumoknak, a közös fizetődésköz bevezetéséhez az adott tagállamban a kölségvetés hiánya legfeljebb a GDP 3%-a lehet.¹⁷ Mivel ez a mutató évről évre jelentősen ingadozhat az aktuális gazdaságpolitikai döntéshozók intézkedéseinek függvényében (mennyire expanzív vagy restriktív a fiskális politika), ezért az elemzésben három év átlagával számoltunk (2016, 2017, 2018). Bár mindkét mutató az államháztartás kiegyensúlyozottságának indikátora, mégis indokoltnak tartottuk mindkét változót beemlíteni az elemzésbe, amelynek két oka: 1. A maastrichti konvergenciakritériumok is tartalmazzák mind a két indikátort. 2. Amíg az államadósság jelentős részben történelmi örökség (a korábbi kormányok esetleges felelőtlen kölségvetési politikájának az eredménye), addig a kölségvetés egyenlege nagyobb részben az aktuális vezetés fiskális politikájának az eredménye. Így az államadósság szerepeltetése a historikus, a kölségvetési egyenleg szerepeltetése pedig a jelenlegi gazdaságpolitikai döntéshozatal hasonlóságára vethet fényt.

Kihagyhatatlannak gondoltuk az infláció mérésére szolgáló *fogyasztói árindexet*, hisz az árstabilitás szintén maastrichti kritérium: az inflációs ráta lefeljebb 1,5 százalékponttal haladhatja meg a három legalacsonyabb rátával rendelkező tagország rátájának átlagát,¹⁸ és az infláció kulcsfontosságú mutatója minden nemzetgazdaságnak. Itt a nemzetközi összehasonlítást lehetővé tevő, európai *Harmonizált Fogyasztói Árindexet (HICP)* használtuk. Mivel az árszínvonal érzékeny a sztochasztikusan megjelenő exogén sokkokra, ezért az ebből adódó ingadozás kiszűrése érdekében itt is három év átlagát vettük figyelembe. Végül a jövedelemegyenlőtlenség mérésére megalkotott *Gini-index* is része az elemzésnek, amely egy 0-tól 1-ig terjedő skálán méri a jövedelem eloszlásának

¹⁶ EUMSZ: Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata, 126. cikk.

¹⁷ EUMSZ 126. cikk.

¹⁸ EUMSZ 140. cikk.

egyenlőtlenségét egy adott nemzetgazdaságban. A változó 0 értéke esetén minden nemzetgazdasági szereplő egyenlő jövedelemmel rendelkezik, míg 1 érték esetén minden jövedelmet egy szereplő kap meg.

4. Módszertani leírás és főbb eredmények

A kutatásban a 2004-es és 2018-as keresztmetszeti gazdasági adatok tükrében vizsgáltuk az EU28 tagországok homogén csoportjainak összetételét és azok stabilitását.¹⁹ A csoportosításra a klaszterelemzés módszertanát alkalmaztuk SPSS (*Special Program for Social Sciences*) programcsomag segítségével. Az elemzés során az adott változókra a kelet-közép-európai térség,²⁰ illetve a V4-ek minél nagyobb hasonlóságot mutatnak (stabilan azonos klaszterbe, csoportba kerülnek), annál inkább lehet őket gazdaságilag homogén csoportnak nevezni. A 2004-es és 2018-as adatfelvétel célja annak felmérése, hogy a vizsgált időtávon az egyes országok fejlettsége miként változott, az eurózónába belépő tagállamok elmozdultak-e esetleg a magországok irányába a vizsgált gazdasági változók tekintetében. A kutatás korlátai közé sorolandó, hogy csak két időszakban vizsgáltuk meg a fenti változókat, így elképzelhető, hogy a két pillanatnyi makroállapothoz tartozó indikátorok egy adott ország gazdasági teljesítményéről éppen kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb képet mutatnak.

4.1. Klaszterelemzés

A klaszterelemzés egy osztályozó eljárás, amelynek célja megmutatni a megfigyelt sokaságon belül, hogy létezik-e az elemeknek olyan csoportja, részsokasága, amelyben az elemek a vizsgált ismérvek mentén jobban hasonlítanak egymáshoz, mint a sokaság többi eleméhez. A klaszterelemzés több módon végezhető el attól függően, hogy pontosan milyen algoritmus alapján történik az elemek klasszifikálása, valamint, hogy milyen távolságmétrikát, illetve az adatoknak milyen standardizált formáját használjuk.²¹ A kutatás során hierarchikus klaszterelemzést végeztünk, Ward-módszerrel sztenderdizált adatokon, amelyben a program a pontok euklideszi távolságainak négyzetei alapján optimalizált. A klaszterelemzés előírása, hogy a maximális klaszterszám nem haladhatja meg a megfigyelések gyökét ($\sqrt{28} \approx 5,3$), vagyis jelen tanulmányban maximum öt klaszter képezhető. Továbbá a kívánt klasz-

terszám kiválasztásakor a $k \leq \sqrt{\frac{n}{2}}$ hüvelykujj szabály is alkalmazható, így három

¹⁹ A 2018-as adatok okán szerepeltettük az Egyesült Királyságot az elemzésben, illetve amiatt, hogy továbbra sem egyértelmű, hogy milyen viszonyban marad az Egyesült Királyság az Európai Unióval.

²⁰ Tanulmányunkban kelet-közép-európai országcsoportba tartozónak tekintjük az alábbi tizenegy EU-s országot: Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia és Szlovénia.

²¹ Kovács Erzsébet: *Többváltozós adatelemzés*. Budapest, Typotex, 2014.

vagy négy klaszter választása is indokolt lehet ($\sqrt{\frac{28}{2}} \approx 3,74$).²² A fenti körülmények miatt végül három és öt klaszter képződése mellett vizsgáltuk meg az adatokat.

4.2. Háromelemű klaszterelemzés eredményei

A 2018-as adatokkal készült háromelemű klaszterelemzés eredményei az 1. táblázatban láthatók. Az eredmények alátámasztják az Európai Unió belső struktúrájára vonatkozó elképzeléseket: Csehországot leszámítva a visegrádi országok és a balti államok is ugyanabban a csoportban vannak. Ezenkívül a 2007–2008-as gazdasági válság során jelentős gazdasági visszaesésen keresztül menő déli tagállamok (Görögország, Spanyolország, Olaszország, Portugália) Franciaországgal kiegészülve is egy csoportba kerültek.

1. táblázat

Hierarchikus klaszterelemzés Ward-módszerrel, hat gazdasági változóval, három klaszter képzésével az EU28-tagállamokra vonatkozóan, 2018-as adatok alapján

1. klaszter	Belgium, Bulgária, Észtország, Horvátország, Ciprus, Lettország, Litvánia, Magyarország, Ausztria, Lengyelország, Románia, Szlovénia, Szlovákia, Finnország, Egyesült Királyság
2. klaszter	Csehország, Dánia, Németország, Írország, Luxemburg, Málta, Hollandia, Svédország
3. klaszter	Görögország, Spanyolország, Franciaország, Olaszország, Portugália

Forrás: a szerzők számítása az Eurostat (2020) adatai alapján

Mindemellett az intuícióval nehezen összeegyeztethető, hogy Magyarország és Ausztria vagy Szlovákia és Finnország gazdaságilag igazán hasonló lenne. Az Eurostat adatai alapján Magyarország 1 főre jutó GDP-je az EU-átlag 70%-a, Szlovákiáé 78%, míg Ausztria és Finnország értéke 127%, illetve 110%. Ilyen eltérő gazdasági mutatókkal rendelkező országok egy csoportba kerülésének egyik oka lehet a klaszterek kicsiny száma. Az elemzés során egy viszonylag nagy, 15 elemű klaszter is képződött, így mindenképp érdemes ötelemű klaszterelemzés mellett is megvizsgálni az eredményeket.

²² Kovács (2014) i. m.

4.3. Ötelemű klaszterelemzés eredményei

A 2018-as adatokkal készült ötelemű klaszterelemzés eredményei a 2. táblázatban láthatók.²³ Ahogy várható is volt, az első nagyklaszter három kisebb csoportba bomlott. Az 1-es, 2-es és 3-as csoport 4–5–6 elemszámúvá vált.

2. táblázat

Hierarchikus klaszterelemzés Ward-módszerrel, hat gazdasági változóval, öt klaszter képzésével az EU28-tagállamokra vonatkozóan, 2018-as adatok alapján

1. klaszter	Belgium, Magyarország, Ausztria, Egyesült Királyság
2. klaszter	Bulgária, Észtország, Lettország, Litvánia, Románia
3. klaszter	Horvátország, Ciprus, Lengyelország, Szlovénia, Szlovákia, Finnország
4. klaszter	Csehország, Dánia, Németország, Írország, Luxemburg, Málta, Hollandia, Svédország
5. klaszter	Görögország, Spanyolország, Franciaország, Olaszország, Portugália

Forrás: a szerzők számítása az Eurostat (2020) adatai alapján

Az első klasztercsoportba továbbra is eléggé heterogén országok tartoznak, amelyek valószínűleg a magas inflációjuk miatt kerültek egy klasztercsoportba. A 2. klasztert a kelet-közép-európai jellege kapcsán mindenképp érdemes kiemelni, itt csak és kizárólag a régió országai vannak jelen (balti államok, Bulgária és Románia). A klaszter országai várhatóan fejletlenebbek az EU átlagánál – a GDP/fő csoportátlaga az EU-s átlag 69,2%-a. A munkanélküliségi ráta várhatóan alacsonyabb az EU átlagos munkanélküliségi szintjénél (csoportátlag: 5,83%, EU-átlag: 6,56%). A GDP-arányos államadósság ezekben az országokban jelentősen alacsonyabb, mint az EU-átlag (csoportátlag: 27,24%, EU-átlag: 66,21%). Az elmúlt három évben a költségvetés hiánya nagyjából az EU átlagának felelt meg. A 2019-et megelőző három évben a fogyasztói árindex átlagosan alig tért el a sokasági átlagtól. A Gini-index viszont jelentősen magasabb (35,56) az e csoportba került országokban, mint a 29,89-es átlagos EU-s érték.

²³ A csoportok átlagánál nem súlyoztuk be az értékeket a tagországok népessége vagy gazdaságának mérete szerint, hanem a súlyozás nélküli számtani átlagot néztük. Az átlagok ilyen formában történő kiszámítását az indokolta, hogy az elemzés a tagországokat egységenként kezelve próbálja meg gazdasági jellemzőik szerint csoportosítani, függetlenül népességük vagy gazdaságuk méretétől. A csoportátlagokból a csoport elemszámával súlyozott összátlagok így az EU gazdaságának egészére vonatkozó következtetések levonására nem alkalmasak, kizárólag a megalkotott csoportok további elemzéséhez használhatók.

3. táblázat

Hierarchikus klaszterelemzés Ward-módszerrel, hat gazdasági változóval, öt klaszter képzésével az EU28-tagállamokra vonatkozóan, 2018-as adatok alapján, csoportátlagok

	GDP/fő (EU = 100%)	Munkanél- küliségi ráta, %	Állam- adósság/ GDP, %	Költségvetési egyenleg, %	Fogyasztói árindex, %	Gini- index, %
1. klaszter	104,00	4,65	82,53	-1,70	3,39	28,68
2. klaszter	69,20	5,68	27,24	-0,46	2,52	35,56
3. klaszter	82,67	6,62	67,18	-0,88	0,94	26,13
4. klaszter	141,00	4,48	43,79	1,15	1,92	28,51
5. klaszter	86,80	12,26	126,84	-1,92	1,54	31,90
Összátlag	100,71	6,56	66,21	-0,53	1,96	29,89

Forrás: a szerzők számítása az Eurostat (2020) adatai alapján

A 3-as számú csoportba kerülő országok inkább az EU-s fejlettségi szint alatt vannak, a csoport GDP/fő átlaga az EU-átlag 82,67%-a. A csoportban így szintén erősen felülreprezentált a kelet-közép-európai régió, a visegrádi együttműködés országai közül mind Szlovákia, mind Lengyelország ebben a klaszterben helyezkedik el. Az országokat az átlagnál jelentősen alacsonyabb inflációjuk (csoportátlag 0,94%; összátlag: 1,96%), illetve jövedelmi szempontból egyenlőbb társadalmi kötik össze (csoportátlag 26,13%; összátlag: 29,89%), a többi változó esetében a csoportátlag az EU-s szint közelében helyezkedik el.

A 4-es csoportba Csehországot és Máltát leszámítva az EU legfejlettebb gazdaságai kerültek, a csoport GDP/fő átlaga az EU-átlag 141%-a. Ezen országok munkanélküliségi rátája, államadóssága és költségvetési egyenlege is rendkívül kedvező. Meglepő, hogy a kelet-közép-európai országok közül Csehország be tudott kerülni ebbe az „elit klubba”, azonban a térség országai közül Csehország az egyetlen, ahol a költségvetési egyenleg a GDP arányában az elmúlt három évben átlagosan több, mint 1%-os értéket vett fel, emellett az ország rendelkezik az EU legalacsonyabb munkanélküliségi rátájával (2,2%), továbbá az ország államadóssága is viszonylag alacsonynak (32,6%) tekinthető.

Az 5-ös számú csoport országai egyeznek meg leginkább a várakozásokkal. Ide kerültek a déli országok (PIGS országok), illetve Franciaország, amely bár fejlettebb a mediterrán országoknál, azért mutat némi egyezőséget velük. Az ide került országok átlagosan fejletlenebbek az átlagnál, munkanélküliségi rátájuk, illetve az államadósságuk tekintetében azonban outliernek tekinthetők, hiszen kiemelkedően magas értékeket vesznek fel mindkét változó esetén, tehát kedvezőtlen munkaerőpiaci helyzettel és magas államadóssággal küzdenek. Várhatóan ebben a csoportban vannak a legnagyobb deficittel rendelkező országok, és ezen országoknál a Gini-index is magasabb az átlagosnál. Az inflációs ráta ellenben alacsonyabb a 28 EU-s tagország átlagánál.

Ezen eredményeken túl a kelet-közép-európai térségre vonatkozóan még további következtetéseket tudunk levonni. A balti államok a klaszterek számának növelése mellett is egy klasztert alkotnak, az azonban meglepő, hogy a négy visegrádi ország közül csak kettő (Lengyelország és Szlovákia) került e folyamat végén egy klaszterbe. A térségből az „elit klubba” csak Csehország tudott bekerülni, annak ellenére, hogy az ország

nem eurózónatag. A 2004 után az eurózónába belépő országok helyzete érdemben nem tért el a többi kelet-közép-európai országtól, ugyanis 2004 óta a zónához csatlakozó Szlovákia, Szlovénia és a balti államok a 2-es és 3-as klaszterbe sorolódtak, jellemzően más kelet-közép-európai országok mellé.

4.4. Klaszterelemzés a 2004-es adatokkal

A klaszterelemzést a 2004-es adatokkal is a fenti módon végeztük el, leszámítva, hogy a 2004-ben az EU-hoz csatlakozó tagállamok kapcsán az Eurostat nem közölt 2004-es Gini-index-adatokat. Így a tíz 2004-ben csatlakozott országról az első Gini-adat 2005-ös az Eurostat adatbázisában, míg Bulgária, Románia és Horvátország esetén 2006-os, 2007-es, valamint 2010-es. Emiatt az index esetében nem 2004-es, hanem 2005-ös adatokat használtunk az elemzés során, Bulgáriát, Romániát és Horvátországot pedig kihagytuk a vizsgálatból. Így a 2004-es klaszterelemzést ugyanúgy hat változó szerint, viszont mindössze 25 megfigyelési egységgel végeztük el. Az, hogy a többi öt gazdasági változó a 2004-es állapotot tükrözi, a Gini-index pedig 2005-ös, véleményünk szerint nem okoz jelentős időbeli torzítást, hiszen a jövedelmi viszonyok átrendeződése egy nemzetgazdaságban hosszú távú folyamat, a Gini-index értékének évenkénti ingadozása összességében csekélynek mondható.

4. táblázat

Hierarchikus klaszterelemzés Ward-módszerrel, hat gazdasági változóval, három klaszter képzésével 25 EU-tagállamra vonatkozóan, 2004-es adatok alapján

1. klaszter	Belgium, Csehország, Németország, Görögország, Franciaország, Olaszország, Ciprus, Magyarország, Málta, Hollandia, Ausztria, Portugália, Szlovénia
2. klaszter	Dánia, Írország, Luxemburg, Finnország, Svédország, Egyesült Királyság
3. klaszter	Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Szlovákia, Spanyolország

Forrás: a szerzők számítása az Eurostat (2020) adatai alapján

Az első, háromklaszteres elemzés eredményeit a 4. táblázat tartalmazza. A V4-ek különböző klaszterekbe kerültek, Csehország és Magyarország az 1-es, míg Lengyelország és Szlovákia a 3-as klaszterbe. Felvetődik a kérdés, hogy megalapozottnak tekinthető-e egy olyan következtetés, hogy bár a visegrádi országok nem is tartoznak homogén csoportba 2004-es adatok alapján, azért páronként, Csehország és Magyarország, illetve Lengyelország és Szlovákia között magas fokú-e a hasonlóság. Az ötklaszteres eset eredményei az 5. táblázatban láthatók, amely alapján Csehország és Magyarország már nem került egy csoportba, ellenben a Szlovákia és Lengyelország közötti kapcsolat erősnek tekinthető, hiszen az 5-ös csoportot mindössze ez a két ország alkotja. Így a 2004-es adatok kapcsán is hasonló a visegrádi országok, illetve a kelet-közép-európai országok elhelyezkedése: Lengyelország és Szlovákia, valamint a balti országok is egy klaszterbe kerültek, míg Csehország az egyetlen a régióban, amely egy fejlettebb tagországokat – bár most nem a legfejlettebb országokat – tömörítő klaszterbe került.

5. táblázat

Hierarchikus klaszterelemzés Ward-módszerrel, hat gazdasági változóval, öt klaszter képzésével, 25 EU tagállamra vonatkozóan, 2004-es adatok alapján

1. klaszter	Belgium, Csehország, Németország, Görögország, Franciaország, Olaszország, Ciprus, Málta, Hollandia, Ausztria, Portugália
2. klaszter	Dánia, Írország, Luxemburg, Finnország, Svédország, Egyesült Királyság
3. klaszter	Lettország, Litvánia, Észtország, Spanyolország
4. klaszter	Magyarország, Szlovénia
5. klaszter	Lengyelország, Szlovákia

Forrás: a szerzők számítása az Eurostat (2020) adatai alapján

5. Összegzés

Tanulmányunkban hat fontos gazdasági változó szerint elemeztük, hogy az Európai Unió milyen homogén részsokaságokra osztható. Eredményeink sok esetben tükrözték az EU-ról alkotott gazdasági képet: a kutatás során a mediterrán országok Franciaországgal kiegészülve, illetve a balti államok is egy-egy klaszterbe kerültek minden egyes elemzési körben. Azonban a várakozásainkat megcáfolva a Visegrádi együttműködés országai nem kerültek ugyanabba a klaszterbe sem 2004-ben, sem 2018-ban. Ezen országokat tekintve jelentős elmozdulás sem történt az említett időszak alatt, hiszen a V4-országok hasonlóan tömörültek mindkét időpontban. Kiemelendő közülük Csehország, amely 2004-ben és 2018-ban is, a kelet-közép-európai térségben egyedülként, egy fejlettebb, főként nyugat-európai országokat tartalmazó klaszterbe sorolódott. Az eurózónához való csatlakozás sem befolyásolta az országok csoportosulását, a zónához 2004 óta csatlakozó öt kelet-közép-európai tagállam napjainkban is inkább a főként kelet-közép-európai tagállamokból álló klaszterekbe sorolódik. Mindezek alapján érdemes további kutatásokkal mélyebben vizsgálni, hogy az eurózónához való csatlakozás milyen módon befolyásolja egy kelet-közép-európai ország gazdasági fejlettségét, mennyivel viheti közelebb az adott országot a nyugat-európai tömbhöz. Ez meghatározhatja a még zónán kívüli kelet-közép-európai országok csatlakozási motivációit, a csatlakozás melletti politikai elköteleződésüket. A probléma jobb megértése végett a vizsgálat a jövőben kiegészülhetne további változókkal (például folyó fizetési mérleg, nyitottsági mutatók, strukturális indikátorok), illetve az idődimenziót jobban érvényre juttató változók (például hosszabb időtávon a változók volatilitását vagy korrelációját mutató indikátorok) elemzésével is. Emellett a V4-országok tekintetében a gazdasági homogenitási vizsgálat mellett – amely eredményeink szerint nem tekinthető az együttműködés egyedüli, fő támaszának –, további, társadalmi szempontú vizsgálatok elvégzése is fontos lehet, amely tovább árnyalhatja az együttműködés mögött álló tagállami motivációkat.

Felhasznált irodalom

- Artis, Michael J. – Wenda Zhang: Core and Periphery in EMU: A Cluster Analysis. *EUI Working Papers*, RSC 98. (1998), 37. 1–19. Online: <https://doi.org/10.5089/9781451975550.001>
- Boldrin, Michael – Fabio Canova: Inequality and Convergence in Europe's Regions: Reconsidering European Regional Policies. *Economic Policy*, 16. (2001), 32. 206–253. Online: <https://doi.org/10.1111/1468-0327.00074>
- Buzás-Németh Anita – Tóth Szabolcs: A Visegrádi országok gazdasági integrációja a válság óta. *Köz-gazdaság*, 10. (2015), 4. 109–130. Online: <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2250/1/KG2015n4p109.pdf>
- Berlage, Lodewijk – Dirk Terweduwe: The classification of countries by cluster and by factor analysis. *World Development*, 16. (1988), 12. 1527–1545. Online: [https://doi.org/10.1016/0305-750x\(88\)90225-2](https://doi.org/10.1016/0305-750x(88)90225-2)
- Crespo-Cuaresma, Jesus – Doris Ritzberger-Grunwald – Maria Silgoner: Growth, convergence and EU membership. *Applied Economics*, 40. (2008), 5. 643–656. Online: <https://doi.org/10.1080/00036840600749524>
- De Grauwe, Paul – Gunther Schnabl: Exchange rate stability, inflation and growth in (South) Eastern and Central Europe. *Review of Development Economics*, 12. (2008), 3. 530–549. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9361.2008.00470.x>
- Eurostat: 2020. Online: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Ingram, James C.: The Case for European Monetary Integration. *Essays in International Finance*, 98. (1973), 1–40.
- Kenen, Peter: The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View. In Robert Mundell – A. Swoboda (eds.): *Monetary Problems of the International Economy*. Chicago, The University of Chicago Press, 1969. 41–60. Online: [https://doi.org/10.1016/0022-1996\(71\)90020-1](https://doi.org/10.1016/0022-1996(71)90020-1)
- Kovács Erzsébet: *Többváltozós adatelemzés*. Budapest, Typotex, 2014.
- McKinnon, Ronald I.: Optimal Currency Areas. *The American Economic Review*, 53. (1963), 4. 717–725.
- Monfort, Mercedes – Juan C. Cuestas – Javier Ordóñez: Real convergence in Europe: A cluster analysis. *Economic Modelling*, 33. (2013), 689–694. Online: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.05.015>
- Mundell, Robert A.: A theory of optimum currency areas. *The American Economic Review*, 51. (1961), 4. 657–665.
- Tang, John C. S. – P. A. Salvador: Classification of countries for international development planning using cluster analysis. *Socio-Economic Planning Sciences*, 20. (1986), 4. 237–241. Online: [https://doi.org/10.1016/0038-0121\(86\)90015-7](https://doi.org/10.1016/0038-0121(86)90015-7)
- Therborn, Göran: Where are the PIGS? Still a southern european welfare regime? *European Societies*, 15. (2013), 4. 471–474. Online: <https://doi.org/10.1080/14616696.2013.838021>
- Tóthné Lokos Klára – Bedéné Szőke Éva – Gábríelné Tözsér Györgyi: EU országok összehasonlítása néhány makroökonomiai mutató alapján. *Bulletin of the Szent István University*, Special Issue Part I. (2008), 101–111. Online: <https://ageconsearch.umn.edu/record/43190/>

Jogforrás

EUMSZ: Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata 2020. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=cellex%3A12012E%2FTXT>

Barna Szabó

Definition of Globalization in the Context of European Integration

A globalizáció meghatározása az európai integráció összefüggésében

Globalization is perhaps the most frequently used yet least defined terms of our era. Theodore Levitt was the first to scientifically analyse the phenomenon in his study published in 1983; however, no one came up with a definition accepted by everyone to date. In addition to the introduction of scientific definitions, evolvement and the main branches of globalization, in this paper I attempt to present my own, scientific definition of the term that may serve as a useful working definition in the analysis of European integration.

Keywords: global integration, regional integration, integration of Europe, technological development

A globalizáció talán napjaink egyik legtöbbször idézett, mégis a legkevésbé definiált fogalmainak egyike. Theodore Levitt 1983-ban megjelent tanulmányában foglalkozott először tudományos alapon a jelenséggel, azonban mindenki által elfogadott fogalmának meghatározása még napjainkra sem zárult le. E tanulmányban a globalizáció főbb hétköznapi és tudományos fogalmának, fejlődéstörténetének, illetve főbb irányzatainak ismertetésén túl kísérletet szeretnék tenni egy olyan saját, tudományos fogalom meghatározásra, amely az európai integráció vizsgálata során is hasznos munkadefiníció lehet.

Kulcsszavak: globális integráció, regionális integráció, Európa integrációja, technikai fejlődés

Barna Szabó Major, Financial Investigator, National Tax and Customs Administration of Hungary, Criminal Affairs Directorate General, Central Investigation Division; doctoral candidate at the Hungarian University of Agriculture and Life Science Economic and Regional Sciences Doctoral School.

Szabó Barna őrnagy, nyomozó, Nemzeti Adó- és Vámhivatal Bűnügyi Főigazgatósága Központi Nyomozó Főosztály; a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Gazdaság- és Regionális Tudományi Doktori Iskola doktorjelöltje. E-mail: szabo.barna@nav.gov.hu

1. Introduction

Starting in the late 20th century, integration has been playing a key role in global – and regional, including European – economy. However, integration – as we will see in the following chapters – cannot be isolated from the processes of globalization, global economy and world order. According to an increasingly widespread theory, regional integration is a regional structure of globalization.¹ Furthermore, globalization can be interpreted in association with the world order, and the context of its application is global economy.²

Considering that – if the above concept is accepted – regional integration is nothing else than a regional structure of globalization, in my opinion, factoring in the processes of globalization when analysing European integration is unavoidable. In order to do this, clarification of the term of globalization is also essential. This is not an easy task, as, due to the relative novelty of the phenomenon, a scientific definition accepted by everyone is still not complete. Creation of a definition accepted by everyone is complicated further by the circumstance that its everyday use significantly differs from its scientific definition. However, this did not hinder globalization to become one of the most popular topics of media and public opinion. Moreover, shortcomings in the everyday interpretation even contributed to disputes concerning the topic.

To react to the following challenges, in addition to the introduction of the scientific term, evolvment and main branches of globalization, in this paper I attempt to present my own, scientific definition of the term that features the main characteristics of scientific definitions – primarily re-evaluation of the role of geographic locations, the integration mindset, and complexity – and may serve as a useful working definition in the analysis of European integration.

2. Reference review

2.1. *Laymen's definitions of globalization*

Creation of most of the widespread definitions describing globalization did not involve any scientific attention to detail; those merely phrase the description of everyday experiences. The characteristic they have in common is that most of them view the phenomenon from a single – and biased – point of view, without expanding the limits to understand the processes. These terms interpret globalization solely as the continuation of the earlier, already defined phenomena, only that these single phenomena observed in isolation are increasingly speeding up and operate on larger scales.³

¹ Tibor Palánkai et al., *A globális és regionális integráció gazdaságtana* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011), 14.

² Mihály Simai, 'A globalizáció főbb tendenciái és kérdőjelei a XX. század végén', *Tudományos Közlemények* no 1 (2000), 9–10.

³ Zoltán Cséfalvay, *Globalizáció 1.0.* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004), 15.

Scholte⁴ identified four ordinary groups of definitions, according to which, globalization:

1. *is acceleration and intensifying of the internationalization of the world*
2. *global expansion of free market economy*
3. *universalization and cultural homogenization of the market*
4. *westernization, that is, expansion and spread of Western lifestyle patterns, primarily that of the United States, if necessary, even with the use of force.*

According to Scholte,⁵ application of the four definitions will not lead anywhere, because the definitions based on these concepts will not provide any new views or added values that could not be described using already existing terms. Therefore, if globalization is mixed with terms such as internationalization, liberalization and universalization or westernization, we will never fully understand the phenomenon or be able to take a stance regarding the topic.

Unlike Scholte, Held *et al.*,⁶ instead of basing his definition of the commonly used interpretation of globalization on current processes, used that of in the future. He argues – as shown in *Figure 1* – that focusing on the openness of the economy and society, the commonly used interpretation of globalization and the discussions about the topic can be broken down in the following three groups:

1. According to the globalist or hyper globalist views, globalization is a series of completely new and radical changes that, in time, will lead to the emergence of a global society and economy comprising the whole world.
2. The sceptic view sees globalization merely as a stage – one of the many – in the history of humankind. Due to the increasing reaction of the nation states and national economies, it is not certain whether globalization will proceed in the present direction.
3. The transformational view represents an intermediary position between the above two concepts.

According to this view, globalization will bring about a whole series of changes and transformations, creating a new set of conditions for nation states and national economies and necessitating the creation of new roles for all stakeholders.

Though the commonly used interpretations of globalization amount for some of the most common definitions of the past and coming years, based on the above, it is easy to see that due to their unilateral approach, they may give rise to misuse, misleading and endless discussions.⁷

⁴ Jan Aart Scholte, *What Is Globalization? The Definitional Issue – Again* (United Kingdom: University of Warwick, 2002), 8–13.

⁵ *Ibid.* 13.

⁶ David Held *et al.*, *Global Transformations. Politics, Economics and Culture* (Cambridge: Polity Press, 1999).

⁷ Ulrich Beck, *Was ist Globalisierung?* (Frankfurt: Suhrkamp, 1997), 26.

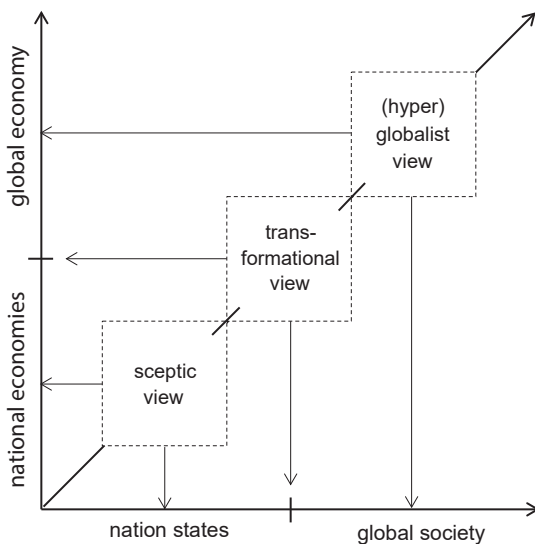

Figure 1

Basic points of view in the discussions regarding globalization

Source: Held et al. (1999)

I also share the opinion that views and discussions regarding globalization can only be fit in categories of globalist or sceptical, if some features of the term are arbitrarily highlighted and placed in the centre of the discussion or analysis. Globalization, however – as we will see below – is a sophisticated and complex phenomenon and establishment of its scientific definition is still ongoing today. Despite of the above, it is a fact that the phenomenon exists, and it is a necessary consequence of the economic, social and technological development starting in the mid-20th century. Therefore, it would make no sense to declare *ex cathedra* that globalization is good or bad. Scientific and substantiated establishment of the phenomenon's positive or negative impacts and evaluation of the efforts to influence those (for example, founding of international organisations) to establish the extent a given nation state uses the opportunities provided by globalization and handles, mitigates or avoids its negative effects may be more necessary.

2.2. Scientific definitions of globalization

We could see above that due to their biased views, commonly used definitions will not provide any new views or added values that could not be described using already existing terms. In Cséfalvay's⁸ point of view, compared to the common definitions, scientific definitions of globalization bring a significant quality change by re-evaluation of the *role of geographical locations*. Accordingly, globalization is:

⁸ Cséfalvay, *Globalizáció 1.0*, 65.

1. *integration*, that is, an intensifying interconnection of the world's economies, societies and cultures expanding to increasing radiuses (regions)
2. a *common dependence system*, that is, interdependence between globally integrating geographical locations, economies, societies and cultures, expanding and reinforcing their geographical range
3. a *process of networking* that globally affects geographical locations and the economic-, social- and political players hosted by those

Scientific definitions – in Cséfalvay's⁹ point of view – though with varying significance, but do highlight the above three characteristics. Unlike common definitions, they regard local level transformation as part of the phenomenon exactly the same way as they do it with global changes.

In Beck's¹⁰ opinion, unlike common definitions, scientific definitions of globalization clearly distinguish the following three categories:

1. *Globality as status*, describing the progress rate of the economic, social, political and cultural integration of the world. It has to be noted that in this sense, though a little problematic, globality is still measurable with exact indicators. Measuring is possible at points where integration resulted in new global territorial units taking over from territorial units significant in previous eras.
2. *Globalism as ideology*, an ideology of omnipotence of the world market, in other words, neoliberalism. However, this limits the versatility of globalization to one field, that is, economy, and everything else, such as social, political and cultural fields are either subordinated to the global market or ignored.
3. *Globalization as a process*, which process is affected by globalism to a great extent, namely by the expansion of neoliberals' ideologies, yet it is more than that, as there is no guarantee that globalization will continue to evolve along these neoliberalist ideas.

Though some sources – for example Orbán¹¹ – mention that the term of globalization first appeared in a lexicon published in English language in 1961, the majority of the references argue that the phenomenon of globalization was first discussed scientifically by Theodore Levitt in 1983. Levitt¹² opines that many companies should disregard the painstakingly minute regional or national differences and should operate as if the world would be a large, global market.

Levitt's aforementioned statement was very much challenged, primarily within the marketing field, but researchers engaging in forecasting globalization argue that the variations of this theory will take over international markets. Though, we still cannot talk about a global consumer society today, the increasing cross-border mobility and electronic communication in the last few decades resulted in certain convergence, primarily in consumers' values.¹³

⁹ Ibid.

¹⁰ Beck, *Was ist Globalisierung?*, 26.

¹¹ Annamária Orbán, 'Globalizáció, urbanizáció, fenntartható fejlődés', s. a.

¹² Theodore Levitt, 'The Globalization of Markets', *Harvard Business Review* no 3 (1983), 92–102.

¹³ Annamária Sasné Grósz, 'A kulturális értékek, mint a globalizációs törekvések akadályai', 2004, 1–2.

Since the publication of Levitt's above study, no unanimously accepted scientific definition was created for globalization,¹⁴ and systematic analysis of its basic characteristics was not conducted, either.¹⁵

Below I would like to introduce some scientific definitions through examples in a chronological order, taken from the professional discourse available to me:

1. Giddens¹⁶ opines that globalization is the increase of the intensity of the social relations encompassing the world, connecting remote locations in a way that events occurring in one place are affected by processes several thousand kilometres away, and vice versa
2. in Robertson's¹⁷ view, globalization is the "shrinking" of the world and a change of our mindsets, because we increasingly regard the world as a whole
3. Waters¹⁸ is positive that globalization is a social process, wherein the role of geographical limits in social and cultural phenomena is decreasing, and this process is also experienced by people as the decrease of the role of geographical limits
4. Bilton et al.¹⁹ argues that globalization is a process through which political, social, economic and cultural relations become increasingly global, resulting in far-reaching consequences in people's local and everyday lives
5. Held et al.²⁰ proposes that globalization is the sum of the processes transforming the geographical organisation of the social relations and connections, creating transnational and interregional networks of activities, interactions and power
6. Gereffi²¹ observes that globalization is the integration and coordination of activities taking place in internationally different locations
7. Simai²² contends that globalization can be regarded as the sum of key processes of the late 20th century, such as expansion of international flow of goods, services, money, capital, technology and information, and increase of the significance of those for national economies. Furthermore, globalization also includes intensifying of people's cross-border mobility, the importance of global economy orientation in commerce, fund investments and other transactions on company levels; geographical and institutional integration of markets, homogenization and standardization of production and consumption, harmonization of legal systems, emergence of more and more generally accepted international rules and norms in the wake of the activities of interstate organisations and cooperation systems

¹⁴ Cséfalvay, *Globalizáció 1.0.* 66.

¹⁵ David Held et al., *Global Transformations* (Cambridge: Polity Press, 2005), 1.

¹⁶ Anthony Giddens, *The Consequence of Modernity* (Cambridge: Polity Press, 1990), 64.

¹⁷ Roland Robertson, *Globalization: Social Theory and Global Culture* (London: Sage Publication, 1992), 8.

¹⁸ Malcom Waters, *Globalization* (London: Routledge, 1995), 3.

¹⁹ Tony Bilton et al., *Introductory Sociology* (London: Macmillan, 1996), 660.

²⁰ Held et al., *Global Transformations. Politics, Economics and Culture.*

²¹ Gary Gereffi, 'International Trade and Industrial Upgrading in the Apparel Commodity Chain', *Journal of International Economics* 48, no 1 (1999), 37–70.

²² Simai, 'A globalizáció főbb tendenciái', 9–10.

8. *Dollar*²³ maintains that globalization is an increasing integration of national economies and societies on Earth, propelled forward by the flow of goods, services, capital, people and information
9. *Árva et al.*²⁴ proclaims that globalization, as opposed to the world's previously experienced economic and cultural homogenization processes, observed primarily along trade and its exchange routes, is a new, different development stage so far unknown; accordingly, he distinguishes some pre-globalization processes
10. *Cséfalvay*²⁵ opines about globalization: it is an economic, social, political and cultural process, wherein: a) integration of geographical locations on Earth, and the companies, the social and political players operating in those locations will strengthen, and the geographical range of this integration will expand; b) parallel to the strengthening of integration, interdependence of geographical locations and players on that location is strengthening, while the geographical range is also expanding; c) in the wake of the strengthening of integration and interdependence, and with the expansion of the geographical range, global-scale economic, social, cultural and political networks emerge; d) this integration, interdependence system and networks are seen by social, economic and political players as a global change affecting everyday activities on a local scale, and vice versa, local everyday activities are affecting global processes

*Palánkai*²⁶ emphasizes that the emergence of the Roman Empire or the discovery of America are regarded as globalization processes by many, however, the new characteristic structures of the globalization of our era are to be explained by the integration approach. In *Palánkai's*²⁷ opinion, an increasingly widespread agreement has been reached regarding that globalization is nothing but a global integration structuring in regional integrations. Based on this, integration – may be present on a micro level in the form of trans-nationalization of companies, and on a macro level, in the form of regional- and global integration – is one of the basic dimensions of globalization processes. Below, I would like to present a few examples of scientific definitions based on this integration view:

1. *Bhagwati*²⁸ proclaims that globalization is the integration of national economies into an international economy through commerce, direct foreign investment and short-term capital flow, generally through workers' and people's international movements and the flow of technology

²³ David Dollar, *Globalization, Poverty, and Inequality since 1980* (Development Research Group, World Bank, 2001), 2.

²⁴ László Árva and Bertalan Diczházi, *Globalizáció és külföldi tőkeberuházások újabb fejleményei Magyarországon* (Budapest: Kairosz Kiadó, 2002), 7.

²⁵ Cséfalvay, *Globalizáció 1.0*, 66.

²⁶ Palánkai et al., *A globális és regionális integráció gazdaságtana*, 9.

²⁷ Ibid. 14.

²⁸ Jagdish Bhagwati, *In Defence of Globalization* (New York: Oxford University Press, 2004), 3.

2. *Lechner*²⁹ contends that from several aspects, globalization is marked by economic integration, intentionally promoted by governments, companies and international organisations
3. *Wolf*³⁰ expressed that globalization is an integration of business activities through the market, propelled by technological and political changes. Economic globalization results in cultural, social and political consequences;
4. *Szentes*³¹ states that globalization, more precisely, globalization in an economic sense is basically nothing but the process of the global economy's transformation into an integral system spreading to more and more countries, soon to include all. The global economy's transformation into an integral system – and the integral connection of any country with the world economy – usually means that players (or countries with other countries) are connected by a long-term and functional cooperation and interdependence
5. globalization is defined by *The Economist*³² as integration through the movement of goods, capital and workforce
6. *Esze*³³ argues that globalization is a key characteristic of world economy; its basic dimension is global integration, structuring in regional integrations
7. *Arató et al.*³⁴ opines regarding regional integrations – which phenomenon, as we saw, is a dimension of globalization – that historical and empire building integrations cannot be regarded as integration processes in today's sense, because those were done by military conquests, unlike regional integrations of our era, the definition of which is basically characterized by *voluntary actions*
8. *Palánkai*³⁵ maintains that globalization is global integration, structuring in regional integrations
9. *Csáki*³⁶ is convinced that globalization is a progress starting with the emergence of world economy as a whole, presented for us today in a more full-fledged form than ever. The basic hosts of globalization are not sovereign nation states but the integration of transnational groups. Globalization is mainly propelled forward by the technological development of transportation and electronic communication allowing for the creation and sustainment of workload sharing between remote worlds and dramatically decreased transaction costs of goods, people, capital, technologies and knowledge; on the other hand, organisational changes have made the global-scale flow of goods, capital, people and ideas easier through the market reforms.

²⁹ Frank J Lechner and John Boli (eds), *The Globalization Reader* (Malden: Blackwell, 2005), 158.

³⁰ Martin Wolf, *Why Globalization Works* (New Haven: Yale University Press, 2005), 19.

³¹ Tamás Szentes, 'Globalizáció, kölcsönös függések a világgazdaságban', in *Világgazdaságtan*, ed. by András Blahó et al. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2007), 31–32.

³² *The Economist*, 'Britain's Fallen Star', 21 February 2009, 57.

³³ Magdolna Káldyné Esze et al., *Integrálódó Európa* (Budapest: Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó, 2009), 13.

³⁴ Krisztina Arató and Boglárka Koller, *Európa utazása – Integrációtörténet* (Budapest: Gondolat Kiadó, 2009), 18.

³⁵ Palánkai et al., *A globális és regionális integráció gazdaságtana*, 14, 29.

³⁶ György Csáki, *Nemzetközi gazdaságtan* (Budapest: Napvilág Kiadó, 2017), 145, 148.

However, it has to be noted that interpretation of globalization as a global integration is challenged by some theories.³⁷ Contenders of the above view insist that integration itself is to be interpreted in a unique way, as it is not only an economic, but also a political merge, presuming a community feeling, a commonality, and the joint institutions of governance. Accordingly, the interpretation of globalization is inherently incomplete.³⁸

Simai³⁹ also adds that regional integration can be a stage of globalization, but also, it can amount to an opposite process. In his view, globalization and regionalization is opposed by a further tendency: disintegration, which is the dissolution of larger units into smaller pieces.

2.2.1. Summary of definitions of globalization

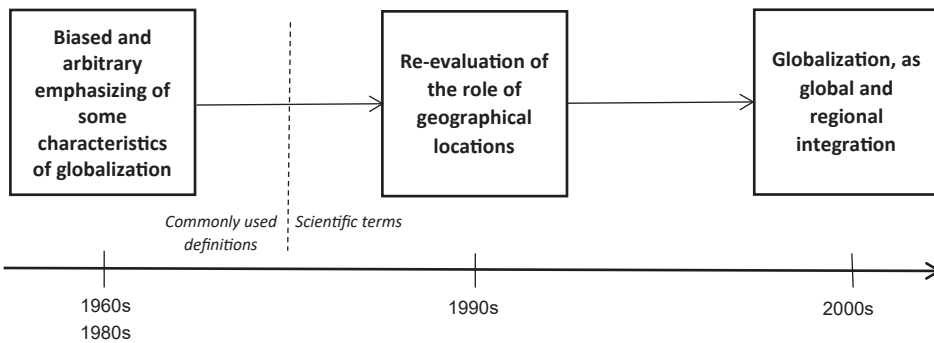

Figure 2
Evolving of definitions of globalization

Source: Compiled by the author based on Cséfalvay (2004), Palánkai et al. (2011)

As established above, globalization is a complex phenomenon, involving not only economic, but other, that is, social, political and cultural, and so on, dimensions. However, commonly used interpretations *emphasize single characteristics thereof arbitrarily and in a biased way*, and interpret the phenomenon as a continuation of these isolated characteristics accelerating in our era. Scientific definitions, however, *place the role of geographical locations in focus*, and they go beyond common interpretations by re-evaluating those roles. Though not unanimous, an increasingly widespread agreement has been reached regarding that globalization is nothing but a global *integration* structuring in regional integrations (Figure 2).

³⁷ Palánkai et al., *A globális és regionális integráció gazdaságtana*, 34.

³⁸ Held et al., *Global Transformations*, 28.

³⁹ Simai, 'A globalizáció főbb tendenciái'.

3. Objectives

If we accept the increasingly widespread concept detailed in the previous chapter, namely, that globalization is nothing but a global integration structuring in regional integrations, we cannot avoid taking globalization as a phenomenon into consideration in the analysis of European integration. This is complicated to a great extent by the circumstance that establishment of a definition of globalization accepted by everyone is still ongoing.

To respond to the above challenge, this study aims to define the term of globalization in a form that features the main characteristics published in the domestic and international references, and that can serve as a useful starting point in the analysis of European integration, primarily by answering the following questions:

1. What is European integration mainly propelled by?
2. Why is its onset estimated for the mid-20th century?
3. Why cannot historical integrations (for example, the Roman Empire) be regarded as part of the European integration processes in a sense used today?

4. Material and methodology

Meeting the above requirement, in the definition of the term globalization I applied the following methodology:

1. First of all, I conducted a research of professional discourse, the results of which are detailed in the review of references. In this process, amongst other things, I introduced the definitions available and published in domestic and international sources.
2. Following the above, I have selected the main characteristics of scientific definitions, the existence of which is – in my opinion – essential regarding the content of both the scientific and the above definition.
3. Out of these characteristics, I selected one main characteristic, and attempted to systematically analyse it, which, in the opinion of *Held et al.*,⁴⁰ is missing from scientific definitions – to re-emphasize its content and allow for the creation of a new (compared to the definitions shown in the references) and useful term that may be useful in the analysis of European integration.
4. Finally, I established the definition with integration and re-weighting of the elements – respective to the characteristics selected under points 2 and 3 – of the definitions introduced in the reference review.

⁴⁰ Held et al., *Global Transformations*, 1.

5. Results

5.1. Characteristics selected during the creation of the definition

Considering the above objectives and methodology, based on the definitions introduced in the reference review, I emphasized five characteristics during the definition of the term, namely:

1. Scientific definitions of globalization clearly distinguish globalism, as a *status* from globalization as a *process*, and globalism as an *ideology*.⁴¹
2. Globalization is a complex phenomenon, involving not only economic, but also social, political, cultural dimensions.⁴²
3. Globalization provides a new view compared to commonly used definitions by the evaluation of the role of geographical locations.⁴³
4. The content of globalization is global *integration*, structuring in regional integrations.⁴⁴ Scientific definitions regard local level transformations as part of the phenomenon the same way as they do it with global changes.⁴⁵ Furthermore, it is important to note that the regional integration processes of our era – unlike historical, empire building integrations – are *voluntary*.⁴⁶
5. Amongst other things, globalization is propelled by the development of technology,⁴⁷ and within this, primarily *information technological* development. A dimension of information technological development as a technological development propelling globalization is introduced by Simai,⁴⁸ where the author explains that one of the elements of technological development is this interactive connecting dimension propelling globalization through the flow of telecommunication, computers and information, which also allows for the continuous analysis of data.

⁴¹ Beck, *Was ist Globalisierung?*, 26.

⁴² Bilton et al., *Introductory Sociology*, 660; Cséfalvay, *Globalizáció 1.0*, 66; Dollar, *Globalization, Poverty, and Inequality since 1980*, 2; Held et al., *Global Transformations. Politics, Economics and Culture*; Simai, 'A globalizáció főbb tendenciái', 9–10; Wolf, *Why Globalization Works*, 19.

⁴³ Cséfalvay, *Globalizáció 1.0*, 65.

⁴⁴ Káldyné Esze et al., *Integrálódó Európa*, 13; Palánkai et al., *A globális és regionális integráció gazdaságtana*, 14, 29.

⁴⁵ Cséfalvay, *Globalizáció 1.0*, 65.

⁴⁶ Arató and Koller, *Európa utazása – Integrációtörténet*, 18.

⁴⁷ Csáki, *Nemzetközi gazdaságtan*, 145, 148; Wolf, *Why Globalization Works*, 19.

⁴⁸ Simai, 'A globalizáció főbb tendenciái', 13.

5.2. The main characteristics selected during the creation of the definition and the result of systematic analysis

The fifth characteristic selected during the creation of the definition, namely that *amongst other things, globalization is propelled by the development of technology, and within this, primarily information technological development* is one I deemed necessary to highlight, due to the following.

As seen above, *Dollar*⁴⁹ maintains that global integration is propelled forward by the flow of goods, services, capital, people and information. Though based on other criteria, these are the factors that appear in the definitions published by *Bhagwati*,⁵⁰ *Csáki*,⁵¹ *Simai*⁵² and *The Economist*.⁵³ If this concept is accepted, it becomes clear that to the global or at least transcontinental flow of the above factors shaping globalization require an adequate technical infrastructure, completed by information technology.

Technological development of *goods, services and persons* goes back to historical eras. Starting with the 2nd century B.C., for example, merchants transported the majority of their products from China to Europe via the so-called Silk Way leading through some areas in Asia and North Africa. From the late 15th century to the late 18th century, that is, in the Age of Discovery, Western European civilization reached areas of the Earth beyond the reach of the Silk Way, for example, the continent of America at sea. In this era, transportation was done by road vehicles powered by humans or animals or watercraft powered by humans or the wind. The ultimate breakthrough only happened later, in the 18th century, when James Watt created the first steam machine in 1769, paving the way for the emergence of railway networks, and steamships, which became widespread by the 19th century, significantly speeding up transportation. A further progress was induced by Nikolaus August Otto's invention of internal combustion engine in 1876, application and further development of which facilitated the emanation of road-, maritime- and air transport in the sense we use today.

Regarding the global flow of goods and services, it has to be noted that an increasing proportion thereof is dematerialized and/or can be digitalized, therefore, their delivery can be done online, supplementing traditional, costly and time-consuming channels. Such goods or services are for example intellectual properties (books, music, movies, software, and so on), patents or education. Virtual, online environment (for example, webshop) may also increase the flow of products and services that can only be delivered through traditional channels. Shifting of delivery channels or parts thereof towards online platforms results in a decrease of the significance of the flow of persons.

⁴⁹ Dollar, *Globalization, Poverty, and Inequality since 1980*, 2.

⁵⁰ Bhagwati, *In Defence of Globalization*, 3.

⁵¹ Csáki, *Nemzetközi gazdaságtan*, 145, 148.

⁵² Simai, 'A globalizáció főbb tendenciái', 9–10.

⁵³ The Economist, 'Britain's Fallen Star', 57.

Capital is a long-term cash investment or other material or intellectual goods. In terms of its materialization form, cash capital is nothing but cash, that is, a general means of exchange, useable for purchasing products or services. If we study capital, as a factor shaping globalization, though with some simplification, it is practical to focus on cash capital and expand our study to cash as a means of exchange (hereinafter jointly: money). In my opinion, other material- or intellectual capital flows through the above delivery and information flow methods introduced above, and such flow of goods and services assumes the flow of money as an exchange in the opposite direction.

Initially, the flow of money did not differ from that of the goods in a traditional sense, which is cumbersome, and from a security point of view, very risky. The solution to this problem was offered by the introduction of bank accounts, allowing for the partial, later the complete break from the risky traditional money transfer methods. *Origo*⁵⁴ informs that bank accounts were used as early as the ancient ages for the safekeeping of money, however, bank accounts supporting payment methods requiring interconnected banks, for example, wire transfer, have only been available since the 1920s, and did not become common until the 1950s. Though the first ATM machine was set up in 1959 in the United States, money transfers did not fully become independent from the flow of goods, services and persons until the 1990s to facilitate smooth global cash flow.

Flow of oral or written information between persons could only be effected using traditional means of delivery until 1876, when Alexander Graham Bell invented the telephone. However, telephone communication was initially very expensive and cumbersome, as the devices were stationary, and their wired connection also involved telephone centres. In the 1980s, the first wireless mobile phones appeared, and by the 1990s, they became widespread and made the flow of oral communication significantly easier.⁵⁵

Historically, written communication was done by a courier or mail service. Like in case of oral information flow, the breakthrough waited until the 19th century, when Samuel Morse patented his first spark telegram. This allowed the immediate transmission of “Morse” codes to long distances. As a further development of the telegram, Telex was created in Germany in 1926, which, by the late 1980s, prevailed in electronic text transmission. Telex was able to transmit full texts, without the necessity of Morse codes. In addition to telex, in the mid-1970s, telefax appeared, which became common in the 1980s. Telefax – though paper only – was capable of the transmission of formatted text and simple figures.⁵⁶

A real breakthrough in the flow of both oral and written information was the spread of Internet, namely that online IT applications merged the flow channels of both communication option.

⁵⁴ Origo, 'Bankszámlatörő, hogy ne kapjon egyest', 01 November 2016.

⁵⁵ Sándor Forgó, *Médiaismeret* (Eger: BVB Nyomda és Kiadó Kft., 2010), VI.6.3.

⁵⁶ Lajos Hangodi, 'A balassagyarmati vezetékes hírközlés technikatörténete: telegráf – táviró és telefon – távbeszélő', s. a., 13.

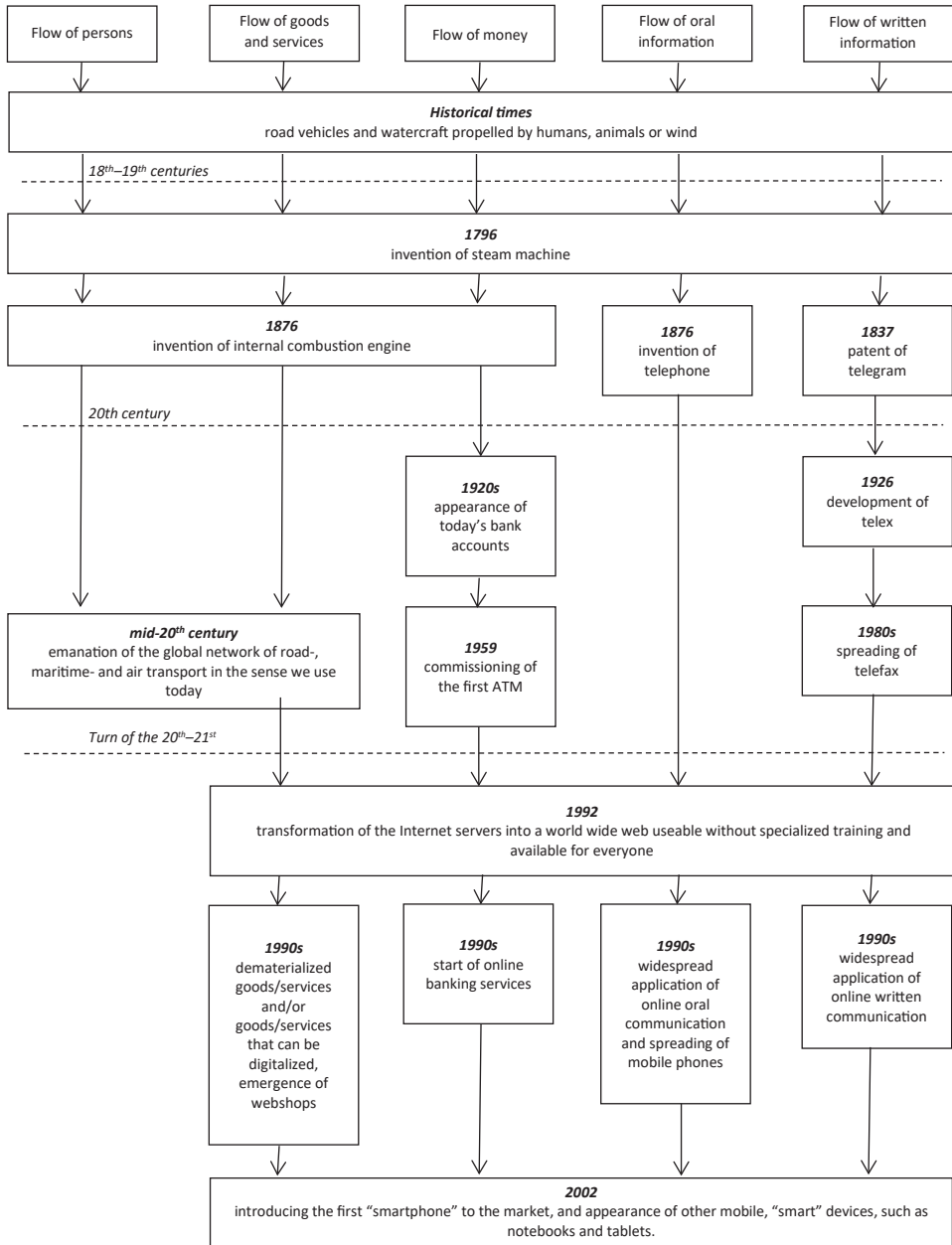

Figure 3

Evolution of the flow of factors shaping globalization

Source: Compiled by the author based on Dollar (2001)

As we could see above, in the development of the flow of goods, services, money and information, the ultimate breakthrough – as an analogy to the industrial revolution of the 18th–19th centuries – was represented by the Internet. The history of Internet started in the 1960s, however, transformation of Internet servers into a world wide web useable without specialized training and available for everyone did not happen until 1992.⁵⁷ Smartphone, as we use today, appeared on consumers' market in 2002.⁵⁸ In the meantime, the use of the World Wide Web reached its peak with the feature of the increasingly widespread mobile “smart” devices, such as notebooks, tablets and telephones able to connect to the Internet, both in terms of everyday life and the flow of studied factors shaping globalization.

If we accept the above reasoning, it becomes clear that the prerequisite of globalization is the flow of goods, services, capital, people and information. The technological conditions necessary for this, as demonstrated by Figure 3, have emerged by the mid-20th century, and later, the Millennium brought a significant change by the spreading of Internet and the connection of mobile, “smart” devices to the web.

5.3. Results of the creation of the definition

Based on the interpretations detailed in the reference review and considering the objective of my study, emphasizing and re-iterating the five main characteristics introduced in Section 4, I created the following working definition:

Globalization is the voluntary, regionally structured global integration of economic and other phenomena and processes, primarily facilitated by the technical, primarily information technological development – or the sum of the associated ideologies.

Based on the above definition, in line with the selected five main criteria, globalization is:

1. a status (phenomenon), a process and an ideology
2. the most significant feature of which is complexity, involving not only economic, but also social, political, cultural dimensions
3. these dimensions connect to each other on a geographical basis
4. and this geographical interconnection, that is, *integration*, interpretable on both global and regional level, is *voluntary*
5. and development thereof is facilitated by *technological*, precisely *information technological development*

Sure enough, the scientific definition of globalization may also include the creation of other definitions meeting the substantive requirements of modern globalization terms, or even exceed them. In my opinion, the above definition may serve as a useful working definition in the examination of European integration, as it *answers the questions established in the objectives*, namely that European integration – which can be interpreted as a local structure of global integration – is mainly propelled forward by technological development (*answer 1*). By the mid-20th century, technological development matured

⁵⁷ Tamás András Bartal, 'Az Internet története', 2004.

⁵⁸ Bence Kolmer, 'Az okos eszközök megjelenése mindennapi életünkben', 2014.

enough to facilitate the global-scale flow of factors shaping globalization, and following the Millennium, taking advantage of the development of information technology, primarily Internet, the flow of these factors entered into a new dimension (*answer 2*). Previously, historical integration efforts – for example, the Roman Empire, France at the time of the revolutionary wars led by Napoleon, the Austro–Hungarian Empire, or even the Germany of WW II – cannot be regarded as part of the European integration in today’s sense, as those resulted from military conquests, as opposed to voluntary, international treaties (*answer 3*).

6. Conclusion

Last but not least, I am intending to demonstrate the usability of the defined globalization term in the context of European integration, in the wake of the European Union and other European sub-regional integration efforts. However, to do this, it is necessary to extract the definition of regional integration out of the working definition, using the following 4 main characteristics:

1. Globalization and regional integration are interconnected. Regional integration is nothing but globalization, namely a regional structure of global integration.
2. Regional integration is voluntary – primarily resulting from economic interests – as opposed to the empire building conquests of historical eras.
3. Regional integration – considering that it is a local structure of global integration – was also inspired by the technological developments of the mid-20th century, and within this, primarily the information technological development after the Millennium.
4. As established above, the working definition of globalization also allows for the establishment that regional integration is a complex phenomenon, involving not only economic, but also other social, political and cultural dimensions.

6.1. Working definition of globalization in the wake of the development of the integration of the European Union

The impact of global events on European integration (*main characteristic 1*) goes back to World War II ending with the victory of the Allied Forces – the United States, the United Kingdom, France and the Soviet Union. Due to the losses induced by the war and the collapse of their colonization system, the economy of the United Kingdom and France went through a recess, whereas the United States and the Soviet Union transformed into superpowers. It is no surprise that in the “wounded” Europe, the idea of a European alliance gained traction, because it was seen by many as an opportunity to regain Europe’s influence to offset the United States and the Soviet Union.⁵⁹ Promotion of a cooperation between Western European countries was also the interest of the United States, considering which, upon

⁵⁹ Bence Kurya, *A multipoláris világtrend fejlődése, kialakulása, és jövője* (Miskolc: Miskolci Egyetem, 2014), 4–5.

the recommendation of their Secretary of State, George C Marshall, they implemented the European Recovery Program – more widely known, the Marshall Plan – and founded the Organization for European Economic Co-operation (OEEC) initially comprising 16 member states, paving the way to future integration efforts.⁶⁰

After World War II, inclusion of the idea of a European integration in international treaties and implementation thereof, as explained below, is mainly motivated by economic interests, as opposed to an external duress or threat (*main characteristic 2*). Namely, in this era, the majority of European countries has arranged for a protectionist commerce policy to protect domestic production. However, protectionism isolates national markets from each other, resulting in the decline of opportunities offered by wide markets and the advantages of large-scale operation. Liberalization forming part of economic integration however eliminates isolation of markets, as relatively small and middle-sized national markets – based on the institutional construction of the four basic freedoms, that is, the free movement of goods, services, persons and capital – integrate into a large continental market.⁶¹

In my opinion, knowledge regarding the phases of integration, such as the stages requiring market-, economic- and political processes is essential in the study of the development of European integration (*main characteristic 3*). Based on Balassa's⁶² classic, these stages are the following:

1. *Free trade zone*, wherein member states liberalize the flow of products and services by reducing tariffs and quotas, but each state applies separate national tariffs and quotas towards third countries.
2. *Customs union*, being a development of the free trade zone in the sense that within the framework of the community foreign affairs policy, member states apply unified tariffs towards third countries.
3. *Common market*: within the zone, in addition to freeing up the movement of goods and services, the movement of workforce and capital is also liberalized.
4. *Single market*, which is realized by the full elimination of not only tariffs, but also non-tariff restrictions. Please note that Balassa's classification did not contain the last stage.⁶³
5. On the level of economic union, in addition to the above, economy politics are also integrated. If a community currency is also implemented, a *monetary union* is established.
6. The highest form of integration is a political union, wherein governance and legislation is also integrated under a community umbrella.

However, it has to be noted that Balassa's classification is primarily usable for the purposes of analysis. In practice, however, many transitional and mixed forms exist, and European integration did not evolve along these lines, either.⁶⁴

⁶⁰ Palánkai et al., *A globális és regionális integráció gazdaságtana*, 49.

⁶¹ Péter Halmi, *Krízis és növekedés az Európai Unióban* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2014), 52.

⁶² Béla Balassa, *The Theory of Economic Integration* (Homewood, Illinois: Richard D. Irwin, 1961), 2.

⁶³ Palánkai et al., *A globális és regionális integráció gazdaságtana*, 39.

⁶⁴ Mihály Simai, 'Globalizáció és regionális együttműködés a XXI. század elején', in *Európai integrációs alapismeretek*, ed. by András Blahó (Budapest: Aula Kiadó, 2003), 56.

Poets, writers and philosophers envisioned European integration as early as the medieval ages. Victor Hugo wrote about the vision of a United States of Europe, which vision remained within the circles of the intellectual elite until the 20th century.⁶⁵ Following World War II, on 19 September 1946, in his Zurich speech, Churchill emphasized that a United States of Europe should be founded, with France and Germany in the lead, but available for any European country intending to access.⁶⁶ In terms of practical realization of European integration, the execution of the Treaty of Rome on 25 March 1957 by France, the German Federation, Italy and the Benelux States has proved to be a historical development. The European Economic Community was formed within the framework of this treaty. This community united in 1967 through the European Coal and Steel Community (Montanunion) for the community control of coal mining and steel industry and the pacific use of nuclear energy and through the European Atomic Energy Community (EURATOM), continuing their activities under the name of European Communities. In 1993, the institution system of the European Communities transformed into the European Union, as we know today. The main objective of the European Economic Community was a comprehensive economic integration, which they intended to realize by the implementation of a tariff union and a common market, starting from 1 January 1958. As of 1 July 1968, customs union, and simultaneously, the program of the common market have been realized. Until the early 1970s, these market conditions provided beneficial integration processes. However, crises unravelling early into the decade served as a warning regarding the shortcomings of integration, as governments attempted to remedy their internal problems by applying non-tariff measures to the detriment of integration partners. To solve this, the Committee prepared a so-called White Book for the summit of June 1985, a gathering of heads of states of European Communities, setting about 300 exact goals to create a single market, the realization deadline of which was aimed for the 31st of December 1992. Though not without fail, but the plan of a single market, has largely been realized until the established deadline. However, this single market continued to show shortcomings in several fields, attributable to the lack of a common economy policy and common currency. The Committee has committed to an economic and monetary union as early as 1962, and drafted various plans for implementation. During the summit held in Maastricht in December 1991, the Delors Plan published in April 1989 was accepted, wherein, implementation of the monetary union was foreseen in three stages, in the 1990s. As a result, the single currency, that is, Euro, as an actual account money was implemented on 1 January 1999 in 11 member states, and on 1 January 2002, it appeared in the form of cash (notes and account money), in 12 member states.⁶⁷ As I am writing this, 19 member states of the European Union of 28 member states are part of the monetary union, that is, the Eurozone.⁶⁸

⁶⁵ Jenő Horváth, 'Az európai integráció története: 1945–2000', in *Európai integrációs alapismeretek*, ed. by András Blahó (Budapest: Aula Kiadó, 2003), 67.

⁶⁶ Jenő Czuczai and Lajos Ficzer (eds), *Európa A-tól Z-ig* (Budapest: Eötvös Lóránd Tudományegyetem, 1997), 3.

⁶⁷ Palánkai et al., *A globális és regionális integráció gazdaságtana*, 50–62.

⁶⁸ European Commission, 'What is the euro area?', 2019.

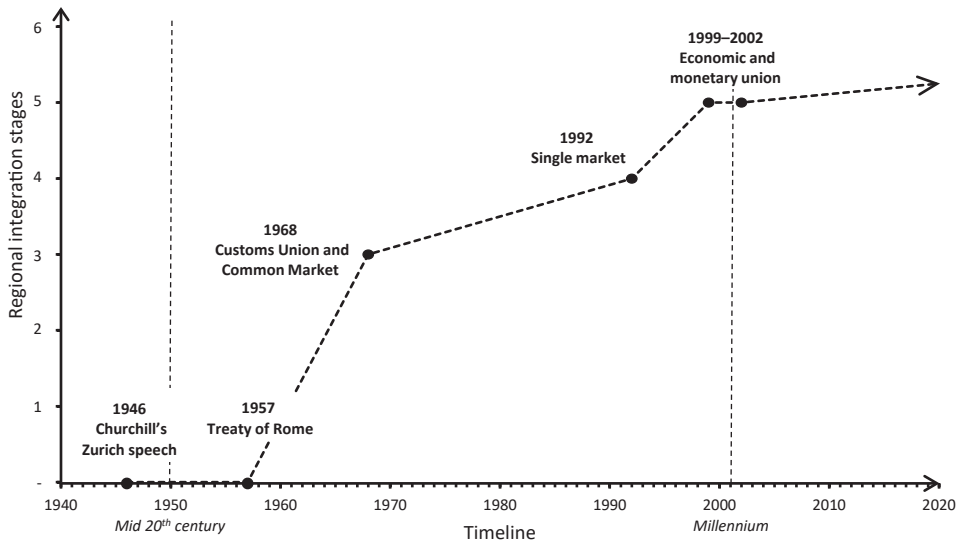

Figure 4

Development of the integration of the European Union according to Balassa's integration stages

Source: Compiled by the author based on Czuczai and Ficzer (1997) and Palánkai et al. (2011)

The above – as shown in Figure 4 – make it clear that in line with the working definition, the onset of the European Union's integration processes is estimated for the mid-20th century, and around the Millennium, it jumped to further levels of integration.

Finally, it has to be emphasized that though the European Union is primarily an economic integration, its activities also cover other fields (*main characteristic 4*). The Lisbon Treaty, the current founding treaty of the integration, effective as of 1 December 2009, defines the types of competencies and fields of the European Union. These fields cover not only economic competencies, but also cover environment protection, public health care, culture, education and space research.⁶⁹

6.2. Working definition of globalization in the wake of the development of the European sub-regional integration

6.2.2. European sub-regional integrations

Though a significant portion of the European integration is covered by the evolvement of the European Union, other sub-regional integration efforts also appeared, out of which, the following have to be mentioned:

⁶⁹ Ákos Kengyel, 'Az Európai Unió politikái', in *A globális és regionális integráció gazdaságtana*, ed. by Tibor Palánkai et al. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011), 218–219.

6.2.2.1. *Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)*

The Marshall Plan developed to boost European economies declining after World War II, and the Organisation for the European Economic Co-operation (OEEC), founded for the implementation of the former attained their goals, opening up new possibilities in the economic cooperation between member states. Continuation of the cooperation, and – with the accession of the United States and Canada – lifting it into a global level resulted in the creation of the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) in 1960, currently consisting of 36 member states, out of which, 27 European countries (except for Iceland, Norway, Switzerland and New Zealand) are also a member of the European Union.⁷⁰

6.2.2.2. *European Free Trade Association (EFTA)*

Integration efforts of the European Economic Communities were seen as a threat to economic interests of outsider Western European countries. To offset the impacts, in 1960, 7 states, namely Austria, Denmark, the U.K., Norway, Portugal, Switzerland and Sweden founded the European Free Trade Association, which was later accessed by Finland, Iceland and Liechtenstein. EFTA is a free trade zone, which, in terms of its Scandinavian member states, features common market elements by the freedom of capital movement and partial liberalization of movement of workforce. Considering that the majority of its member states left the association and joined the European Economic Community and the European Union, the number of EFTA members is down to 4 countries, namely Iceland, Norway, Switzerland and Liechtenstein.⁷¹

6.2.2.3. *European Economic Area (EEA)*

Aims to expand the internal market of the European Union to EFTA, considering that these countries did not intend to or did not join the European Union. The treaty founding the EEA entered into force in 1994. It has to be noted that Switzerland, as an EFTA member state also signed the treaty, however, after a rejecting referendum, it did not ratify it. Subsequently, Switzerland entered into bilateral agreements with the European Union to preserve economic integration.⁷²

6.2.2.4. *Integration efforts of the European countries of the former Comecon*

The relation of the Council for Mutual Economic Assistance (CMEA, CEMA or Comecon) consisting of socialist countries and the European Economic Community/European

⁷⁰ OECD, 'Organisation for Economic Co-operation and Development', 2018.

⁷¹ Palánkai et al., *A globális és regionális integráció gazdaságtana*, 51–52.

⁷² Krzysztof Bartczak and Fernando Garcés de los Fayos, 'The European Economic Area (EEA), Switzerland and the North', 2018.

Communities was characterized by reciprocal non-recognition. However, after the dissolution of the Soviet Union and Comecon, several bilateral free trade agreements were entered into by former member states, motivated by the efforts to fill the void after the cessation of former commercial relations and preparation for the accession to the European Union. The first agreement of this kind was the Central European Free Trade Agreement (CEFTA), entered into by Czechoslovakia (later: the Czech Republic and Slovakia), Poland and Hungary (called the Visegrád Countries after their history) and entered into force in 1993. It aimed the realization of a free trade zone based on bilateral agreements, with the deadline of 2001.⁷³ The agreement was accessed by Slovenia in 1996, and later by Romania, Bulgaria, Croatia and Macedonia. Joining was conditioned to – amongst other things – entering into a free trade agreement with CEFTA member states and an accession agreement with the European Union. Considering that except for Croatia and Macedonia, by 2007, all countries have joined the European Union, they decided to expand towards the Balkan states remaining outside, namely Albania, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, Moldova, Montenegro and Serbia.⁷⁴ Considering that Croatia joined the European Union in 2013, at the time of writing this paper, the number of CEFTA member states was reduced to 7. Out of the integration efforts of the former European Comecon countries, the Baltic Free Trade Agreement (BAFTA) is worth mentioning, entered into in 1994 by Estonia, Latvia and Lithuania. It aimed the realization of free trade of industrial products, which was extended to agricultural products and food in 1997. Considering that in 2004, every member state joined the European Union, the Agreement was dissolved.⁷⁵

6.2.3. The definition of globalization and the European sub-regional integrations

The above European sub-regional agreements vividly demonstrate the European Union's dominance within the European integration, as the majority of member states of the above treaties, for example, the former member states of BAFTA and CEFTA has joined the EU by today, or, as is the case of the current CEFTA member states, this is their intention. Of course, we have seen states, who – for example, Switzerland – though wish to benefit from the advantages of economic integration, however, instead of joining the EU (for various political and social reasons), they intend to realize this by bilateral agreements.

If we want to apply the working definition of globalization, more precisely, the 4 main characteristics of regional integration derived therefrom in the context of European sub-regional integrations, the correlation with global event is obvious (*characteristic 1*). Due to the bipolar world order emerging after World War II, an economic integration between Western European integration bodies belonging to the scope of interests of the United States (OEEC, European Economic Community, OECD) and Eastern European Comecon countries belonging to the scope of interests of the Soviet Union was ruled out. However, following the disintegration of the Soviet Union and Comecon

⁷³ Palánkai et al., *A globális és regionális integráció gazdaságtana*, 63, 66–67.

⁷⁴ Zsófia Molnár, 'Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás', 2013.

⁷⁵ Sandro Steinbach, 'Baltic Free Trade Agreement', 2012.

in the early 1990s, Eastern European former communist countries started economic cooperation (for example, CEFTA, BAFTA), and their gradual – in the case of CEFTA, still ongoing – accession to the European Union.

The voluntary nature of the evolving of the European Union based on economic interest also applies to European sub-regional integrations (*main characteristic 2*). Concerning countries left out of the economic cooperation of the Western countries (OEEC, OECD) and the integration processes of the European Economic Community, the European Communities and the European Union for various reasons (EFTA, EEA), the primary motives were the benefit from the advantages of integration. Eastern countries (CEFTA, BAFTA) aimed to fill the economic void left after the disintegration of the Soviet Union and Comecon and to prepare for the accession to the European Union.

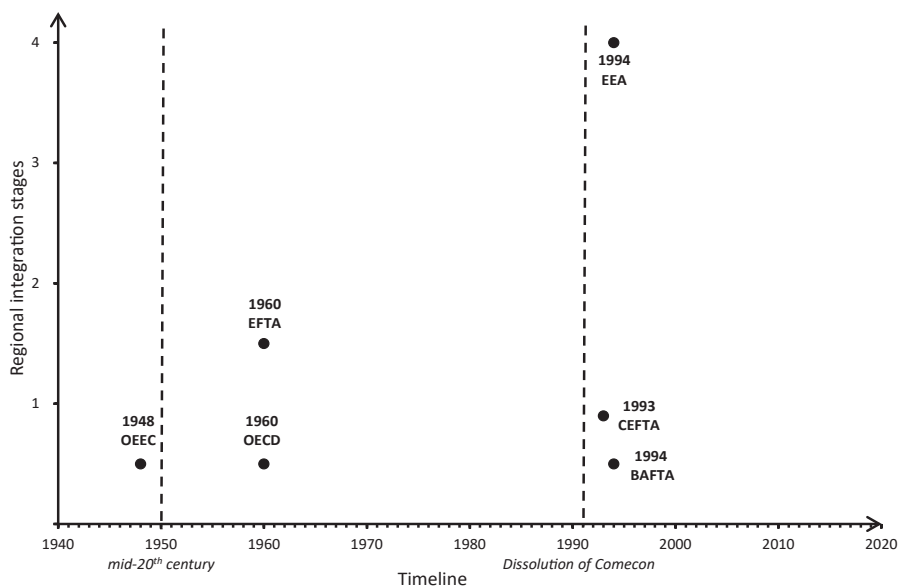

Figure 5

Materialization of major sub-regional co-operations in Europe according to Balassa's integration stages

Source: Compiled by the author based on Bartczak and Garcés de los Fayos (2018), Molnár (2013), OECD (2018), Palánkai et al. (2011) and Steinbach (2012)

As shown in Figure 5, the above sub-regional integrations materialized in the mid-20th century and around the Millennium, however, the primary reason for this was the intention of the European integration dominated by the development of the European Union and the disintegration of the Eastern pole of around the early 1990s. Considering the European Union's key role in European integration, if not directly, but based on the rationale detailed in Section 6.1, it is indirectly inferable that the processes were propelled by the technological development of the mid-20th century, primarily the information technological development after the Millennium, and, in addition to the economic aspects, integration processes also affect social, political and cultural processes (*main characteristics 3–4*).

6.3. Summary of conclusions

If we accept the working definition of globalization under Section 5.3 and the 4 main characteristics of regional integration under Section 6, regarding the European Union, it can be established that the working definition's main characteristics regarding regional integration show a correlation with the integration processes already completed, which finding can also be directly or indirectly applied in terms of European sub-regional co-operations.

Considering the above, the working definition of globalization can also be interpreted in the context of European integration.

References

- Arató, Krisztina and Boglárka Koller, *Európa utazása – Integrációtörténet*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2009.
- Árvai, László and Bertalan Diczházi, *Globalizáció és külföldi tőkeberuházások újabb fejleményei Magyarországon*. Budapest: Kairosz Kiadó, 2002.
- Balassa, Béla, *The Theory of Economic Integration*. Homewood, Illinois: Richard D. Irwin, 1961. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.1961.tb02365.x>
- Bartal, Tamás András, 'Az Internet története', 2004. Online: www.agr.unideb.hu/~agocs/informatics/05_h_ecdl/ECDLweb/ecdlweb.uw.hu/m7-02.html
- Bartczak, Krzysztof and Fernando Garcés de los Fayos, 'The European Economic Area (EEA), Switzerland and the North', 2018. Online: www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/169/der-europaische-wirtschaftsraum-ewr-die-schweiz-und-der-norden
- Beck, Ulrich, *Was ist Globalisierung?* Frankfurt: Suhrkamp, 1997.
- Bhagwati, Jagdish, *In Defence of Globalization*. New York: Oxford University Press, 2004.
- Bilton, Tony et al., *Introductory Sociology*. London: Macmillan, 1996. Online: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-24712-7>
- Czuczai, Jenő and Lajos Ficzere (eds), *Európa A-tól Z-ig*. Budapest: Eötvös Lóránd Tudományegyetem, 1997.
- Csáki, György, *Nemzetközi gazdaságtan*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2017.
- Cséfalvai, Zoltán, *Globalizáció 1.0*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004.
- Dollar, David, *Globalization, Poverty, and Inequality since 1980*. Development Research Group, World Bank, 2001. Online: <https://doi.org/10.1093/wbro/lki008>
- Káldyné Esze Magdolna et al., *Integrálódó Európa*. Budapest: Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó, 2009.
- European Commission, 'What is the euro area?', 2019. Online: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/what-euro-area_en
- Forgó, Sándor, *Médiaismeret*. Eger: BVB Nyomda és Kiadó Kft., 2010.
- Gereffi, Gary, 'International Trade and Industrial Upgrading in the Apparel Commodity Chain'. *Journal of International Economics* 48, no 1 (1999), 37–70. Online: [https://doi.org/10.1016/s0022-1996\(98\)00075-0](https://doi.org/10.1016/s0022-1996(98)00075-0)
- Giddens, Anthony, *The Consequence of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990.
- Halmi, Péter, *Krisis és növekedés az Európai Unióban*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2014.

- Hangodi, Lajos, 'A balassagyarmati vezetékes hírközlés technikatörténete: telegráf – távíró és telefon – távbeszélő', s. a. Online: www.balassagyarmat.eu/Hangodi_tech-nikatortenet.html
- Held, David et al., *Global Transformations. Politics, Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press, 1999.
- Held, David et al., *Global Transformations*. Cambridge: Polity Press, 2005.
- Horváth, Jenő, 'Az európai integráció története: 1945–2000', in *Európai integrációs alapismeretek*, ed. by András Blahó. Budapest: Aula Kiadó, 2003, 67–113.
- Kengyel, Ákos, 'Az Európai Unió politikái', in *A globális és regionális integráció gazdaságtana*, ed. by Tibor Palánkai et al. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011, 217–254.
- Kolmer, Bence, 'Az okos eszközök megjelenése mindennapi életünkben', 2014. Online: <https://prezi.com/cux9hf3xm6lm/az-okos-eszkozok-megjelenese-mindennapi-életünkben/>
- Kurya, Bence, *A multipoláris világrend fejlődése, kialakulása, és jövője*. Miskolc: Miskolci Egyetem, 2014.
- Lechner, Frank J and John Boli (eds), *The Globalization Reader*. Malden: Blackwell, 2005.
- Levitt, Theodore, 'The Globalization of Markets'. *Harvard Business Review* no 3 (1983), 92–102.
- Molnár, Zsófia, 'Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás', 2013. Online: <https://prezi.com/zm4y-zkjqyvh/kozep-europai-szabadkereskedelmi-megallapodas/>
- OECD, 'Organisation for Economic Co-operation and Development', 2018. Online: www.oecd.org/about/
- Orbán, Annamária, 'Globalizáció, urbanizáció, fenntartható fejlődés', s. a. Online: <https://slideplayer.hu/slide/2221258/>
- Origo, 'Bankszámlatöri, hogy ne kapjon egyest', 01 November 2016. Online: www.origo.hu/gazdasag/20161028-a-bankszamlak-evolucioja.html
- Palánkai, Tibor et al., *A globális és regionális integráció gazdaságtana*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011. Online: <https://doi.org/10.1556/9789630598385>
- Robertson, Roland, *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage Publication, 1992.
- Sasné Grósz Annamária, 'A kulturális értékek, mint a globalizációs törekvések akadályai', 2004. Online: <http://rs1.szif.hu/~pmark/publikacio/Netware/tema.html>
- Scholte, Jan Aart: *What Is Globalization? The Definitional Issue – Again*. United Kingdom, University of Warwick, 2002.
- Simai, Mihály, 'A globalizáció főbb tendenciái és kérdőjelei a XX. század végén'. *Tudományos Közlemények* no 1 (2000), 9–18.
- Simai, Mihály, 'Globalizáció és regionális együttműködés a XXI. század elején', in *Európai integrációs alapismeretek*, ed. by András Blahó. Budapest: Aula Kiadó, 2003, 41–66.
- Steinbach, Sandro, 'Baltic Free Trade Agreement', 2012. Online: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=174>
- Szentes, Tamás, 'Globalizáció, kölcsönös függések a világgazdaságban', in *Világgazdaságtan*, ed. by András Blahó et al. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2007, 31–56.
- The Economist, 'Britain's Fallen Star', 21 February 2009, 56–57.
- Waters, Malcom, *Globalization*. London: Routledge, 1995.
- Wolf, Martin, *Why Globalization Works*. New Haven: Yale University Press, 2005.

Olivér Kovács

Encoded Weakening of the European Integration – The EU-specific Vectors of Disorientation¹

Az európai integráció kódolt gyengülése – A dezorientálódás EU-specifikus vektorai

The paper attempts to contribute to the better understanding of how the centrifugal force towards weakening European integration has developed by identifying the EU-specific vectors of such gradient. We argue that disorientation is an echo effect of a complex amalgam of mutually intertwined and interrelated mechanisms embedded secularly into our European integration process. The paper also addresses whether secular stagnation adds to that centrifugal force. The paper finally outlines at least six potential principles of reversing the European disorientation by cultivating contingency governance.

JEL codes: E10, E60, F15, H10, H70, O10

Keywords: EU, integration, orientation, innovation, system, governance

Jelen írás az európai integráció megtorpanni látszó folyamata mögött munkálkodó EU-specifikus vektorokat igyekszik felfejteni. Bemutatja, hogy az irányvesztett és gyengülő integráció (dezorientáció) voltaképp nem más, mint az integrációs folyamatba tartósan beágyazódó komplex és összefonódó mechanizmusok visszahanghatása. Túl azon, hogy a vázolt mechanizmusokkal összefüggésben a tanulmány

Olivér Kovács is a Senior Research Fellow at the University of Public Service Department of Economics and International Economics; Senior Research Fellow at the ICEG European Center.

Kovács Olivér a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közgazdaságtudományi és Nemzetközi Közgazdaságtan Tanszék vezető kutatói munkatársa; az ICEG Európai Központ vezető kutatói munkatársa. E-mail: Kovacs.Oliver.Istvan@uni-nke.hu

¹ The work was created in commission of the National University of Public Service under the priority project PACSDOP-2.1.2-CCHOP-15-2016-00001 entitled “Public Service Development Establishing Good Governance” in the Ludovika Research Group.

megvilágítja az úgynevezett szekuláris stagnálás szerepét is, fölvezol hat olyan alapelvet is, amelyre építö európai gazdasági kormányzás talán sikerrel fordíthatná meg a dezorientegrálódást.

JEL-kódotok: E10, E60, F15, H10, H70, O10

Kulcsszavak: EU, integráció, orientáció, innováció, rendszer, kormányzás

1. Introduction

After a long period of reticence, economists in various internationally renowned institutions are drifting towards some sort of delusion of grandeur in terms of publishing evermore optimistic economic outlooks in the developed world including the European Union (EU). Indeed, it seems that the year 2017 was by far the best since 2011 and forecasts started to be continuously upwardly updated for the years to come due to unusually good growth conditions (for example, in 2017, the growth rate of the Euro area was 2.4 per cent, while it was 1.8 per cent in Japan and 2.3 per cent in the U.S.). Unfortunately, the Covid-19 pandemic, a topic not being incorporated in this study, hit in and the positive expectations have dissolved into the air quite rapidly.

Still, some moderation is in order even in the case of the EU owing to different systemic risks such as 1. the looming global trade war(s) between Washington and Beijing affecting the European economy as well; 2. cumbersome completion of the EU single market due to outlining East–West EU splits together with Brexit (that is, Germany treats complex economic relations with the U.K. and will be affected negatively by Brexit, so as the Central and Eastern European member states via the German situation); and last but not least, 3. populism and Euroscepticism with a habit of springing back again and again (for example, by the Summer of 2018, the Italian coalition government earmarked with right-wing populism was set up; the Spanish prime minister was forced out after losing the no-confidence vote as an end result of the so-called Gürtel-corruption scandal); and last but not at all least 4. governmental intentions and end results are not necessarily the same, as Milton Friedman (1977) illustrated, so the governance and the effectiveness of policies face huge challenges in our complex socio-economic innovation ecosystem (for example, in 2018, the EU still has not achieved the aim of the Lisbon Agenda to make the EU the most dynamic and competitive knowledge-based economy in the world even though this was planned to be fulfilled by 2010²). Thus, risks and challenges are here to stay in the EU, which still has the potential to continue its secular disorientation manifesting in losing orientation and weakening integration.

² European Commission (2018) emphasises that the EU should invest much more in the creation of the most innovative knowledge-based economy by being more ambitious in supporting breakthrough innovation.

The present paper addresses the question of *what are the main EU-specific mechanisms behind the secular 'disorientation' of the European Union*. With the deciphered vectors that are strongly intertwined and are creating ambiguous situations, *the encoded disorientegrative centrifugal trend* is revealed. In addition, we also argue that the secular stagnation phenomena add to such disorientegrative trend in Europe *via* rising additional policy related uncertainties. Finally, some potential principles are formulated relevant for governance working on reversing such disorientegrative trend.

2. EU-specific vectors of disorientation

The following aspects and their dynamic configuration are taken into account: 1. disorientegrational conditions as a result of EU enlargement (that is, differences in various dimensions); 2. internal processes within the EU in which the outlined differences appear; 3. external processes forming common challenges. All of the following aspects are strongly interlinked and intertwined and create ambiguous situations.

2.1. Disorientegrational conditions given by EU enlargement

It has been long recognised with regard to complex systems that one can never map and know with full certainty what the beginning conditions were, and even tiny differences in the conditions at the beginning can result in large non-linear changes and instabilities later on. EU enlargements have gradually encoded evermore instability into the European integration process due to the differences manifesting in: 1. the levels of economic development of countries; and 2. cultural backgrounds as well as mental attitudes of countries.

As far as the disparities between *already in* and *accession countries* in economic development levels are concerned, integration-theorists have a predilection to consider the differing beginning economic conditions as one of the singular point of references when explaining the causes of later shortcomings of the integration (for example, problems of EMU). As it is discernible on Figure 1, along the course of enlargements, the gap between the average development levels of *already in* and *accession countries* measured in GDP per capita was growing except the occasion of the 4th enlargement which also encoded even more gaping gap later on (for example, accession countries reached the average development levels of already in countries along the seven enlargements as follows: 76 per cent, 52 per cent, 41 per cent, 113 per cent, 40 per cent, 19 per cent, and 39 per cent, respectively).

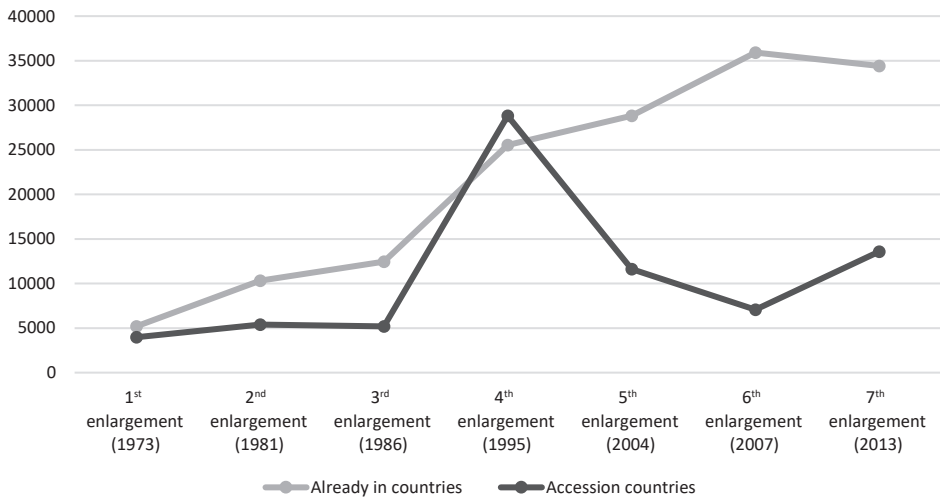

Figure 1

*The economic development gap between already in and accession countries
(%, GDP per capita, current U.S.\$)*

Source: Compiled by the author based on World Development Indicators, World Bank.

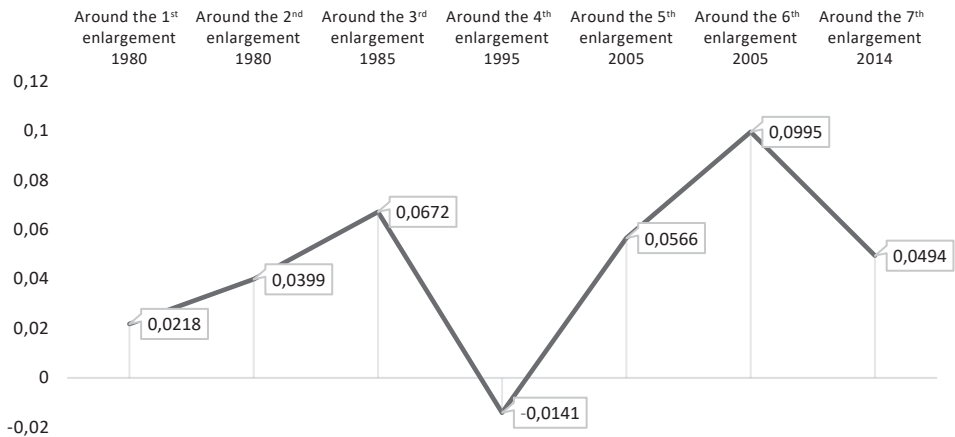

Figure 2

The human development gap between already in and accession countries (HDI)

Note: HDI is on a range from 0 to 1. Due to the lack of data, the following years were used to cover enlargement periods: 1980 (1st and 2nd enlargements), 1985 (3rd and 4th enlargements), 2005 (5th and 6th enlargements), and 2014 for the Croatian accession.

Source: Compiled by the author based on data of the United Nations Development Programme, Human Development Reports.

If one looks at the average discrepancies in Human Development Index (HDI)³ along the enlargement process between *already in* and *accession countries*, it can be stressed that relatively huge average differences were prevalent except the 1st and 4th enlargements (Figure 2).

Despite the unimpeachable and well-documented fact on disparities (Seers et al. 1979, 1980, 1982; Magone et al. 2016), we argue that the culprit was also related to the lack of internal national commitment to stimulate structural change in line with the requirements of sustainable growth and development after the accession. Further enlargements limited the space for further integration, in other words, European integration was again and again diluted but not firmly deepened. In some cases, with accession (including the access to the European Structural and Investment Funds) funds proved to be benevolent auxiliary instruments to enlightened national public policy geared towards structural change (for example, shifting to knowledge economy in Denmark, Finland). In other cases, the European Union's essential promise has become 'money' rather than the peaceful milieu being conducive to human flourishing and money was subjected to be absorbed and allocated inefficiently by malfunctioning institutions in some cases, hence contributing to the conversation of lower international competitiveness (for example, Portugal and Greece).⁴ It is hardly by chance that the particularly strong supporter of the Single Market were mostly the peripheral countries by the end of the 1980s (for example, Italy, Spain, Greece, Portugal and Ireland) and the support for further enlargement was to some extent evaporated in case of old member states by 2005.⁵ Success after accession always depended and still relies on good governance with efficient institutional architecture embedded into the wider innovation ecosystem. An important implication is that addressing structural weaknesses at national levels cannot be bypassed even by creating fiscal federalism at EU level with its transfer system.⁶

³ HDI is a summary measure of average achievement in key dimensions of human development: a long and healthy life, being knowledgeable and have a decent standard of living. The HDI is the geometric mean of normalised indices for each of the three dimensions.

⁴ Finland could transform itself to be a competitive knowledge economy, while Portugal was mostly unable to orchestrate such change successfully because of a mixture of internal phenomena: state captured by welfare clientele led to excessive social and wage policy which offered a fertile ground for worsening productivity as well as income inequality levels over decades and unsustainable public finances. See O Kovács, *Stabilitás és dinamizmus. Az innovatív fiskális politika alapjai* [Stability and Dynamism. The Fundamentals of Innovative Fiscal Policy] (Budapest: Alinea, 2015), 312.

⁵ See European Commission, *Eurobarometer No. 34, Public Opinion in the European Community* (Brussels: European Commission, December 1990), 31. By 2005, the support for further enlargement increased only in Central and Eastern European Member States.

⁶ One must not forget the fact that even the theoretical and empirical literature on fiscal federalism conveys that national governance plays a key role in it, and this is the way the system offers 'laboratory' to elaborate better and more efficient policies in parallel via trial and error, that is, more innovation freedom over time. See E Ahmad and G Brosio (eds), *Handbook of Fiscal Federalism* (Cheltenham: Edward Elgar, 2006). Still, fiscal federalism as the highest form of decentralised fiscal governance has uncertainties over how does it affect economic growth and development (Baskaran et al., 'Fiscal Federalism, Decentralization and Economic Growth: A Meta-Analysis', *Economic Inquiry* 54, no 3 [2016]). It is now empirically justified that income inequality has been significantly rising since the 1970s even in Germany with its federal structure having the famous *Finanzausgleich* mechanism. See the book written by the president of the Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, M Fratzscher, *Verteilungskampf. Warum Deutschland immer ungleicher wird* (Hanser Verlag, 2016).

Let us add immediately that the differences, at the same time, provided the magnetic force of further integration, while *inertia was also observable in certain enlargements*. The accession of Greece in 1981 was an extraordinarily glaring example of dominating political interest over economic rationale. Inertia in the 2nd and 3rd enlargements were encoded mainly because 1. French had become committed to initiating the Greek accession in case of a democratic transition; 2. and, what is more, there was a threat of revitalising communistic ideas in Italy, Portugal and Spain in case of the potential rejection of Greece as the cradle of Periclean Democracy. As a result of such uncertainty, the European Community had to prefer their accession as a reward for democratisation, which was a value-congruent political decision.⁷ Still, by now and in the shadow of the present Eurozone crisis related to Greece, the Greek accession is widely considered a mistake,⁸ whereas more crucial causes arose later in time.⁹ This is because voters tend to evaluate a policy decision in retrospect on the basis whether it has led to 'good' or 'bad' outcomes instead of considering whether the given decision was rationale and logical on the basis of available information and knowledge in the given historical context when the decision was made. This also lends support to the impression that the disorientegation narrative is here in town.

As far as the *differences in cultural backgrounds and mental attitudes* of countries are concerned, beyond the trivial and usual suspect (for example, linguistic difference which explains the most the less than expected labour mobility within the EU¹⁰), one must recognise that the harmony criteria between *formal (laws, regulation, constitution and so on) and informal (norms, culture and so on) institutions* does not only apply on national level to enhance growth and socio-economic development, but also on supranational

⁷ Spain had submitted its application to the European Community already in 1970; however, it did not receive an answer for a long period of time due to the existence of undemocratic governmental institutions in Spain. It demanded the accession again in 1977. After lengthy bargaining and discussions, the Treaty of Accession was signed only in 1985. On the threat of communist comeback, see D Seers, 'Introduction: The Second Enlargement in Historical Perspective', in *The Second Enlargement of the EEC – Integration of Unequal Partners*, ed. by D Seers and C V Vaitos (Palgrave Macmillan, 1982), 6–7.

⁸ For a long time, studies on evaluating the costs and benefits of EU enlargements accentuated that enlargements were more or less beneficial for core, more developed countries – even for the U.K., see N Crafts, *West European Economic Integration since 1950: Implications for Trade and Income*. The University of Warwick, Working Paper No. 219, 2015 – while they were more costly for poorer, peripheral countries who absorbed enormous amount of EU Funds over decades (for example, S Ederveen, H de Groot and R Nahuis, 'Fertile Soil for Structural Funds? A Panel Data Analysis of the Conditional Effectiveness of European Cohesion Policy', *Kyklos* 59, no 1 [2006], 17–42). Still, funds supported the catching up process especially in case of Spain and Portugal (OECD, 'Is Convergence a Spontaneous Process? The Experience of Spain, Portugal and Greece', *OECD Economic Studies* no 16, Spring 1991). Recent studies emphasise that EU membership have significantly outweighed the costs except the case of Greece, see for instance Campos et al., 'Economic Growth and Political Integration: Estimating the Benefits from Membership in the European Union Using the Synthetic Counterfactuals Method'. *IZA Discussion Paper* no 8162, 2014.

⁹ For a systemic and comprehensive account on the Greek development with EU funds see Liargovas et al., *Beyond "Absorption": The Impact of EU Structural Funds on Greece* (Konrad Adenauer Stiftung, 2015), 142.

¹⁰ See L Andor, *Labour Mobility in the EU: Challenges and Perspectives for a Genuine European Labour Market*. Lecture at the European University Institute, Firenze, 24 June 2014; A S Chakrabarti and A Sengupta, 'Economic Incentives versus Institutional Frictions: Explaining Cross-country Labour Immobility in the European Union', 2015.

level in supporting sustainable European integration. The presence of this harmony would mean that EU integration has national politics not biased extremely towards the aim at evading the violation of their country’s cultural norms. With the lack of political union, this is only a phantasmagoria in the context of the EU and, as Guiso et al. (2016) demonstrate, the development of efficient policies along the interaction of countries can fall short and get impaired. EU countries greatly vary across institutional quality (Figure 3). Countries with higher institutional quality appear to be less reliant on other EU countries in terms of product export (for example, Finland, Sweden, Germany and so on) because they are typically more innovative and have deeper embeddedness into the global economy. Group 2 countries tend to bear harmony between formal and informal institutions in a more vigorous way. As Figure 4 depicts, lower institutional quality is mainly associated with lower economic integration in case of Mediterranean peripheral countries (for example, Portugal, Greece, Italy and so on) having structural backlog (that is, low share of technology driven industries, high share of labour intensive industries as Aiginger (2013, 42) underscored).¹¹

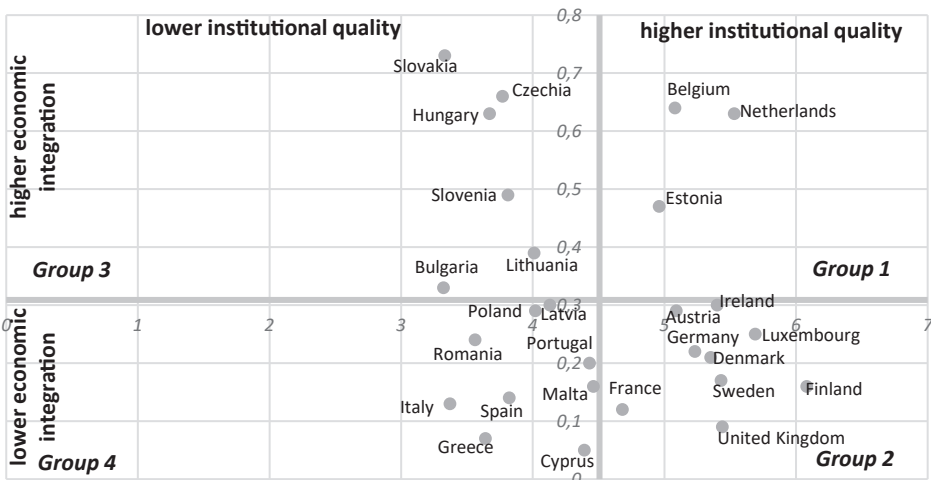

Figure 3

Institutional quality and export-based economic integration

Note: The horizontal axis refers to the score of countries in institutional quality derived from the World Economic Forum, Global Competitiveness Yearbook 2014–2015. The vertical axis refers to the degree of economic integration in terms of export to EU countries in percentage of GDP. The intersection represents the averages of the two indicators.

Source: World Economic Forum, Global Competitiveness Yearbook 2014–2015, Eurostat.

¹¹ Economic growth of Greece (and together with that the possibility of reducing the debt ratio) is mainly based on sectors (tourism, catering trade) whose international competitiveness can be considered low (even compared to other periphery countries, for example, Spain). See World Economic Forum, Travel and Tourism Competitiveness Report 2015. Greece is only the 31st among the 141 countries in the ranking, while Spain is the 1st, Italy is the 8th and Portugal is the 15th. Online: <http://reports.weforum.org/travel-and-tourism-competitiveness-report-2015/>

Another equally important aspect of informal institutional differences is the cross-cultural psychology culture. For instance, let us take the degree of individualism and that of collectivism within the cultural matrices of countries. In this respect, Gorodnichenko and Roland (2012) found a strong causal link from individualism to innovation and long run growth. It is not surprising that Group 1 and Group 2 countries have higher average scores on individualism compared to Group 3 and Group 4 (the averages are as follows: 71, 69, 51 and 51 respectively).¹² This cleavage seems to be able to encode instability into the European integration process simply because more collectivist countries are likely to prefer the unsustainable extension of welfare states – as the cases of Portugal and Greece have shown – which, in turn, can ultimately stifle grassroots innovation. Bearing in mind that the degree of individualism might also be a good proxy of the *propensity of people to act in solidarity* (that is, to take sacrifices at the benefit of others in the EU in time of crises *via* cooperation), from a broader perspective, technological development induced individualism¹³ can result in higher focus on status-seeking at the expense of caring relationships (collaborations), which is equivalent with a trend towards more intergovernmentalism rather than to cooperation in creating federalist institutional architecture in the context of the European Union. This can even shed light on such disorientegrational force like the United Kingdom's vote in June 2016 to leave the EU, which traditionally shows one of the highest degrees of individualism. Disorientation thus appears to be a culturally strongly influenced phenomenon in the European integration.

2.2. Internal processes within the EU in which the outlined differences appear

The indicated different conditions with, of course, a variety of national interests along the course of deepening and widening led to more and more conspicuous differentiations especially since the 1990s.¹⁴ The most obvious examples of such differentiations were mirrored in 1. the Schengen Area; 2. and the Eurozone architecture. Albeit, differentiation was necessary and inevitable to accommodate the increasing heterogeneity with enlargements; differentiation created side-effects that have been developing in commonly unnoticed increments by manifesting the so-called 'creeping normalcy' for

¹² These are the Hofstede scores of individualism. Individualism is defined as a preference for a loosely-knit social framework in which individuals are expected to take care of only themselves and their immediate families. Online: <https://geert-hofstede.com>

¹³ A paper by Snower and Bosworth (2016) demonstrates how technological development (for example, ICT gives rise to flexible work pattern, increasing focus on individualistic traits and so on) induces more individualism which also has negative impetus on societal welfare in the form of decreasing caring activities.

¹⁴ For instance, differentiation can be captured by looking at treaty articles. Schimmelfennig and Winzen (2016) pointed out that such differentiation became more visible since the 1990s. While differentiation in treaty articles was infinitesimally low in the enlargements of the 1970s and 1980s, its level rose with further enlargements (especially with the accession of Central and Eastern European countries).

a relatively long period of time, up to the 2008 financial and economic turmoil, the ensuing Eurozone crisis and migration as well as refugee crisis.

Concerning *the Schengen Area* which reifies the free movement of people within the EU, the Agreement came into force in 1995 and now 22 out of 28 EU Member States are involved in it together with the following participating countries Iceland, Lichtenstein, Norway and Switzerland. By eliminating internal border controls and providing passport-free movement of people along the series of enlargements, on the one hand, and by having ineffective external border control management on the other hand, the European integration encoded negative side effects of Schengen as well. These side-effects have occurred dynamically on at least two fronts: 1. increasing tensions about immigration; 2. and controversial understanding over the costs and benefits of EU-migrants.

As for the rising tensions about immigration are concerned, one can assert that the social integration of immigrants has been beset with pressing difficulties. First, generations of immigrants could not effectively be integrated into the European societies by contributing to the co-existence of communities along ethnic and religious lines. The prime example of this was the French riots of 2005 that proved what was officially admitted later on by high-level representatives of the republic: the soft integration *à la française* failed.¹⁵ This was a clear harbinger of the evolvement of critical instabilities through secessionism in core and northern European countries. By now, riots have become a European phenomenon.¹⁶ Second, with the Eastern enlargement core countries became an important attractor of Romanian and Bulgarian Romani by vitiating the local support of the EU. This led to effective tensions and acts. For example, the series of fierce confrontations between Romani and French police in 2010 resulted in a divisive Presidential decision which called for spectacular expulsion of Romani people from France and the demolition of illegal Roma camps. Since 2008, similar crackdowns occurred in Italy on illegal immigrants, mostly Roma people from Romania being responsible for increasing crime. As a corollary, voices were echoed over creating more stringent policies on immigration by refining the Schengen Agreement. In 2011, Italy and France called for a strict review of the Agreement in fearing the influx of North African refugees. Of course, these types of claims for a stricter Agreement referred to a temporary (short time) intervention by not reversing the integration process (for example, France initiated border control after the 2005 London tube bombings, Portugal did the same during the Euro 2004 tournament). But, the erosion of Schengen has come to the forefront in a more dedicated way, on the one hand, with the enormous inflow of third country immigrants since the crisis in Syria and conflict elsewhere triggered approximately 1.8 million irregular border crossings at Europe's external borders in 2015 alone.¹⁷ On the other hand, terrorist attacks (in 2015: Paris; and on the Paris to Amsterdam express; in 2016: Brussels; truck attack in Nice, France; Christmas market attack in Berlin; in

¹⁵ M Moran and D Waddington, 'France in Flames: The French Riots of 2005', in *Riots. An International Comparison*, ed. by M Moran and D Waddington (Palgrave Macmillan – Springer, 2016), 39–65.

¹⁶ Riots also spread to other countries like Sweden and Germany afterwards. By 2016, several exclusion areas, that is to say 'no-go zones', have been formed in Sweden where the riots erupted have also proved the poor integration of immigrants.

¹⁷ European Commission, *Stronger and Smarter Information Systems for Borders and Security*. Brussels: European Commission, 6.4.2016. COM(2016) 205 final.

2017: Manchester Arena bombing; bridge attack in London; attacks in Barcelona) righteously rekindled the need to revise and tighten the Schengen Agreement by bearing in mind that suburban riots can offer a fertile ground for terrorists. With the request for elaborating further the Schengen Agreement by keeping abreast of our gloomy times due to unsustainable immigrant patterns and imminent security issues, and all the more with the effective practice of some Schengen area states of reintroducing border controls¹⁸ and even extending them,¹⁹ it not only casts shadows on the future of the Schengen Agreement, but also illustrates that the compass of the EU integration points to disorientation.

This tendency was partly fuelled by uncertainty over the socio-economic costs and benefits of EU-migrants leading to increasing negative perceptions over immigration in general throughout Europe. On the one hand, numerous studies have tried to measure the economic impact (financial dimension) of EU-migrants on native people and the economy as a whole in the host country by emphasising that immigrants can be net contributors to the host country's wealth-enhancement.²⁰ On the other hand, the picture tends to be blurred once the spectrum of measurement is widened by taking into account political, social, cultural, humanitarian, and all other sorts of benefits and costs. Consequently, the perceptions on immigration have been more or less negative throughout the EU which culminates in '[...] the negative cycle of hostility towards migration'.²¹ For example, seductive and often pejorative terminologies used in media (bogus asylum seekers, welfare tourism, welfare scroungers) and the way the media portrays the migration issue exert to a large extent influence on public perceptions. Jacomella (2010) sensitively documented that press narrative plays a crucial role in forming public perceptions in Italy, Germany and the United Kingdom. Moreover, by surveying 33 developing and developed countries (including for example Belgium, France, Germany, Italy and the United Kingdom) on misperceptions about migration, IPSOS showed that citizens generally overestimate the share of immigrants in their respective countries (for example, the average guess of citizens surveyed in Germany

¹⁸ In June 2018, Germany and Austria started to join their police forces to stop illegal migration.

¹⁹ The Special Eurobarometer of the European Parliament conducted in April 2016 revealed that 66 per cent of the surveyed citizens of 28 EU Member States consider the EU action to be insufficient and 74 per cent would like to see the EU take more action. Or on the protection of external borders, 61 per cent consider the EU action to be insufficient and 71 per cent would like to see the EU take more action. See www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/20160623PVL00111/Europeans-in-2016-Perceptions-and-expectations-fight-against-terrorism-and-radicalisation. On how the current circumstances cast shadow on Schengen, see the Report of the European Commission against Racism and Intolerance, ECRI (2016). Additionally, the proposed draft EU budget for 2017 submitted by the European Commission also aims at bettering the management of the EU's external borders and addressing the refugee challenges inside and outside the EU. See http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/IP-16-2347_EN.pdf

²⁰ In case of 20 OECD countries, see the economic benefits in Battisti et al. (2014). Dustmann and Frattini (2013) presented evidence that immigrants who arrived in the United Kingdom since 2000 have contributed far more in taxes than they have received in benefits. Portes (2015) refutes the assumption that migrants in the U.K. are likely to be welfare seeking by showing that migrants are underrepresented in benefit claimants. Foged and Peri (2015) showed that immigration had positive effects on native unskilled wages, employment and occupational mobility in Denmark between 2001 and 2008.

²¹ BEPA, *Migration and Public Perception*. Bureau of European Policy Advisers (BEPA), European Commission, 09/10/2006, 4.

and Belgium was more than two times higher than the actual shares).²² Apparently, as Amartya Sen pointed out, free and independent media takes part in the *formation of values*.²³ Good governance and adequately working checks and balances together with impartial media are therefore the necessary preconditions of more realistic public perceptions over migration otherwise political populism and seductive press narrative can breed the concerns over insecurity as well as job losses into the feeling of the public. This in turn reinforces disorientegrational forces.

As far as the *differentiation reflecting in the Eurozone architecture* is concerned, it mainly manifested in a core-periphery context due to its inherent anomalies leading to sovereign debt crisis and ultimately to Eurozone crisis. By the creation of EMU in a unique way, that is, lifting the monetary policy at supranational level and leaving fiscal policies in the confines of national economic policy engineering, European policymakers have lost the general yardstick given by the experiences of long-lastingly performing monetary unions having fiscal unions, as well (for example, the United States, Canada and Switzerland). Without a fiscal union, we do not have the opportunity to enhance the EMU on the basis of other similar unions because they do not exist. Nevertheless, much attention has been devoted to investigate whether the EMU framework has affected positively or negatively the fiscal discipline of member states. Although the picture is mixed, the fundamental role of internal commitment to a prudent public finance without attributing significant role to the EMU rules²⁴ is often underscored. Against this background, the EMU framework should have entailed rigorous fiscal adjustments and structural reforms for example in case of Greece or Portugal if for no other reason than that the exchange regime tool became no longer applicable at national levels. The reason why it did not happen can be found in the shortcomings of the EMU framework. What we have learnt from the history of monetary unions having fiscal unions at the same time is at least the fact that the 'no bail-out' clause should be stipulated and credibly pursued.²⁵ Albeit the Maastricht Treaty seemingly guaranteed the 'no bail-out' rule on member state debts by the EU governance and the ECB, the credibility of this rule has perceptibly evaporated as the 2008 global crisis has summoned the techniques of providing rescue packages and purchasing sovereign debt of member states that are in extreme quagmire. This type of interventionism can be seen as a logical repercussion of not having a fiscal union. Historically, with a centralised and powerful fiscal policy the union is able to operate an effective transfer system which can provide a supportive hand in dampening problems arising at subnational governments affected more seriously. In the absence of a fiscal union and thus that of effective longer-run constraints, the propensity at member states level to run deficits and public debts was inherently encoded in the EMU framework. Put it differently, the phenomena of softening rules such as that of the Stability and Growth Pact (SGP) is often translated as a movement

²² See the survey www.ipsos-mori.com/Assets/Docs/Polls/ipsos-perils-of-perception-charts-2015.pdf

²³ A Sen, *The Idea of Justice* (London: Penguin Books, 2010), 336.

²⁴ Beetsma et al., 'Budgeting versus Implementing Fiscal Policy in the EU', *CEPR Discussion Papers* no 7285, 2009.

²⁵ Bordo et al., 'A Fiscal Union for the Euro: Some Lessons from History', *NBER Working Paper* no 17380, 2011.

towards a system offering an increased fiscal room for manoeuvre at national level.²⁶ Let us recall to the fact that the SGP was incrementally softened since its establishment.²⁷ Since the original intellectual backing of the SGP was linked to a proposal of Theo Weigel about a ‘Stability Pact’, and since the pact was softened up – at German and French requests – by incorporating the aspect of growth and leaving behind the mechanism of automatic sanctions, this tendency is clearly discernible. Not to mention the SGP’s reform in 2005 that can also be assessed as a step toward higher flexibility.²⁸ Due to these developments, SGP has to a large extent lost its role to be an external coercive power in forcing member states to resort to permanent fiscal adjustments and reforms in the interest of EMU rules. Moreover, more rules and sanctions added to the SGP will by no means make the pact more useful, simply because the former version of SGP with numerical rules has completely emptied.²⁹

Apart from the fact that softening the SGP was equal with the worsening credibility, particularly by the early 2000s when two non-complying countries (Germany and France) were not sanctioned, *this framework acted as a mechanism which was on the one hand benefiting for core-countries* like Germany and France, and it was counter-incentive for countries like Portugal in implementing necessary fiscal adjustments and structural reforms. Since the indebtedness in southern Europe, helped by Germany and France, fostered their imports, *a contrario*, it also triggered the German exports; and thus this system appeared to be a desirable one. Nonetheless, the surplus cash stemming from the strengthening exports was being to a large extent re-allocated into the southern countries in form of loans. The reason why the EMU did not serve completely as an external enforcement framework is the fact that the German and French governments would have blocked the flow of increasingly risky loans to the peripheral countries, but their interest groups would not have left it without a word because this would have led to additional economic slowdown determined by a decline in demand and workforce layoffs.³⁰ For this reason, the creditor countries were not interested in breaking up this *status quo* and therefore closed one of their eyes to the fiscal indiscipline of the periphery

²⁶ M Bassetto and V Lepetyuk, ‘Government Investment and the European Stability and Growth Pact’, *NBER Working Paper* no 13200, 2007, 33–43.

²⁷ It was sensitively illustrated by Fischer et al., ‘101 Proposals to Reform the Stability and Growth Pact. Why So Many? A Survey’. European Commission, *Economic Papers* no 267, 2006. For a quantitatively assessed SGP approach see P Monperrus-Veroni and F Saraceno, ‘Reform of the Stability and Growth Pact: Reducing or Increasing the Nuisance?’ *Documents de Travail de l’OFCE* no 1, 2005, who pointed out its shortcomings to trigger more fiscal discipline. For more on SGP’s shortcomings see C Wyplosz, *The Stability Pact Meets Its Fate*. Paper prepared for the ‘Euro 50 Group’ Meeting, 27 November 2002; Buti et al., ‘Revisiting the Stability and Growth Pact: Grand Design or Internal Adjustment?’ *CEPR Discussion Papers* no 3692, 2003.

²⁸ M Heipertz and A Verdun, *Ruling Europe – The Politics of the Stability and Growth Pact* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010).

²⁹ See F Caselli, ‘Discussion of Mongelli and Wyplosz’, 2008.

³⁰ Considering the fact that the German economy underwent a relatively huge slowdown in 2000–2003 (according to Eurostat, the economic growth was 3.1 per cent in 2000, in contrast, by 2003 it was close to stagnation) would also be instructive in understanding that the scenario about blocking the above mentioned activity has a strong counter-incentive. Another perhaps equally telling momentum is the fact that the current account of all credited peripheral countries has deteriorated right after their accession into the euro area, except Germany whose current account deficit changed rapidly into an increasing surplus.

for a relatively long time. The institutional and implementation related differentiation in EMU framework heightened the *hedonic editing* of other member states. It refers to a situation when people are to convince themselves about that their earlier failure does not really matter.³¹ Its precondition is the *missing fear from fear*. Having in mind the consequences of non-compliance which can easily direct toward the misguided feeling that non-complying the external rules does not really matter, hence fiscal deficit can soar. This hedonic editing phenomenon was also on the card by serving as a counter-incentive to be committed to stringent fiscal consolidations and structural reforms by encoding the weakening of the entire EU.³² The situation was worsening by the time the 2008 financial and economic crisis and its ensuing Eurozone debt crisis hit in. The inefficient fiscal and monetary stimuli, then the fiscal austerity programmes geared to curb unsustainable indebtedness have led to further erosion of trust in the EU as the economic performance has remained rather weak.³³ Still, with the astonishing institutional and organisational innovations in the European economic governance (for example, introduction of six-pack and two-pack, the European Semester, the Fiscal Compact, the Euro Plus Pact and establishing the roadmap towards Banking Union) the shift from intergovernmental solutions towards EU-level approaches has gained a historical momentum.

2.3. External processes forming common challenges

As enlargements and deepening progressed, issues to be addressed and tackled have become more and more intertwined and opaque causing an intrinsic tendency towards non-decisions, endless discussions and dissents by planting the seeds of governance deficit at EU level in the perceptions of the wider European public. This was confirmed by the Special Eurobarometer of the European Parliament conducted in April 2016. According to the survey, Europeans feel that EU action is largely insufficient in most of the fifteen areas suggested to them, and that a massive majority of citizens would like the EU to intervene more than at present in these areas. The latter one contributed to the widely documented democratic deficit and, of course, EU scepticism.

Importantly, in addition to the volatile trust level in the EU given by the enlargement process, the crisis makes the case worse together with newly arising external challenging processes. Without attempting to be exhaustive, we just name a few such as the Russian–Ukrainian military conflict interspersed with the Annexation of Crimea;

³¹ Individuals tend to strategically manipulate their memory to feel less guilty. This was confirmed by experimental economics literature too, see K K Li, 'Asymmetric Memory Recall of Positive and Negative Events in Social Interactions', *Experimental Economics* 16, no 3 (2012), 248–262.

³² O Kovács, 'The Hungarian Agony over Eurozone Accession', in *Core-periphery Relations in the European Union – Power and Conflict in a Dualist Political Economy*, ed. by J M Magone, B Laffan and C Schweiger (Routledge, 2016), 231–250 illustrated it in case of Hungary.

³³ Not to mention the current brewing storm over the unfolding Italian banking crisis since February 2016.

conflicts in Libya and Syria triggering migration and refugee crises;³⁴ increasing terrorism activity. What is extremely important is that external common challenges are also reinforcing and heightening internal challenges either like the exit-prone behaviour in more and more EU Member States such as the United Kingdom, the Netherlands, France, Sweden, and even in case of Germany,³⁵ or like the emergence of not necessarily EU-conform (potentially anti-democratic) political behaviour in certain countries (for example, Hungary and Poland).³⁶ The smouldering decay of trust in the EU and in the integration process is merely a justification of the empirical finding that recession and turbulent times hurt more than boom can help when it comes to evaluating subjective well-being, which in turn affects the attitudes towards the EU, as well.³⁷

Eventually, one may lead to the conclusion that European integration has been losing orientation and facing weakening commitment to integration not only because of anomalies, as the prevailing literature suggests, but because of inbuilt long-term processes in the path of the integration. Disorientation is an echo effect of a complex amalgam of mutually intertwined and interrelated mechanisms (general- and EU-specific vectors) embedded secularly into our European integration process. All of the described vectors, being strongly interlinked and intertwined, are *endogenously forming a centrifugal force to disorientation and creating ambiguous situations*. In the following we address whether the so-called secular stagnation adds to that centrifugal force and why a more transformative and catalytic policy mix is needed.

3. The role of secular stagnation in disorientation

A new stream of economic literature focuses on the issue of secular stagnation meaning the long-lasting withering productivity, thus that of innovation performance in

³⁴ This new wave of movement of people was mainly encoded into our world as a result of the hegemonic battles between the U.S. and Russia even during the cold war and afterwards. As Sachs (2016) shows, their conflicts led to instable states prone to disintegration and triggering the fleeing mass of people. For example, for the U.S., the war in Syria is a continuation of the plan for global U.S. hegemony launched by Defense Secretary and Under Secretary at the Cold War's end. Tackling the migration crisis requires collective actions in the spirit of faith community not only in case of refugees but also in case of climate-change-related migrants. According to estimates, between 25 million to one billion people might be displaced by climate change up to 2050 (IOM, *Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence*. International Organisation for Migration, 2009, 43).

³⁵ For the German case, see www.express.co.uk/news/world/684282/Germany-Eu-referendum-Dexit-Brexit-Angela-Merkel-european-union

³⁶ Kornai (2015) documented the U-turn of Hungary thereby it has become a post-communist autocracy. Kovács (2016) called the system a Weberian plebiscitary leadership democracy which declared an economic freedom war against Brussels, against foreign multinationals by injecting additional uncertainties into the innovation ecosystem. In case of Poland, recent far-reaching changes to its legal and institutional framework directly threaten human rights and undermine the rule of law, as the report prepared by the Council of Europe (2016) shows.

³⁷ See De Neve et al., 'The Asymmetric Experience of Positive and Negative Economic Growth: Global Evidence Using Subjective Well-Being Data', *IZA Discussion Paper* no 8914, 2015.

the advanced world since the 1970s.³⁸ Secular stagnation thus means the perceptible deceleration of growth engine of which main constituents do not seem to have so much contribution to growth compared to few decades ago. Importantly, secular stagnation is associated with increasing uncertainties – unknown risks driving the increasing propensity to save and the declining propensity to invest – leading to increasing instability of the socio-economic system. Even the spillover effects can be much larger in time of secular stagnation³⁹ contributing to non-linear changes of uncertainties over the future. There is a growing body of evidence that increases in uncertainty; these are mainly associated with protracted negative impetus on economic activity.⁴⁰ Increasing uncertainty undermines for instance the capacity of the state to fulfil its developmental function since the sustainability of the welfare state becomes questionable, hence it reinforces macroeconomic instability.

Omitting the role of secular stagnation from our analysis would be equal to joining the club of *terribles simplificateurs* who are inclined to apply merely a reductive vision of progress. At this point, one must address the issue whether secular stagnation might be a systemic feature of our complex socio-economic innovation-ecosystem by calling for new policy initiatives.

We argue that *secular stagnation is likely to be an autochthon phenomenon* in our new techno-economic paradigm having specific features directing towards lowering productivity (which, of course, is getting to be harder and harder to be measured). We can claim with reasonable certainty that the Lundvallian (2002) term of ‘learning economy’ is a resulting condition of the new techno-economic paradigm (ICT-based, service sector dominant) requiring higher skills and quality as well as permanent knowledge development. This new paradigm places innovation and its main barriers and drivers under a different light. As it was indicated by the European Commission (2011, 27), studying innovation in services is becoming more and more important as the world has now arrived at a new techno-economic paradigm, exhaustively described by Perez (2009). This concept converges on the thinking of Kondratieff (1935) and Rennstich (2002), who claim that, beginning with the Industrial Revolution in England at the very end of the 18th century, the world economy has experienced technological revolutions every 40–60 years. Each technological revolution employs new or relatively new technologies *via* the method of smart combination. The *new ICT-based techno-economic paradigm* that emerged since

³⁸ T Cowen, *The Great Stagnation: How America Ate All The Low-Hanging Fruit of Modern History, Got Sick, and Will (Eventually) Feel Better* (Dutton, 2011); R J Gordon, ‘Is US Economic Growth Over? Faltering Innovation Confronts the Six Headwinds’, *CEPR Policy Insight* no 63, 2012; C Teulings and R Baldwin (eds), *Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures* (CEPR Press, 2014); B Eichengreen, ‘Secular Stagnation – The Long View’, *American Economic Review* 105, no 5 (2015), 66–70. Robert J Gordon emphasises that modern innovations are not so impressive and the information revolution does not seem to be so conducive to economic development and growth (measured in GDP per capita) compared to earlier waves of innovation, such as the internal combustion engine, electrification or the telephone. See Gordon, ‘Is US Economic Growth Over?’.

³⁹ Eggertsson et al., ‘A Contagious Malady? Open Economy Dimensions of Secular Stagnation’, *NBER Working Paper* no 22299, 2016.

⁴⁰ Baker et al., ‘Measuring the Economic Policy Uncertainty’, *Chicago Booth Research Paper* no 13-02, 2013; Bachmann et al., ‘Uncertainty and Economic Activity: Evidence from Business Survey Data’, *American Economic Journal: Macroeconomics* 5, no 2 (2013), 217–249.

the midst of the 1970s not only provoked profound changes in the production process, but also tailored them to a *more service-oriented economy*.⁴¹ What is especially important from our viewpoint is that, as services' dominance increases with the sophistication of services innovation, the labour productivity becomes significantly lower than in the manufacturing sector. Statistically, economy has to a large extent become weightless in the sense that the intangible assets (ideas, knowledge, social relations and so on), which are so cumbersome to measure, have started to dominate.⁴² Additionally, there is an observable correlation between the secularly (since the 1970s) rising political instability and declining economic performance in the advanced world (including the EU). And the declining economic performance corresponds with the increasing dominance of services sectors at the expense of manufacturing.⁴³ As a corollary, *increasing 'servitisation' of the innovation ecosystem (that is, the increasing importance of intangibles) entailed with lowering measurable productivity by engendering uncertainties over the effectiveness of policies and governance* both at national and EU level as well. This is not primarily positively conducive to the ethos of the EU integration.⁴⁴

One should also bear in mind that the new techno-economic paradigm offers more qualitative outcomes that are harder to be measured adequately in numerical terms. Although inputs to innovation, by almost every measure, have been rising significantly over the past century, output, as measured by the trend growth rate of multifactor productivity, has been flat.⁴⁵ Still, the added value of ICT revolution and its ongoing transformative power – together with nowadays innovations and R&D activities – result in a more qualitative impact; this is missing from aggregate statistics like GDP per capita and its derivatives like productivity.⁴⁶ Without a paradigm shift in our mindset which is fiendishly and exclusively concentrating on the quantifiable aspects of our progress, a self-reinforcing *disorientegrative cycle* seems to be appearing in Europe. Our current mindset indicates that the problem is not the lack of policies tailored to increase welfare and competitiveness, but their effectiveness and achievements seem

⁴¹ Around 67 per cent of global value-added is in services in the developed and developing economies (see World Bank data). In terms of employment, only the service sector has exhibited a permanent rise since 1999, reaching 70 per cent of total employment in the EU in 2009 (European Commission, 2010).

⁴² See J Haskel and S Westlake, *Capitalism without Capital. The Rise of the Intangible Economy* (Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2018).

⁴³ See Brady (2016) on globalisation and political instability.

⁴⁴ Credit consumerism is here, especially in Italy where the share of non-performing loans has been growing the fastest pace by calling for ECB's intervention in a form of buying those assets. Nevertheless, the demand side of the economy, to pull a healthier borrowing from banks to SMEs and households, still remains unresolved in a country having two lost decades in terms of productivity (innovation).

⁴⁵ E Brynjolfsson, 'ICT, Innovation and the e-economy', *European Investment Bank, EIB Papers* 16, no 2 (2011), 60–76.

⁴⁶ This paradigm is mainly dominated by services (as well as 'servitisation of products') that improve primarily the quality of life rather than promise a large productivity stimulator effect in a classical way as happened in the product sector decades before. Consequently, measuring productivity and GDP via a traditional methodology does not fully capture the well-being enhancing mechanisms of today's innovations in the advanced world, hence the impression about a downward trend in the growth of productivity is heightened. See unmeasured data-driven consumption in Mandel (2012), the non-measured part of our life in Mokyr (2014), and the limits of GDP (for example, as ironically called Gross Deceptive Product) and productivity to capture welfare in Aepfel (2015).

to be questionable and inappropriate since long-term decline in productivity growth and innovativeness is observable.⁴⁷ It *fuels policy uncertainty* which *reduces innovation/investment activity*. As the Nobel Laureate Michael Spence argued, political instability undermines the evolvement of comprehensive, responsive and coherent economic-policy agenda.⁴⁸ The resulting mixture of mostly consumption-driven low growth, high unemployment and rising inequality aggravates further political instability and fragmentation, which makes the officials' capacity to implement effective economic policies more cumbersome.

Finally, it is worth noting that the slowdown of productivity was more abrupt in Europe than for example in the U.S., however.⁴⁹ It sheds light at least on two things. First, the U.S. complex innovation ecosystem has been performing relatively better compared to Europe. Second, the European aspect of secular stagnation implies that some doubts are in order regarding the effectiveness of economic policy in the past decades. For instance, despite the overregulation and excessive taxation, the European Union seems to have been falling short in decreasing the poverty and social exclusion since the approval of its Europe2020 strategy. Nowadays, approximately 6.9 million people are deeply poor in the European Union (living on \$ 4 a day or less) which is nearly the population of Sweden and Ireland combined or the population of Bulgaria alone.⁵⁰ Between 2008 and 2014, the number of people at risk of poverty or social exclusion has grown by 6 million, a trend being diametrically against the target of Europe2020 to lifting at least 20 million people out of poverty and social exclusion by 2020 compared with 2008. It points to the pronounced impoverishment the EU has been facing today which undermines trust and confidence and offers ground for nationalism, EU scepticism.⁵¹ Evidence suggests that Europe needs to find a new form of growth as the Whitworth cannon of poverty eradication as well. This means that more transformative and catalytic policies are required to meet technological and socio-economic missions due to the fact that our world economy has become ever more complex, hence the explanatory power

⁴⁷ Halmi (2017) also raised the question: "Is it possible to have an efficient economic policy coordination in the current context?" (P Halmi, 'Új geometria: „teljes” gazdasági és monetáris unió? A gazdasági kormányzás új dimenziói az Európai Unióban', *Magyar Tudomány* 178, no 1 (2017), 15.

⁴⁸ M Spence and D W Brady, 'Economics in a Time of Political Instability', *Project Syndicate*, 23 March 2016.

⁴⁹ N Crafts and G Toniolo, 'Aggregate Growth, 1950–2005', in *The Cambridge Economic History of Modern Europe: 1870 to the Present*, Volume 2, ed. by S Broadberry and K H O'Rourke (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 296–332.

⁵⁰ Data stem from the World Bank.

⁵¹ See Eurostat, *Smarter, Greener, More Inclusive? Indicators to Support the Europe2020 Strategy* (Eurostat, Statistical Books, 2016), 9. In the spirit of 'always look on the bright side of life', the European sluggishness in terms of innovation has its own merit. As the World Inequality Report 2018, prepared by the World Inequality Lab revealed, income inequality has been rising both in Western Europe and the United States. Still, the European rise has been much smaller compared to that of the U.S. Europe and the United States had similar levels of inequality in 1980. While the top 1 per cent income share was close to 10 per cent in both regions in 1980, it increased merely up to 12 per cent in 2016 in Western Europe, while the U.S. share became 20 per cent. Consequently, albeit the European innovation system has been spectacularly outperformed by the U.S., the European continent has been experiencing a lower level of worsening inequalities.

of our theories and earlier empiricism have become strongly worn.⁵² All in all, secular stagnation phenomena add to the increasing disorientegrative force in Europe *via* rising additional policy related uncertainties.

4. Conclusions

In this contribution we have deciphered the dynamic configuration of processes lurking behind the European disorientation phenomena. Despite the consensual rhetoric on disorientation which handles it as a relatively new-fangled phenomenon, with a veneer of a complex approach, EU-specific vectors have been explored that play a key role in directing towards disorientation. The EU-specific vectors (*disorientation conditions as a result of EU enlargement; internal processes within the EU in which the outlined differences appear; and external processes forming common challenges*) are strongly intertwined and create ambiguous situations by forming a disorientegrative centrifugal trend. In addition, we have also underlined that the secular stagnation phenomena adds to such disorientegrative trend in Europe *via* rising additional policy related uncertainties.

To the extent that there is no common (EU-level) reaction, to such an extent differing national reactions to certain challenges are growing. And *vice-versa*, to the extent that national solutions emerge, to that extent there will be no common solution (collective action). This leads to a contingent situation by preserving and even worsening the EU's capability-expectations gap. Since the challenges of the EU make the socio-economic innovation ecosystem pervaded by a great deal of uncertainty, there is a need for a contingency aware governance to better coordinate between common tools in supporting resiliency (shock absorption, risk sharing) and incentive regimes such as the markets to foster fiscal and financial stability (risk reduction).

Bearing in mind the nature of the European integration, our paper can by no means offer the full panoply of policy perspectives to be considered by EU level governance and national leaders. Still, and beyond the usual suggestion of 'complete the internal market', our current paper conveys at least six intertwined and mutually reinforcing *potential principles of reversing the European disorientegrative forces* in a more detailed manner.

1. *Festina lente*: Since the European integration has weakened the democratic sovereignty of the member states by creating a chasm between far-reaching economic integration and limited political integration, the principle of *festina lente* (make haste slowly) is in order when it comes to further European integration (enlargement and deepening). Bearing in mind the complex set of issues behind secular disorientation, the need for an ever-closer union is obvious but with meticulously considered steps that are a) rehabilitating the delicate balance between national and European level governance; and b) offering *learning while doing* and

⁵² Once the financial sector served the real economy, it is now a parasite of the real economy; previously, if employment expanded, average wages had risen or at least public revenues were increasing, and this trend cannot be identified today; once productivity increased, it was accompanied by wage growth, it is not necessarily true today (for example, just take a mere glimpse onto the case of the U.K. of which GDP grew during 2007 and 2015 while the real wages contracted perceptibly).

positive *psychic capital* to gain continuous support for the European integration project.

2. *Value-congruent governance – Fairness and equability*: beyond the peace-holder role of the European integration, one of its main objectives is pursuing human well-being. Keeping in mind the current context, and the need to revive and strengthen interpersonal and institutional trust, Europe should do more to serve as a sanctuary of a more equitable distribution of economic prosperity if for no other reason than the political slogan of ‘bolstering socially inclusive economic development’ has now completely emptied. To this end, instead of completely eradicating all inequalities, contingency governance shall reconsider the paradigm of expanding the welfare state by refining its focus on widening the opportunities of individuals to excel in personal and professional developments (*equability*) in reducing the culture of entitlements and to fasten talent development for a more healthy innovation ecosystem. Putting fairness and equability onto the policy agenda can happen in many ways. For instance, fostering and supporting the evolution and diffusion of relevant movements like the *Economy for the Common Good* can be a great way forward pursuing integrity, responsiveness, fairness, and so on. Potential institutional instruments in that direction can be the pro-active cooperation among independent monetary and fiscal policy institutions and unbiased consulting experts with the aim at being a regulatory conscience by analysing inexorably the nexus between governmental measures/policies and fairness/inequality.
3. *Broadened complexity aware governance*: Encoded disorientation directs toward a *governance* which is not in denial vis-à-vis our complex innovation ecosystem characterised by uncertainty, non-linearity, unpredictability and emergence. Contingency governance has at least the following constituent sub-principles.
 - *Systemic thinking is a must*: to address the dynamic configuration of processes related to disorientation in the EU or secular stagnation as an endogenous phenomenon. For instance, by taking into account the features of our current ICT-based, services dominated techno-economic paradigm; or by incorporating the effects of planned policies and measures on inequality all the time (for example, how the Capital Markets Union will affect income and wealth inequalities in countries, and so on).⁵³ In addition, establishing a parliamentary committee – in each Member States and in the European Parliament – for the future to initiate a dialogue on major future problems and opportunities in recognising important political themes at an early stage by outlining alternatives and different policy lines is of key interest as well (for example, regarding the impacts of radical technological change on democracy, on political structure, on many levels on human beings such as inequality and the future of work and so on).

⁵³ As Alstadsæter et al. (2017) pinpointed, tax evasion for the rich is easier when they have access to advanced wealth concealment services whereby they are able to conceal assets and investment income abroad. An integrated Capital Markets Union will spark those services by potentially exacerbating inequalities in countries.

- *Acknowledge our limited knowledge and policy horizon*: it credits Harry S Truman's words, namely that experts do not like to be seen to require any additional learning since it would be equal to admitting that they were previously not those experts the public can build on. In the era of immediacy, policy is expected to follow arousing tensions and a crisis in due time but it is impossible. Expecting adequate and one-shot policy solutions from national and EU-level governance to certain wicked problems is a naiveté highly resembling to the fatal conceit of Andrej Aleksandrovič Ždanov, the former soviet politician, who once ordered artists to create masterpieces. Consequently, there is no and will not be any buildable supermodel transferable to every Member State. Social learning ability still remains the stove of any socio-economic development by accepting that blossoming quantification can misguide and distort our evaluations over the effectiveness of various policies in tackling complex challenges and interpretations over socio-economic phenomenon. Contingency governance is therefore not to pursue quantophobia, that is, the excessive reliance on hard numerical statistics, but to incorporate the qualitative aspects in a more vigorous way (for example, the effects of innovation in the public sector shall be primarily found in well-being enhancing qualitative aspects; when it comes to fostering inclusiveness, the concept to measure poverty shall be refined because of its shortcomings⁵⁴). Moreover, quantophobic behaviour can be a camouflage in the financial sector-real economy context as well in the sense that financial sector does not lend enough financial ammunition for those innovative ideas that are new, but are still initially raw and poorly understood. This way, a bias toward more quantified and well established ideas of older vintage exists; however, economic history exemplified that new and more risky ideas spur subsequent inventions more frequently.⁵⁵
- *Experimentalism and empowerment without chasing a utopia*: such contingency government is, by its very nature, deliberately experimental and is to empower the citizens with the aim at accelerating mistakes and the learning process from them. Once the principle of *festina lente* is hold, shifting toward a more political union, toward a more federal-like system is more likely by offering more room for member states to learn from each other more quickly about policies and measures targeting the kick-start of productivity growth together with a socially more inclusive European knowledge-based economy

⁵⁴ For instance, global poverty lines multiplied by PPP – a method the World Bank, the Sustainable Development Goals are using – do not capture the differences in the cost of living between cold and warm countries etc. The realistic standard error for global poverty can even be 200 million! See A Deaton and O Dupriez, 'Purchasing Power Parity Exchange Rates for the Global Poor', *American Economic Journal: Applied Economics* 3, no 2 (2011), 137–166.

⁵⁵ Packalen and Bhattacharya (2015) illustrated that in case of the U.S. based on the text of nearly every U.S. patent granted during 1836–2010. The European R&D statistics also lend support to the higher risk-aversion on the one hand, and the fiscal incapacity of national public finances to support R&D&I via fiscal incentives (as Eurostat (Eurostat, *Europe 2020 Strategy. Positive Developments since 2008 in the EU on Education, Climate Change and Energy... but Limited or No Progress for Employment, Poverty and R&D*. Eurostat, News release 19 July 2016) shows, the R&D target of the Europe2020 strategy has not been approached, the progress was more limited in the period 2008–2015).

(for example, popular referendums, citizen initiatives, pursuing digital platforms as hybrids of direct democracy and representative democracy when it comes to forming and initiating government actions in a co-written way). This is the point where the *cross-sectoral* and *cross-actor* mindset must appear. Complexity-aware collaboration to share risk and responsibility is not primarily an option, but a coercive necessity in addressing complex challenges and to cultivate the evolvement of a European faith community *via* preserving some diversity to guarantee some unity. The impression about and the reality of limited discretionality, which is less likely to dismantle the trust infrastructure, can be safeguarded by building more on collaborative participatory mindset, especially in turbulent times pervaded by uncertainties. However, our complex system together with our limited understanding of it puts a question mark over the effectiveness of such participative governance which can easily become just a utopia. Albeit some argue that Europe needs more democracy, it might intensify disorientation because there are no clear-cut answers and objective consensual opinions in the wider public over complex issues (for example, Brexit voting). For this reason, democratic deficit shall be mitigated *via* feeling the pulse of the citizen opinion without triggering negative impetus on governance and integration. For instance, the introduction of participatory budgeting in the digital age can be a good way forward as an antidote to right wings populism (that is, state captured by corrupted elite) and to dampen the discontent against globalisation (that is, participative budgeting means discussing budget-related issues with citizens on public service delivery when it comes to prioritising amongst different options).⁵⁶

4. *The vast majority comes first*: EU governance must continuously demonstrate that it intends to act in the interest of the vast majority of EU Member States. The real socio-economic development throughout the becoming EU – that is, creating conditions for the realisation of human personality – rests upon our ability to stimulate synergies by influencing the dynamic relationship between core countries and peripheral ones. In this respect, two sub-principles are in order.
 - *Grounding differential diagnoses*: establishing the culture of differential diagnoses in a more dedicated way in policymaking and crisis management across the EU (for example, fiscal consolidations with different functions in core and periphery countries) is of paramount importance. This might also dampen the culturally strongly influenced disorientation in the EU. It would feed into

⁵⁶ For example, participative budgeting influences prevailing priorities and re-configures the mindset of resource allocation according to the perceived and expressed needs. In numerous cases, it contributed to the process of placing customers' preferences into the forefront, since it resulted in non-negligible changes in the priorities followed by municipal government. Participatory budgeting can serve as a mechanism for improving the learning curve because of the potentially higher quality of feedback circle. See O Kovács, 'Policies Supporting Innovation in Public Service Provision', *INNO-Grips Policy Brief* no 5, 2012. What is more, participatory budgeting shall be embedded into a wider insurance scheme against lax fiscal governance and corruption (that is, in case of fiscal laxity or detected corruption, transfers shall be channelled from public administration towards value-congruent investments juxtaposed in a list to be selected via participatory mechanism as priority making, hence strengthening democracy).

the increased experimentalism by acknowledging that no mere supranational governance mechanism featured with one-size-fits-all policies and programmes could address and solve the complex European disorientation.

- *Cultivating internal commitment*: importantly, despite the unimpeachable and well-documented fact on disparities among already in and accession countries, the main culprit was predominantly related to the lack of internal national commitment to stimulate structural change in line with the requirements of sustainable growth and development after the accession. Success after accession always depended and still relies on good governance with efficient institutional architecture embedded into the wider innovation ecosystem. An important implication is that addressing structural weaknesses at national levels cannot be bypassed even by creating fiscal federalism at EU level with its transfer system. Ameliorated economic freedom as well as improving innovation ecosystem at national levels shall be paradoxically enforced more directly by supranational interventions. The task is to eliminate the almost entirely missing fear from fear (instabilities, imbalances, so, from deterring sanctions) in the Eurozone and in the entire European Union, as well (that is, imposing sanctions if needed in accordance with Article 126(8) of the Treaty on the Functioning of the European Union; winding up the illusion of cheap money – providing developing funds in a pulse basis rather than permanently(!); going beyond intergovernmentalism when needed, but pursuing no-bailout principle⁵⁷).
5. *Fostering competency, openness and future orientation in European governance*: EU governance shall be competent and effective, and be able to select a viable sustained-growth strategy which includes the mentioned elements. In this regard, trust and confidence of EU citizens must be re-established and strengthened. It can be achieved through at least two sub-principles.
- *Catalysing mission orientation to signal the ability of EU policy in reinvigorating growth*: encoded disorientation might also offer a game-changing opportunity. Growing uncertainty might lower the political costs of reforms – reforming not only the financial and fiscal, but that of the institutional architectures⁵⁸ – because the voters are more likely to accept that the outcome starts to depend on the weaving relations of various external processes and not mainly (only) on the governmental actions. Therefore, higher uncertainty and greater macroeconomic volatility (recessionary periods with

⁵⁷ As the Greek case illustrates, the key to the development of Greece can be the sobering, master role of integration, which has already started by the EU actually taking over the role of governance. ESM (European Stability Mechanism) means a fiscal puffer, but not for member states letting their public finances facing continuous indebtedness. This is in line with the recommendation of German Council of Economic Experts (2013) on Maastricht 2.0.

⁵⁸ Recently, more and more studies and concept papers have been published on the future of Europe. With respect to the big issue of 'how' to reinvigorate the European integration see Bénassy-Quéré et al., 'Reconciling Risk Sharing with Market Discipline: A Constructive Approach to Euro Area Reform', *CEPR Policy Insight* no 91, 2018, while on the more intriguing questions of 'who' and 'when' to unlock synergetic integration see N Campos and J E Sturm (eds), *Bretton Woods, Brussels and Beyond: Redesigning the Institutions of Europe* (CEPR Press, 2018).

grand challenges) can be conducive to brake the gravitational forces indicated earlier by making reforms to be politically more viable (for example, mission 1: harmonising the real economy and the financial sphere by fostering positive green finance to address unsustainable credit consumerism and consumption patterns to transform the economic model via breaking secular stagnation; mission 2: reducing the ever-widening gulf of inequality, while to take into account environmental constraints, and so on). Of course, it should be in tandem with regulation and monitoring of the financial/banking sector,⁵⁹ and we should be modest in our hopes, as Blanchard (2013) put it.

- *Increasing trust through better public services*: enormous challenges associated with this autochthonously increasing fundamental uncertainty call for good governance and innovative public sector capable of signalling its ability to cope with the challenges by creating and maintaining necessary trust. Even though the Great Recession seems to be transmogrified into a slow and rather frail recovery, uncertainties and potential uncertainties have to be diminished by increasing the legitimacy of public intervention at national levels. This is in line with the *festina lente* principle described above that would consist of growth-friendly fiscal consolidations and public sector innovations (PSI).⁶⁰ The public sector should serve as a demonstrator being in conjunction with an approach that cultivates innovation, and eventually tries to address as well as alleviate wicked problems. PSI can be regarded '[...] as the process of generating new ideas and implementing them to create value for society, covering new or improved processes and services'.⁶¹ PSI may help to maintain the quality of service provision, to reduce excessive expenditures while not imposing additional burdens on labour and the economy as a whole by fostering trust building in time when painful measures (for example, fiscal adjustments, structural reforms) are inevitable. PSI thus becomes a mechanism towards increasing the *quality of governance* across the board.

6. *Live in details, think in details by building on complexity economics*: since European disorientation is a result of the interplay of complex global (and European-wide) and national (member states) vectors, a pious wish is not enough to frame and ground contingency governance. Governance cannot be based on generalities but on the continuous discovery and understanding of the reality in detail. Two sub-principles are arising in this respect.

- *Progressing toward complexity economics*: economics profession shall go beyond the practice of considering more complex phenomena as incidental addenda

⁵⁹ For instance, in the spirit of the famous Latin question of 'Quis custodiet ipsos custodes?' [Who watches the watchmen?], the financial sector's regulation should refine the roles of monitoring/auditor companies being in monopoly position to take better care of their monitoring in fulfilling their original goals that were not considered particularly important before the 2008 financial crisis. On the role of auditors/accountants in the crisis see R Brooks, *Bean Counters: The Triumph of the Accountants and How They Broke Capitalism* (London: Atlantic Books, 2018).

⁶⁰ For more on public sector innovation, see Kovács, 'Policies Supporting Innovation'.

⁶¹ European Commission, *Powering European Public Sector Innovation: Towards A New Architecture* (Report of the Expert Group on Public Sector Innovation, Directorate-General for Research and Innovation, 2013), 7.

to economic engineering and theorising. This is the point where the *cross-disciplinary mindset* must appear. Contingency governance shall acknowledge the complexity of the socio-economic innovation ecosystem and the fact that policy outcomes are not mathematically described economic ones, but complex patterns. Complexity must be addressed since it forces economics and policymakers to be more humble by not condemning ambivalence. Without pursuing a complexity based economic approach,⁶² without acknowledging individual and system-wide interactions (at least most of them), European economic governance and its macroeconomics backing may indeed be doomed and policies tend to fall short in becoming the instruments of a sustainable development value-congruent governance and what any kind of governance will have is just a cacophony of ideas that are nothing more than a theatre of empty rhetoric.

- *Refining approaches to education and skills*: the current entire education concept is worth reconsidering and refocusing in the era of knowledge economy (emerging digital economy including the development of the new production revolution, that is to say, Industry 4.0) when learning and work become one and schools must be the voice of the future. Such approach can embrace not only a more pluralistic education system (including teaching of economics science at universities⁶³) cultivating *cross-sectoral, cross-actor and cross-disciplinary mindset*,⁶⁴ but also the more organic introduction of various techniques such as new and innovative peer-to-peer learning programmes without decisive curricula; tri-partite co-creation projects to addressing challenges rather than solving them once and for all; voucher-based systems, cooperation with the business sector to co-develop more pleasant work in an era of going digital and robotisation and so on. Since most people tend to believe that something is true or false, modern skills and complexity aware knowledge-based education may help in overcoming such reductionism by suggesting to people that pluralism and ambiguity are in order, hence they might get a more realistic picture about the difficulties of economic governance. In this way, the demand side of economic governance, that is to say, citizens might show higher level of tolerance against economic governance in an era of perplexingly intertwined complex challenges by feeding into increasing trust in the public sector and in contingency governance.

In the introduction we cited Milton Friedman, by paraphrasing his famous words; our work conveys that there is no such thing as free governance and value-free economics, either. In following our line of thinking, and more than 65 years after Friedman's essays

⁶² For a more detailed discussion on complexity economics, see O Kovács, 'Grounding Complexity Economics in Framing Modern Governance', *Acta Oeconomica* 69, no 4 (2018), 571–594.

⁶³ See more in L Csaba, 'A 21. század a világ közgazdaságtanában', *Köz-Gazdaság* 13, no 2 (2018), 113–126.

⁶⁴ In concordance with the messages of outstanding pedagogues like Paulo Freire (1970), who was a real proponent of an interactive education system which is to motivate critical thinking and curiosity, a way towards recognising complexity. His thinking is of high relevance today when all forms of increasing inequality is observable even in the developed world.

on positive economics,⁶⁵ it has become vital by now that the economics of contingency governance should be normative and value-based. And surely, we should be more modest in our hopes.

References

- Aepfel, T, 'Silicon Valley Doesn't Believe US Productivity is Down'. *Wall Street Journal*, 16 July 2015.
- Ahmad, E and G Brosio (eds), *Handbook of Fiscal Federalism*. Cheltenham: Edward Elgar, 2006. Online: <https://doi.org/10.4337/9781847201515>
- Aiginger, K, 'A New Strategy for the European Periphery'. *WIFO Working Papers* no 443, 2013.
- Akerlof, G A and R J Schiller, *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism*. Princeton: Princeton University Press, 2009.
- Akerlof, G A and R J Shiller, *Phishing for Phools: The Economics of Manipulation and Deception*. Princeton: Princeton University Press, 2015. Online: <https://doi.org/10.2307/j.ctvc777w8>
- Alesina, A and B Reich, 'Nation Building'. *NBER Working Paper* no 18839, 2013.
- Alstadsæter, A, N Johannesen and G Zucman, 'Tax evasion and inequality'. *NBER Working Paper* no 23772, 2017. Online: <https://doi.org/10.3386/w23772>
- Andor, L, *Labour Mobility in the EU: Challenges and Perspectives for a Genuine European Labour Market*. Lecture at the European University Institute, Firenze, 24 June 2014. Online: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-491_en.htm
- Ang, A and F A Longstaff, 'Systemic Sovereign Credit Risk: Lessons from the U.S. and Europe'. *Journal of Monetary Economics* 60, no 5 (2013), 493–510. Online: <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2013.04.009>
- Bachmann, R, S Elstner and E R Sims, 'Uncertainty and Economic Activity: Evidence from Business Survey Data'. *American Economic Journal: Macroeconomics* 5, no 2 (2013), 217–249. Online: <https://doi.org/10.1257/mac.5.2.217>
- Baker, S R, N Bloom and S J Davis, 'Measuring the Economic Policy Uncertainty'. *Chicago Booth Research Paper* no 13-02, 2013. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2198490>
- Baldwin, R and F Giavazzi (eds), *The Eurozone Crisis: A Consensus View of the Causes and a Few Possible Solutions*. CEPR Press, 2015.
- Battisti, M, G Felbermayr, G Peri and P Poutvaara, 'Immigration, Search, and Redistribution: A Quantitative Assessment of Native Welfare'. *NBER Working Paper* no 20131, 2014. Online: <https://doi.org/10.3386/w20131>
- Bassetto, M and V Lepetyuk, 'Government Investment and the European Stability and Growth Pact'. *NBER Working Paper* no 13200, 2007, 33–43. Online: <https://doi.org/10.3386/w13200>

⁶⁵ See M Friedman, *Essays in Positive Economics* (University of Chicago Press, 1953).

- Baskaran, T, L P Feld and J Schnellenbach, 'Fiscal Federalism, Decentralization and Economic Growth: A Meta-Analysis'. *Economic Inquiry* 54, no 3 (2016), 1445–1463. Online: <https://doi.org/10.1111/ecin.12331>
- Bauer, M, C Blattman, J Chytilová, J Henrich, E Miguel and T Mitts, 'Can War Foster Cooperation?' CEPR Discussion Paper no 11327, 2016. Online: <https://doi.org/10.3386/w22312>
- Bauer, M, A Cassar, J Chytilová and J Henrich, 'War's Enduring Effects on the Development of Egalitarian Motivations and In-Group Biases'. *Psychological Science* 25, no 1 (2014), 47–57. Online: <https://doi.org/10.1177/0956797613493444>
- Beetsma, R, M Giuliodori and P Wierdsma, 'Budgeting versus Implementing Fiscal Policy in the EU'. *CEPR Discussion Papers* no 7285, 2009.
- Bénassy-Quéré, A, M Brunnermeier, H Enderlein, E Farhi, M Fratzscher, C Fuest, P O Gourinchas, P Martin, J Pisani-Ferry, H Rey, I Schnabel, N Véron, B Weder di Mauro and J Zettelmeyer, 'Reconciling Risk Sharing with Market Discipline: A Constructive Approach to Euro Area Reform'. *CEPR Policy Insight* no 91, 2018.
- BEPA, *Migration and Public Perception*. Bureau of European Policy Advisers (BEPA), European Commission, 09/10/2006. Online: http://ec.europa.eu/dgs/policy_advisers/publications/docs/bepa_migration_final_09_10_006_en.pdf
- Berend, I T, *The History of European Integration. A New Perspective*. London: Routledge, 2016. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315622903>
- Best, H, Gy Lengyel and L Verzichelli (eds), *The Europe of Elites: A Study into the Europeaness of Europe's Political and Economic Elites*. Oxford: Oxford University Press, 2012. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199602315.001.0001>
- Blanchard, O, 'Concluding Remarks', in *In the Wake of the Crisis. Leading Economists Reassess Economic Policy*, ed. by O Blanchard, D Romer, M Spence and J Stiglitz. Cambridge: MIT Press, 2012, 225–228. Online: <https://doi.org/10.7551/mitpress/9451.001.0001>
- Blanchard, O and D Leigh, 'Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers'. *American Economic Review* 103, no 3 (2013), 117–120. Online: <https://doi.org/10.1257/aer.103.3.117>
- Bølstad, J, 'Dynamics of European Integration: Public Opinion in the Core and Periphery'. *European Union Politics* 16, no 1 (2014), 23–44. Online: <https://doi.org/10.1177/1465116514551303>
- Bordo, M D, 'The United States as a Monetary Union and the Euro: A Historical Perspective'. *Cato Journal* 24, no 1–2 (2004), 163–170.
- Bordo, M D, L Jonung and A Markiewicz, 'A Fiscal Union for the Euro: Some Lessons from History'. *NBER Working Paper* no 17380, 2011. Online: <https://doi.org/10.3386/w17380>
- Boulding, K E, *A Reconstruction of Economics*. New York: Wiley, 1950.
- Brady, D M, 'Globalization and Political Instability. How the Transformation of the World Economy Shook Up Western Politics'. *The American Interest* 11, no 6 (2016).
- Brennan, G and A Hamlin, 'The European Constitution and Peace: Taking the Heat out of Politics', in *A Constitution for the European Union*, ed. by C B Blankart and D Mueller. Cambridge: MIT Press, 2004, 3–23.

- Brooks, R, *Bean Counters: The Triumph of the Accountants and How They Broke Capitalism*. London: Atlantic Books, 2018.
- Brynjolfsson, E, 'ICT, Innovation and the e-economy'. *European Investment Bank, EIB Papers* 16, no 2 (2011), 60–76.
- Buti, M, S C W Eijffinger and D Franco, 'Revisiting the Stability and Growth Pact: Grand Design or Internal Adjustment?' *CEPR Discussion Papers* no 3692, 2003.
- Campos, N, F Coricelli and L Moretti, 'Economic Growth and Political Integration: Estimating the Benefits from Membership in the European Union Using the Synthetic Counterfactuals Method'. *IZA Discussion Paper* no 8162, 2014.
- Campos, N and J E Sturm (eds), *Bretton Woods, Brussels and Beyond: Redesigning the Institutions of Europe*. CEPR Press, 2018.
- Caselli, F, 'Discussion of Mongelli and Wyplosz', 2008. Online: www.ecb.int/events/pdf/conferences/cbc5/Caselli.pdf
- Chakrabarti, A S and A Sengupta, 'Economic Incentives versus Institutional Frictions: Explaining Cross-country Labour Immobility in the European Union', 2015. Online: www.dropbox.com/s/233sn00c89xwb8t/migr_ASC_AD.pdf?dl=0
- Chandrappa, R and D B Das, *Solid Waste Management. Principles and Practice*. Berlin–Heidelberg: Springer, 2012. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-642-28681-0>
- Coibion, O, Y Gorodnichenko, M Kudlyak and J Mondragon, 'Does Greater Inequality Lead to More Household Borrowing? New Evidence from Household Data'. *NBER Working Paper* no 19850, 2014. Online: <https://doi.org/10.3386/w19850>
- Council of Europe, Report by Nils Muiznieks. Commissioner for Human Rights of the Council of Europe. Following His Visit to Poland from 9 to 12 February 2016. Council of Europe, June 2016.
- Cowen, T, *The Great Stagnation: How America Ate All The Low-Hanging Fruit of Modern History, Got Sick, and Will (Eventually) Feel Better*. Dutton, 2011.
- Crafts, N, *West European Economic Integration since 1950: Implications for Trade and Income*. The University of Warwick, Working Paper No. 219, 2015.
- Crafts, N and G Toniolo, 'Aggregate Growth, 1950–2005', in *The Cambridge Economic History of Modern Europe: 1870 to the Present*, Volume 2, ed. by S Broadberry and K H O'Rourke. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 296–332. Online: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511794841.014>
- Csaba, L, 'A New Political Economy – For Development', in *Management and Economic Policy for Development*, ed. by G W Kołodko. New York: Nova Science Publishers, 2014, 239–250.
- Csaba, L, 'A 21. század a világ közgazdaságtanában'. *Köz-Gazdaság* 13, no 2 (2018), 113–126. Online: <https://doi.org/10.14267/retp2018.02.26>
- Deaton, A and O Dupriez, 'Purchasing Power Parity Exchange Rates for the Global Poor'. *American Economic Journal: Applied Economics* 3, no 2 (2011), 137–166. Online: <https://doi.org/10.1257/app.3.2.137>
- De Neve, J-E, G W Ward, F De Keulenaer, B Van Landeghem, G Kavetsos and M I Norton, 'The Asymmetric Experience of Positive and Negative Economic Growth: Global Evidence Using Subjective Well-Being Data'. *IZA Discussion Paper* no 8914, 2015. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2506600>

- Di Meglio, G, M Stare, A Maroto and L Rubalcaba, 'Public Services Performance: An Extended Framework and Empirical Assessment Across the Enlarged EU'. *Environment and Planning C: Politics and Space* 33, no 2 (2015), 321–341. Online: <https://doi.org/10.1068/c12264r>
- Dustmann, C and T Frattini, 'The Fiscal Effects of Immigration to the UK'. *CReAM Discussion Paper* no 22, 2013. Online: <https://doi.org/10.1111/ecoj.12181>
- ECRI, *Annual Report on ECRI's Activities. Covering the Period from 1 January to 31 December 2015*. Council of Europe, European Commission against Racism and Intolerance, 2016. Online: www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/Annual_Reports/Annual%20report%202015.pdf
- EEA, 'Managing Municipal Solid Waste – A Review of Achievements in 32 European Countries'. European Environment Agency, *EEA Report* no 2, 2013. Online: <https://doi.org/10.2800/71424>
- Ederveen, S, H de Groot and R Nahuis, 'Fertile Soil for Structural Funds? A Panel Data Analysis of the Conditional Effectiveness of European Cohesion Policy'. *Kyklos* 59, no 1 (2006), 17–42. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.2006.00318.x>
- Eggertsson, G B, N R Mehrotra, S R Singh and L H Summers, 'A Contagious Malady? Open Economy Dimensions of Secular Stagnation'. *NBER Working Paper* no 22299, 2016. Online: <https://doi.org/10.3386/w22299>
- Eichengreen, B, 'Secular Stagnation – The Long View'. *American Economic Review* 105, no 5 (2015), 66–70. Online: <https://doi.org/10.1257/aer.p20151104>
- Eichengreen, B and A Boltho, 'The Economic Impact of European Integration', in *The Cambridge Economic History of Modern Europe: 1870 to the Present*, Volume 2, ed. by S Broadberry and K H O'Rourke. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 267–295. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511794841.013>
- Eucken, W, *Die Grundlagen der Nationalökonomie*. 9th edition. Berlin: Springer, 1989. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-642-61337-1>
- Eucken, W, *Grundsätze der Wirtschaftspolitik*. 6th edition. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1990.
- European Commission, *Eurobarometer No. 34, Public Opinion in the European Community*. Brussels: European Commission, December 1990.
- European Commission, *Employment in Europe 2010*. Brussels: Employment, Social Affairs and Inclusion, 2010.
- European Commission, 'Policies in Support of Service Innovation'. *INNO-Grips Policy Brief* no 3. Principal author: Olivér Kovács, ICEG European Center, European Commission, DG Growth, 2011.
- European Commission, *Powering European Public Sector Innovation: Towards A New Architecture*. Report of the Expert Group on Public Sector Innovation, Directorate-General for Research and Innovation, 2013. Online: <https://doi.org/10.2777/51054>
- European Commission, *Stronger and Smarter Information Systems for Borders and Security*. Brussels: European Commission, 6.4.2016. COM(2016) 205 final.
- European Commission, *Horizon 2020 Interim Evaluation: Maximising the Impact of EU Research and Innovation*. European Commission, COM(2018) 2 final.
- European Systemic Risk Board, 'Shedding Lights on Dark Markets. First Insights from the New EU-wide OTC Derivatives Dataset'. *Occasional Paper Series* no 11, 2016. Online: <https://doi.org/10.2849/878675>

- Eurostat, *Smarter, Greener, More Inclusive? Indicators to Support the Europe2020 Strategy*. Eurostat, Statistical Books, 2016. Online: <https://doi.org/10.2785/101636>
- Eurostat, *Europe 2020 Strategy. Positive Developments since 2008 in the EU on Education, Climate Change and Energy... but Limited or No Progress for Employment, Poverty and R&D*. Eurostat, News release, 19 July 2016.
- Fischer, J, L Jonung and M Larch, '101 Proposals to Reform the Stability and Growth Pact. Why So Many? A Survey'. European Commission, *Economic Papers* no 267, 2006.
- Foged, M and G Peri, 'Immigrants' Effect on Native Workers: New Analysis on Longitudinal Data'. *IZA Discussion Paper* no 8961, 2015.
- Fratzcher, M, *Verteilungskampf. Warum Deutschland immer ungleicher wird*. Hanser Verlag, 2016. Online: <https://doi.org/10.3139/9783446444669>
- Freire, P, *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum, 1970.
- Freund, C and S Oliver, 'The Origins of the Superrich: The Billionaire Characteristics Database'. *Peterson Institute for International Economics, Working Paper* no 16-1, 2016. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2731353>
- Friedel, J. 'Lessons for the Euro from Early American Monetary and Financial History'. Bruegel Essay and Lecture Series, 2016. Online: http://bruegel.org/wp-content/uploads/2016/05/essay_frieden_may16.pdf
- Friedman, M, *Essays in Positive Economics*. University of Chicago Press, 1953.
- Friedman, M, 'Containing Spending'. *Society* 14, no 3 (1977), 89–92. Online: <https://doi.org/10.1007/BF02694452>
- Galtung, J, 'The Structural Theory of Imperialism'. *Journal of Peace Research* 8, no 2 (1971), 81–117. Online: <https://doi.org/10.1177/002234337100800201>
- Gennaioli, N, A Shleifer and R Vishny, 'Neglected Risks: The Psychology of Financial Crises'. *American Economic Review* 105, no 5 (2015), 310–314. Online: <https://doi.org/10.1257/aer.p20151091>
- Gennaioli, N, Y Ma and A Shleifer, 'Expectations and Investment', *NBER Working Paper Series* no 21260, 2015. Online: <https://doi.org/10.3386/w21260>
- German Council of Economic Experts, *Annual Economic Report 2013/14*. Online: www.sachverstaendigenrat-wirtschaft.de/fileadmin/dateiablage/download/gutachten/executive_summary_2013.pdf
- Glushko, R J, 'Designing a Service Science Discipline with Discipline'. *IBM Systems Journal* 47, no 1 (2008), 15–27. Online: <https://doi.org/10.1147/sj.471.0015>
- Giddens, A, *The Consequences of Modernity*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1990.
- Gordon, R J, 'Is US Economic Growth Over? Faltering Innovation Confronts the Six Headwinds'. *CEPR Policy Insight* no 63, 2012. Online: <https://doi.org/10.3386/w18315>
- Gorodnichenko, Y and G Roland, 'Understanding the Individualism-Collectivism Cleavage and its Effects: Lessons from Cultural Psychology', in *Institutions and Comparative Economic Development*, ed. by M Aoki, T Kuran and G Roland. London: Palgrave Macmillan, International Economic Association Series, 2012, 213–236. Online: https://doi.org/10.1057/9781137034014_12
- Guiso, L, H Herrera and M Morelli, 'Cultural Differences and Institutional Integration'. *Journal of International Economics* 99, 2016, 97–113. Online: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2015.11.005>

- Gutiérrez-Romero, R, D Haubrich and I McLean, 'The Limits of Performance Assessments of Public Bodies: External Constraints in English Local Government'. *Environment and Planning C: Politics and Space* 26, no 4 (2008), 767–787. Online: <https://doi.org/10.1068/c0661>
- Halmi, P, 'Új geometria: „teljes” gazdasági és monetáris unió? A gazdasági kormányzás új dimenziói az Európai Unióban'. *Magyar Tudomány* 178, no 1 (2017), 6–17.
- Hart, A, 'Risk, Uncertainty, and Unprofitability of Compounding Probabilities', in *Studies in Mathematical Economics and Econometrics*, ed. by O Lange, F McIntyre and T O Yntema. Chicago: University of Chicago Press, 1942, 110–118.
- Haskel, J and S Westlake, *Capitalism without Capital. The Rise of the Intangible Economy*. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2018. Online: <https://doi.org/10.1515/9781400888320>
- Heipertz, M and A Verdun, *Ruling Europe – The Politics of the Stability and Growth Pact*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511750380>
- Hossein-zadeh, I, *Beyond Mainstream Explanations of the Financial Crisis. Parasitic Finance Capital*. London: Routledge, Routledge Frontiers of Political Economy, 2014. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203084199>
- IOM, *Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence*. International Organisation for Migration, 2009. Online: http://publications.iom.int/system/files/pdf/migration_and_environment.pdf
- IPCC, *Climate Change 2007: Working Group III: Mitigation of Climate Change*. 10.2 Status of the Waste Management Sector, 2007. Online: www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg3/en/ch10s10-2.html
- Jacomella, G, *Media and Migrations: Press Narrative and Country Politics in Three European Countries*. Reuters Institute Fellow's Paper, University of Oxford, 2010.
- Jonung, L and E Drea, 'The Euro: It Can't Happen. It's a Bad Idea. It Won't Last. US Economists on the EMU, 1989–2002'. *European Economy, Economic Papers* no 395, 2009.
- Juncker, J-C, *State of the Union 2015: Time for Honesty, Unity and Solidarity*. European Commission – Speech. Strasbourg, 9 September 2015. Online: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-5614_en.htm
- Kahneman, D and A Tversky, 'Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk'. *Econometrica* 47, no 2 (1979), 263–291. Online: <https://doi.org/10.2307/1914185>
- Knight, F H, *Risk, Uncertainty and Profit*. New York: Harper, 1921.
- Kondratieff, N D, 'The Long Waves in Economic Life'. *The Review of Economic Statistics* 17, no 6 (1935), 105–115. Online: <https://doi.org/10.2307/1928486>
- Kornai, J, 'Hungary's U-turn'. *Society and Economy* 37, no 3 (2015), 279–329. Online: <https://doi.org/10.1556/204.2015.37.3.1>
- Kovács, O, 'Policies Supporting Innovation in Public Service Provision'. *INNO-Grips Policy Brief* no 5, 2012.
- Kovács, O, *Stabilitás és dinamizmus. Az innovatív fiskális politika alapjai [Stability and Dynamism. The Fundamentals of Innovative Fiscal Policy]*. Budapest: Alinea, 2015. Online: <http://dx.doi.org/10.18414/Ksz.2015.11.1211>

- Kovács, O, 'The Hungarian Agony over Eurozone Accession', in *Core-periphery Relations in the European Union – Power and Conflict in a Dualist Political Economy*, ed. by J M Magone, B Laffan and C Schweiger. Routledge, 2016, 231–250.
- Kovács, O, 'The Complexity of the European Integration – The General Vectors of Disorientation'. *Európai Tükör* 21, Special Edition (2018), 29–47.
- Kovács, O, 'Grounding Complexity Economics in Framing Modern Governance'. *Acta Oeconomica* 69, no 4 (2018), 571–594. Online: <https://doi.org/10.1556/032.2019.69.4.5>
- Lanham, R A, *The Economics of Attention. Style and Substance in the Age of Information*. Chicago: University of Chicago Press, 2006.
- Li, K K, 'Asymmetric Memory Recall of Positive and Negative Events in Social Interactions'. *Experimental Economics* 16, no 3 (2012), 248–262. Online: <https://doi.org/10.1007/s10683-012-9325-9>
- Liargovas, P, S Petropoulos, N Tzifakis and A Huliaras, *Beyond "Absorption": The Impact of EU Structural Funds on Greece*. Konrad Adenauer Stiftung, 2015.
- Lundvall, B A, 'The University in the Learning Economy'. *DRUID Working Paper* no 6, 2002.
- Magone, J M, B Laffan and C Schweiger (eds), *Core-periphery Relations in the European Union – Power and Conflict in a Dualist Political Economy*. Routledge, 2016. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315712994>
- Mandel, M, *Beyond Goods and Services: The (Unmeasured) rise of the Data-Driven Economy*. Progressive Policy Institute, Policy Memo, October 2012.
- McCloskey, D N, *Bourgeois Equality. How Ideas, Not Capital or Institutions, Enriched the World*. Chicago: University of Chicago Press, 2016.
- Mian, A R, A Sufi and E Verner, 'Household Debt and Business Cycles Worldwide'. *NBER Working Paper* no 21581, 2015. Online: <https://doi.org/10.3386/w21581>
- Mises, L von, *A Critique of Interventionism*. Irvington-on-Hudson, New York: Foundation for Economic Education, 1996.
- Mises, L von, *Human Action – A Treatise on Economics*. New Haven: Yale University Press, 1949.
- Mokyr, J, 'Secular Stagnation? Not in Your Life', in *Secular Stagnation: Facts, Causes, and Cures*, ed. by C Teulings and R Baldwin. CEPR Press, 2014, 83–90.
- Monperrus-Veroni, P and F Saraceno, 'Reform of the Stability and Growth Pact: Reducing or Increasing the Nuisance?' *Documents de Travail de l'OFCE* no 1, 2005.
- Moran, M and D Waddington, 'France in Flames: The French Riots of 2005', in *Riots. An International Comparison*, ed. by M Moran and D Waddington. Palgrave Macmillan – Springer, 2016, 39–65. Online: https://doi.org/10.1057/978-1-137-57131-1_3
- Muschg, A, *Was ist europäisch? Reden für einen gastlichen Erdteil*. München: C. H. Beck, 2005.
- Musto, S A, 'Information als Kulturphänomen und Machtressource', in *Mikroelektronik: die Folgen für die zwischenmenschliche Kommunikation. Institut für Gesellschafts- und Wirtschaftskommunikation*, ed. by T Borbé. Berlin: Colloquium Verlag, 1984.
- Neiman, B, 'The Global Decline of the Labor Share'. *The Quarterly Journal of Economics* 129, no 1 (2013), 61–103. Online: <https://doi.org/10.1093/qje/qjt032>

- Nölke, A, 'Economic Causes of the Eurozone Crisis: The Analytical Contribution of Comparative Capitalism'. *Socio-Economic Review* 14, no 1 (2016), 141–161. Online: <https://doi.org/10.1093/ser/mwv031>
- OECD, 'Is Convergence a Spontaneous Process? The Experience of Spain, Portugal and Greece'. *OECD Economic Studies* no 16, Spring 1991.
- Packalen, M and J Bhattacharya, 'New Ideas in Invention'. *NBER Working Paper* no 20922, 2015. Online: <https://doi.org/10.3386/w20922>
- Perez, C, *Technological Revolutions and Financial Capital: The Dynamics of Bubbles and Golden Ages*. Cheltenham: Elgar, 2002. Online: <https://doi.org/10.4337/9781781005323>
- Perez, C, 'Technological Revolutions and Techno-Economic Paradigms'. *TOC/TUT Working Paper* no 20, 2009.
- Portes, J, *Migrants, Benefits and the UK's Renegotiation: Questions and Answers*. National Institute of Economic and Social Research, United Kingdom, 2015. Online: www.niesr.ac.uk/blog/migrants-benefits-and-uks-renegotiation-questions-and-answers-updated#.V4NPSaIQpG
- Prigogine, I, 'Time, Structure and Fluctuations'. *Nobel Lecture*, 8 December 1977. Online: <https://doi.org/10.1126/science.201.4358.777>
- Prigogine, I, *From Being to Becoming: Time and Complexity in the Physical Sciences*. San Francisco: W.H. Freeman, 1980.
- Prigogine, I, *The End of Certainty. Time, Chaos, and the New Laws of Nature*. New York: Free Press, 1997.
- Rennstich, J K, 'The New Economy, the Leadership Long Cycle and the Nineteenth K-wave'. *Review of International Political Economy* 9, no 1 (2002), 150–182. Online: <https://doi.org/10.1080/09692290110101135>
- Reinfeldt, A, 'Communicating European Integration – Information vs. Integration?' *Journal of Contemporary European Research* 10, no 1, (2014), 44–56.
- Röpke, W, 'Europa als wirtschaftliche Aufgabe', in *Europa – Besinnung und Hoffnung*, ed. by A Hunold. Zürich: Erlenbach, 1957, 159–184.
- Sachs, J, 'Why ISIS Persists'. *Project-Syndicate*, 5 July 2016.
- Santos, T D, 'The Structure of Dependence', in *Readings in U.S. Imperialism*, ed. by K T Fann and D C Hodges. Boston: Porter Sargent, 1971.
- Sapir, A, P Aghion, G Bertola, M Hellwig, J Pisani-Ferry, D Rosati, J Vinals and H Wallace, *An Agenda for a Growing Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2004. Online: <https://doi.org/10.1093/0199271488.001.0001>
- Schimmelfennig, F and T Winzen, 'Explaining Differentiation in European Union Treaties'. *European Union Politics* 17, no 4 (2016). Online: <https://doi.org/10.1177/1465116516640386>
- Schulz, M and T A Schwartz, 'The Superpower and the Union in the Making: US–European Relations, 1969–1980', in *The Strained Alliance: US–European Relations from Nixon to Carter*, ed. by M Schulz and T A Schwartz. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 355–374.
- Seers, D, 'What Are We Trying to Measure?' *Journal of Development Studies* 8, no 3 (1972), 21–36. Online: <https://doi.org/10.1080/00220387208421410>
- Seers, D, B Schaffer and M-L Kiljunen (eds), *Underdeveloped Europe: Studies in the European Periphery*. Branch Line, Humanities Press, 1979.

- Seers, D and C V Vaitsos (eds), *Integration and Unequal Development. The Experience of the EEC*. Palgrave Macmillan UK, 1980. Online: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-05538-8>
- Seers, D, 'Introduction: The Second Enlargement in Historical Perspective', in *The Second Enlargement of the EEC – Integration of Unequal Partners*, ed. by D Seers and C V Vaitsos. Palgrave Macmillan, 1982, 6–7. Online: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-16760-9>
- Seers, D and C V Vaitsos, *The Second Enlargement of the EEC – Integration of Unequal Partners*. Palgrave Macmillan UK, 1982. Online: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-16760-9>
- Sen, A, *The Idea of Justice*. London: Penguin Books, 2010. Online: <https://doi.org/10.2307/j.ctvjnr7n>
- Sen, A and M Nussbaum (eds), *The Quality of Life*. Revised edition, Gloucestershire: Clarendon Press, 1993. Online: <https://doi.org/10.1093/0198287976.001.0001>
- Shiller, R J, *Finance and the Good Society*. Princeton: Princeton University Press, 2012.
- Shiller, R J, 'The Best, Brightest, and Least Productive?' *World Economic Forum*, 20 September 2013.
- Snower, D J and S J Bosworth, 'Identity-driven Cooperation versus Competition'. *The American Economic Review* 106, no 5 (2016), 420–424. Online: <https://doi.org/10.1257/aer.p20161041>
- Spence, M and D W Brady, 'Economics in a Time of Political Instability'. *Project Syndicate*, 23 March 2016.
- Spiegel, 'European Luminaries Reflect on Euro: 'Seventeen Countries Were Far Too Many''. Interview, *Spiegel.de*, 11 September 2012. Online: www.spiegel.de/international/europe/spiegel-interview-with-helmut-schmidt-and-valery-giscard-d-estaing-a-855127.html
- Spolaore, E, 'What is European Integration Really About? A Political Guide for Economists'. *Journal of Economic Perspectives* 27, no 3 (2013), 125–144. Online: <https://doi.org/10.1257/jep.27.3.125>
- Spolaore, E and R Wacziarg, 'How Deep Are the Roots of Economic Development?' *Journal of Economic Literature* 51, no 2 (2013), 325–369. Online: <https://doi.org/10.1257/jel.51.2.325>
- Teulings, C and R Baldwin (eds), *Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures*. CEPR Press, 2014.
- Temin, P and D Vines, *The Leaderless Economy: Why the World Economic System Fell Apart and How to Fix It*. Princeton: Princeton University Press, 2013. Online: <https://doi.org/10.1515/9781400846641>
- Tóth, G, 'The Forecasting Capacity of Indicators Measuring Budget Sustainability'. *Public Finance Quarterly* no 4 (2014), 511–528.
- Verheugen, G, *European Integration is not About Changing the Past but About Shaping the Future*. SPEECH/02/147, Charles University, Faculty of Social Sciences, Prague, 11 April 2002.
- Wickens, M, *Avoiding another Eurozone Crisis while avoiding the Five Presidents' Report: Part I*. CEPR Press, 2016. Online: <http://voxeu.org/article/avoiding-another-eurozone-crisis-part-i>

- World Inequality Lab, *World Inequality Report 2018*. Online: <http://wir2018.wid.world/files/download/wir2018-full-report-english.pdf>
- Wyplosz, C, *The Stability Pact Meets Its Fate*. Paper prepared for the 'Euro 50 Group' Meeting, 27 November 2002.
- Zipfel, F, S Vetter and D Pietzker, *Better Off On Their Own? Economic Aspects of Regional Autonomy and Independence Movements in Europe*. DB Research, EU Monitor – European Integration, 2015. Online: www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD0000000000350394/Better_off_on_their_own%3F_Economic_aspects_of_regio.pdf

Ádám Marton

The Relationship Between Increased Debt Ratio and Economic Growth in the European Union: The Granger Causality Approach¹

A megnövekedett adósságráta és a gazdasági növekedés kapcsolata az Európai Unióban:
A Granger-féle oksági vizsgálat

Increased government debt rates in recent years can be easily financed in the current global economic environment characterised by liquidity abundance. Nevertheless, the debt ratios represent a potential threat under the surface, which could lead to significant macroeconomic problems in the future. The purpose of the paper is to contribute to the debate in the empirical studies between public debt and economic growth, as well as external debt and economic growth. During the analyses, the relationship between variables was examined using the panel Granger causality test with the Dumitrescu–Hurlin test in the Member States of the European Union. The main findings of the study are that there is a unidirectional causal effect between public debt and economic growth, that is, only debt impacts on the economic growth. In case of external debt and economic growth there is also a unidirectional effect, but it is in the reverse direction. In addition, the pre-crisis and post-crisis period was also examined, on the basis of which it can be concluded that before the crisis, the nature of the relationship was bidirectional between public debt and economic growth, whereas after the crisis the debt had an impact on the economy growth, and the reverse effect does not exist.

Jel codes: H63, C12, O40

Keywords: public debt, external debt, economic growth, Granger causality, European Union

Ádám Marton is a PhD student at the University of Public Service.

Marton Ádám a Nemzeti Közszerológati Egyetem doktori hallgatója. E-mail: marton.adam@uni-nke.hu

¹ The publication of the article was supported by the ÚNKP-18-3-I-NKE-43 New National Excellence Program of the Ministry of Human Capacities.

Az elmúlt években megnövekedett államadóssági szinteket a likviditásbőséggel jellemzett világgazdasági környezetben könnyen lehet finanszírozni. Mindazonáltal a felszín alatt az adósságráták potenciális veszélyt jelentenek, ami a jövőben jelentős makrogazdasági problémákhoz vezethet. A tanulmány célja, hogy hozzájáruljon az államadósság és a gazdasági növekedés, valamint a külső adósság és a gazdasági növekedés között zajló empirikus tanulmányok vitáihoz. Az elemzések során a változók közötti kapcsolatpanel Granger oksági teszttel, hozzá kapcsolódóan Dumitrescu–Hurlin-teszttel került vizsgálatra az Európai Unió tagállamaiban. A tanulmány fő megállapítása, hogy az államadósság és a gazdasági növekedés között egyirányú oksági hatás mutatható ki, azaz csak az adósság gazdasági növekedésre gyakorolt hatása érvényesül. A külső adósság és a gazdasági növekedés esetében szintén egyirányú hatás áll fenn, de ennek iránya fordított. Ezen túlmutatóan a válság előtti és a válság utáni időszak külön-külön is górcső alá került, melynek eredményei alapján arra tudunk következtetni, hogy a válság előtti időintervallumban az államadósság és a gazdasági növekedés között a kapcsolat jellege kétirányú volt, míg a válságot követően az adósság gyakorolt hatást a gazdasági növekedésre, és a fordított hatás nem állt fenn.

JEL-kódok: H63, C12, O40

Kulcsszavak: államadósság, külső adósság, gazdasági növekedés, Granger-okság, Európai Unió

1. Introduction

Barely a decade has passed since the financial crisis of 2008 and the sovereign debt crisis of 2010. Nevertheless, despite the declining trends of recent years, the increased debt ratios as a result of the crisis and crisis management are both systematic and country-specific problems in developed and developing economies. However, these sources of danger are obscured by the abundance of liquidity in the world economy, which is caused by non-conventional measures and zero bound interest rates. In addition, there are currently many factors in the world economy that can directly or indirectly affect economic growth. (In recent years, these included the negative effects of protectionist trade policy measures, the closely related China–U.S. customs war, the introduction of geopolitical punishment measures, or the structural problems of individual economies.) The turbulent effects may make more difficult the normalisation of monetary policy and generate additional expansionary actions instead of restrictive monetary policy measures. The latter processes may induce a further increase in liquidity in the global economy, which may further facilitate the financing and sustainability of sovereign debt. Nonetheless, as a result of imbalances under the surface, increased debt ratios can be considered a potential source of danger.

As consequences of the development of the sovereign debt crisis, a number of empirical analyses have been carried out to examine the negative effects of high government debt ratios. However, there is no consensus on the assessment of the role of public debt in theoretical contexts, and a distinction should be made between the Keynesian

(positive role), neoclassical (negative role) and Ricardian equivalence theory (neutral role) approaches. Empirical examination paid particular attention to the nature, direction and extent of the relationship between debt and economic growth. In addition, many papers have investigated the effect of high public debt growth sacrifices, that is, the increased debt ratio may result in a negative growth impact on a certain level. However, these threshold values are heterogeneous in the studies and there is no consensus on whether the growth sacrifice can be detected in each country/group of countries.

Nonetheless, in the 2000s, examining the evolution of public debt in the world economy, there is clearly an upward trend of indebtedness in both developed and developing countries (Figure 1). Stagnation and relative decline was typical of the evolution of the debt ratio in the advanced economies before the crisis, while in developing countries – due to faster output growth and the resulting growth effect – reduction in the debt ratio was significant.

The gap between the two country groups was relatively small in the debt ratios (the highest value was 36.8 per cent in 2006), but it was still rising in the pre-crisis period. In the aftermath of the crisis, sovereign debt has risen sharply in advanced and developing economies too, which was faster in developed countries. As a result, the debt ratio gap has also increased between the two country groups, which reached a maximum point at 69.5 per cent in 2012. This is almost double the difference in the years before the crisis. However, in recent years, the gap has declined, and in 2018 it was ‘only’ 52 per cent. This decline is due to two factors: 1. the economic slowdown in the developed economies, and the debt-reducing process, which can be traced back to the denominator effect; as well as 2. the continuous, slow growth of the indebtedness of developing economies. Hence, increased government debt ratios can be seen as an increasingly significant potential threat not only for developed economies but also for developing countries.

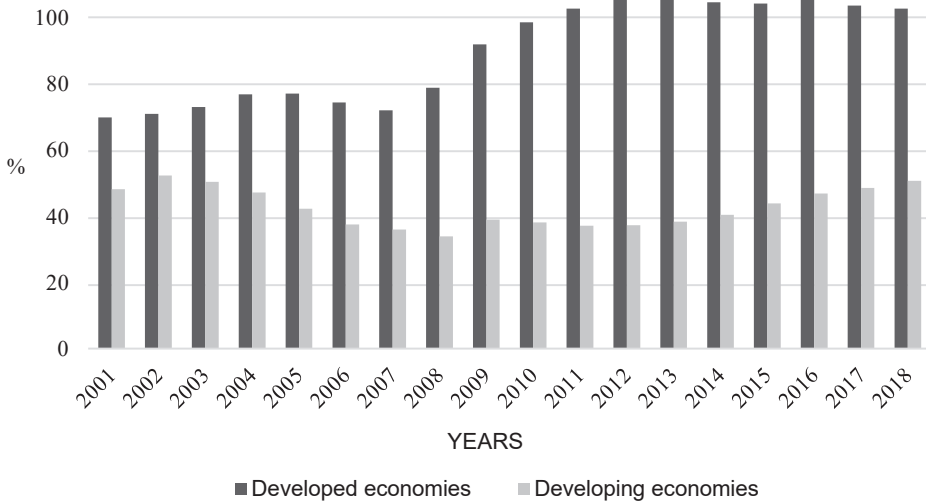

Figure 1
Government debt developments in the world economy (per cent of GDP)

Source: Compiled by the author based on IMF (2019) data.

In this context, this paper aims to examine the relationship between the increased government debt ratios and the economic growth. Examining the role of public debt is also crucial for the future impact of an aging society. Indeed, aging can cause significant budgetary and growth costs. In this context, the already high level of implicit debt may further increase and put more pressure on public finances and EU Member States. Based on this approach, we cannot ignore other aspects of sovereign debt, such as the role of external debt and its relationship with economic growth. Accordingly, the study examines two major issues in the relationship between public debt and growth, and the nexus between external debt and economic growth. The possible causal relationship between debt and growth will be examined using the panel Granger causality test. The subject of the analyses is the European Union, which is being examined in the time horizon of 1995–2018. On the basis of the results, it can be concluded that there is only a unidirectional relationship between government debt and economic growth, as well as external debt and economic growth. It means that only public debt has a causal effect on economic growth, and there is no reverse relationship, that is, external debt does not have a causal effect on economic growth. Only economic growth impacts on external debt in the examined period and countries.

If we examine the pre-crisis and post-crisis phases, it can be stated that while there is a bidirectional relationship before the crisis, after the crisis there is only a unidirectional nexus, that is, only public debt leads to a causal relationship to economic growth. This connection can be traced back to the fact that the time series of the post-crisis period also includes the turbulent period of the crisis, which includes any other effects, such as crisis management measures (for example privatisation, bank rescue packages), which are not reflected in the primary balance.

The remainder of this paper is organised as follows. Discussion and review of existing theoretical and empirical literature includes an examination of the relationship between public debt and economic growth, as well as external debt and economic growth. In Section 3, the econometric assumptions and methodological issues of the established model and the panel database are presented. Then, main findings and economic policy implications are described in Section 4. Then the paper concludes with a brief summary.

2. Literature review and background

In this section, a review of the literature identifies the key relationships and effects between government debt and economic growth, as well as external debt and economic growth.

2.1. Public debt and economic growth

Public debt is one of the most important macroeconomic factors that can have a significant impact on the economy in the short and long term. This is due, *inter alia*, to the fact that public debt can exert its effects through a number of different channels. Égert (2012) identified three channels through which the negative effects of public debt on growth

may occur: 1. tax increases necessary for increased debt burdens will reduce private investment through crowding out effect; 2. the increased government debt rates rise the risk of incompliance and thus sovereign yields, too; 3. if the government tries to inflate away public debt it may have a detrimental effect on economic growth. Furthermore, additional channels can be identified. The effect of distorting taxes is emphasised by, for example, Barro (1979), while the role of inflation is highlighted by Sargent and Wallace (1981), Barro (1995), Cochrane (2010), as channels of negative growth effects of public debt. Kumar and Woo (2010) also emphasises the importance of the role of uncertainty in expectations and policies. Besides, a higher value of public debt and a higher deficit in the budget balance may lead to a significant increase in long-term interest rates. In addition, a number of structural factors can be identified that can cause negative growth effects, including for example institutional quality and the quality of domestic and outward policies.² However, Bulow and Rogoff (1990) emphasise that increasing public debt may be a phenomenon of economic slowdown, not a result and consequence of it in developing countries.

If we examine the effects of government debt from the perspective of the time horizon, it can be stated that the relationship between economic growth and public debt is dynamic, thus different mechanisms prevail between the two variables in the short and long term. Furthermore, long-term effects are significantly influenced by confidence factors.³ In addition, it can be stated that a significant part of the previous papers confirm that public debt may have a positive effect in the short term; however, a negative growth effect will also occur in the long term.⁴

There are a number of studies showing that the positive (Keynesian or conventional) effect of public debt exists in the short term, which implies that debt can also have a positive effect on output by stimulating aggregate demand (see for example Elmen-dorf and Mankiw [1999]). Nevertheless, in the long run, the negative impact of public debt accumulation is already taking place.⁵ Based on the neoclassical approach, public debt reduces savings and thus the investments through the crowding-out effect and the higher interest rates.⁶ In addition, according to the Ricardian Equivalence Theory, public debt has no influence on real variables, also including economic growth.⁷ Dombi and Dedák (2018) examined the effects of debt burden in a neoclassical framework, applying the Ramsey–Cass–Koopmans model, the Blanchard model, as well as the Solow model. On the basis of their results, it can be stated that the long-term economic

² César Calderón and J Rodrigo Fuentes, 'Government Debt and Economic Growth', *IDB Working Paper Series* no IDB-WP-424, 2013.

³ Alexander Chudik, Kamiar Mohaddes, M Hashem Pesaran and Mehdi Raissi, 'Rising Public Debt to GDP Can Harm Economic Growth', *Federal Reserve Bank of Dallas, Economic Letter* 13, no 3 (2018), 1–4.

⁴ Marta Gómez-Puig and Simón Sosvilla-Rivero, 'Public debt and economic growth: Further evidence for the euro area', *Research Institute of Applied Economics, Working Paper* no 2017/15, 2017.

⁵ Robert J Barro, 'Inflation and Economic Growth', *NBER Working Paper* no 5326, 1995.

⁶ Franco Modigliani, 'Long-run implications of alternative fiscal policies and the burden of the national debt', *Economic Journal* 71, no 284 (1961), 730–755; Peter A Diamond, 'National Debt in a Neoclassical Growth Model', *American Economic Review* 55, no 5 (1965), 1126–1150.

⁷ Robert J Barro, 'Are Government Bonds Net Wealth?', *Journal of Political Economy* 82, no 6 (1974), 1095–1117; Ugo Panizza and Andrea F Presbitero, 'Public Debt and Economic Growth in Advanced Economies: A Survey', *Swiss Society of Economics and Statistics* 149, no 2 (2013), 175–204.

growth-moderating effect of public debt is exerted by crowding out effects, which is lower in the case of the estimation of the Blanchard model than in the case of the Solow model.

Among the empirical analyses, the study of Reinhart and Rogoff (2010) has produced the greatest resonance. It has been shown that at the point where the public debt-to-GDP ratio reaches and exceeds the 90 per cent threshold, the negative growth effect of the increased debt ratios has developed. That is, a non-linear relationship was shown. Nevertheless, their analyses have been severely criticised, including for example the homogeneous nature of the database and the fact that cross-sectional dependencies and feedback effects were not taken into account.⁸ Nevertheless, a number of empirical examinations have found threshold at 90 per cent of the GDP of the debt ratio over which the debt has been negative growth effects prevail. Checherita and Rother (2010) analysed 12 Member States of the euro area between 1970 and 2010, which showed that a 90 per cent threshold would surely lead to a growth sacrifice, but that this effect could already be 70–80 per cent of GDP. Similarly, Kumar and Woo (2010) has manifested the existence of a non-linear relationship above the 90 per cent of GDP ratio, above which adverse effects are already prevalent.

Égert (2012) examined the negative nature of the non-linear relationship between public debt and economic growth. His results have shown that the specified threshold above which a growth sacrifice is affected depends on the time horizon, the country group being examined, the frequency of the data, and the minimum number of observations. Similarly to the previous ones, Swamy (2015) also highlights the relevant role of selecting the examination unit and the time interval in determining the threshold. Eberhardt and Presbitero (2015) identified three factors that can be traced back to the differences in the thresholds of countries/groups of countries: 1. the differences in country production technologies; 2. the sustainability level of government debt in the country, which strongly depends on the institutional framework, completion of the previous debt agreements and macroeconomic performance; 3. as well as the vulnerability of public debt, which is significantly affected by its composition and maturity. Additionally, Dombi and Dedák (2018) emphasises that country-specific thresholds are significantly influenced by citizens' willingness to save and the extent of population growth. Consequently, the aging population could be affected along this mechanism for economic growth and government debt of both, which may result in future turbulences multiplicative effect.

However, based on the analysis by Égert (2012), the thresholds above which the adverse and the non-linear effect can be demonstrated are below the 90 per cent threshold of Reinhart and Rogoff (2010). A number of empirical studies is that set a threshold below the 90 per cent threshold during examinations. Afonso and Alves (2015) found a turning point of 75 per cent of GDP in the sample of 14 European countries between 1970 and 2012. Cecchetti et al. (2011) found that the same point over which government debt already has negative growth effects on government debt and household debt is 85 per cent, while corporate debt is 90 per cent, which was carried out with 18 OECD

⁸ Alexander Chudik, Kamiar Mohaddes, M Hashem Pesaran and Mehdi Raissi, 'Is There a Debt-threshold Effect on Output Growth?', *IMF Working Paper* no 15/19, 2015.

member states between 1980 and 2010 interval. Moreover, there are a number of studies that have set a debt threshold above the 90 per cent threshold. The examinations conducted by Baum et al. (2012) with the involvement of 12 euro area Member States between 1990 and 2010 found a turning point at 95 per cent of GDP where the negative impact of public debt prevails. Bilan and Ihnatov (2015) also achieved a similar result, based on a sample of 33 European countries from 1990 to 2011, where 94 per cent of GDP had such a turning point. In contrast, Caner et al. (2010) has turned the threshold of non-linear effects into 100 per cent in case of the developed economies. In the previous study Marton (2019) surveyed and identified the empirical literature results in the context of the thresholds of the government debt and economic growth for European countries, on the basis of which the established thresholds vary between 75 and 114 per cent of GDP.⁹

However, a significant portion of research has found no evidence of a single, existing in each country regarding the threshold. The analysis of Eberhardt and Presbitero (2015), which is performed based on a panel database of 118 countries, did not find a threshold above which a non-linear effect of government debt would prevail in the long run, with negative growth effects. Based on the analyses of existing empirical studies, Panizza and Presbitero (2013) emphasise the determination of the threshold not to be robust, and that the causal effect between the two variables also needs to be further strengthened, that is whether public debt really affects economic growth.

The literature review provides a clear view of the fact that theoretical relationships and empirical studies also consider heterogeneously the relationship between public debt and economic growth. In addition to examining the relationship between these two variables, the role of external debt and indebtedness abroad can be considered a relevant factor.

2.2. The relationship between external debt and economic growth

External debt is an important factor in analysing the sustainability of public debt and the examination of the relationship between public debt and economic growth. There have also been many analyses of the relationship between external debt and economic growth over the past few years, mainly focused on developing countries. This can be traced back to the fact that in these countries, development is often achieved through the involvement of foreign capital, and hence the increase in capital exposure.

However, the perception of the relationship between external debt and economic growth is equally heterogeneous in international literature, as between public debt and economic growth. The literature examines the relationship between the two variables and is limited to two large test units: a debt overhang trend and a liquidity constraint-related research.¹⁰ The most prominent theory linking external debt and economic

⁹ Ádám Marton, *A szuverén adósságválság és az adósságproblémák kérdésköre* (Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2019).

¹⁰ Safia Shabbir, 'Does External Debt Affect Economic Growth: Evidence from Developing Countries', *SBP Working Paper Series* no 63, 2013.

growth is Krugman's (1988) theory of 'debt overhang'. In this context, the expected value of repayment of external debt falls short of the value of the debt contract, as a result of which the future debt service will be a burden of issuance, resulting in a 'debt overhang' and a negative relationship between external debt and economic growth.

The empirical studies of the relationship between external debt and economic growth are equally heterogeneous as the thresholds and results of the analysis of public debt and economic growth. Shabbir (2013) examined the long-term relationship between external debt and economic growth on a database covering 70 developing countries between 1976 and 2011. Based on their analysis, it can be stated that economic growth in these countries is significantly supported by foreign direct investment (FDI) and fixed capital formation. Consequently, increasing external debt may lead to a reduction in fiscal space, which may reduce availability of future space and ability to raise capital. These trends may ultimately lead to more moderate economic growth. Butts (2009) examined the short-term economic growth effects of external debt on a database of 27 Latin American and Caribbean countries between 1970 and 2003 using the Granger causality test. The empirical studies have shown that there are bidirectional relationships between the two variables in the examined panel database, and for 13 countries it can be shown that the two variables affect each other both in the short and long run. Similarly to previous research, Zouhaier and Fatma (2014) also showed a negative relationship between external debt and GDP growth and GNI; this analysis is based on a dynamic panel model covering 19 countries over the period 1990–2011. Patillo et al. (2002), with the involvement of 93 developing countries on a time series between 1969 and 1998, showed that external debt has a non-linear effect on economic growth, with an average effect above 35–40 per cent of GDP and 160–170 per cent of exports. Nevertheless, marginal effects may already occur at a low level of external debt. However, in terms of the nature of the relationship, Schclarek (2004) contradicts this finding, that is, he has not found evidence of inverted U-shaped or non-linear relationship. Nonetheless, a negative relationship can be proven by the fact that higher external debt leads to lower economic growth in developing economies.

Regarding the channels of the relationship between external debt and economic growth, Patillo et al. (2004) identified two main channels through which external debt exerts a negative growth effect: physical capital accumulation and total factor productivity. In contrast, Schclarek (2004) did not find a link with the negative impact of increased external debt, which occurs through productivity. Based on his analysis, the influencing factor may be the rate of capital accumulation.

Thus, it is clear that the analysis of external debt and economic growth has not reached a consensus; however, excessive external indebtedness may have a negative impact on output. Based on the literature review and their considerations, in the following empirical analyses the nexus between public debt and economic growth, as well as external debt and economic growth will be examined in the panel database established by the European Union Member States.

3. Methodology and quality of data

Based on the review of the results of theoretical and empirical literature, it can be stated that there is no unanimous consensus between the individual results (mainly in terms of thresholds); however, a negative relationship can be assumed between public debt and economic growth, as well as between external debt and economic growth. Nonetheless, it is necessary and indispensable to examine whether the relationship exists in the Member States of the European Union and the nature of the relationship: unidirectional or bidirectional. Determining the direction of the relationship is essential for establishing future research. In order to carry out these analyses, a panel Granger causality test is applied across the European Union countries. Besides, in the empirical analyses the effect of public debt on economic growth has also been identified in the pre-crisis and post-crisis period.

3.1. Data and descriptive statistics

In order to carry out the tests, a panel database was created from the European Union Member States. The availability of data has been a limiting factor, and as a result, the length of the public debt and external debt database is different. Accordingly, two different databases have been developed to examine the two relationships. The database created from the country's annual data covers the time series of public debt and economic growth over the period 1995–2018. In contrast, external debt covers only 13 years between 2005 and 2017. In the latter case, further restrictions had to be introduced. The Granger causality test is extremely sensitive to the lack of observation units. Therefore, countries with missing data could not be included in the variables included in the examination. Accordingly, the established databases contain some restrictions on the countries involved in the analysis. For both databases, Croatia and Luxembourg are not included in the analyses units. The reason for it in case of Luxembourg is the fact that it can result in significant positive bias towards aggregate data due to the small size and significant positive macroeconomic factors of the country. Besides, after joining the EU in 2013, Croatia did not fully transpose and implement the ESA2010 statistical standards and directives. In the database underlying the analysis of the relationship between external debt and economic growth, further narrowing was needed in case of lack of available data. As a consequence Bulgaria, Cyprus, France, Italy and the United Kingdom are not included in the database.¹¹ Overall, 26 Member States have examined the causal relationship between public debt and economic growth, while 21 countries have been analysed as a nexus between external debt and economic growth. Table 1 represents the summary statistics of the variables involved in the analysis.

¹¹ External debt data are only available for Bulgaria from 2010, Cyprus since 2008, France for 2008, Italy since 2008, and it is unavailable for the United Kingdom. If these countries were involved in the examinations, it would have resulted in a narrowing of the length of the time series, which would have questioned the meaning of the result. Since it would have mainly involved the unusual and turbulent effects of the crisis and the post-crisis period.

Table 1
Summary statistics of examined variables

Variable	Observation	Mean	Median	Standard Deviation	Min	Max
public debt	618	58.284	54.2	32.562	3.7	181.1
economic growth (in case of public debt database)	618	2.529	2.5	3.505	-14.6	23.9
external debt	294	-1.236	27.05	111.72	-496.1	137.1
economic growth (in case of external debt database)	294	2.061	2.2	4.026	-14.6	23.9

Source: Compiled by the author.

The source of the data was the Eurostat database. Within the framework of this analysis, public debt means the annual value of the gross consolidated government debt ratio relative to GDP (DEBT).¹² The determination of the external debt represents the annual value of net external debt expressed in GDP (EX_DEBT). According to the definition of Eurostat, external debt is the sum of actual liabilities over the period and the related future interest payments that non-residents hold in that country.¹³ Economic growth was a percentage change in per capita GDP compared to the previous year (GROWTH).

3.2. Methodology: The Granger causality test

The main direction of empirical analysis is based on the examination of the causal effect of public debt and economic growth, as well as external debt and economic growth. In this context, the panel Granger causality test is applied. There are relatively few examples of Granger causality test performed on the panel database in literature. The analytical framework and econometrics are based on the approaches of Ferreira (2009) and Erdil and Yetkiner (2008). The traditional Granger causality test can be written for two variables based on Granger (1969) and Ramanathan (2001) as follows:

$$X_t = \sum_{j=1}^m \alpha_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m \beta_j Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$Y_t = \sum_{j=1}^m \gamma_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m \delta_j Y_{t-j} + \eta_t \quad (2)$$

¹² Analyses were also carried out in such a way that we considered the percentage point change the annual value of the gross consolidated government debt ratio relative to GDP compared to the previous year. This methodological consideration led to the same result as when the debt ratio was applied.

¹³ Eurostat, 'Net external debt', 2019.

where X_t and Y_t are stationary time series, while ε_t and η_t denote white noise. Thus, the model assumes the stationary time series in its basic assumption, so the first examination of the database is the examination of the stationarity of time series. In addition, stationarity is an important factor in the generalisation of the model and the goodness of the forecasts.¹⁴ Besides, the panel Granger causality test also requires the removal of unit roots from the time series.¹⁵ In the framework of this analysis, three tests were used to examine the unit roots in the data series, the Augmented Dickey-Fuller (ADF) test, Im, Pesaran and Shin W-stat test, as well as the Levin, Lin and Chu test. Based on the tests conducted, the GROWTH variable is considered to be stationary, but the DEBT and EX_DEBT variables are non-stationary, so in their case the first-differenced value was used in the rest of the analysis.

Yusuf (2018) summarises the Granger causality test process so that if the time series is stationary then a VAR model with an OLS estimate should be used. If the time series is used by non-stationary and first-differenced, the cointegration of time series should also be examined. If the time series are cointegrated, then the analysis of Granger causal relationship analysis should be performed in the VEC model framework, if the cointegration does not exist, then the causal relationship analysis should be analysed using the DVAR model.

Considering the above-mentioned methodological considerations, we also applied the cointegration test of the variables. The cointegration test shows whether there is a long-term relationship between the variables. In the cointegration analyses, two tests were used: Pedroni (Engle–Granger) and Johanson cointegration tests. The null hypothesis of both tests is that there is no cointegration between the variables. In all cases, we could not reject the null hypothesis, that is, there is no cointegration between the variables.

In addition, it is important to determine the appropriate lag length during the Granger causality test. The appropriate lag value is determined in the models based on Akaike information criterion (AIC) and Schwarz information criterion (SC). According to the tests carried out, its value was 2 lags in each case based on the recommendation of the two information criteria.

Among the approaches of the Granger causality test, Erdil and Yetkiner (2008) and Ferreira (2009) propose a fixed coefficients approach, which can be traced back to Hurlin and Vernet (2004) and Hurlin (2004). Nevertheless, based on Mohanty and Mishra's (2016) methodological approaches, the Granger causality test using the Dumitrescu–Hurlin test¹⁶ approach has the advantage of heterogeneity in causality. Akbas et al. (2013) emphasises that the Dumitrescu–Hurlin test handles cross-sectional dependencies and can be applied to heterogeneous and balanced panel databases.

¹⁴ Nityasundar Manik, 'Causal Nexus between Public Debt and Economic Growth: The Case of India', *International Affairs and Global Strategy* 46, 2016.

¹⁵ Jan Behringer, Sabine Stephan and Thomas Theobald, 'Macroeconomic factors behind financial instability: Evidence from Granger causality tests', *IMK Working Paper* no 178, 2015.

¹⁶ For a detailed econometric analysis of the Dumitrescu–Hurlin test, see Elena Ivona Dumitrescu and Christophe Hurlin, 'Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels', *Economic Modelling* 29, no 4 (2012), 1450–1460.

Based on the results of the above preliminary tests, and taking into account the methodological considerations, the Granger causality model was applied with the Dumitrescu–Hurlin test, which can handle cross-sectional dependencies and is suitable for heterogeneous, balanced panel database. The analyses were carried out for three periods: the whole period, the pre-crisis and the post-crisis period.

4. Results

First of all, the results of the tests are presented for the whole period. Based on the results of the tests in the previous section, the Granger causality test for public debt and external debt has been applied for the whole period.

Table 2
The result of the Granger causality test in the countries of the European Union during the whole examined period

Null hypothesis	W-stat	Zbar-stat	Probability
GDP does not homogeneously cause DEBT	3.11195	1.58982	0.1119
DEBT does not homogeneously cause GDP	4.07100	3.43932	0.0006
GDP does not homogeneously cause EX_DEBT	4.33724	1.17934	0.0089
EX_DEBT does not homogeneously cause GDP	5.96638	2.61610	0.2383

Note: The whole period includes the period between 1995 and 2018 for public debt and the years 2005–2017 for external debt. We can reject null hypothesis of Granger causality test if probability value is less than 5 per cent that is the independent variable has a causal effect on the dependent variable. If probability value is more than 5 per cent, we cannot reject the null hypothesis, that is, the explanatory variable does not affect the explained variable homogeneously.

Source: Compiled by the author.

Based on the results, many conclusions can be drawn. If we examine the relationship between public debt and economic growth, it is clear that causality runs in one direction. Accordingly, a unidirectional causal relationship was found between economic growth and public debt in the years of 1995 and 2018 in the European Union Member States. Since the null hypothesis of the Granger causality test can be rejected if the probability value is less than 5 per cent, it can be stated that the debt causes GDP homogeneously, that is, only public debt influences growth. GDP per capita growth has no causal nexus to debt. There are many interesting conclusions about this relationship. Despite the fact that the average value of the government debt ratio to GDP was 58.28 per cent, which is below the Maastricht threshold of 60 per cent, there is a negative growth effect. In addition, it should be pointed out that the standard deviation is high in the database, as the lowest value was 3.7 per cent (Estonia – 2007), while the highest value was 181.1 per cent (Greece – 2018). The average change in public debt during the period was –0.528 percentage points. In terms of the whole period, it can be clearly stated that there is a growth sacrifice in the EU Member States.

If the external debt is examined, there is a different view. Analysing the results, we can conclude that only the economic growth is supported by the existence of a causal relationship in terms of the nature of the relationship, that is, the relationship is unidirectional. Thus, only economic growth has a homogeneous effect on external debt, and has a decisive role in its development. Based on these analyses, negative relationship cannot be detected in terms of external debt and GDP growth, that is, external debt was not a growth sacrifice in the examined period.

As already highlighted in the analysis of public debt, the standard deviations for both databases are high. It can be traced back to the increase in government debt ratios in several Member States as a result of the 2008 financial crisis, the European sovereign debt crisis in 2010 and the crisis management. However, this can have a significant impact on the analysis for the entire period. Accordingly, it is worth separating the time series from pre-crisis (Model 2) and post-crisis periods (Model 3) in order to gain a more accurate view of the impact of public debt on economic growth.

The preliminary tests of the panel Granger causality test also led to a similar result for the two time series: in both periods, the first differenced value was used for the DEBT variable to ensure the stationarity of the time series. According to the Pedroni (Engle–Granger) and the Johansen cointegration test, there was no cointegration in any case. In addition, lag criteria used 2 lags in the pre-crisis period and 1 lag in the post-crisis period. The number of observations is 300 in Model 2, while in Model 3 it is 286. The results of the Granger causality test for the two periods are included in Table 3.

Table 3

The result of the Granger causality test in the countries of the European Union before and after the crisis

Null hypothesis	W-stat	Zbar-stat	Probability
Before the crisis			
GDP does not homogeneously cause DEBT	9.28827	3.99469	0.0000
DEBT does not homogeneously cause GDP	6.39202	2.05183	0.0402
After the crisis			
GDP does not homogeneously cause DEBT	1.80125	0.45798	0.6470
DEBT does not homogeneously cause GDP	3.29534	2.72934	0.0063

Note: The whole period considers the period between 1995–2018 for public debt and the years 2005–2017 for external debt. We can reject null hypothesis of the Granger causality test if the probability value is less than 5 per cent, that is, the independent variable has a causal effect on the dependent variable. If the probability value is more than 5 per cent, we cannot reject the null hypothesis, that is, the explanatory variable does not affect the explained variable homogeneously.

Source: Compiled by the author.

The results after the crisis are consistent with the experiences of the database over the entire period.¹⁷ Accordingly, only the increased government debt ratios eventuate a causal link to economic growth, while growth (due to the econometric considerations of lag) does not clearly affect public debt. However, during the pre-crisis period there is a bidirectional causal effect between the two variables. Accordingly, economic growth is already having a significant impact on public debt. This can be explained, among other things, by the fact that the growth in previous periods may indirectly have a positive impact on debt sustainability and debt developments. Financing of public debt may be easier with a country's more favourable economic performance. The results are consistent with the consequences of earlier examination of debt accumulation analysis in Marton (2020) on the basis of which in the pre-crisis there was a significant growth effect, which is moderated after the crisis, and in the post-crisis period analyses the other factors played a greater role.¹⁸ The lack of causality in case of economic growth can be traced back to the economic downturn during the crisis and the recovery period as relevant factors in the database. Nevertheless, based on Marton (2018) previous analyses, the debt reduction following the recovery was already attributable to the denominator effect that is the growth factor. Based on these consequences, it should be emphasised that Granger's causal test results are sensitive to the selected examined period and to outliers.

In addition, analyses for the pre-crisis and post-crisis period were applied on external debt. Nevertheless, in case of external debt, due to the limited availability of data, it is only possible to carry out the analysis for the post-crisis period. The methodology was the same as in the case of the post-crisis period examination of public debt. Based on the results, it can be concluded that the contrary effect was observed after the crisis, as in case of public debt. The causal effect of economic growth prevailed only in respect of external debt. This can be attributed, among other things, to a decrease in the external debt ratio in the examination period (in most countries). In addition, one of the reasons for the decline is that a risk-averse investor environment has developed in world economy, as a result of the crisis and crisis management.

5. Concluding remarks

Despite the declining trend in recent years, the increased public debt ratios of advanced and developing economies can be considered a potential source of danger. Notwithstanding the slow debt moderation process in developed economies, the imbalances persist, which may be exacerbated by further risk factors (for example slowdown in global

¹⁷ To ensure the robustness of the results, analyses were performed using lags 1 and 3 for the entire time series, which led to similar results for each period, so the previously identified results can be considered robust.

¹⁸ The database of Model 3, that is, the post-crisis period, includes the effects of the 2010 sovereign debt crisis as well as its delayed effects and the recovery period. Besides, other factors may contain some conventional and non conventional effects that occur during the crisis. These effects are the impact of the primary balance, interest rate effect and other factors (such as inflation, international investment environment and the context of crisis management measures: for example privatisation and applied bank rescue packages).

economic growth, negative budgetary and growth effects of an aging society, decline in liquidity in the global financial system). Research on the relationship between public debt and economic growth focuses on the nature, direction and extent of the nexus. However, there is no consensus on empirical results. According to many studies, the existence of a growth sacrifice is justified only above certain thresholds that are the nature of relationship is non-linear. In line with these findings, this paper aims to contribute to the empirical studies, which examine the relationship between public debt and economic growth. In the empirical analyses, the causal relationship between public debt and economic growth is analysed using a panel Granger causality test with the Dumitrescu–Hurlin test. The examination unit was the European Union, which is divided into three time periods: the whole period (1995–2018 – Model 1), the pre-crisis period (1995–2007 – Model 2), and the post-crisis period (2008–2018 – Model 3). Based on the results, it can be concluded that there is a unidirectional relationship between the two variables over the whole period, that is, only public debt has a causal effect on economic growth and the reverse effect does not exist. This can be attributed, inter alia, to the fact that before the crisis, the growth effect was greater than during the crisis and the recovery period, the influence of these turbulent years (for example, the impact of primary balance, interest rate or other factors) can conceal the growth effects in the database. Accordingly, it can be clearly stated that, despite the different levels of debt, public debt had a causal relationship with economic growth in all the periods under the examination unit. In addition, external debt has also been examined, which is closely related to public debt, and which is particularly important for future imbalances. However, the negative growth impact of external debt was not detected in the examination. As regards the nature of this causal relationship, the existence of a non-linear relationship and the analysis of the threshold will be the focus of the future analysis research directions.

References

- Afonso, Antonio and José Alves, 'The Role of Government Debt in Economic Growth'. *Review of Public Economics* 215, no 4 (2015), 9–26. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2468805>
- Akbar, Yusuf Ekrem, Mehmet Senturk and Canan Sancar, 'Testing for Causality between the Foreign Direct Investment, Current Account Deficit, GDP and Total Credit: Evidence from G7'. *Panoeconomicus* 60, no 6 (2013), 791–812. Online: <https://doi.org/10.2298/PAN1306791A>
- Barro, Robert J, 'Are Government Bonds Net Wealth?' *Journal of Political Economy* 82, no 6 (1974), 1095–1117. Online: <https://doi.org/10.1086/260266>
- Barro, Robert J, 'On the Determination of the Public Debt'. *The Journal of Political Economy* 87, no 5, Part 1 (1979), 940–971. Online: <https://doi.org/10.1086/260807>
- Barro, Robert J, 'Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth'. *Journal of Political Economy* 98, no S5 (1990), 103–125. Online: <https://doi.org/10.1086/261726>
- Barro, Robert J, 'Inflation and Economic Growth'. *NBER Working Paper* no 5326, 1995. Online: <https://doi.org/10.3386/w5326>

- Baum, Anja, Cristina Checherita-Westphal and Philipp Rother, 'Debt and Growth: New Evidence for the Euro Area'. *ECB Working Paper* no 1450, 2012.
- Behringer, Jan, Sabine Stephan and Thomas Theobald, 'Macroeconomic factors behind financial instability: Evidence from Granger causality tests'. *IMK Working Paper* no 178, 2015.
- Bilan, Irina and Iulian Ichnatov, 'Public debt and economic growth: A two-sided story'. *International Journal of Economic Sciences* 4, no 2 (2015), 24–39. Online: <https://doi.org/10.20472/ES.2015.4.2.003>
- Bulow, Jeremy and Kenneth Rogoff, 'Cleaning up third world debt without getting taken to the cleaners'. *Journal of Economic Perspectives* 4, no 1 (1990), 31–42. Online: <https://doi.org/10.1257/jep.4.1.31>
- Butts, Hector C, 'Short Term External Debt and Economic Growth – Granger Causality: Evidence from Latin America and the Caribbean'. *The Review of Black Political Economy* 36, no 2 (2009), 93–111. Online: <https://doi.org/10.1007/s12114-009-9041-7>
- Calderón, César and J Rodrigo Fuentes, 'Government Debt and Economic Growth'. *IDB Working Paper Series* no IDB-WP-424, 2013.
- Caner, Mehmet, Thomas Grennes and Friederike Koehler-Geib, 'Finding the Tipping Point – When Sovereign Debt Turns Bad'. *World Bank Policy Research Working Paper* no 5391, 2010. Online: https://doi.org/10.1596/9780821384831_CH03
- Cecchetti, Stephen G, Madhusudan S Mohanty and Fabrizio Zampolli, 'The Real Effects of Debt'. *BIS Working Papers* no 352, 2011.
- Checherita, Cristina and Philipp Rother, 'The impact of high and growing government debt on economic growth. An empirical investigation for the Euro Area'. *ECB Working Paper* no 1237, 2010.
- Chudik, Alexander, Kamiar Mohaddes, M Hashem Pesaran and Mehdi Raissi, 'Is There a Debt-threshold Effect on Output Growth?', *IMF Working Paper* no 15/19, 2015. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2627286>
- Chudik, Alexander, Kamiar Mohaddes, M Hashem Pesaran and Mehdi Raissi, 'Rising Public Debt to GDP Can Harm Economic Growth'. *Federal Reserve Bank of Dallas, Economic Letter* 13, no 3 (2018), 1–4.
- Cochrane, John H, 'Understanding Policy in the Great Recession: Some Unpleasant Fiscal Arithmetic'. *NBER Working Paper* no 16087, 2010. Online: <https://doi.org/10.3386/w16087>
- Diamond, Peter A, 'National Debt in a Neoclassical Growth Model'. *American Economic Review* 55, no 5 (1965), 1126–1150.
- Dombi, Ákos and István Dedák, 'Public debt and economic growth: what do neoclassical growth models teach us?' *Applied Economics* 51, no 29 (2019), 3104–3121. Online: <https://doi.org/10.1080/00036846.2018.1508869>
- Dumitrescu, Elena Ivona and Christophe Hurlin, 'Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels'. *Economic Modelling* 29, no 4 (2012), 1450–1460. Online: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.014>
- Eberhardt, Markus and Andrea F Presbitero, 'Public debt and growth: Heterogeneity and non-linearity'. *Journal of International Economics* 97, no 1 (2015), 45–58. Online: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2015.04.005>

- Égert, Balázs, 'Public Debt, Economic Growth and Nonlinear Effects: Myth or Reality?' *Cesifo Working Paper* no 4157, 2012. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2302837>
- Elmendorf, Douglas W and N Gregory Mankiw, 'Government Debt'. *NBER Working Paper* no 6470, 1999. Online: <https://doi.org/10.3386/w6470>
- Erdil, Erkan and Ibrahim Yetkiner, 'The Granger-causality between health care expenditure and output: a panel data approach'. *Applied Economics* 41, no 4 (2009), 511–518. Online: <https://doi.org/10.1080/00036840601019083>
- Eurostat, 'Net external debt', 2019. Online: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/EN/tipsed_esms.htm
- Ferreira, Cândida, 'Public Debt and Economic Growth: a Granger Causality Panel Data Approach'. *Working Paper* no 24, 2009, Department of Economics, School of Economics and Management, Technical University of Lisbon.
- Granger, Clive W J, 'Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods'. *Econometrica* 37, no 3 (1969), 424–438. Online: <https://doi.org/10.2307/1912791>
- Gómez-Puig, Marta and Simón Sosvilla-Rivero, 'Public debt and economic growth: Further evidence for the euro area'. *Research Institute of Applied Economics, Working Paper* no 2017/15, 2017. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3041117>
- Hurlin, Christophe, 'Testing Granger Causality in Heterogeneous Panel Data Models with Fixed Coefficients'. *Working Paper* no 5, 2004, Laboratoire d'Économie d'Orléans.
- Hurlin, Christophe and Baptiste Venet, 'Financial Development and Growth: A Re-examination Using a Panel Granger Causality Test'. *Working Paper* no 18, 2004, Laboratoire d'Économie d'Orléans.
- IMF, 'World Economic Outlook', April 2019.
- Krugman, Paul R, 'Financing vs. Forgiving a Debt Overhang'. *NBER Working Paper* no 2486, 1988. Online: <https://doi.org/10.3386/w2486>
- Kumar, Manmohan S and Jaejoon Woo, 'Public debt and growth'. *IMF Working Paper* no 10/174, 2010. Online: <https://doi.org/10.5089/9781455201853.001>
- Manik, Nityasundar, 'Causal Nexus between Public Debt and Economic Growth: The Case of India'. *International Affairs and Global Strategy* 46 (2016).
- Marton, Ádám, 'The Relationship Between Fiscal Consolidation and Sovereign Debt. Does Fiscal Correction Decrease or Increase Debt Rate?' *Public Finance Quarterly* 63, no 1 (2018), 24–38.
- Marton, Ádám, *A szuverén adósságválság és az adósságproblémák kérdésköre*. Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2019.
- Marton, Ádám, 'Az államadósság felhalmozódását meghatározó tényezők aspektusai', in *Tavaszi Szél – Spring Wind 2019. Tanulmánykötet II.*, ed. by Erika Bihari, Dániel Molnár and Ketrin Szikszai-Németh. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ), 2020, 314–321.
- Modigliani, Franco, 'Long-run implications of alternative fiscal policies and the burden of the national debt'. *Economic Journal* 71, no 284 (1961), 730–755. Online: <https://doi.org/10.2307/2228247>
- Panizza, Ugo and Andrea F Presbitero, 'Public Debt and Economic Growth in Advanced Economies: A Survey'. *Swiss Society of Economics and Statistics* 149, no 2 (2013), 175–204. Online: <https://doi.org/10.1007/BF03399388>

- Pattillo, Catherine A, Hélène Poirson and Luca A Ricci, 'External debt and growth'. *IMF Working Papers* no 02/69, 2002. Online: <https://doi.org/10.5089/9781451849073.001>
- Pattillo, Catherine A, Hélène Poirson and Luca A Ricci, 'What Are the Channels Through Which External Debt Affects Growth?' *IMF Working Papers* no 04/15, 2004. Online: <https://doi.org/10.5089/9781451843293.001>
- Ramanathan, Ramu, *Introductory Econometrics with Applications*. 5th edition, South-Western College Pub, 2001.
- Reinhart, Carmen M and Kenneth S Rogoff, 'Growth in a Time of Debt'. *American Economic Review* 100, no 2 (2010), 573–588. Online: <https://doi.org/10.1257/aer.100.2.573>
- Sargent, Thomas J and Neil Wallace, 'Some Unpleasant Monetarist Arithmetic'. *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review* 5, no 3 (1981). Online: <https://doi.org/10.21034/qv.531>
- Schclarek, Curutchet A, 'Debt and Economic Growth in Developing and Industrial Countries'. *Working Papers, Department of Economics, Lund University* no 34, 2005.
- Shabbir, Safia, 'Does External Debt Affect Economic Growth: Evidence from Developing Countries'. *SBP Working Paper Series* no 63, 2013.
- Swamy, Vighneswara, 'Government Debt and Economic Growth: Estimating the Debt Thresholds and Debt Intolerance'. *IEG Working Paper* no 361, 2015. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2595112>
- Yusuf, Salama, 'Public Debt and Economic Growth: Evidence from Tanzania'. *Journal of Economics, Management and Trade* 21, no 7 (2018), 1–12. Online: <https://doi.org/10.9734/JEMT/2018/41504>
- Zouhaier, Hadhek and Mrad Fatma, 'Debt and Economic Growth'. *International Journal of Economics and Financial Issues* 4, no 2 (2014), 440–448.

Vivien Czezelí

How Does Monetary Policy Affect Income Inequality? Evidence from Europe

Hogyan befolyásolja a monetáris politika a jövedelemegyenlőtlenséget? Bizonyíték Európából

The issue of inequalities has become increasingly important in recent decades. Although distributional effects, such as inequalities, are commonly associated with globalisation and fiscal policy processes, many of the side effects of the exceptionally loose monetary policy of the last decade also affect the issue.

After identifying the mechanisms and channels linking the field of monetary policy and inequality, the research focuses on empirical analyses. The research is based on a panel ARDL test focusing on the 19 Euro area countries and Denmark, Sweden and Switzerland, where negative nominal interest rates have been applied. The research includes the period of 2008–2018. The aim of the paper is to assess how certain monetary policy indicators affect inequality. The main conclusion is consistent with the existing literature: the effect of monetary policy to inequalities is modest, however not negligible. The effect of inflation seems to be weak; however, the rise in unemployment rate and long term interest rates negatively affect inequalities. The positive effects of the rising GDP per capita are also proven by the analysis.

JEL codes: E52, D63, C23

Keywords: monetary policy, income inequality, Europe, panel ARDL test

Az egyenlőtlenségek problémaköre napjainkban egyre inkább felértékelődik. Az elosztási hatásokat, így az egyenlőtlenségeket elsősorban a fiskális és globalizációs összefüggésekkel szokás azonosítani, azonban az utóbbi évtized kiemelten laza monetáris politikai irányvonala is számos csatornán keresztül érinti a témakört. A tanulmány a monetáris politikát és az egyenlőtlenségeket összekapcsoló mechanizmusok

Vivien Czezelí is a junior researcher at the University of Public Service Economy and Competitiveness Research Institute.

Czezelí Vivien a Nemzeti Közszerológati Egyetem Gazdasági és Versenyképességi Kutató Intézet kutatója. E-mail: czezelí.vivien@uni-nke.hu

azonosításával indít, majd a jelenlegi fejlemények bemutatására fókuszál. A kutatás empirikus része panel ARDL-teszten alapul, mely az euróövezet 19 országa, illetve három másik negatív nominális kamatot alkalmazó európai ország (Dánia, Svédország, Svájc) adataira építkezik, a 2008–2018 időtávot lefedve. A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy az egyes monetáris politikai indikátorok hogyan hatnak az egyenlőtlenségre. A fő következtetés, hogy a monetáris politika egyenlőtlenítő hatása mérsékelt, azonban nem elhanyagolható. Mindez konzisztens a meglévő szakirodalmi következtetésekkel. Az infláció hatása mérsékelt, a munkanélküliségi ráta és a hosszú lejáratú kamatok emelkedése ugyanakkor növeli az egyenlőtlenségeket. Az egy főre jutó GDP emelkedésének pozitív hatása szintén igazolásra került.

JEL-kódok: E52, D63, C23

Kulcsszavak: monetáris politika, jövedelmi egyenlőtlenségek, Európa, panel ARDL-teszt

1. Introduction

When the Covid-19 crisis broke out in 2020, monetary policy still continued to show signs of the aftermath of the global financial crisis. Central bank operation is still far from its conventional form: a 'new normal' is present, where continuous monetary stimulus has become a necessary condition for normal economic operation. But, all of this has side effects and in many cases these impulses have not been shown to be sufficient to achieve the desired goals.

It is important to note that after the 2007 economic and financial crisis, the interaction between financial and macroeconomic processes is much stronger than it was before or as previously assumed.¹ Higher risk-taking due to extremely loose monetary policy may be at the root of systemic macroeconomic spillovers. To ensure financial and monetary stability, it would therefore be appropriate to embark on a path of monetary tightening. The trends of the recent years have carried within them the likelihood that continuous expansion will lead to imbalances and risks, which may even serve as a focal point for a possible collapse. This has not yet been proven, but important facts still need to be kept in mind. Today's central bank framework, which is based on the inflation target, needs to be reformed. It can be seen that the ten-year monetary expansion is falling outside the inflation rate, causing tensions elsewhere. Previous research of Borio-Lowe (2002) has already confirmed that in times of low inflation, demand pressures accumulate in credit- and asset markets rather than in the prices of goods and services.

Yield-seeking efforts at low interest rates have resulted in record asset- and property price indices in many countries. All this affected the situation of different income groups in different ways. The trend of this endless rise has so far been able to be halted by the economic downturn caused by the Covid-19 crisis. The developments of the years before the Covid-19 crisis appeared to be temporarily reversed in some respects, but it is important to note that the room for manoeuvre in monetary policy appears to be narrowing

¹ F Mishkin, 'Monetary Policy Strategy: Lessons from the crisis', *NBER Working Paper* no 16755, 2011.

rather than widening. The resulting economic turmoil is therefore not expected to allow for monetary tightening. The economic policy interventions required by the downturn started again to heat up previous pre-Covid trends.

At the beginning of 2021, negative nominal interest rates are still present in several countries (Japan, Switzerland, Denmark and the Eurozone²). As a result, commercial banks have to pay interest on their risk-neutral central bank reserves. To avoid this, on the one hand, they may increase their lending, which may lead to an increasing number of non-performing loans through a larger number of risky customers. On the other hand, other capital investments may also appear here, which may also have price-increasing effects on the markets of various assets. This again has heterogeneous effects among the owners of each asset type. Furthermore, even with weak inflation data, all this means overheating. It is also important that inflation (and its lack) also affects the situation and purchasing power of each social groups. Also important is the job-creating effect of the monetary stimulus, which affects the income situation through the unemployment rate and wage developments.

Although, according to the traditional political economy approach, income redistribution takes place primarily through fiscal policy – through taxes and public spending – it cannot be ignored that monetary policy also has important income redistribution effects.³ The processes listed in the previous paragraphs are able to influence the problem of inequalities from various aspects. The research starts with an in-depth examination of the above issues and identifies the channels through which the spillover effects of each monetary policy step affect the wealth and income inequality of individual households. The basis of the next part of this paper is the systematised literature review. Approaches are presented that support the inequality-increasing (reducing) effects of monetary expansion (restriction) and those that emphasise the inequality-reducing (increasing) effects of monetary expansion (restriction). Some processes trigger the heating of inequalities, while others trigger the opposite. The total effect can be determined by the sum of their results, which requires the use of econometric methods. The last part of the paper focuses on an empirical analysis. The aim of the research is to reveal how certain monetary policy indicators affect inequality.

2. Inequality effects and monetary policy

The question whether monetary policy should care about inequality has become more important in recent times. Inequality is not within the mandate of central banks. The prevailing view in recent times is that central banks should have narrow regulatory objectives, which is limited to price stability. However, Dietsch et al. (2018) argue that central banks should not consider this pattern given: these thoughts are also related to the increased importance of monetary policy in macroeconomics since 2007. After 2007, central bank independence has changed to a certain extent. Furthermore, price stability,

² Between 2016 and 2020, Sweden also applied negative nominal interest rates.

³ K Davtyan, 'Income Inequality and Monetary Policy: An Analysis on the Long Run Relation', *Research Institute of Applied Economics, Working Paper no 4*, 2016.

financial stability, or full employment cannot be achieved isolated without affecting other policies. Therefore, monetary policy also affects income and wealth distribution. Besides that inequality is not a central bank mandate, one can argue that the sensitivity to inequality would undermine the effectiveness of monetary policy. These considerations support the pattern of central bank independence. However, this perception has been criticised because of its many weaknesses, (for example, the increased politicisation of monetary policy, which must be also taken into account)⁴.

Hansen et al. (2020) also examined the question whether monetary policy should focus on inequality. They investigated the relationship of monetary policy and inequality in a Two-Agent New Keynesian framework, where economy is subject to technology shocks. Their results indicate that monetary policy – particularly if it follows a standard Taylor rule – may have to make inequality an explicit target, because in this case, welfare could be improved. They study two settings. One is ‘optimal policy’ when the central bank cares equally about all individuals and chooses the best possible path of interest rate assuming full information. The other one is the ‘Taylor rule’, when interest rate is determined by factors like inflationary gap and output gap. Inequality in their model is captured by the difference in consumption between rich and poor. If central banks follow the Taylor rule, after a positive productivity shock interest rates are set lower than it would be implied by the standard Taylor rule. This leads to higher wages which can lower inequality since it benefits mostly the poor. Since this policy avoids excessive interest rate tightening in response to a productivity shock, it also improves inflation and growth outcomes. When following the ‘optimal policy’, their finding suggests that output and inflation shows little difference compared to the case when it ignored inequality.

Brunnermeier (2020) also highlights the importance of the issue of monetary policy and inequality. The author points out, that two channels are operating at the same time: monetary policy is affecting inequality and inequality is also impacting monetary policy. Focusing on how monetary policy can affect inequality, two mechanisms have to be mentioned. One is demand management. This means stimulating consumption through shifting consumption from rich to low income households, who usually have higher marginal propensity to consume. The other one is portfolio choice. It is based on people’s risk aversion, for example, how much risk they are willing to take, or how much they want to save in safe assets such as government bonds. It highly depends on the risk environment. If the balance sheet of certain sectors (or industry or households) is impaired, wealth has to be shifted to these sectors to reduce risk premium and stimulate investment, and therefore stimulate the labour market. In this sense shifting savings from safe assets to risky assets can lower inequality. Central banks can manage this process through affecting relative prices of certain assets.

The Covid-19 crisis has also affected inequality in several aspects. Furthermore, as Schnabel (2020) underlines experiences so far show that the crisis has significantly reshaped the functioning of the economy. These changes also affect the implementation of monetary policy. Central banks may need to change the way they execute their mandates in response to changing consumer preferences and changing technologies. Stiglitz (2020) also claims that Covid-19 did not affect individual social groups in the same way.

⁴ P Dietsch, F Cleveau and C Fontan, *Do Central Banks Serve the People?* (Cambridge: Polity Press, 2018).

He claims that the rules of the economy should be rewritten. As regards monetary policy, it should not only focus on inflation, but it should strive for full employment within all social groups. Better balanced bankruptcy laws should replace those that are too creditor friendly and less accountable for banks. At the corporate level, more emphasis should be placed on all stakeholders and not just on shareholders.

There is a growing agreement on the effects of monetary policy on income redistribution. These processes are present in relation to both conventional and non-conventional monetary measures. However, based on its achievable mechanisms of action, different channels dominate in the periods of each mode of action.

2.1. The transmission channels of monetary policy for inequality

Amaral (2017) highlights five main channels through which monetary policy can have an impact on inequalities:

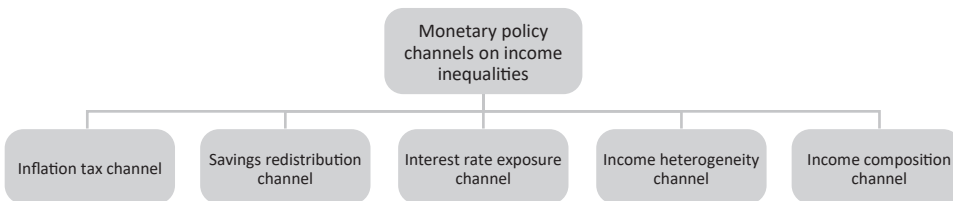

Figure 1

Channels through which monetary policy can affect income inequalities

Source: Compiled by the author based on Amaral (2017).

The starting point of the *inflation tax channel* is that, as a result of monetary easing, expected inflation will start to rise and reduce the purchasing power of households. Households with lower incomes are much more sensitive to these processes, as they rely on cash to a much greater extent in carrying out their transactions, based on their total expenditure. Therefore, as households with different income situations are affected differently by monetary easing, rising inflation supports the growth of inequalities. Approached from the other side, similar ideas are supported by the previous research of Bulír (1998), according to which low inflation supports the effects of fiscal redistribution in reducing income disparities. Price stability does not contribute to income inequality neither in the medium nor in the long term, so a shift towards price stability is a rewarding step. Erosa-Ventura (2002) found that expected inflation works similarly to a regressive consumption tax,⁵ also contributing to inequality. According to Monnin's (2014) research, low inflation rates can be associated with higher income inequality.

⁵ All this can be explained by the fact that low income people spend a larger share of their income on consumption than those with higher incomes, so they are disproportionately affected by this effect.

As inflation rises, inequality decreases and then, after a point, starts to rise again, that is, a U-shaped relationship can be detected between the two indicators.

The heterogeneity dimension of the *savings redistribution channel* is the net wealth. Monetary expansion favours borrowers as it reduces interest payments on debt. Savers with deposits, on the other hand, realise lower returns.⁶ All this can be attributed to the fact that the rise in unexpected inflation reduces the real value of assets and liabilities. By reducing the real value of nominal debt, the position of borrowers improves. However, the impact on inequality depends on how and by what maturity each household owns the assets. According to Doepke-Schneider's (2006) research, the biggest winners are the middle-aged, middle-class households. This is explained by the fact that these households have mainly long-term debt in the form of fixed-rate mortgages. In contrast, older, wealthier households would lose the most, as they are mainly net savers, with deposits and short-term debt. Through this channel, therefore, expansionary monetary policy can reduce inequality.

The *interest rate exposure channel* is based on the research of Auclert (2017) and is related to the reallocation caused by the change in the real interest rate. While the interest rate, which is applied to discount future returns decreases, a decline in the real interest rate increases the price of financial assets. However, the identification of gains and losses for individual households requires a more accurate accounting of the maturity of assets and liabilities. Expensive monetary policy is beneficial for net savers with mainly short-term assets and net borrowers with relatively longer-term debt as long as it reduces the real interest rate. In contrast, net savers with long-term assets and net borrowers with short-term debt are more likely to be adversely affected. In order to better delineate the impact of monetary policy on inequalities, more information is needed on the distribution of assets and liabilities within the population.

The basis for the *income heterogeneity channel* is that changes in monetary policy can have an impact on labour incomes, depending on where a household is located in the income distribution. The income of lower-income households is much more sensitive to changes in the unemployment rate than that of richer households. In their case, wages are a much more decisive component of income. As a result of the central bank's rate hike, the unemployment rate will rise, so poorer households will be much more affected by these processes and income inequality will rise.⁷ Along this logic, restrictive monetary policy projects an increase in inequalities, while expansionary monetary policy projects a decrease.

The starting point of the *income composition channel* is that households derive their income from different sources, each of which may react differently to changes in monetary policy. For households at the lower end of the income distribution, transfer income is dominant, while households close to the median rely mainly on labour income, and at the upper end of the income distribution, business and capital income dominate much more. The consequences of the change in monetary policy stance are not clear. If interest

⁶ A Colciago, A Samarina and J Haan, 'Central bank policies and income and wealth inequality: A survey', *Journal of Economic Surveys* 33, no 4 (2019), 1199–1231.

⁷ M Feldkircher and K Kakamu, 'How does monetary policy affect income inequality in Japan? Evidence from grouped data', *Working Papers in Regional Science 2018/03*, WU Vienna University of Economics and Business, 2018.

rate cuts stimulate economic activity, they may manifest themselves in rising wages and declining unemployment. This process may increase inequality at the lower end of income distribution, as transfer incomes are likely to follow wage developments only marginally. On the other hand, as a result of declining interest income caused by lower interest rates, which mainly affects richer households, inequality decreases.⁸ The basis of the channel is thus that households rely on different sources of income in different segments of income distribution. In order to determine the exact effect of an increase (decrease) in the interest rate, it is necessary to know the exact distribution of income sources and to analyse them empirically.

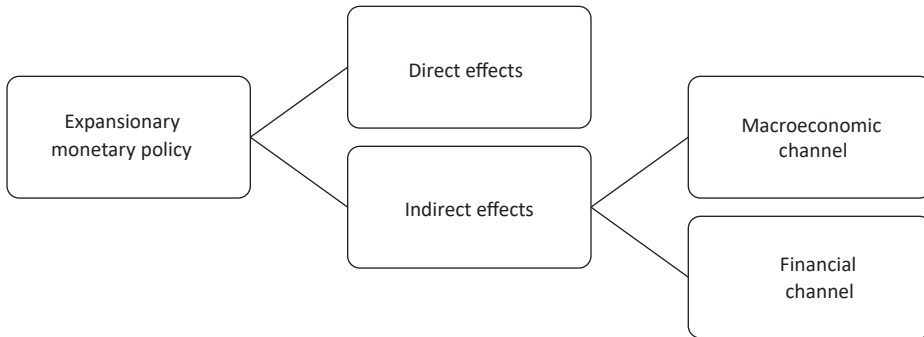

Figure 2

Monetary policy channels for inequality

Source: Samarina-Nguyen (2019).

In addition to the aforementioned, based on the approach of Samarina-Nguyen (2019), we can distinguish between direct and indirect effects (see Figure 2). According to the direct effect, an interest rate cut results in a decrease in interest income, and this reduces income inequality. The starting point of the indirect effects is a monetary easing. On the one hand, through the macroeconomic channel total output is rising, which means rising employment levels and wages, through which income inequality can decrease. Through the financial channel, asset prices increase which results in larger capital gains, larger profits, and they can increase dividend payment, which usually affects the rich favourably and thus increases inequality. It may weaken the inequality-reducing effects of expansionary monetary policy. Changes in asset prices affect only a small proportion of households in the upper share of income distribution, which has a negligible effect on total income distribution.

There is currently no complete agreement among the conclusions of the empirical literature focusing on the effects of monetary policy on inequalities. On the one hand, this can be traced back to the different methodologies of the various approaches, and on the other hand, the heterogeneity of the sample under study also plays a significant role.

It is important to mention that inequality is present in both the wealth and income dimensions. The most important difference between these two definitions is that income

⁸ P Amaral, 'Monetary Policy and Inequality', *Economic Commentary*, 2017.

is a data for a given period that shows how the income earned in the economy is distributed within the population. Assets, on the other hand, refer to a specific date and represent the net monetary value of the assets held by economic operators in various forms. Within countries, wealth and income inequality can take on different extents.

The two most commonly used indicators of income inequality are the income quintile ratio and the Gini coefficient. The former one compares the annual income of the upper income fifth with the income of the lower income fifth. It shows how many times the richest fifth of households have the same income as the poorest fifth. The other most important indicator, which is also an important building block of this research and literature base, is the Gini coefficient. This indicator takes a value between 0 and 100, with the lowest value representing total income equality and the upper limit representing total inequality.

2.2. *The impact of monetary expansion and restriction on inequality*

The impact of monetary expansion on the growth of inequalities is supported by the research of Saiki-Frost (2014). Through the example of Japan, the authors shed light on the fact that the highly expansionary non-standard monetary policy measures, increase income inequality in the short run. The growth of the monetary base, which results in higher asset prices, is primarily favourable to the rich, who hold a significant proportion of shares and can earn higher capital gains. After the end of 2008, when the Bank of Japan (BOJ) again increased the volume of its unconventional monetary policy measures to address the crisis, inequality increased. Asset prices have risen disproportionately relative to other economic fundamentals. It is important to note that the growing inequality created in this way may also sow the seeds of future financial instability. According to the research of Saiki-Frost (2014) based on vector autoregressive calculations, monetary policy tightening results in a 0.4 percentage point reduction in the GINI index. Restrictive monetary policy can therefore serve as an effective tool to reduce income inequality.

The Bank of England (BOE) also highlights that quantitative easing (QE) measures particularly favoured the richest 5 per cent of U.K. households, which own 40 per cent of total assets in addition to pension funds.⁹ An important issue for QE is, what additive liquidity is used for. There are two basic options: productive investment, or investment in existing financial assets. The portfolio rebalancing channel can be only effective if the additional liquidity is used for productive investments. However, in times of crisis this rarely happens. Investment is much more based on investor confidence rather than available liquidity. In this case, QE does not stimulate the economy. Another important aspect is the proper selection of the bonds to be purchased. It may occur that bonds that are mainly the basis for purchases are based on market representation. This is more favourable to firms that are more active in the bond market and exclude small and medium-sized enterprises. This process can have hidden distribution effects. If similar effects

⁹ Bank of England, 'The distributional effects of asset purchases', *Quarterly Bulletin*, 12 July 2012.

are to be expected, QE could even be used to reduce the carbon intensity of firms or for other useful purposes.¹⁰

Domanski et al. (2016) also argues that inequality has increased following the financial crisis. According to their research,¹¹ although low interest rates and rising bond prices have had a negligible impact on wealth inequality, rising stock prices have contributed much more to growing inequality. The rise in property prices was only partially able to offset this effect. Previous researches (Bulír [2001]; Albanesi [2001]) also confirm the same ideas that inflation in those periods which can be associated with monetary easing has an increasing effect on income inequality in the next period, and higher inflation rates are accompanied by higher income inequalities.

Based on other approaches, restrictive monetary policy contributes to growing inequalities.

Coibion et al. (2012) examined the role of monetary policy in consumption and income inequality since the 1980s, following the experiences of the United States. Monetary tightening shocks increased inequalities, especially before 1990, when the main goal of monetary policy was to contain inflation. (Their study does not include the period of non-conventional measures after 2008.)

Feldkircher and Kakamu (2018) examined the issue in a VAR framework based on the example of Japan and their main finding is also that monetary tightening significantly increases inequalities in the short run. However, this conclusion is particularly relevant when income data is based on households whose head is employed (workers' households). The channel of unemployment plays an important role in the development of this, which is further strengthened by the appreciation of the real exchange rate. In this case, many companies are forced to lay off workers or cut wages in the sector of goods and services traded abroad. All this therefore leads to an increase in inequality. If we also take into account those households whose head is self-employed, retired or unemployed (that is, all households are covered by the analysis), then jobs and exchange rate channels do not prove to be effective. In contrast, the inflation tax channel reduces inequalities: households that use much more cash have been able to benefit to a greater extent from declining inflation expectations.

Similar ideas are formulated by those analyses that approach the topic from the perspective of monetary policy easing. Their main conclusion is that expansion reduces inequalities.

Based on a panel database of thirty-two developed and emerging countries, Furceri et al. (2016) examined the impact of unexpected interest rate changes between 1990 and 2013. They conclude that tightening (loosening) monetary measures increase (decrease) income inequality. However, this effect varies over time and business cycles, and between countries, depending on the ratio of labour income and other distribution policies. The impact is stronger in countries with higher labour income ratios and more moderate redistributive measures. An unexpected increase in the key interest rate of 100 basis

¹⁰ Dietsch et al., *Do Central Banks Serve the People?*

¹¹ However, the authors draw the reader's attention to a careful interpretation of these results due to some factors that are not considered in their analysis, see more in Domanski et al., 'Wealth inequality and monetary policy', *BIS Quarterly Review*, March 2016.

points (1 per cent) will increase inequality by approximately 1 per cent in the short run and 2¼ per cent in the medium term.

The same idea is reinforced by Ampudia et al. (2018) whose analysis is based on the income and wealth composition of Euro area households. According to their results, both conventional and non-conventional expansionary monetary policies can reduce income and wealth inequality. The large decline in the unemployment rate has supported this process by improving the situation of lower-income households. The mechanism of inequalities has been explored on the basis of direct and indirect effects. The direct effects on poorer households are either neutral or they experience an increase in net financial income after easing. Other households are experiencing a loss of income and savings are declining due to lower real yields. In contrast, indirect effects benefit all households (albeit to varying degrees) as everyone benefits from an increase in wage income following monetary easing. Their research also focuses on Eurozone countries.

The analysis of Samarina-Nguyen (2019) is based on Eurozone data from the period of 1999–2014. The impact of expansionary monetary policy on reducing income inequality was found to be most significant in the peripheral countries. Lenza-Slaczek (2018) also conducted a research focusing on the income and wealth situation of Euro area households, and examined the aggregate impact of QE within the framework of a cross-country VAR model. They emphasise the key role of the income heterogeneity channel in relation to the effects of QE on reducing income inequalities. The positive effects were realised through a large decrease in the unemployment rate and through an increase in wages. The GINI coefficient for gross household income decreases from 43.1 to 42.9 one year after the introduction of QE. It is important to note that the impact of the asset purchase program on inequalities is small overall, especially when compared to the increase of almost 2–3 percentage points in several developed countries over the last few decades. Herradi (2017) also argues that unconventional measures have had little effect on the situation of individual households and their impact on inequalities is relatively neutral. Their analysis focuses on Italian households based on the period of 2008–2014. Taking into account each income quintile, it was found that lower-income and middle-class households benefited to a small extent from changes in employment levels and changes in debt levels, especially between 2010 and 2012.

2.3. Characteristics of Europe and the Euro Area

Looking at the situation of the Euro area, we can see that a slight negative correlation can be detected between the GINI indicator and the values of the GDP per capita. Figure 3 illustrates this relationship, where we can see the relationship between the pre-crisis 2000–2008 (dark) and post-crisis (2008–2018) (light) average GINI and GDP per capita data.

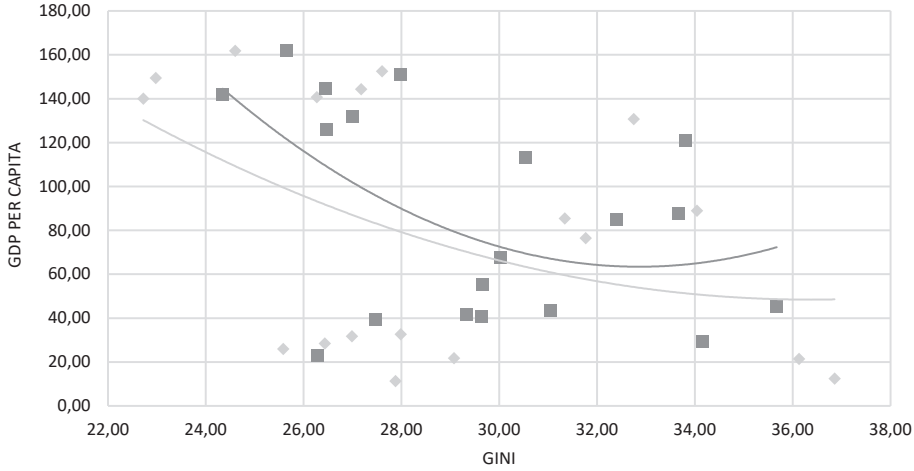

Figure 3

Relationship between GINI and GDP per capita for Euro area and NIRP countries

Source: Eurostat

Figure 4 shows the value of the GINI indicator in 2007 and in 2019. In 2019, the range of the indicator was 12.6 units, that is, the difference between the highest value (35.4 – Lithuania) and the smallest (22.8 – Slovakia) was 12.6 units in the value of the indicator ranging from 0 to 100. Looking at the average, we can say that the GINI of the examined countries averaged 29.5 in 2019, compared to pre-crisis 2007 figures of 29.2. This is a minimal increase, but it should not be forgotten that the average smoothes out the extreme values, so in reality we can get a different picture with the help of deeper analyses.

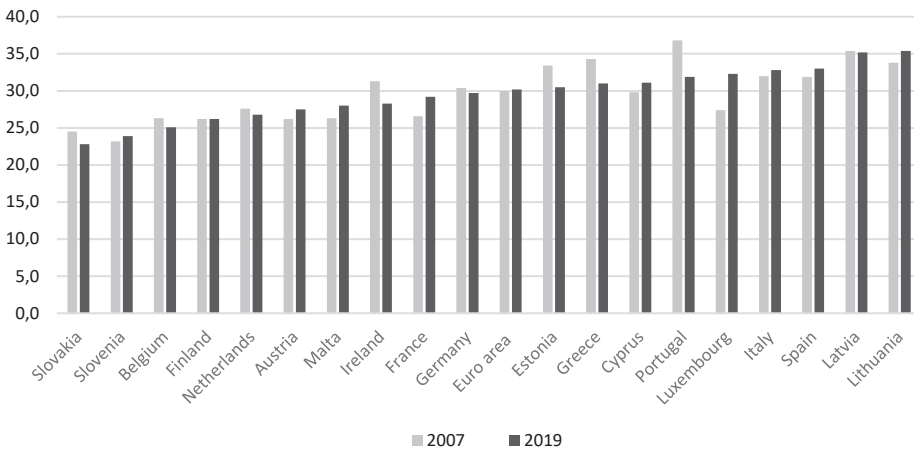

Figure 4

Gini coefficient in the Euro area countries

Source: Eurostat

If we look at the income quintiles (Figure 5), an absolute increase is observed. Based on 2007, the value of the first quartile increased from 10.805 to 14.053 by 2019, an increase of 30 per cent. For the median household, this value was also 30 per cent, while for the upper quartile, there was an increase of 28.8 per cent. The figure also shows that the median income is closer to the lower quartile, that is, the income of the upper $\frac{1}{4}$ is much higher in terms of proportions; compared to the proportions of the other categories.

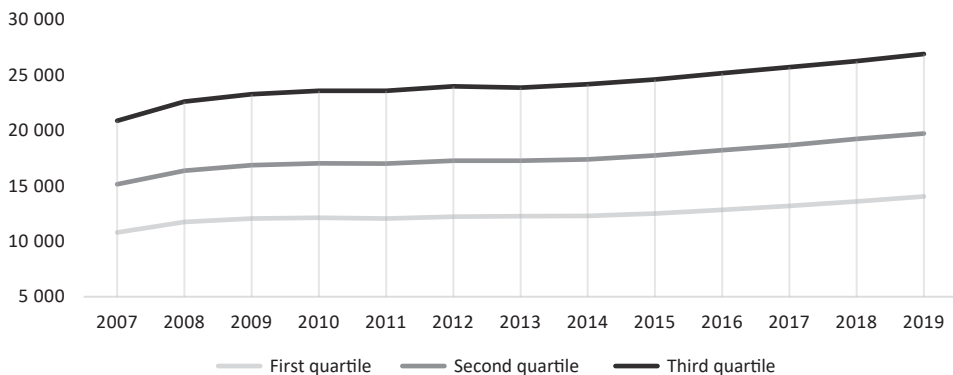

Figure 5
Income quartiles in the Euro area (in EUR)

Source: Eurostat

According to Eurostat data, on the basis of income deciles, it can also be stated that the top 10 per cent owns 24 per cent of total income.

The unemployment rate (Figure 6) returned to pre-2008 financial and economic crisis levels by early 2020, falling to around 5 per cent from its 2013 peak of 7.6 per cent. However, the Covid-19 crisis has again led to a sharp increase in the value of the indicator. Inflation (Figure 6) is showing a rather volatile picture. Following a long period of deflationary risks, the ECB managed to get closer to inflation targets in 2018. However, inflation started to decline in 2019, and this trend that intensified even during the 2020 viral crisis.

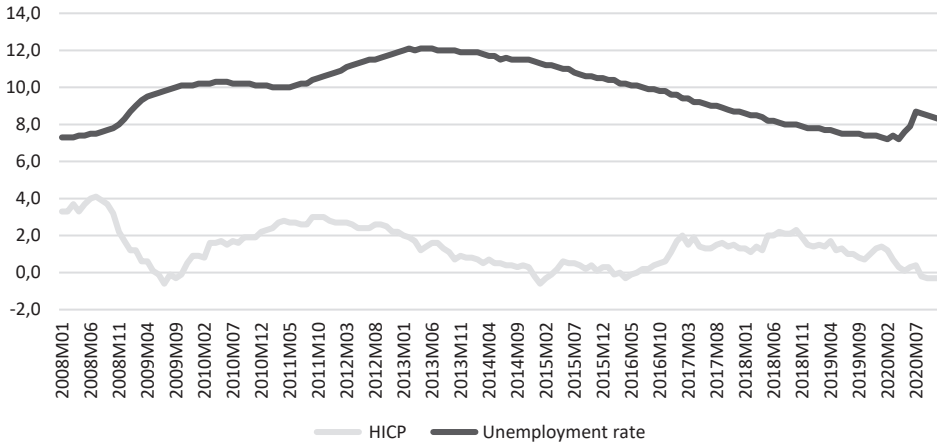

Figure 6
Unemployment rate and inflation in the Euro area (%)

Source: Eurostat

Figure 7 shows the development of the EuroStoxx 50 stock market index. The indicator represents the value of the shares of the 50 companies with the largest capitalisation and highest turnover. The figure clearly shows the growth trend after the global financial crisis of 2008, followed by the drastic decline caused by the coronavirus at the beginning of 2020. However, shortly after the deep flight, the pre-crisis trends were heated up again.

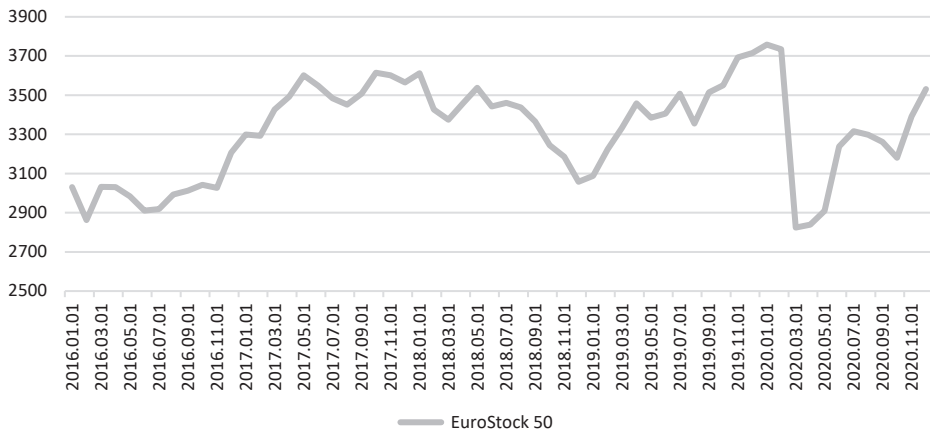

Figure 7
Euro area – Dow Jones Euro Stoxx 50 Price Index
(Historical close, average of observations through period)

Source: ECB

3. Empirical analysis

The empirical part of the research is based on a panel ARDL test. The examinations investigate whether the main conclusions set out in the literature review apply to the selected group of countries. A clear assessment of the impact of monetary expansion and restriction on inequalities requires quite in-depth analysis which is based on a detailed database on households' situation. Identifying deeper conclusions requires further econometric researches. However, it is possible to give an approximate estimate of the impact of changes in the various monetary policy indicators on inequality and whether they are consistent with the preliminary assumptions.

3.1. Data

The empirical part of the paper focuses on the post financial crisis era (that is, the period of 2008–2018), when non-conventional monetary policy measures have been applied. The analysis is based on a panel database with annual data, focusing on the 19 Eurozone countries and three other European countries (Switzerland, Denmark and Sweden), where negative nominal interest rates have been applied during the period. The independent variables in the model are the GDP per capita (GDP), inflation rate (INFL), long term interest rates (LONGR), and the unemployment rate (UNEMP). The dependent variable of the model is the GINI (GINI) coefficient. The source of the data is the Eurostat database. The analysis on the data was performed using EViews program. The variables included in the model are based on annual observation.

Table 1
Descriptive statistics

Variables	Abbreviation	Source	Number of observations	Stationarity
Independent variables				
GDP per capita	GDP	Eurostat	245	I(0)
Inflation	INFL	Eurostat	264	I(0)
Long term interest rates	LONGR	Eurostat	251	I(1)
Unemployment rate	UNEMP	Eurostat	260	I(1)
Dependent variable				
GINI	GINI	Eurostat	242	I(1)

Source: Compiled by the author.

3.2. Model

The first step of the analysis was the conduction of stationary tests. The tests were carried out by Augmented Dickey Fuller tests in EViews. The results can be seen in Table 1. As we can see, the series used in the analysis are integrated in different orders. If the

variables are $I(0)$ and $I(1)$ cointegration should be tested with ARDL test (Autoregressive Distributed Lag model). Performing cointegration test is required to establish a long run relationship. If we have cointegrated series, than even if there are shocks in the short run, which can influence the movement of the individual series, they would converge in the long term.

The results of the ARDL test are summarised in Table 2.

Table 2
Results of the ARDL test

Selected Model: ARDL (1, 1, 1, 1, 1)

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
Long Run Equation				
HICP	0.0026	0.0002	9.9382	0.0000
GDP	0.0693	0.0182	3.7925	0.0003
UNEMP	0.3485	0.0273	12.757	0.0000
LONGR	0.2330	0.0228	10.181	0.0000
Short Run Equation				
COINTEQ01	-0.9781	0.1431	-6.8336	0.0000
HICP	-0.1677	0.0680	-2.4648	0.0154
GDP	-0.0806	0.0419	-1.9250	0.0570
UNEMP	-0.2941	0.1017	-2.8910	0.0047
LONGR	-0.0586	0.0804	-0.7288	0.4678
Log likelihood	-85.14892			

Source: Own calculations with EViews

3.3. Results

Based on the model, short term and long term effects can be identified (existence of cointegration). Overall, the effects are moderated. The effect of the rise in inflation eliminates in the long term. This may be explained by the relatively low (near zero) inflation in the examined period. Although there was some heterogeneity in inflation developments across the Euro area, achieving inflation targets was a challenge in almost every country. Thus, as the absence of inflation rather than excessive inflation was decisive during this period, the rise in the price level may in fact have made a small contribution to the increase in inequalities.

The effect of GDP per capita taking into account all examined countries is also moderate; however, at country level, in most of the countries there is a negative relationship (except for Belgium and France). These effects are also eliminating in the long term, which can prove the importance of indirect channels. It can also imply that the growth in GDP can positively affect all social groups.

The rise in unemployment rate increases the level inequality in the long term. The most significant effect can be attributed to the unemployment rate, which is linked to the pre-assumption that the low income groups rely disproportionately on labour income. The effects of long term interest rates are positive in the long run. The rise in long term interest rates results in the increase of inequality. Interest bearing assets are concentrated to the wealthier people.

The long-term effect of long-term interest rates is positive, that is, an increase in interest rates leads to an increase in inequality. This supports the assumption that interest-bearing assets are concentrated mainly in richer people.

4. Summary

The issue of inequality, which is playing an increasingly important role today, can be approached from many aspects. The processes of globalisation, technological development and the economic changes after the global financial crisis of 2007 are all decisive. Concerning the latter, in addition to fiscal policy measures, the role of monetary policy can also be underlined, especially with regard to its unconventional operation.

Inequality is a global issue, but the present research has focused primarily on Europe, with a particular emphasis on Euro area countries. In Europe, income and wealth inequalities are expected to increase also in the 2020s, and the Covid-19 crisis also contributes to this process.

The extremely loose monetary policy stance, including negative interest rates, has a number of mechanisms that affect households with different income situation to varying degrees. Based on all this, according to the literature, we have highlighted six main channels that play a role in the effects of monetary policy on inequality: the inflation tax channel, the savings redistribution channel, the interest rate exposure channel, the income heterogeneity channel, the income composition channel and the direct and indirect effects.

The present research has revealed the implications of the empirical literature concerning how certain instruments and channels of monetary policy affect income inequality. Existing studies show strong heterogeneity in the results, which can be explained by differences in the subject research and the lack of detailed data about the income structure of households. Overall, the impact of monetary policy on inequalities is modest, but not negligible.

The empirical part of the paper is based on Euro area Member States and three other countries with negative interest rate policies (Denmark, Sweden and Switzerland). The research covers four monetary variables, (inflation, long-term interest rates, unemployment rate, and GDP per capita), covering the period 2008–2018.

The analysis also confirms the moderate impact of monetary policy on inequalities. The effect of inflation is modest, especially in the long term. This is consistent with the fact that during the examined period, inflation was relatively low; the price level may in fact have made a small contribution to the increase in inequalities.

The positive impact of GDP per capita may reinforce the significance of indirect effects. The data also support that the change in the unemployment rate affects different

income groups to different degrees, so its increase amplifies the inequality. An increase in interest rates leads to an increase in inequality. This supports the assumption that interest-bearing assets are concentrated mainly in richer people.

References

- Albanesi, S, 'Inflation and Inequality'. *IGIER Working Paper*, 2001.
- Amaral, P, 'Monetary Policy and Inequality'. *Economic Commentary*, 2017. Online: <https://doi.org/10.26509/frbc-ec-201701>
- Ampudia, M, D Georgarakos, J Slacalek, O Tristani, P Vermeulen and G Violante, *Monetary policy and household inequality*. European Central Bank, 2018. Online: <https://doi.org/10.2866/545402>
- Auclert, A, 'Monetary Policy and the Redistribution Channel'. *NBER Working Paper Series*, 2017. Online: <https://doi.org/10.3386/w23451>
- Bank of England, 'The distributional effects of asset purchases'. *Quarterly Bulletin*, 12 July 2012.
- Borio, C and P Lowe, 'Asset prices, financial and monetary stability: exploring the nexus'. *BIS Working Papers*, 2002. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.846305>
- Brunnermeier, M, *Monetary Policy and Inequality: COVID-19 and Beyond*. Peterson Institute for International Economics, 14 December 2020. Online: www.piie.com/events/monetary-policy-and-inequality-covid-19-and-beyond
- Bulír, A, 'Income Inequality: Does inflation matter?' *IMF Working Paper*, 1998. Online: <https://doi.org/10.5089/9781451928549.001>
- Coibion, O, Y Gorodnichenko, L Kueng and J Silvia, 'Innocent Bystanders? Monetary policy and inequality'. *NBER Working Paper Series*, 2012. Online: <https://doi.org/10.3386/w18170>
- Colciago, A, A Samarina and J Haan, 'Central bank policies and income and wealth inequality: A survey'. *Journal of Economic Surveys* 33, no 4 (2019), 1199–1231. Online: <https://doi.org/10.1111/joes.12314>
- Davtyan, K, 'Income Inequality and Monetary Policy: An Analysis on the Long Run Relation'. *Research Institute of Applied Economics, Working Paper* no 4, 2016.
- Dietsch, P, F Cleveau and C Fontan, *Do Central Banks Serve the People?* Cambridge: Polity Press, 2018.
- Doepke, M and M Schneider, 'Inflation and the Redistribution of Nominal Wealth'. *Journal of Political Economy* 114, no 6 (2006). Online: <https://doi.org/10.1086/508379>
- Domanski, D, M Scatigna and A Zabai, 'Wealth inequality and monetary policy'. *BIS Quarterly Review*, March 2016.
- Erosa, A and G Ventura, 'On inflation as a regressive consumption tax'. *Journal of Monetary Economics* 49, no 4 (2002), 761–795. Online: [https://doi.org/10.1016/s0304-3932\(02\)00115-0](https://doi.org/10.1016/s0304-3932(02)00115-0)
- Feldkircher, M and K Kakamu, 'How does monetary policy affect income inequality in Japan? Evidence from grouped data'. *Working Papers in Regional Science 2018/03*, WU Vienna University of Economics and Business, 2018.

- Furceri, D, P Loungani and A Zdzienicka, 'The Effects of Monetary Policy Shocks on Inequality'. *IMF Working Paper*, 2016. Online: <https://doi.org/10.5089/9781475563092.001>
- Herradi, M, 'The Redistributive Impacts of ECB's Unconventional Monetary Policies: Evidence From Italian Household Surveys'. Phd Thesis (Working Paper), University of Bordeaux, 2017.
- Lenza, M and J Slacalek, *How does monetary policy affect income and wealth inequality? Evidence from quantitative easing in the euro area*. European Central Bank, 2018. Online: <https://doi.org/10.2866/414435>
- Mishkin, F, 'Monetary Policy Strategy: Lessons from the crisis'. *NBER Working Paper* no 16755, 2011. Online: <https://doi.org/10.3386/w16755>
- Monnin, P, 'Inflation and Income Inequality in Developed Economies'. *CEP Working Paper*, 2014. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2444710>
- Saiki, A and J Frost, 'Does Unconventional Monetary Policy Affect Inequality? Evidence from Japan'. *Applied Economics* 46, no 36 (2014), 4445–4454. Online: <https://doi.org/10.1080/00036846.2014.962229>
- Samarina, A and A Nguyenc, 'Does monetary policy affect income inequality in the euro area?' *DNB Working Paper*, 2019. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3352371>
- Schnabel, I, *COVID-19 and monetary policy: Reinforcing prevailing challenges*. European Central Bank, 24 November 2020.
- Stiglitz, J, *Conquering the great divide*. International Monetary Fund, 2020. Online: www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2020/09/COVID19-and-global-inequality-joseph-stiglitz.htm

Balázs Szilágyi

The Role of Transport in Catching Up of New Member States

A közlekedés szerepe az új tagállamok felzárkózásában

New members joined the European Union in 2004 in the hope of catching up. One of the fields where new members are lagging is transport. After joining the EU, investments in transport infrastructure and transport equipment have risen remarkably, mainly due to EU funding. At the same time, GDP growth of new members has exceeded the EU average. This paper examines the connection between investment in transport and economic growth in the European Union focusing on the group of its Central and Eastern European new members. Direct effects of investments, indirect effects on productivity and welfare, as well as crowding in effects on further investments are considered. This paper aims to identify issues for further research and to give an outlook for the decade of the 2020s.

JEL codes: F43, H54, L91, O41, R42

Keywords: transport, investments, economic growth, the EU, Central and Eastern Europe

2004-ben és azt követően a felzárkózás reményében csatlakoztak új tagok az Európai Unióhoz. A közlekedés olyan terület, ahol az új tagok lemaradásban vannak a régiekhez képest. Az EU-csatlakozást követően jelentősen nőttek a közlekedési infrastruktúrába és szállítási eszközökbe történt beruházások, főként EU-támogatással. Ugyanekkor az új tagok GDP-jének növekedése az EU-átlag felett volt. Ez a tanulmány a közlekedési célú beruházások és a gazdasági növekedés kapcsolatát vizsgálja az Európai Unióban, az új közép- és kelet-európai tagokra összpontosítva. A közvetlen hatásokat, a termelékenységre és a jólétre gyakorolt közvetett hatásokat, valamint a további befektetések vonzását veszi tekintetbe. A tanulmány igyekszik beazonosítani további kutatási kérdéseket, és kitekintést adni a 2020-as évekre.

Balázs Szilágyi is a PhD student at the University of Public Service Doctoral School of Public Administration Sciences.

Szilágyi Balázs a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államigazgatási Tudományok Doktori Iskola doktori hallgatója. E-mail: Szilagyibalazs@uni-nke.hu

JEL-kódok: F43, H54, L91, O41, R42

Kulcsszavak: közlekedés, beruházások, gazdasági növekedés, EU, Közép- és Kelet-Európa

1. Introduction

A group of Central and Eastern European countries (Bulgaria, Croatia, the Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Slovakia and Slovenia) joined the European Union between 2004 and 2013. These eleven countries (also referred to as the CEE11), regarding their tendencies of catching up to the EU average are in the focus. This paper does not deal with Cyprus and Malta also joining in 2004 because of their different geographic and historic features.

An unprecedented amount of investment has been directed towards the transport sectors of the CEE countries, the main source being the EU funds provided in the 2007–2013 and 2014–2020 multiannual frameworks. Investments fuelled the relatively rapid economic growth. Effective absorption of these investments should appear in increasing productivity related to transport and in crowding in further investments through making the region and attractive location for investors. Some of these effects may be identified for the EU as whole, other factors may play a role in catching up of new members.

Besides productivity effects, welfare effects are also worth analysing. Economic growth enables increased consumption. Scrutinising the changing share of transport related elements of consumption patterns helps us to understand the complexity of the relationship between economic growth and transport development. The attitude of consumers in the new member states differs from the average EU citizen. For instance, people in Central and Eastern Europe tend to spend their additional income on personal cars. By using them, they cause bottlenecks making further investments in transport infrastructure necessary.

The Coronavirus had enormous effects on transport. International passenger transport has been paralysed. Some effects may last for years, the financial plans of the European Union addressing the economic consequences of the pandemic promise huge amounts of investments mostly financed by debt. By turning green and digital, these investments will have a different character compared to previous periods. Technological changes related to industry 4.0 also drive the demand for transportation in new directions.

2. Literature overview

Many authors have dealt with the effects of transport investments. Making one transport connection between two points shorter and/or faster enables a transport company to carry more goods between two points by proportionally lower costs. Transport companies increase their productivity. Other companies benefit from lower transport

prices. The costs of transport development, the existence of transport networks, as well as social and environmental factors make the picture more complex.

Investments in transport infrastructure are mostly financed by state budget; some further investments in transport (for example, rolling stock) are often at least partially covered by tax revenues. Economists have been discussing long whether state investment 'crowd out' private investments. Sometimes, the same amount spent by private entities could bring more welfare. Concerning transport investments 'crowding in' are more often the case: better availability attracts private investors. Literature based on the U.S. experience also discusses 'crowding out' effects limited to the transport sector: public investments discouraging private investors to build roads. In Europe this has little relevance. Agglomeration effects, a phenomenon often mentioned by the literature, may cause local concentration of investments and labour and abandoning other localities.

David Aschauer can be mentioned as a classical author on economic growth caused by infrastructure investment.¹ He points on the productivity effect of new infrastructure on transport industry if bottleneck points are considered properly. This may lead to investments (of the transport companies), may lower production costs (of other industries). Johannes Bröcker and Piet Rietveld² point on the high impacts of infrastructure development on construction material production and construction, later generating effects on maintenance activities and productivity of several sectors. Elena Cigu, Daniela Agheorghiesei, Anca Gavriluță and Elena Toader emphasise the role (the quality) of public sector performance, warn not to look at the relationship between development and growth unidirectionally, and not to forget about sustainability.³

According to Tamás Fleischer, accelerating infrastructure development does not help economic boom.⁴ Infrastructure is important in securing economic stability, not growth. Functional infrastructural network and a balance between its development and its maintenance is a prerequisite for prosperity. He points on the strategic importance of infrastructure and the need to seek the harmony of various development goals including parallel improvement of several levels and modes of transport.

Scholars and empirical findings tend to let us see the growth effects of infrastructure construction limited to a few years (the period of construction and the first years after completion). In case of the most developed countries and regions even negative correlation appears. Political decision-making and institutional imperfections of implementation are also more and more in the focus of analysis. Crowding in private investments and their impact on economic growth may be realised several years after the completion of a transport investment.

¹ One of his relevant articles: David Alan Aschauer, 'Highway capacity and economic growth', *Economic Perspectives* 14, no 5 (1990), 14–24.

² Johannes Bröcker and Piet Rietveld, 'Infrastructure and development', in *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, ed. by Roberta Capello and Peter Nijkamp (Cheltenham: Edward Elgar, 2009) 152–189.

³ Elena Cigu, Daniela Tatiana Agheorghiesei, Anca Florentina Gavriluță (Vatamanu) and Elena Toader, 'Transport Infrastructure Development, Public Performance and Long-Run Economic Growth: A Case Study for the Eu-28 Countries', *Sustainability* 11, no 67 (2019), 1–22.

⁴ Tamás Fleischer, 'Infrastruktúra-fejlesztés és gazdasági növekedés', *Vélemények, Kommentárok, Információk* no 40 (2002), 1–2.

Zeynep Elburz, Peter Nijkamp and Eric Pels performed a meta-analysis.⁵ They summarised the findings of 42 studies. Only 45 per cent of these studies have proved positive correlation between infrastructure development and economic growth, 44 per cent even negative correlation, 11 per cent no clear relation. Most of the cases where construction of infrastructure did not cause economic growth (at least locally) were related to the U.S. Pavle Petrović, Miloško Arsić and Aleksandra Nojković have made an estimation of the marginal productivity of public investment in the CEE11 countries and found it higher than that in the EU15.⁶ Their study was not limited to infrastructure. Nebojša Stojčić, Zoran Aralica and Ivan-Damir Anić in their analysis of post crisis recovery of 56 NUTS regions in the CEE find infrastructure and knowledge diffusion being key factors of growth, foreign direct investments and digitalisation being the driving forces.⁷

In the case of Central and Eastern European member states of the European Union, marginal factor productivity of infrastructure construction has been found significantly positive by research. The outlook for the 2020s is similar but with some limitations. Investments focusing on bottlenecks and cross-border connections are still needed throughout the region. Issues like climate change and digitalisation will be interconnected with the development. Well-founded political consideration will be needed. Daniel Albalade, Germà Bel and Xavier Fageda warn us: Spain with overcapacities is not an example to follow.⁸

3. Hypothesis

The general hypothesis of this paper is that a significant linkage between (1) the proportionally higher investments in the transport infrastructure of the new EU members in the 2010s and (2) the higher than the EU average GDP growth can be proved based on the available data on investment, productivity and consumption.

Based on the literature, this would mean that in Central and Eastern European member states of the EU: (a) further investments are ‘crowded in’ by transport related investments in new member states; (b) productivity of transport industry and productivity of using transport by other industries have improved more in the new member states than in the other EU countries; (c) transport related welfare effects of growth create further demand for transport in a sustainable way.

Apart from examining this hypothesis, some new tendencies of the 2020s are detected, modulating the importance of transport investments in the catching up process of the new EU members.

⁵ Zeynep Elburz, Peter Nijkamp and Eric Pels, ‘Public infrastructure and regional growth: Lessons from meta-analyses’, *Journal of Transport and Geography* no 58 (2017), 1–8.

⁶ Pavle Petrović, Miloško Arsić and Aleksandra Nojković, ‘Increasing public investment can be an effective policy in bad times’, *Economic Modelling* 94 (2021), 580–597.

⁷ Nebojša Stojčić, Zoran Aralica and Ivan-Damir Anić, ‘Spatio-temporal determinants of the structural and productive transformation of regions in Central and East European countries’, *Economic Systems* 43, no 3 (2019), 100715–100726.

⁸ Daniel Albalade and Germà Bel and Xavier Fageda, ‘When supply travels far beyond demand: Oversupply in Spain’s Transport Infrastructure’, *Transport Policy* 41 (2015), 80–89.

4. Methodology

First of all, we have to check if the two statements in the hypothesis are valid, namely if investments in transport in new member states were really higher than in the other EU countries, further: if GDP growth of new member states exceeded the EU average. There is a focus on the construction of transport infrastructure, but broader categories of investments related to transport are identified as well. Euro values and quantities expressed in physical units are presented. As for GDP growth, nominal, real and purchasing power parity (PPP) values are considered, paying attention to the role of prices.

Investments appear in national accounts as gross fixed capital formation. Transport related investments are gross fixed investments of the transport industry and gross fixed investments of general government in transport. It is also worth checking gross fixed capital formation by asset type with special regard to construction other than dwellings and transport equipment. Crowding-in effect may be assumed if investments are not related directly to transport growth. The question is the share of the CEE11 countries within the EU in such investments has increased. Still, this is not enough; a lasting shift of capital formation towards this region should be proven.

Productivity improvement of the transport sector should lead to higher revenue efficiency reflected in higher increase of gross value added compared to the increase of the output of the transport industry. Productivity improvement of other sectors should mean increasing cost efficiency mirrored in the decreasing quotient of the total use of transport services per total less transport gross value added.

Consumption pattern of households shows the transportation effects of growing welfare in spending more on travel. A substantial increase in the number of personal cars on the roads is not only a sign of welfare but also creates bottlenecks deteriorating the effectiveness of transport services. People spending more on passenger transport services also give a feedback on higher quality (comfort, speed).

The source of data where not mentioned otherwise is Eurostat. Eurostat itself is forced to replace missing data with its own estimates; some own estimates are used in this paper as well. Because of the lack of full data series for all the countries, and with regard to the relatively simple hypothesis, complex statistical methods of comparison were not used here.

The year 2020 is a turning point both because of the consequences of the pandemic influencing the innovations of the 2021–2027 multiannual financial framework of the European Union. The breakthrough of new technologies (internet of things, artificial intelligence, 3D printing etc.) also put transportation in a new context. It is early to estimate the exact effects of transport related new phenomena on supply and demand, but we can at least identify some of the trend changing factors.

5. Results

Based on the available data, the new EU members' tendency of catching up in terms of transport infrastructure and economic output can be proven, but only a limited role of improvements in transport causing economic growth can be underpinned. The data available and the methodology chosen are insufficient to prove or traverse underlying crowding-in and productivity effects. Central and Eastern European consumers' attitude generally does not support the sustainability of the development of transport.

The hypothesis is based in the assumption that new members invest more in transport and they have a higher economic growth. The second statement is easily proved by GDP data be it in current prices or PPS. As presented in Figure 1, the share of the eleven Central and Eastern European new members in the GDP of today's EU (EU27) in current market prices was 9.0 per cent in 2010 and 10.6 per cent in 2019, rising continuously. In purchasing power standards this share has grown from 15.0 per cent to 16.9 per cent. Since the share of these CEE11 countries within the EU27 population has shrunk to 22.9 per cent by 2019, the trend of the 2010s shows a convergence of new members' GDP per capita towards the EU average as also shown in Figure 2.

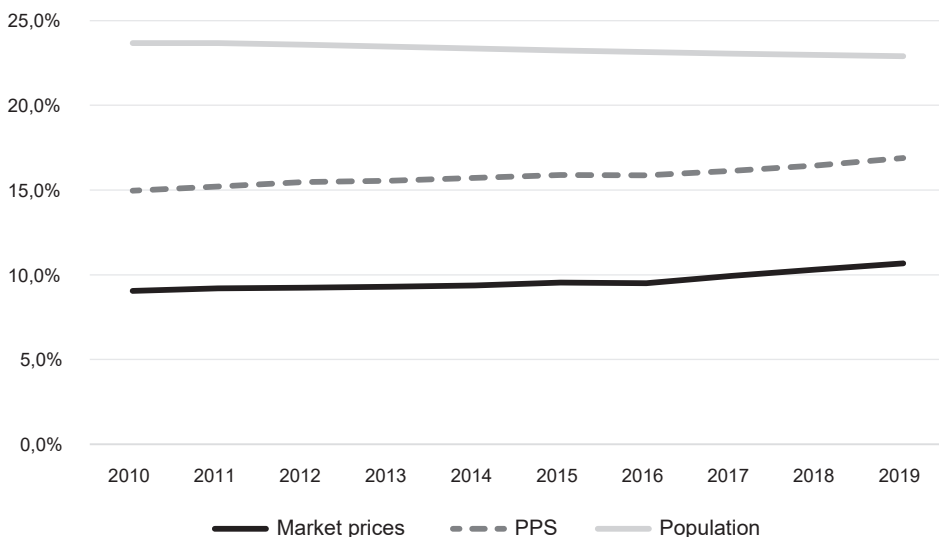

Figure 1

Share of the CEE11 in the EU27 GDP and population

Source: Compiled by the author based on Eurostat.⁹

⁹ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_gdp&lang=en and https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_gind&lang=en

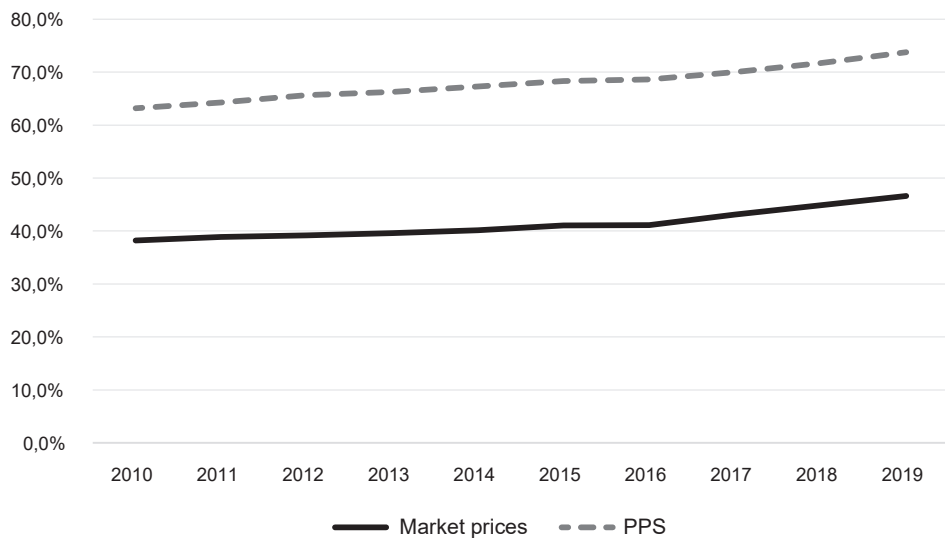

Figure 2

The CEE11 GDP per capita; percentage of the EU27

Source: Compiled by the author based on Eurostat.¹⁰

Statistics on transport investments also shows a growing share of new members, but the definition of transport investments is less trivial. Gross fixed capital formation of the transport industry is part of this; member states except for Croatia and Cyprus provide GFCF data (Figure 3). The share of the CEE10 (without Croatia) in the EU25 (EU27 minus the two countries not providing data) grew from 14.4 per cent in 2010 to 17.0 per cent in 2015, but from 2016 this share has been lower again. Even so, the share of gross capital formation of the transport industry has remained above 2 per cent in the CEE10, while it has not been higher than 1.5 per cent in the EU25.

¹⁰ Based on the same dataset as Figure 1.

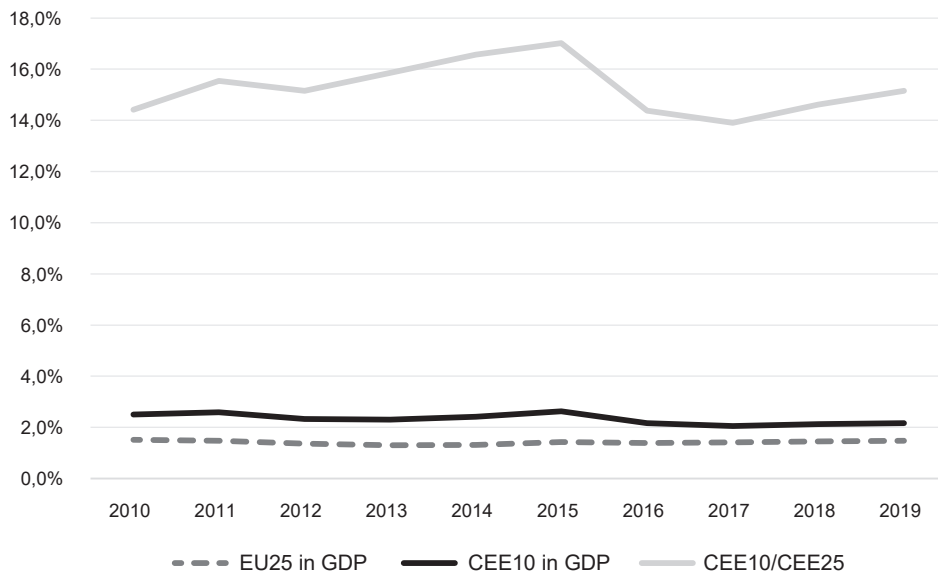

Figure 3

Gross fixed capital formation of transport and storage; share in GDP, the CEE10 share in the EU25

Source: Compiled by the author based on Eurostat.¹¹

Transport investments do not always appear in the accounts of transportation companies. Gross fixed capital formation by assets gives another approach. Investment in infrastructure falls in the category of other buildings and structures (construction minus dwellings). This category is broader than investments in transport infrastructure. The CEE10 (no data for Croatia) countries had a 13.6 per cent share within the EU26 (without Croatia) in 2010, and 15.1 per cent in 2019, with an uneven growth between. In the case of the other relevant asset: transport equipment, the CEE10 share in 2010 was 9.9 per cent and 10.7 per cent in 2019, in certain years it was even higher (Figure 4). Gross fixed capital formation in the general government expenditure by function data also reflect a high of the CEE11 share under the transport function (included in Figure 4).

¹¹ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_gdp&lang=en and https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_a64_p5&lang=en; missing data estimated extrapolating the previous five years' average nominal change.

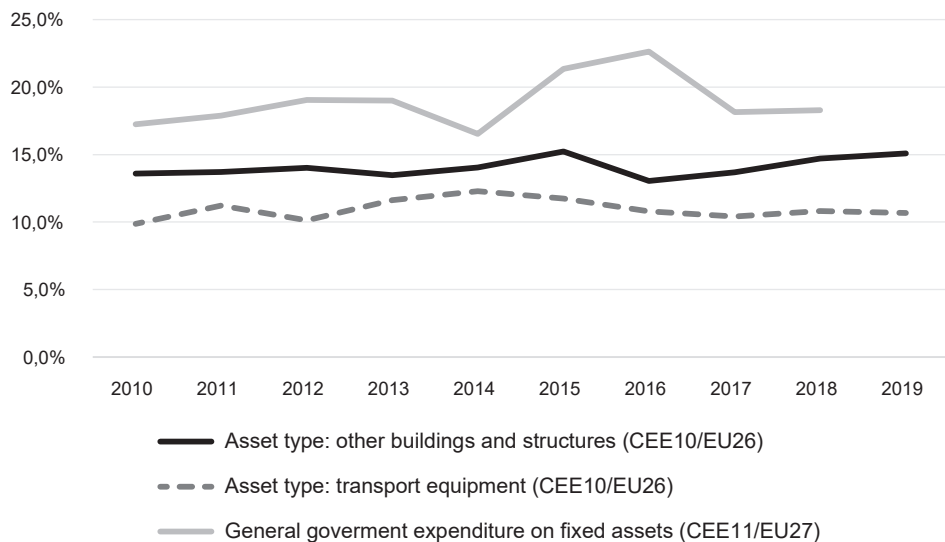

Figure 4

Gross fixed capital formation by asset type; government expenditure on fixed assets

Source: Compiled by the author based on Eurostat.¹²

CE Delft has collected transport infrastructure investment, operation, and maintenance expenditure data from a huge number of sources for the period 1995–2016.¹³ They also found data for the CEE11 proportionally high values for the last decade, even the expenditures in Euros per inhabitant has been over the EU average. All sources show that investments in the CEE transport were near the level of the 2010s already from 2007.

Summing up the above: the share of the Central and Eastern European new members has been increasing, while several data series related to transport investment show a similar but less continuous tendency of growth regarding the CEE countries' share in the European Union. The period of 2011–2015 can be identified with a high investment ratio in transport in the new member states. Apart from investment value discussed hitherto, some natural measures also demonstrate this. The rapid increase in the length of motorways, electrified and modernised railways can also be quantified in kilometres; the regional fleet of lorries (especially in Poland and in Romania) also has shown an impressive rise. Eurostat does not have the data for some old members complicating exact comparison.

¹² https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_an6&lang=en and https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_10a_exp&lang=en

¹³ Arno Schrotten, Lisanne van Wijngaarden, Marco Brambilla, Marco Gatto, Silvia Maffi, Frank Trosky, Holger Kramer, Reinhard Monden, Damaris Bertschmann, Maura Killer, Vitalie Lambla, Kareen El Beyrouty and Sofia Amaral, *Overview of transport infrastructure expenditures and costs* (European Commission, 2019).

Any further significant investments crowded in by transport investments would mean, they should be reflected by a rise of such investments lagging few years behind the rise of transport investments. What we find is a parallel tendency of investments in transport and other than transport. An immediate crowding-in effect is possible theoretically; investors may base their decisions on information regarding future improvements of transport. But this does not seem to be the case. Capital formation in the new member states is determined by the EU transfers, the changes in capital formation follows the cycles in the EU budget programming. Both transport and other investments depend on EU funding. Although the CEE non-transport capital formation was higher than the EU average until 2015, from 2016, in all the other years, it has been under the average (Figure 5). No breakthrough in capital formation founding a base for catching up within the EU can be identified.

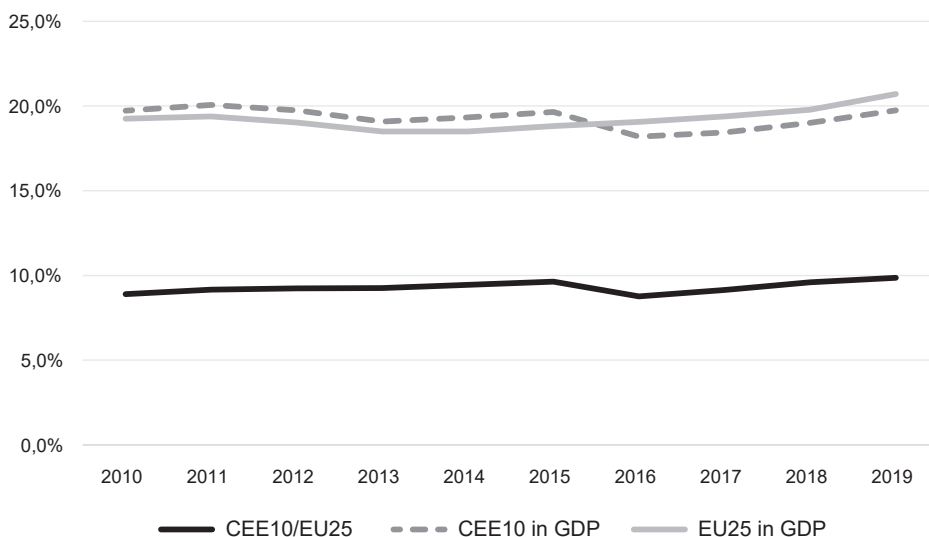

Figure 5

Non-transport gross fixed capital formation

Source: Compiled by the author based on Eurostat.¹⁴

Improving productivity of transport services should lead to revenue efficiency: growing share of value added in output. This is only true for the period of 2011–2015 for the CEE11 region. Revenue efficiency of the CEE11 was higher than that of the EU27 between 2012 and 2017.

¹⁴ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_gdp&lang=en and https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_a64_p5&lang=en; missing data estimated extrapolating the previous five years' average nominal change.

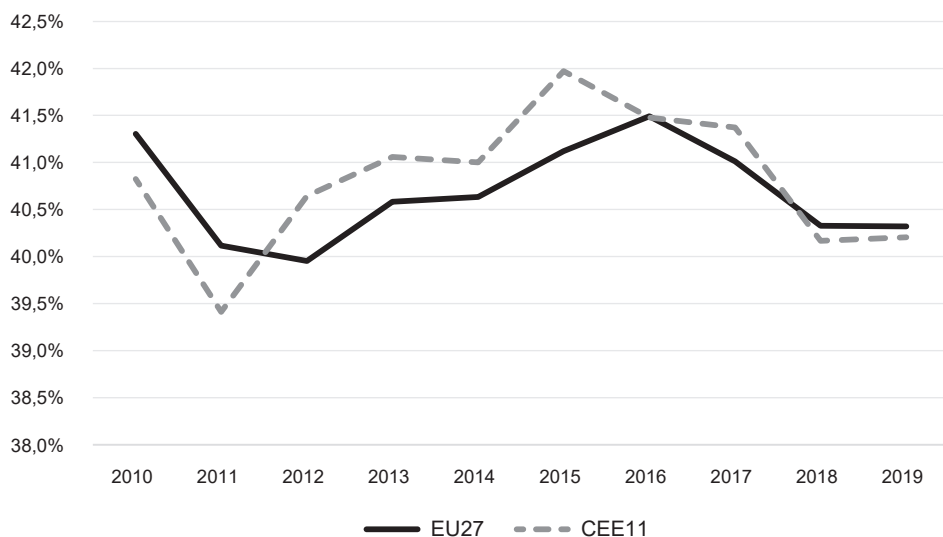

Figure 6

Share of gross value added in transport output (transport revenue efficiency)

Source: Compiled by the author based on Eurostat.¹⁵

If the non-transport part of the economy gains efficiency through relatively cheaper transport services, this should be reflected in cost efficiency: decreasing inputs of transport services relative to aggregate gross value added less transport value added. Eurostat input-output tables are incomplete; especially data from 2017 are missing. Eurostat publishes estimates of the EU27 aggregates. According to these estimates there has not been any improvement of cost efficiency at the level of the European Union, rather some slight worsening (Figure 7). Very rough own estimates, extrapolating tendencies of the years covered by Eurostat, give the opposite tendency: continuous improvement in the effective use of transport services in Central and Eastern European new member states.

¹⁵ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_a64_p5&lang=en; missing data estimated extrapolating the previous five years' average nominal change.

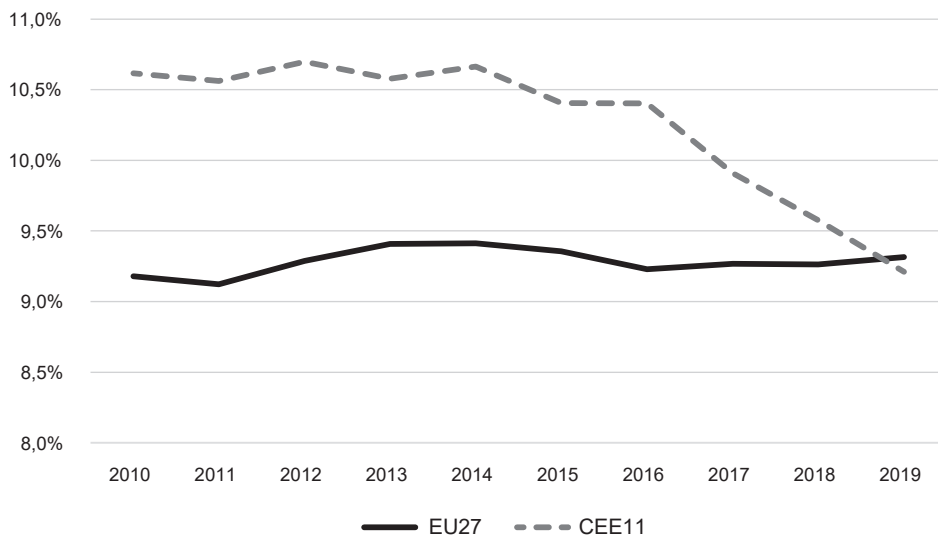

Figure 7

Use of transport services in non-transport gross value added (transport cost efficiency)

Source: Compiled by the author based on Eurostat.¹⁶

The above findings are not supported by a different methodology better based on data. The share of transportation and storage within the gross value added of today's European Union (EU27) has been constantly 5 per cent (4.9 per cent in 2011 and 5.1 per cent in 2015, see Figure 8) throughout the 2010s while gross value added has permanently grown (except for a slight annual drop in 2012). The proportionally growing consumption of households (Figure 9) implies a decreasing share of intermediate consumption, so Eurostat's use (input) estimates are in contradiction with other, complete data sets. The share of transport within value added has grown in Central and Eastern Europe while the share in consumption has decreased. The picture based on gross value added and consumption statistics does not support the findings based on the fragmented data of input-output tables.

¹⁶ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_a64_p5&lang=en, https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=naio_10_cp1610&lang=en; missing data estimated with various methods.

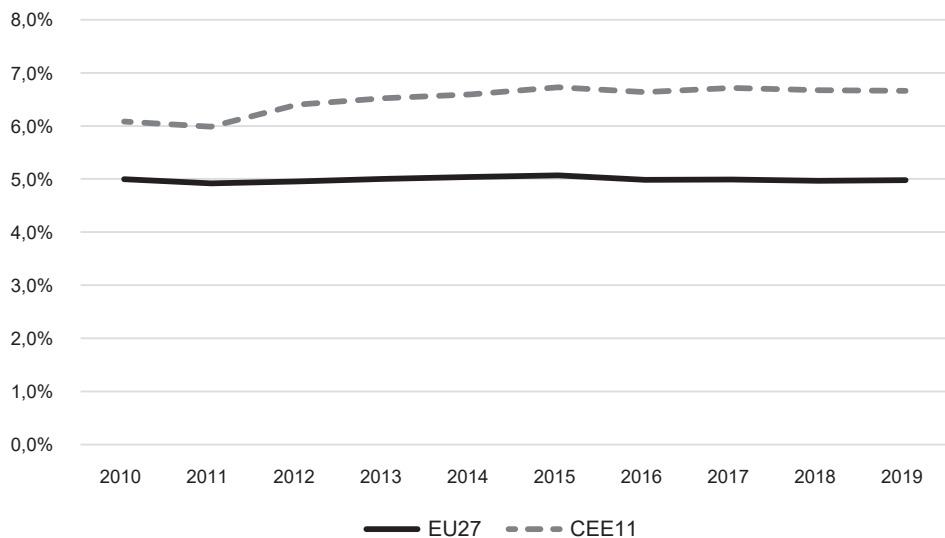

Figure 8

Share of transport and storage in gross value added

Source: Compiled by the author based on Eurostat.¹⁷

Consumption patterns worth further analysis, increasing welfare enables more consumption in the field of transportation. The share of transport services in consumption has grown from 2.0 per cent to 2.2 per cent between 2010 and 2019, purchase and operation of vehicles made 10.8 per cent of consumption both in 2010 and 2019, and there was a slight increase package holidays (from 1.0 per cent to 1.1 per cent). The consumption patterns of the CEE11 countries are different from the EU average. The share of transport services dropped after 2015 after a period of convergence to the EU average, while purchase and operation of vehicles increased from 9.0 per cent to 10.0 per cent between 2010 and 2019. Operation of vehicles made a 6.1 per cent in 2010, 7.0 per cent (reaching the EU average) in 2018. In this group of countries welfare effects focus more on the purchase of passenger cars, fuel the expansion of transportation and holiday services less. Romania is an exception with a clear relative growth of consumption of transport services (1.9 per cent to 3.1 per cent), decreasing expenses on vehicles (8.9 per cent to 7.6 per cent) and a slight drop of value added by transportation and storage (7.1 per cent to 6.8 per cent) indicating a sound role of a developing transport sector in gaining efficiency and contributing to welfare.

¹⁷ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_a64_p5&lang=en and https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_gdp&lang=en

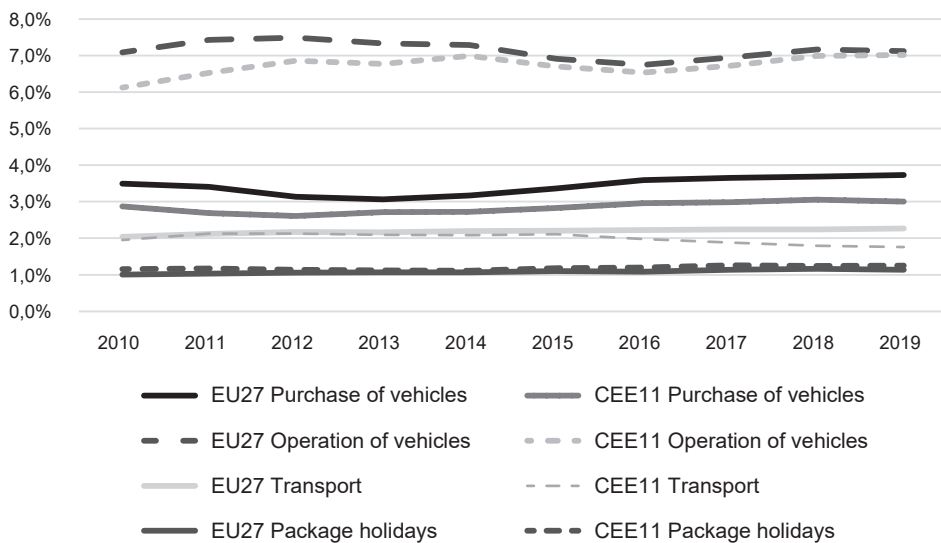

Figure 9

Transport related consumption of households

Source: Compiled by the author based on Eurostat.¹⁸

The focus on passenger cars in Central and Eastern European consumption has contributed to a substantial increase of the number cars, creating bottlenecks in the roads. By 2018, the number of passenger cars¹⁹ per 10 inhabitants increased in the CEE11 from 3.7 (year 2010) to 4.9 in contrast to the EU27 (members today) from 4.8 to 5.3. Consumption patterns also tell us much about the negative environmental externalities of this increase in car stock. As can be seen in Figure 9, the CEE11 people spend substantially less on buying more cars. This reflects cheaper, mainly used cars. Convergence in operating costs also suggest cars with higher fuel consumption thus more pollution.

6. Discussion

As the research by CE Delft demonstrates, the CEE11 countries in the EU could invest in transport infrastructure more four times (the EU28 countries one and a half times) of their 1995 level between 2008 and 2011.²⁰ This paper approaches investment in transport in a broader sense and uses different data sources indicating record high levels throughout the first half of the 2010s. Several authors, like Ákos Kengyel point out that less EU transfers for transport development were available in the period 2014–2020 compared

¹⁸ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_co3_p3&lang=en

¹⁹ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=road_eqs_carhab&lang=en

²⁰ Schrotten et al., *Overview of transport infrastructure expenditures and costs*.

to 2007–2013.²¹ All data series examined above underpin that transport related investments in new member states had been over the EU average until 2015. This corresponds with the 2007–2013 multiannual financial frameworks (regarding that payments were due by year ‘ $n + 2$ ’). Data for the years 2016 and after do not show the continuity of tendencies of the first half of the decade. At the same time, catching up in terms of GDP even accelerated slightly. Theoretically investments of the first half of the decade may influence the growth of the second half of the decade.

One of the proofs of such an effect could be investments (other than in transport) crowded in. Our above analysis has shown that non-transport investments of the CEE11 countries were above the EU average just until 2015 coinciding with the boom of transport investments and remained under average since 2016. Locally, several crowding-in cases may be found not influencing the overall picture of the region. An analysis of FDI flows and case studies of foreign investments may convince us that better accessibility attracts foreign investors, but aggregate gross fixed capital formation do not reflect this at the CEE11 level. It is much more evident that the EU transfers to new members boosted transport and non-transport investments by 2015, overtaking old members, but this did not have substantial leverage on aggregate investment activities after 2016.

Further argument supporting growth effects of transport investments can be some evidence of increasing productivity of transport services. Gross value added increasing faster than output between 2011 and 2015 in the CEE11 and between 2012 and 2016 EU-wide, can be linked to such a phenomenon. It needs further examination what has happened in the second half of the decade with transport companies in Central and Eastern Europe. Transport and storage services output has grown even faster than in the first half, but the increase of costs has outpaced the rapid growth of income. An analysis of these costs may bring us closer to longer term productivity issues of these companies.

The third direction of approbation of the linkage between transport investments and economic growth was the search of productivity gains of non-transport companies through more effective use of transport services. The shortcomings of input–output tables available limit us to conclude, especially for the years after 2016, still a decreasing use (input) of transport services can be revealed in the case of Central and Eastern European economies. Another method, comparing the share of transport in value added and the share of transport in the consumption of households makes a mending tendency of effective use of transport services likely at the EU27 level. Further research can explain contradicting results of these two methods, and the fast rise of transport services export surplus of the CEE11 can be considered in further analyses of productivity effects in East and West.

The consumption pattern of the CEE11 countries and the rapid growth of vehicle stock are not encouraging regarding sustainability. Romania may seem as an exception, but there the high number of Romanian citizens working in distant countries create demand also within Romania (for transport services) while they buy and operate their cars abroad.

²¹ Ákos Kengyel, ‘Közlekedéspolitika’, in *Európai Unió politikák*, ed. by Ákos Kengyel (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2020).

As we have learned from the literature, more developed countries have less chance to boost economic growth through transport investments. Even if productivity effects can be detected both at the EU27 level and among the new members, theory and evidence (from the U.S.) teaches us to expect decreasing marginal factor productivity of transport investments. As the Polish Institute for Structural Research quantified it, 'old' members benefit from the EU transfers to new member states in a large extent.²² This is also a reason not to expect catching up of the CEE11 countries based on the EU funded investments.

The future development of these networks depends on the availability of the EU funds. The level of direct transfers will further decrease, while new members will better access debt-creating financial sources. The Multiannual Financial Framework for 2021–2027 does not provide the level of funding for new members as before. The extension of the MFF by the Next Generation EU tool (creating debt for members and the EU as a whole) and an increasing activity of the EIB enables most of the EU members, including the CEE countries, to expect similar financial flows towards transport from the EU in the first half of the 2020s compared to the 2010s. A game changing new wave of transport investments including high-speed railways seems to be more realistic to expect in 2030s. Corinne Blanquart and Martin Koning remind us that such huge investments need especially thorough consideration of costs and benefits.²³

Not only the expansion of transport networks, but demand for it, too, may be at a lower level compared to the 2010s. People began to travel significantly less during the Covid-19 crisis. Home office and video conferences become a standard of several companies surviving the crisis; tourism may need several years to regain momentum. Industry 4.0 with digitalisation, 3D printing and other smart solutions may reshape the need for transport as well. In the world of artificial intelligence, 5G and internet of things, secure just in time communication between devices may need an increasing level of investments, while traditional investments in infrastructure like motorways may lose in importance.

It is not just a 'dictate from Brussels' to direct relatively less funds for transport infrastructure and focus more on sustainability and digitalisation. As Stojčić, Aralica and Anić have found, an analysis of regional development at NUTS2 level underpins the need for infrastructure, first of all digital infrastructure to be accompanied by knowledge transfers secured by direct investments and education.²⁴

In the 2010s, labour force mobility from the CEE countries to the Western part of the EU²⁵ also gave impetus to demand for transport. No new wave of labour migration like 10 years ago is not to be expected. The Covid-19 crisis split many families for months. More of them might return to the CEE countries than leave their home country for good.

²² Piotr Bartkiewicz, Anna Matejczuk, Henryk Kalinowski, Magdalena Ośka, Andrzej Regulski and Julian Zawistowski, *How do EU-15 Member States Benefit from Cohesion Policy in the V4?* (Instytut Badań Strukturalnych, 2016).

²³ Corinne Blanquart and Martin Koning, 'The local economic impacts of high-speed railways: theories and facts' *European Transport Research Review* 9, no 12 (2017), 1–14.

²⁴ Stojčić et al., 'Spatio-temporal determinants'.

²⁵ For the extent of migration see Martin Kahanec and Klaus F Zimmermann, 'Post-Enlargement Migration and the Great Recession in the E(M)U: Lessons and policy implications', *Maastricht University UNU-MERIT Working Paper Series* no 66 (2016), 1–34.

7. Conclusions

During the 2010s, Central and Eastern European members of the European Union have converged successfully towards the average GDP of today's EU, reaching the level of Greece, Portugal, and Spain. If this tendency continues, by 2030 most of the new members might have a GDP lagging not much behind the EU average. In the first half of the 2010s, the level of transport investments in the CEE11 was proportionally over the EU average. Since 2016 this level has been still higher than in the previous decades but has converged to the level of other EU members. Keeping transport investments proportionally over the EU average level in the 2020s will depend on their readiness to finance it increasingly by debt creation.

It is a common perception among politicians that investment in transport infrastructure bolsters up economic growth. If the short construction sector gets an impetus, in the mid-term, companies around new infrastructure gain in efficiency, welfare of local people increases. Scholars more and more often point on the limits of such effects, especially in the case of developed countries. In Europe, Spain has overtaken all others in the length of motorways and high-speed train network while the purchasing power of their GDP has sunk recently.

For the EU as a whole, the 2010s was a period of increasing investments in transport infrastructure and period of economic growth that can be linked by reason. The CEE countries were a main target of such investments and enjoyed GDP growth over the average of the EU. The above analysis has shown that both efficiency effects and welfare effects related to the improvement of transport services through investments are limited.

Theory still owes a clear answer if transport infrastructure development causes economic growth or vice versa. The developments of the 2010s have given us some evidence that infrastructure may have helped growth; the 2020s might be a time for the EU to accumulate strength and prepare a comprehensive plan for transport of the future. For Central Europe, the 2020s should be a time for overcoming bottlenecks and completing routes interconnecting the countries of the region with each other and with the Western part of the EU.

In the 2020s relatively less investment in transport infrastructure, and lower transport infrastructure development related growth effects can be expected. In the meantime, this decade may be suitable to rethink transport needs for Europe of 2030s. Some major projects like a high-speed railway network extended to the Eastern part of Europe might bring a new wave of transport related growth, if planned properly.

Transport development is not a magic tool in catching up. Getting rid of the main obstacles, organising better access to resources and markets helps in reaching a higher income level, but skilled human resources, innovation, and effective organisation are the key. The inevitable infrastructure of the next decade is digital infrastructure. Challenges around energy supply should not be overseen either. Central Europe may become competitive with today's motorways and airports, too. High speed trains will get their roles in the decades of the 2030s and 2040s.

References

- Albalade, Daniel, Germà Bel and Xavier Fageda, 'When supply travels far beyond demand: Oversupply in Spain's Transport Infrastructure'. *Transport Policy* 41 (2015), 80–89. Online: <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2015.03.004>
- Aschauer, David Alan, 'Highway capacity and economic growth'. *Economic Perspectives* 14, no 5 (1990), 14–24.
- Bartkiewicz, Piotr, Anna Matejczuk, Henryk Kalinowski, Magdalena Ośka, Andrzej Regulski and Julian Zawistowski, How do EU-15 Member States Benefit from Cohesion Policy in the V4? Instytut Badań Strukturalnych, 2016. Online: www.ewaluacja.gov.pl/media/32979/EU-15_report_final_EN.pdf
- Blanquart, Corinne and Martin Koning, 'The local economic impacts of high-speed railways: theories and facts'. *European Transport Research Review* 9, no 12 (2017), 1–14. Online: <https://doi.org/10.1007/s12544-017-0233-0>
- Bröcker, Johannes and Piet Rietveld, 'Infrastructure and development', in *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, ed. by Roberta Capello and Peter Nijkamp. Cheltenham: Edward Elgar, 2009, 152–189. Online: <https://doi.org/10.4337/9781788970020>
- Cigu, Elena, Daniela Tatiana Agheorghiesei, Anca Florentina Gavriluță (Vatamanu) and Elena Toader, 'Transport Infrastructure Development, Public Performance and Long-Run Economic Growth: A Case Study for the Eu-28 Countries'. *Sustainability* 11, no 67 (2019), 1–22. Online: <https://doi.org/10.3390/su11010067>
- Elburz, Zeynep, Peter Nijkamp and Eric Pels, 'Public infrastructure and regional growth: Lessons from meta-analyses'. *Journal of Transport and Geography* no 58 (2017), 1–8. Online: <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2016.10.013>
- Fleischer, Tamás, 'Infrastruktúra-fejlesztés és gazdasági növekedés', *Vélemények, Kommentárok, Információk* no 40 (2002), 1–2. Online: www.vki.hu/sn/sn_40.pdf
- Kahanec, Martin and Klaus F Zimmermann, 'Post-Enlargement Migration and the Great Recession in the E(M)U: Lessons and policy implications'. Maastricht University UNU-MERIT Working Paper Series no 66 (2016), 1–34. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-662-45320-9_17
- Kengyel, Ákos, 'Közlekedéspolitiká', in *Európai Unióspolitikák*, ed. by Ákos Kengyel. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2020. Online: <https://doi.org/10.1556/9789634545422>
- Petrović, Pavle, Miloško Arsić and Aleksandra Nojković, 'Increasing public investment can be an effective policy in bad times'. *Economic Modelling* 94 (2021), 580–597. Online: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2020.02.004>
- Schroten, Arno, Lisanne van Wijngaarden, Marco Brambilla, Marco Gatto, Silvia Maffii, Frank Trosky, Holger Kramer, Reinhard Monden, Damaris Bertschmann, Maura Killer, Vitalie Lambla, Kareen El Beyrouty and Sofia Amaral, *Overview of transport infrastructure expenditures and costs*. European Commission, 2019. Online: <https://doi.org/10.2832/853267>
- Stojčić, Nebojša, Zoran Aralica and Ivan-Damir Anić, 'Spatio-temporal determinants of the structural and productive transformation of regions in Central and East European countries'. *Economic Systems* 43, no 3 (2019), 100715–100726. Online: <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2019.100715>

El-Meouch Nedim Márton – Alpek B. Levente

A magyarországi bankfiókhálózat területi elhelyezkedésének és klasztereződésének vizsgálata az európai bankfiókbezárási trend közepette 2020-ban¹

Examination of the Territorial Location and Clustering of the Hungarian Bank Branch Network in the Midst of the European Bank Branch Closure Trend in 2020

Az Európai Unió egészében a bankfiókok számának jelentős csökkenését tapasztaltuk az elmúlt években, amellyel összefüggésben felmerül a bankfiókok magyarországi területi rendelkezésre állásának kérdésköre. A tanulmány globális és lokális Moran's I statisztikákkal, valamint Getis–Ord féle G^ hotspot elemzéssel a magyar bankfiókok elhelyezkedésének területi autokorrelációját és klasztereződését vizsgálja. Az eredmények alapján a bankfiókok száma Magyarországon települési szinten területileg pozitívan autokorrelált a 2020. januári állapot szerint. A települések bankfiókszámot tekintve klaszterekbe rendeződnek, ahol Budapest és vonzáskörzete egy jelentősebb csomópontnak számít, amelyhez hasonló az országban máshol nem található. Kiterjedtebb cold spotokat a Nyugat- és Dél-Dunántúl régió, valamint Észak-Magyarország és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye országhatár menti térségeiben azonosítottunk elsősorban.*

JEL-kódok: G21, R12, R51

El-Meouch Nedim Márton a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola doktori hallgatója. E-mail: nedu02@gmail.com

Alpek B. Levente a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi és Földtudományi Intézet, Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék adjunktusa. E-mail: alpeklevente@gamma.ttk.pte.hu

¹ Az Innovációs és Technológiai Minisztérium Kooperatív Doktori Program Doktori Hallgatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Kulcsszavak: bankfiókok, Magyarország, területi autokorreláció, klasztereződés, területi statisztika

In the European Union as a whole, we have seen a significant decrease in the number of bank branches in recent years, in connection with which the issue of spatial availability of bank branches in Hungary arises. The study examines the spatial autocorrelation and clustering of the location of Hungarian bank branches with global and local Moran's I statistics and Getis-Ord's G_i^ hotspot analysis. Based on the results, the number of bank branches in Hungary is autocorrelated positively at the settlement level according to the situation in January 2020. In terms of the number of bank branches, the settlements are organized into clusters, where Budapest and its catchment area are a major junction, similar to which is not found elsewhere in the country. Extensive cold spots were primarily identified in the Western and Southern Transdanubia regions, as well as in the border areas of Northern Hungary and Szabolcs-Szatmár-Bereg County.*

JEL codes: G21, R12, R51

Keywords: bank branches, Hungary, spatial autocorrelation, clustering, spatial statistics

1. Bevezetés

A kereskedelmi bankok működésük során fontos stratégiai célokat jelölnek ki, amelyek megvalósításához kapcsolódóan számos, a sikerességet, profitabilitást jelentősen befolyásoló rövid és hosszú távú döntést kell meghozniuk. Utóbbiak közül a bankfiókok elhelyezése az egyik meghatározó döntési pont, amely a fogyasztói bázis kialakításában, megtartásában is kiemelt szerepet játszhat, többek között a bankok egyik legalapvetőbb tevékenységét, a hitelezést tekintve is. A digitalizáció fokozódó térnyerése, amely a digitális bankolási szokásokra is nagy hatással van, valamint a 2008-as világgazdasági válság tanulságai csökkenő bankfiókszámot eredményeztek az európai bankrendszeret tekintve. Az Európai Központi Bank 2020-as adatai² alapján 2008–2018 között az európai uniós bankfiókok 28%-a³ bezárt, amely folyamatból Magyarország sem maradt ki, hazánkban szintén jelentős bankfiókbezárési trend volt tapasztalható az utóbbi években, a magyar 36%-os bezárási arány a 12. legnagyobb érték európai uniós összehasonlításban. A 2008-as gazdasági válság legjelentősebb hatása a jelen kutatási témát tekintve, hogy a magyarországi bankoknál a fiókhálózat racionalizálása került előtérbe, a bezárásokkal elérhető költségcsökkentés kiemelt szerepet kapott a bankfióki stratégiákban. E folyamatot leginkább a magasnak tekinthető működési költségekkel és a digitalizáció térnyerésével együtt célszerű értelmezni. A racionalizálást elősegítette, hogy míg az eszközarányos működési költségek európai összehasonlításban

² European Central Bank: *Statistical Data Warehouse – SSI – Banking Structural Financial Indicators*. 2020.

³ A már nem EU-tagállam Egyesült Királyság bankfiókadatait nem számítva. A legutóbbi elérhető Egyesült Királyságra vonatkozó adattal is számolva, hasonló, 27%-os bankfiókbezárási arány adódik.

kiemelkedően magasnak számítanak a magyarországi bankok esetében,⁴ addig a digitalizáció által az internetbankolás egyre nagyobb népszerűségnek örvend az országban, a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2018-as felmérése alapján a lakosság 76%-a gyakran internetet, amely csoporton belül 54% szokott online bankolni, ez utóbbi 7 százalékpontos évi növekedést jelez.⁵ Ezen tényezők mellett fontos megemlíteni, hogy a magyarországi bankfiókhálózat csökkenéséhez a 2014-ben kezdődő takarékszövetkezeti szektor integráció is nagyban hozzájárult, amelynek eredményeképpen a takarékszövetkezeti bankfiókjelenlét jelentősen mérséklődött, 2016 óta a takarékszövetkezeti szektor fiókjainak száma a felére csökkent.⁶ Az integrációval bekövetkező, racionalizálási szempontokat követő fiókbezárások vidékre koncentráálódtak, a bezárások több mint kétharmada községek fiókjait érintette, amely települések így sok esetben bankfiók nélkül maradtak.⁷

A bankfiókbezárási trend több tekintetben a figyelem középpontjába helyezte a bankfiókokat, a bankfiókbezárási stratégiákat, valamint ezek területi vonatkozásait. Ezen kérdéskörön belül azon túl, hogy hazánk egyes térségei milyen mértékben ellátottak bankfiókokkal, felmerül annak a vizsgálatnak a szükségessége is, hogy ezen mintázat milyen térbeli jellegzetességet mutat, és amennyiben felfedezhetők összefüggések, azokban az egyes települések relatív pozíciója, helyzete a bankfiók-ellátottsági térképen milyen mértékben játszik szerepet. Jelentős e kérdéskör vizsgálata azért is, mert különösen a periférikus térségekben a bankfiókok rendelkezésre állása – összefüggésben többek között a mobilitás adott esetben alacsonyabb fokával⁸ – fontos szerepet játszhat a szolgáltatások rendelkezésre állásában. Ennek megfelelően jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy a 2020. év eleji állapotot tekintve hogyan helyezkednek el a magyarországi bankfiókok, azok eloszlása területileg mennyire autokorrelált, kialakulnak-e különálló csoportok egyes térségekben bankfiókokkal való ellátottságot figyelembe véve. A kutatás egy új szempontból, a bankfiók-lefedettséget illetően ad egy képet a magyarországi települések helyzetéről, a különböző bankfiók „csomópontokról” és azok térbeli elhelyezkedéséről, valamint arról, hogy mely térségekben a leginkább jelentős a bankfiókok hiánya vagy az országos átlaghoz képest vett alacsonyabb aránya.

2. Szakirodalmi áttekintés

A fenti kérdéskört, vagyis a bankfiókok elhelyezkedését, elhelyezését számos munkatette vizsgálata tárgyává, amelyek köre kiterjedt a különböző döntés-előkészítő szoftverekhez kapcsolódó tanulmányokra, a bankfiókok elhelyezkedésében mintázatot kereső, azok hatótényezőit, a bankfióknyitásokat és -zárásokat vizsgáló tanulmányokra

⁴ Magyar Nemzeti Bank: *Pénzügyi Stabilitási Jelentés (2019. május)*. Budapest, 2019.

⁵ Központi Statisztikai Hivatal: *Digitális gazdaság és társadalom, 2018*. Budapest, 2018.

⁶ Magyar Nemzeti Bank (MNB): P56-os „Pénzforgalmat bonyolító hálózati egységek és ATM-ek elhelyezkedésére, valamint a nyújtott szolgáltatásokra vonatkozó adatok” adatszolgáltatás, 2020.

⁷ MNB (2020) i. m.

⁸ Alpek B. Levente – Róbert Tésits – László Bokor: Group-specific analysis of commuting in the most disadvantaged areas of Hungary. *Regional Statistics*, 6. (2016), 1. 54–81.

egyaránt. Előbbiek körén belül az egyik legkorábbi a David J. Willer tanulmányában⁹ kiindulópontként használt American Banking Association *A Guide to Selecting Banking Locations* kiadványa,¹⁰ amely egy a bankfiókok elhelyezéséről szóló döntési kalauz a kereskedelmi bankok számára. A kiadvány a fogyasztók szociogazdasági és demográfiai jellemzői (bankfiók környékén élő és dolgozó népesség aránya), a helyi verseny mértéke (megszerezhető piaci részesedés becslése) és a fogyasztási szokások alapján nyújtott segítséget a bankfiók elhelyezéséről való döntésben. A kalauz 1970-es évek előtti megléte érzékelteti, hogy a bankfiókokról való döntés fontos feladat egy bank életében, amely jelentős mértékű megelőző elemzést, kutatást igényel. Anton C. M. Hopmans¹¹ a Rabobank rendszeréről írt cikket, amelyet a bank arra használt, hogy a segítségével kialakítsa bankhálózatát. Ugyanakkor ennek a rendszernek nem a települések közüli választás volt a célja, hanem a helyi lokációról való döntés. A bankfiókok klasztereződését a különböző kalauzok, szoftverek használata már önmagában elősegítheti, abban az esetben, ha a kereskedelmi bankok hasonló alapokon nyugvó útmutatók, illetve szoftverek alapján választják ki a bankfiókjaik helyszíneit. Ekkor a bankok az optimális elhelyezésre irányuló keresés során, tekintettel a társadalmi-gazdasági és környezeti faktorok jellegzetes mintázatára hasonló döntésekre juthatnak, amely klaszterezett bankfiók-elhelyezkedéshez vezethet. Ez természetesen jelentős mértékben függhet az adott szoftver paraméterezésétől, sajátosságaitól és a döntéshez kapcsolódó egyéb elemektől is.

A bankfiókokról értekező, viselkedési mintázatokat kereső cikkek között jelennek meg többek között azok a tanulmányok, amelyek a bankfiókok klasztereződését kutatják. Angela Chang és szerzőtársai¹² kutatásuk során azt vizsgálták, hogy a klasztereződés magyarázható-e teljes mértékben az adott lokációkra vonatkozó olyan jellemzőkkel (demográfiai, gazdasági változók), amelyek meghatározzák a banki szolgáltatásokkal szembeni keresletet. Amennyiben ez így van, úgy a bankfiókok elhelyezkedése csak ezen piaci szempontokat követi. Arra jutottak, hogy e jellemzők nem magyarázzák meg teljes mértékben a bankfiókok elhelyezkedését, a kimaradó részt egy „*rational herding*” nevű jelenséghez kötik, amely szerint még akkor is lehet racionális más szereplők viselkedésének lemásolása, ha az szuboptimális eredményre vezet. E jelenség mögött álláspontjuk szerint az állhat, hogy vagy dominálják a már működő bankfiókoktól származó információk az egyéb információkat, vagy az adott menedzserek saját pozíciójukat védik a kevésbé kockázatos, más bankoknak már bevált lokáció kiválasztásával. Ez gyakorlatban azt jelenti, hogy a bankok hajlamosak még akkor is ugyanott nyitni bankfiókot, mint a versenytársak, ha ezt az adott lokáció jellemzői nem magyarázzák meg teljes mértékben, amely jelenség szintén térbeli klasztereződéshez vezethet.¹³ A klasztereződés másik

⁹ David J. Willer: *A Spatial Decision Support System for Bank Location: A Case Study*. Technical Report 90-9, 1990.

¹⁰ American Bankers Association: *A Guide to Selecting Bank Locations*. A.B.A. Marketing Research Aids Series Number 2. New York, American Bankers Association, 1968.

¹¹ Anton C. M. Hopmans: A spatial interaction model for branch bank accounts. *European Journal of Operational Research*, 27. (1986), 2. 242–250.

¹² Angela Chang – Shubham Chaudhuri – Jith Jayaratne: Rational herding and the spatial clustering of bank branches: An empirical analysis. *Columbia University Department of Economics Discussion Papers*, 9697-24. (1997), 1–34.

¹³ Chang–Chaudhuri–Jayaratneet (1997) i. m.

magyarázata jelenik meg Shusen Qi és szerzőtársainak¹⁴ tanulmányában, amelyben a szerzők arra mutatnak rá, hogy annak mértéke aszerint növekszik, ahogy a bankok közötti információmegosztás megjelenik, vagy minősége emelkedik. Eredményeik szerint a hitelinformációs rendszer megjelenésének vagy fejlesztésének hatására a bankok számukra még ismeretlen, de más bank által már lefedett lokációkon telepítenek bankfiókot. Tehát arra jutnak, hogy a bankfiókok klasztereződésének mértéke növekszik az információmegosztás szintjének növekedésével, mert bár egy-egy bank olyan lokációkon nyit fiókot, ahol adott esetben korábban nem volt jelen, de ezek dominánsan olyan helyszínek, amelyeken más bankok már korábban megjelentek. A banki, bankfióki terjeszkedést befolyásolja továbbá az azonos országból származó termelővállalatok külföldre való terjeszkedésének lekövetése, amely „*follow-the-customer*” hipotézisként terjedt el a szakirodalomban.¹⁵ Ezen elmélet párjaként egy másik, a „*lead-the-customer*” hipotézis is megjelent, amely szerint a bankok nemcsak lekövetik ügyfeleiket, hanem képesek őket külföldre is csábítani.¹⁶ Előbbi mögött az áll, hogy a külföldre terjeszkedő vállalatok szívesebben létesítenek üzleti kapcsolatot a saját országukból származó, már ismert és hasonló kultúrájú kereskedelmi bankokkal, amely a terjeszkedni kívánó kereskedelmi banknak is nagy versenyelőnyt jelent a helyi bankokkal szemben, míg az utóbbi azzal magyarázható, hogy a külföldön jelen lévő bankok addicionális információval, kapcsolatokkal és tanácsokkal tudják ellátni a külföldi megjelenést tervező vállalatokat. Charles Okeahalam,¹⁷ illetve David Ansong és szerzőtársai¹⁸ vizsgálatukat empirikus bázisra helyezve kitérnek a bankfiókok klasztereződésének kérdéskörére is. Előbbi tanulmány Dél-Afrika példáján keresztül közelíti a területet, és bár alapvető célja a bankfiókok elhelyezkedését magyarázó változók megtalálása, eredményeiben a más változók által nem magyarázott klasztereződésre hívja fel a figyelmet. Utóbbi kutatás Kenya esetét járja körül a bankfiókok elhelyezkedésére vonatkozóan. A tanulmány során többször is kiemelik a bankfiók-lefedettségbeli különbségeket az északi, vidéki jellegű és a déli, városias országrész között. A cikk a bankfiókok eloszlásának sűrűségében tapasztalható eltérést elsősorban az urbanizációs szintben tapasztalható különbségekhez köti.

¹⁴ Shusen Qi et alii: Move a little closer? Information sharing and the spatial clustering of bank branches. *EBRD Working Paper*, (2018), 223. 1–55.

¹⁵ Herbert Grubel: A theory of multinational banking. *PSL Quarterly Review*, 30. (1977), 123. 349–363.; Joydeep Bhattacharya: *The role of foreign banks in developing countries: a survey of the evidence*. Working Paper. Ames, Iowa, 1994.; José P. Esperanca – Mohamed A. Gulamhussen: (Re)Testing the ‘follow the customer’ hypothesis in multinational bank expansion. *Journal of Multinational Financial Management*, 11. (2001), 3. 281–293.

¹⁶ Ingo F. Walter: *Global Competition in Financial Services: Market Structure, Protection, and Trade Liberalization*. Cambridge, MA, Ballinger, 1988.; Bhattacharya (1994) i. m.

¹⁷ Charles Okeahalam: Bank branch location: a count analysis. *Spatial Economic Analysis*, 4. (2009), 3. 275–300.

¹⁸ David Ansong – Gina Chowa – Bernice Korkor Adjabeng: Spatial analysis of the distribution and determinants of bank branch presence in Ghana. *International Journal of Bank Marketing*, 33. (2015), 3. 201–222.

A magyar bankfiókok területi elhelyezkedését illetően Gál Zoltán cikke¹⁹ az 1990-es évek elejétől indul, és a bankrendszer strukturális fejlődését vizsgálja. Kiemeli, hogy a magyar bankrendszer centralizált struktúrában működött a rendszerváltás idején, területileg pedig kiegyensúlyozatlan és koncentrált volt. A kiegyensúlyozatlanság okaként hozza fel, hogy a rendszerváltás előtt az iparosítás volt a fő mozgatórugója a magyarországi gazdaságfejlesztési logikának, így a nyugati megyék elhanyagoltak maradtak a keleti megyékhez képest. Ez az egyenlőtlenség a rendszerváltás után kissé enyhült, a bankok a nyugati országrészben is nagyobb arányba jelentek meg bankfiókokkal. A magyarországi bankfiókhálózattal foglalkozik Kovács Sándor Zsolt tanulmánya²⁰ is, amely a város-vidék különbözőségeket vizsgálja a különböző településhierarchia-szinteken, kiemelt figyelmet fordítva a kereskedelmi bankok és szövetkezeti hitelintézetek különbözőségeire. Eredményei alapján a magasabb településhierarchia-szinteken a kereskedelmi bankok fiókjainak, míg az alacsonyabb hierarchiai szinteken a takarékszövetkezeti intézmények fiókjainak túlsúlya tapasztalható, amely alapvető működési sajátosságaikból fakad. Emellett a cikkben megvilágításra kerül, hogy a megelőző évek fiókbezárásai tovább erősítik a – az alapfolyamatoknak köszönhetően egyébként is kialakuló – pénzügyi szolgáltatások koncentrációját a járási centrumokba, amely így a bankfiókok eléréséhez szükséges időt növelheti. Temesvary Judit munkája²¹ arra hívja fel a figyelmet, hogy a magyarországi banki versenynek a fiókhálózat is fontos tényezője, és a versenytársak bankfióknyitása növeli a saját bankfióknyitás valószínűségét egy adott banknál. Ami a szomszédos országok bankfiókhálózatának területi aspektusaival foglalkozó szakirodalmi munkákat illeti, Johann Burgstaller²² az ausztriai bankfiókbezárásoknak, míg Bođa és Čunderlíková²³ a szlovákiai bankfióksűrűség elhelyezkedésének befolyásoló tényezőit vizsgálták. Burgstaller²⁴ arra jut az 1999–2012 közötti bankfiókbezárások alapján, hogy a kevésbé fejlett és a funkcionálisan távoli településeken zárnak be legnagyobb mértékben a bankfiókok, amelyek így pénzügyileg elszivatagosodhatnak. Mivel a funkcionálisan távoli bankfiókok a centrumtól távol eső településeken zárnak be, így ezen folyamat a bankfiókok területi koncentrációját növelheti. Bođa és Čunderlíková²⁵ kutatása 2016-os adatokon azt mutatja meg, hogy a bankfiókhálózat sűrűségét társadalmi, demográfiai és gazdasági tényezők befolyásolják, amelyek közül a helyi lakosság átlagos keresete, mérete, átlagos életkora, az egyetemi végzettségűek aránya és a bankfiók-koncentráció a leginkább meghatározók.

¹⁹ Gál Zoltán: The development and the polarised spatial structure of the Hungarian banking system in a transforming economy. In Barta Györgyi – Fekete G. Éva – Szörényiné Kukorelli Irén – Timár Judit (eds.) *Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition*. Chapter 12. Pécs, Centre for Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences, 2005. 197–219.

²⁰ Kovács Sándor Zsolt: Város-vidék-kapcsolat a magyar pénzügyi hálózatban. *Területi Statisztika*, 57. (2017), 5. 495–511.

²¹ Judit Temesvary: *Some determinants of commercial bank behavior*. Doctoral Dissertation, Faculty of the Graduate School of Cornell University, Degree of Doctor of Philosophy, 2011.

²² Johann Burgstaller: Dynamics of Retail-Bank Branching in Austria. *Economic Notes*, 46. (2017), 3. 527–554.

²³ Martin Bođa – Katarína Čunderlíková: Determinants of bank branch density: A case study of Slovakia. *International Journal of Bank Marketing*, 38. (2020), 4. 933–959.

²⁴ Burgstaller (2017) i. m.

²⁵ Bođa–Čunderlíková (2020) i. m.

E tanulmányok mind felhívják a figyelmet a bankfiókok elhelyezkedésének területileg klasztereződő természetére, emellett azt taglalják, hogy ennek milyen okai lehetnek. Jelen tanulmány a magyar bankrendszert elemző területi autokorrelációs szempontból, célja a klasztereződés vizsgálata és e koncentrációk területi eloszlásának feltérképezése.

3. Kutatási módszerek

Az elemzéshez használt bankfiókadatok a Magyar Nemzeti Bank P56-os, „Pénzforgalmat bonyolító hálózati egységek és ATM-ek elhelyezkedésére, valamint a nyújtott szolgáltatásokra vonatkozó adatok” elnevezésű adatszolgáltatásának köszönhetően álltak rendelkezésre. Az adatszolgáltatás során a magyarországi hitelintézeteknek és takarékszövetkezeteknek részletes adatokkal kell szolgálniuk a bankfiókjaikat és azok jellemzőit tekintve. Az adatszolgáltatásnak köszönhetően a magyarországi fiókhálózat területi elhelyezkedését 2020. január 31-re vonatkozóan tártuk fel.

A kutatásban a térszerkezet leíró statisztikai módszereken keresztül történő bemutatásán túl területi statisztikai módszertan segítségével vizsgáljuk meg, hogy a bankfiókok térben hogyan helyezkednek el Magyarországon. Az elemzés a klasztereződést, a területi autokorreláció meglétét vizsgálja, területi kerete a magyarországi települések köre. Területi autokorrelációról beszélhetünk abban az esetben, ha egy ismerv területi eloszlása összefügg az elemzésben részt vevő megfigyelések közötti távolsággal. Egyik példája a pozitív területi autokorreláció, amely esetén a területi különbségekre a szomszédsági viszonyok jelentősen hatnak, az egymáshoz közelebb lévő megfigyelések jobban hasonlítanak egymásra.²⁶ A jelen kutatás a bankfiókok számának területi autokorrelációját elsőként globális Moran's I, majd lokális Moran's I statisztikákkal vizsgálja, amely elemzések az lctools R szoftverhez telepíthető csomag segítségével készültek el.²⁷ Klasszikus teszt a területi autokorreláció meglétének vizsgálatára a globális Moran's I statisztika, amely a teljes adathalmaz vonatkozásában számítja ki a területi autokorreláció meglétét. A statisztikát az alábbi egyenlet által számítjuk ki.²⁸

$$I = \frac{n}{2A} * \left(\frac{\delta_{ij} * \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n (y_i - \bar{y}) * (y_j - \bar{y})}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2} \right) \quad (1)$$

ahol n a megfigyelések száma, y_i a vizsgálat középpontjában lévő változó i megfigyeléshez tartozó értéke, \bar{y} a vizsgált változó súlyozatlan átlaga, A a szomszédsági kapcsolatok száma, δ_{ij} értéke pedig 1, ha i és j szomszédosak, egyébként pedig 0. A globális Moran's I értéke -1 és 1 közötti sávba eshet, pozitív területi autokorreláció esetén a statisztika szignifikánsan pozitív (és 1 -hez közelítve egyre erősebb), negatív területi autokorreláció esetén szignifikánsan negatív értéket vesz fel (és -1 -hez közelítve egyre erősebb). 0 közeli értékek a területi autokorreláció hiányára utalnak.

²⁶ Tóth Géza – Kincses Áron: A mai magyarországi bevándorlás térbeli autokorreláltsága. *Földrajzi Közlemények*, 135. (2011), 1. 83–91.

²⁷ www.rdocumentation.org/packages/lctools/versions/0.2-8.

²⁸ Patrick A. P. Moran: The interpretation of statistical maps. *Journal of the Royal Statistical Society. Series B*, 10. (1948), 2. 243–251.

A lokális Moran's I statisztika a globálishoz hasonlóan a területi autokorrelációt méri, de nem a teljes adathalmazon, hanem lokálisan, egy adott megfigyelés szempontjából teszi azt. Tehát a statisztika az adott megfigyelés körüli szomszédság értékeivel hasonlítja össze a ponthoz tartozó értéket, és az adott pontra vonatkozóan ad képet a területi autokorrelációról.²⁹ Ezenfelül a lokális Moran's I azt is megmutatja, hogy a teljes adathalmazt jellemző területi autokorreláció mekkora része köszönhető az adott megfigyeléseknek, mi az adott megfigyelés hozzájárulása a teljes egészhez.³⁰ A lokális Moran's I statisztikát a következő képlet alapján számítjuk ki:³¹

$$I_i = \frac{Z_i - \bar{Z}}{S_Z^2} * \sum_{j=1}^N [W_{ij} * (Z_j - \bar{Z})] \quad (2)$$

ahol \bar{Z} a megfigyelések átlaga, Z_i az i megfigyelés értéke, Z_j a további megfigyelések értékei, S_Z^2 a vizsgált egységekhez tartozó változóértékek szórása, W_{ij} pedig a szomszédsági mátrix adott értékeihez tartozó súly. A statisztika értékei a globális Moran's I-hez hasonlóan értelmezendők. A lokális Moran's I statisztika alapján az elemzés öt csoportba osztja a településeket a területi autokorreláció és a bankfiókok számossága alapján. Az öt csoport a következőképpen alakul ki: 0. csoport – autokorreláció nélküliek (nem szignifikánsan autokorrelálók); 1. csoport: pozitívan autokorrelálók, magas lokális és környékbeli bankfiókszámokkal; 2. csoport: pozitívan autokorrelálók, alacsony lokális és környékbeli bankfiókszámokkal; 3. csoport: negatívan autokorrelálók, alacsony lokális és magas környékbeli bankfiókszámokkal; 4. csoport: negatívan autokorrelálók, magas lokális és alacsony környékbeli bankfiókszámokkal.

Jól látható, hogy a globális és a lokális Moran's I területi autokorrelációs számításához elkerülhetetlen a szomszédság definiálása. Ez alapvetően kétféleképpen végezhető el: 1. a számítás lefuttatásához bemenő paraméterként meg kell adni egy előre összeállított szomszédsági mátrixot, és azzal készülnek el a számítások; 2. a megfigyeléseket a tér egy pontjához kötjük, és a szomszédságot a szomszédos területek, zónák segítségével vagy a megfigyelések közötti távolsággal határozzuk meg, utóbbinál a távolabb lévő megfigyeléseket akár kisebb súllyal figyelembe véve.³² Globális és lokális Moran's I statisztikákat is kiszámítunk jelen elemzésben, amelyeknek szomszédságdefiníciójában felhasználjuk a települések elhelyezkedését is. Az elemzésben végzett Moran's I számításoknál a bemenő szomszéd szám paraméter (n) azt hivatott jelezni, hogy a térbeli távolságot tekintve legközelebb eső n megfigyelés van szomszédként definiálva. E paraméter kiválasztásával számítjuk ki a lokális és globális területi autokorreláció meglétét mutató statisztika értékét.

A bankfiókszámok tekintetében magyarországi hotspotok és cold spotok vizsgálata is sor került, amelyhez a lokális G-t használtuk fel, amely statisztikát az Arthur

²⁹ Tóth Géza: Területi autokorrelációs vizsgálat a Local Moran I módszerével. *Tér és Társadalom*, 17. (2003), 4. 39–49.

³⁰ Luc Anselin: Local Indicators of Spatial Association—LISA. *Geographical Analysis*, 27. (1995), 2. 93–115.

³¹ Arthur Getis – Keith J. Ord: Local spatial statistics: an overview. In Longley, Paul—Batty, Michael (eds.): *Spatial Analysis: Modelling in a GIS Environment*. John Wiley & Sons, 1996. 261–277.

³² Tóth (2003) i. m.

Getis – J. Keith Ord³³ és Ord–Getis³⁴ tanulmányokban fejtették ki. A módszer területi mintázatokot keres, azt mutatja meg, hogy egyes térbeli pontok, megfigyelések környezetében a teljes adathalmazhoz képest szignifikánsan magasabb (sűrűbb) vagy alacsonyabb (ritkább) intenzitással fordul-e elő a vizsgált változó, amennyiben igen, akkor az hotspotnak vagy cold spotnak tekinthető.³⁵ A Getis–Ord-féle lokális G -nek két változata van, az egyik a vizsgált pont környékét vizsgálja, a vizsgált pont figyelembevétele nélkül (lokális G), a másik a vizsgált pontot is figyelembe veszi, az odatartozó változó értéket is beszámítja (lokális G^*). Jelen kutatás az utóbbit használja, amelynek képlete a következő:³⁶

$$G_i^* = \frac{\sum_{j=1}^M w_{ij}d_j}{\sqrt{\frac{\sum_{j=1}^M d_j^2}{M} \sqrt{\frac{M \sum_{j=1}^M w_{ij}^2 - (\sum_{j=1}^M w_{ij})^2}{M-1}}}}, \quad (3)$$

ahol M a vizsgált megfigyelések száma, w_{ij} a szomszédsági mátrix i -edik sorának j -edik eleme, pedig a megfigyelés adott változóhoz tartozó értékének az átlagtól vett eltérése. A statisztika standard normális eloszlást követ, így ennek megfelelően kell értelmezni azt, hogy a konkrét érték adott szignifikanciaszinten jelentősen eltér-e pozitívan vagy negatívan az átlagostól. 5%-os szignifikanciaszinten pozitívan szignifikáns statisztikáról beszélhetünk 1,96-ot meghaladó értékeknél, negatívan szignifikánsról a $-1,96$ -nál alacsonyabb értékeknél. A Getis–Ord-féle lokális G^* hotspot elemzést a GeoDa nevű Luc Anselin és szerzőtársai³⁷ által kifejlesztett szoftver segítségével végeztük el. Az elemzett eredmény esetében bemenő paraméterként az öt legközelebbi szomszéd, szomszédmátrix-súlyozásnál pedig sorstandardizált beállítás lett kiválasztva.³⁸

4. Eredmények

A Magyarországon lévő 3177 településből 2456 település nem rendelkezett a vizsgálat időpontjában bankfiókkal, amelyek közül csak kilenc település volt város, a többi mind községet takart. A többi, bankfiókkal rendelkező 721 magyar településen 2020 január végén 1913 bankfiók helyezkedett el. A bankfiókok 43%-a városokban, 18%-a fővárosi kerületekben, 19%-a községekben, 20%-a pedig megyei jogú városokban volt található. A települések bankfiókszámának településtípus szerint bontott leíró statisztikái

³³ Arthur Getis – Keith J. Ord: The analysis of spatial association by use of distance statistics. *Geographical Analysis*, 24. (1992), 3. 189–206.

³⁴ Keith J. Ord – Arthur Getis: Local spatial autocorrelation statistics: distributional issues and an application. *Geographical Analysis*, 27. (1995), 4. 286–306.

³⁵ Szakálné Kanó Izabella: A gazdasági aktivitás térbeli eloszlásának vizsgálati lehetőségei. *Statisztikai Szemle*, 89. (2011), 1. 77–100.

³⁶ Szakálné Kanó (2011) i. m.

³⁷ Luc Anselin – Ibnu Syabri – Youngihn Kho: GeoDa: An introduction to spatial data analysis. *Geographical Analysis*, 38. (2006), 1. 5–22.

³⁸ A lokális G^* elemzés esetében is meg lett vizsgálva az eredmény egyéb bemenő paraméterek (más szomszéd szám vagy bináris súlyozás) megadásával is. Ezek bár a hot- és cold spotok méretét néhol megváltoztatták, lényegi változást nem eredményeznek a fő következtetéseket tekintve.

az 1. táblázatban láthatók, amelyből kitűnik, hogy a megyei jogú városokban/megyeszékhelyeken és a fővárosi kerületekben az átlagos bankfiókszám jóval meghaladja a többi városra, valamint a községekre adódó átlagos bankfiókszámot.

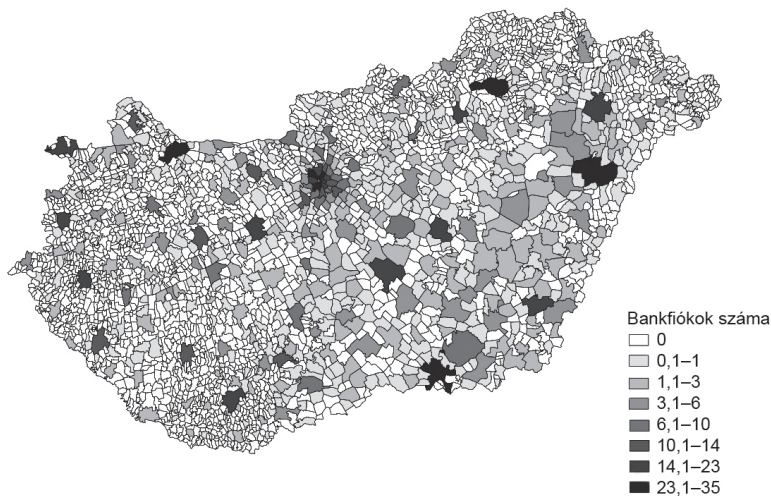
1. táblázat

A bankfiókszámok településtípus szerint bontott leíró statisztikái (2020)

Településtípus	Átlag	Szórás	Relatív szórás
Község	0,13	0,35	264,36
Város	2,53	1,89	74,56
Magyei jogú város/megyeszékhely	16,65	6,00	36,06
Fővárosi kerület	14,87	7,92	53,24

Forrás: MNB alapján a szerzők számítása

Amagyar bankfiók elhelyezkedését és számosságát települési szinten az 1. ábra mutatja. A Gál 2005-ös cikkében³⁹ megemlített keleti-nyugati egyensúlytalanság 2020-ban is megfigyelhető, a keleti megyékben a települések 33%-a rendelkezett bankfiókkal, míg a nyugati megyékben ez csak a települések 14%-ára volt igaz. Az ábrán is látszik, hogy a megyeszékhelyeken és – kisebb mértékben – azok körül található bankfiók nagy része, míg a megyeszékhelyektől távoli kisebb községekben csak elvétve találni azokat. Különösen igaz ez a nyugati országrész tekintetében. Leginkább a délnyugati és az északkeleti régió aprófalvas térségei esetében látható, hogy a legközelebbi bankfiók is jó pár településsel arrébb helyezkedik el.

1. ábra

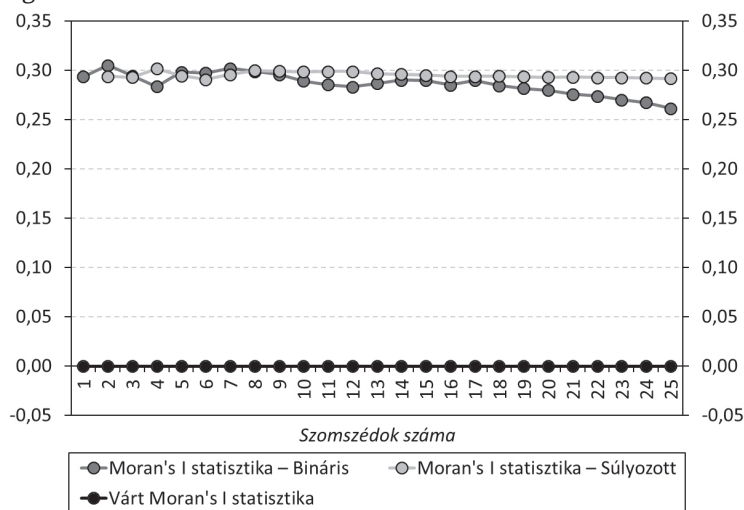
Bankfiókok száma a magyarországi településeken (2020)

Forrás: MNB alapján a szerzők szerkesztése

³⁹ Gál (2005) i. m.

Ahogy az a módszertanban is kiemelt figyelmet kapott, fontos a Moran's I statisztikák esetében a szomszédság definiálása, azok számának meghatározása. Annak érdekében, hogy az eredményeket ne a szomszéd szám beállítása vigye el valamely irányba, a globális Moran's I statisztikákat 1–25 között az összes szomszéd szám bemenő paraméterrel megvizsgáltuk. Emellett az eredmények szomszédmátrix-súlyozásra való érzékenységét is ellenőriztük, az elemzés mind a bináris értékeket tartalmazó (0 vagy 1), mind a távolság alapján súlyozott szomszéd mátrix használatával elkészült. Az így kapott globális Moran's I statisztikák értékei a 2. ábrán láthatók. Az eredmények azt mutatják, hogy a magyarországi bankfiókok elhelyezkedését tekintve jelentős területi autokorreláció figyelhető meg szomszédszám-beállítástól és szomszédmátrix-súlyozástól függetlenül, az összes vizsgált szomszéd szám és súlyozás bemenő paraméter beállítása mellett. A binárisan és a távolság alapján súlyozott statisztikák között lényegi különbség nem figyelhető meg, annyiban térnek el egymástól, hogy a súlyozott statisztika értéke stabilabban alakul a szomszéd szám változásával, míg a bináris súlymátrixos statisztikák értéke enyhén csökken a szomszéd szám emelkedésével. A bináris súlymátrixú globális Moran's I statisztikák 0,261–0,305 közötti, a távolság szerint súlyozott súlymátrixúak 0,291–0,301 közötti értékeket vesznek fel az egyes futások esetében, amelyek a területi autokorrelációt nélkülöző, várt $-0,0003$ -as globális Moran's I értéktől minden szomszédszám-érték esetén szignifikánsan eltérnek.⁴⁰ Tehát a bankfiókok száma települési szinten mérve területileg pozitívan autokorrelál, ami azt jelenti, hogy a teljes adathalmazt tekintve területi klaszterezettség van jelen, a relatíve sok bankfiókkal rendelkező települések környékén várhatóan relatíve sok bankfiókkal rendelkező település fekszik, a relatíve kevés bankfiókos települések környékén pedig relatív kevéssel rendelkezők.

2. ábra

A bankfiókok elhelyezkedésére futtatott globális Moran's I tesztstatisztikák alakulása a kiválasztott szomszédszám- és szomszédmátrix-súlyozás függvényében (2020)

Forrás: MNB alapján a szerzők számítása

⁴⁰ Az e statisztikákhoz tartozó p értékek nullához közelik.

Az egyes megfigyelések szempontjából vett területi autokorrelációnak, valamint az e megfigyelések teljes területi autokorrelációhoz való hozzájárulásának elemzése érdekében, lokális Moran's I statisztika segítségével készültek további vizsgálatok. A használt eljárás a lokális Moran's I statisztikák kiszámítása mellett, csoportokba helyezi az egyes megfigyeléseket a bankfiókváltozójuk standardizált értéke, a késleltetettjük standardizált értéke (amely a szomszédos megfigyelések súlyozott bankfiók értékeinek standardizáltját jelenti), valamint a lokális Moran's I statisztikájuk szignifikanciája alapján.⁴¹ E jellemzők alapján a magyarországi településeket a szoftver öt csoportra osztotta, amelyből egybe, a második csoportba nem került egy megfigyelés sem, így ténylegesen összesen négy csoportot képzett.⁴² A statisztika futtatásánál bemenő paraméterként öt szomszéd és bináris súlymátrix lett megadva.⁴³ A négy csoport és az azokra jellemző adatok a 2. táblázatban láthatók, térbeli ábrázolásukat pedig a 3. ábra tartalmazza. Az öt (ténylegesen négy) csoport az adatok és a térkép segítségével jól elkülöníthető egymástól, a nulladik csoportba az autokorreláció nélküliek (nem szignifikánsan autokorrelálók), az első és második csoportba a pozitívan autokorrelálók (magas-magas, alacsony-alacsony), a harmadikba és negyedikbe pedig a negatívan autokorrelálók kerültek (alacsony-magas, magas-alacsony).⁴⁴ A nulladik csoportba olyan, jellemzően vidéki községek és kisvárosok kerültek, amelyekben az átlagostól alig eltérő számú bankfiók található, emellett a környező településeken is hasonló a helyzet, ezeknél a területi autokorreláció nem erős. Az első csoportba jellemzően a budapesti kerületek és a Budapest környéki Pest megyei városok kerültek, ezeket egy Hajdú-Bihar megyei (Hajdúböszörmény), egy Bács-Kiskun megyével határos Pest megyei (Nagykőrös) és egy Baranya megyei (Kozármisleny) település egészíti ki. E csoportra elmondható, hogy az átlagnál több bankfiók található az idetartozó településeken és a környező településeken is, ennek megfelelően nagyon erős pozitív korrelációt mutat esetükben a lokális Moran's I. A teljes adathalmazra jellemző szignifikánsan pozitív területi autokorreláció szinte teljes egészében ennek a csoportnak köszönhető. A harmadik csoportba csak egy, Budapesttel Észak-Nyugatról határos *outlier* település (Remeteszőlős) került, amely alacsonyabb bankfiókszám mellett sok bankfiókos szomszédokkal rendelkezik. A negyedik csoportba pedig, mint ahogy az ábrán is látható, 14 megyeszékhely és nagyváros került, amelyekben az átlagos bankfiókszám magas, viszont a környező településeken nagyon

⁴¹ Az eljárás Anselin és szerzőtársai 2006-os cikke alapján, a szerzők által működtetett GeoDa szoftverben leírt eljáráshoz hasonló módszerrel helyezi csoportokba a megfigyeléseket.

⁴² A csoportok a területi autokorreláció és a bankfiók számossága alapján lettek csoportosítva. A második csoportba azért nem került megfigyelés, mert oda a nagyon alacsony (átlagostól jóval alacsonyabb) bankfiókszámú és nagyon alacsony bankfiókszámú szomszédos településekkel rendelkező (alacsony-alacsony) települések kerültek volna be (amelyek így pozitívan lettek volna autokorreláltak). Amint látható, ilyen összefüggést nem talált a lokális Moran's I számítás, amelynek magyarázata lehet, hogy negatívan nem volt lehetséges jelentősen eltérni az átlagos bankfiókszámától, amely a 3173 településre nézve 0,6 volt.

⁴³ A számítások különböző szomszédszám- és szomszédmátrix-súlyozás paraméterekkel is le lettek futtatva, amelyekből kiderült, hogy e paraméterekre nézve az eredmények robusztusak, nem változnak érdemben.

⁴⁴ Zárójelben az adott településen lévő bankfiókok relatív mennyisége és a szomszédos településeken lévő bankfiókok relatív mennyisége szerepel. Ezek alapján látható, hogy a pozitívan (1–2) és a negatívan autokorreláló (3–4) csoportokat az adott településen és a környéken (szomszédos településen) lévő bankfiókok átlagos száma különíti el egymástól.

alacsony, ezeknél negatív autokorreláció tapasztalható. Jól megfigyelhető, hogy míg Budapestet egy bankosodott, annak kerületeivel pozitívan autokorreláló agglomeráció veszi körül, addig az ország többi megyeszékhelyét tekintve vagy nem tapasztalható jelentős autokorreláció a megyeszékhely körül, vagy kifejezetten negatív az autokorreláció a környező településeket tekintve. Ez azt mutatja, hogy míg Budapest esetén egy bankfiókokkal jól lefedett agglomeráció alakult ki a környező településeken, amely a gazdasági fejlődést elősegítheti a térségben, addig a többi megyeszékhelyen ez nem vagy csak mérsékelten valósult meg a bankfiókok tekintetében.

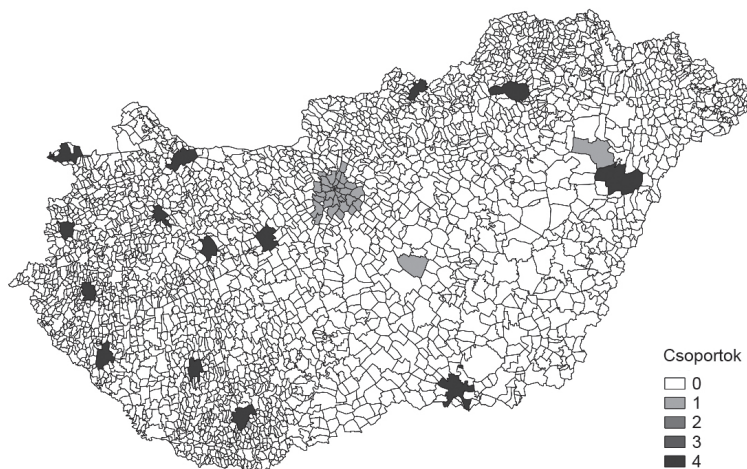
2. táblázat

A lokális Moran's I számítások által kijelölt csoportok és az azokra jellemző értékek (2020)

Csoport	Települések száma	Lokális Moran's I átlagos értéke	Standardizált bankfiók érték átlaga a településen	Standardizált bankfiók érték átlaga a szomszéd településeken
0	3121	0,02	-0,09	-0,08
1	37	24,29	4,72	6,83
3	1	-1,24	-0,27	7,22
4	14	-1,46	7,79	-0,27
Összesen	3173	0,2982	0,0000	0,0000

Megjegyzés: A negyedik és ötödik oszlopban a bankfiókok számára vonatkozó átlagok a standardizálásból következően vehettek fel negatív értéket.

Forrás: MNB alapján a szerzők számítása

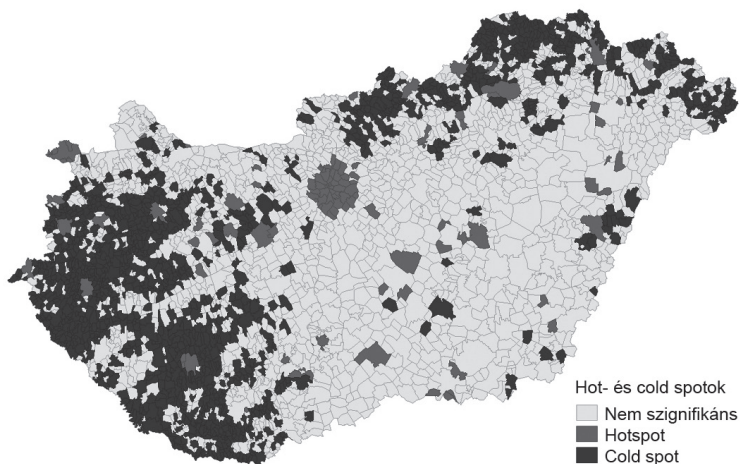
3. ábra

A magyar bankfiókok csoportokba rendeződése a lokális Moran's I statisztika számított értékei alapján (2020)

Forrás: MNB alapján saját számítás

A 4. ábrán a magyarországi bankfiók-elhelyezkedés hot- és cold spotjai láthatók a Getis–Ord G^* elemzés eredményei szerint. 1697 település esetén nem volt szignifikáns hot- vagy cold spot észlelhető, míg 110 település esetén hot-, 1366 település esetén cold spotról beszélhetünk.

4. ábra

Hotspotok és cold spotok a magyarországi bankfiókhálózat térszerkezetében (2020)

Forrás: MNB alapján saját számítás

Jól kirajzolódik, hogy hasonlóan a lokális Moran's I -hez, ez esetben is kiemelkedik Budapest és környéke, amelyet egy kiterjedt hotspot fed le. Ezenkívül csak kisebb, jellemzően a nagyvárosokat tartalmazó hotspotok láthatók, amelyek sokkal kevésbé kiterjedtek, mint ami a főváros esetében tapasztalható. A cold spotokat illetően, a Dunántúl kisebb községeinek és városainak jelentős része cold spotnak számít, valamint az északkeleti határszakasz mentén figyelhetők meg további cold spotok, amelyeket jelentős részben aprófalvas térségek, esetleg kisebb városok alkotnak. Mindkét jelentős kiterjedésű cold spot térség esetében megfigyelhető, hogy a régió nagyobb városai jelentenek hotspotot a bankfiókszámokat tekintve, ez főleg a Dunántúl esetében szembetűnő. Ezekből úgy tűnik, hogy ezekben a régiókban a bankok stratégiája a régió központjában való megjelenés, ahonnan a környék községeit, kisvárosait kívánják kiszolgálni, anélkül, hogy bankfiókkal is kitelepnének ezekbe a térszégmensekbe.

5. Konklúzió

A jelen vizsgálat célja a magyarországi településeken lévő bankfiókok térszerkezeti mintázatának több szempontú vizsgálata, amelynek keretében az elemzés képet adott arról, hogy melyek azok a települések, térségek, amelyek bankfiókokkal jobban és kevésbé ellátottak, és hogy ezek a térben hogyan viszonyulnak egymáshoz. A tanulmányban a területi autokorreláció témakörében használatos mérőszámokat használtuk fel,

globális és lokális Moran's I statisztika és Getis-Ord-féle G^* mutatószámokon alapuló vizsgálatok készültek. Az eredmények rámutatnak, hogy települési szinten elemezve a bankfiókok elhelyezkedése területileg pozitívan autokorrelál, a települések bankfiókszámot tekintve klaszterekbe rendeződnek. Az elemzés eredményei alapján az rajzolódik ki, hogy Budapest és annak vonzáskörzete bankfiókszám-szempontról egy nagyobb csomópontnak számít, amelyhez hasonló az ország egyéb területein nem található. A magyarországi megyeszékhelyeknek, amelyek önmagukban az országos átlaghoz képest jelentősebb számú bankfiókkal rendelkeznek, egyedi a helyzetük, mert esetükben nem jellemző a fővároshoz hasonló bankfiókokkal ellátott vonzáskörzet megléte, sokkal inkább egy-egy kiugró elemként jelennek meg saját térségüket, megyéjüket tekintve. Az ország két régiójában tapasztalható a bankfiókok számát tekintve jelentősebb lemaradás az országos átlagtól: a Dunántúli térség számottevő része (jellemzően Nyugat- és Dél-Dunántúl régió kis községei, kisvárosai), valamint az északkeleti határszakasz menti települések azok, amelyek két nagy, lényegében összefüggő bankfiókuszempontról gyengén lefedett területet jelölnek ki. A kutatás eredményei összecsengenek a szakirodalom eredményeivel, klaszterezett, területileg pozitívan autokorrelált a bankfiókok elhelyezkedése. A jelen kutatás megalapozását adja azon további munkáknak, amelyek tárgya annak vizsgálata, hogy a bankfiókok elhelyezkedésének melyek a fő hatótényezői. Ennek megválaszolása a településekre jellemző társadalmi, gazdasági és bankpiaci jellemzők figyelembevételével történhet, amelyek a bankfiókelhelyezési döntéseknek fontos elemei lehetnek.

Felhasznált irodalom

- Alpek, B. Levente – Róbert Tébits – László Bokor: Group-specific analysis of commuting in the most disadvantaged areas of Hungary. *Regional Statistics*, 6. (2016), 1. 54–81. Online: <https://mpr.ub.uni-muenchen.de/74499/>
- American Bankers Association: *A Guide to Selecting Bank Locations*. A.B.A. Marketing Research Aids Series Number 2. New York, American Bankers Association, 1968.
- Anselin, Luc: Local Indicators of Spatial Association—LISA. *Geographical Analysis*, 27. (1995), 2. 93–115. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1995.tb00338.x>
- Anselin, Luc – Ibnu Syabri – Youngihn Kho: GeoDa: An introduction to spatial data analysis. *Geographical Analysis*, 38. (2006), 1. 5–22. Online: <https://doi.org/10.1111/j.0016-7363.2005.00671.x>
- Ansong, David – Gina Chowa – Bernice Korkor Adjabeng: Spatial analysis of the distribution and determinants of bank branch presence in Ghana. *International Journal of Bank Marketing*, 33. (2015), 3. 201–222. Online: <https://doi.org/10.1108/IJBM-09-2013-0103>
- Bhattacharya, Joydeep: *The role of foreign banks in developing countries: a survey of the evidence*. Working Paper, Ames, Iowa, 1994. Online: www2.econ.iastate.edu/faculty/bhattacharya/foreignbankspaper.pdf
- Boďa, Martin – Katarína Čunderlíková: Determinants of bank branch density: A case study of Slovakia. *International Journal of Bank Marketing*, 38. (2020), 4. 933–959. Online: <https://doi.org/10.1108/IJBM-07-2019-0267>

- Burgstaller, Johann: Dynamics of Retail-Bank Branching in Austria. *Economic Notes*, 46. (2017), 3. 527–554. Online: <https://doi.org/10.1111/ecno.12087>
- Chang, Angela – Shubham Chaudhuri – Jith Jayaratne: Rational herding and the spatial clustering of bank branches: An empirical analysis. *Columbia University Department of Economics Discussion Papers*, 9697-24. (1997), 1–34. Online: <https://doi.org/10.7916/D8DF73DH>
- European Central Bank: *Statistical Data Warehouse – SSI – Banking Structural Financial Indicators*. 2020. Online: <https://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=9689719>
- Esperanca, José P. – Mohamed A. Gulamhussen: (Re)Testing the ‘follow the customer’ hypothesis in multinational bank expansion. *Journal of Multinational Financial Management*, 11. (2001), 3. 281–293. Online: [https://doi.org/10.1016/S1042-444X\(01\)00027-5](https://doi.org/10.1016/S1042-444X(01)00027-5)
- Gál Zoltán: The development and the polarised spatial structure of the Hungarian banking system in a transforming economy. In Barta Györgyi – Fekete G. Éva – Szörényiné Kukorelli Irén – Timár Judit (eds.): *Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition*. Pécs, Centre for Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences, 2005. 197–219. Online: www.regscience.hu:8080/xmlui/handle/11155/327
- Getis, Arthur – Keith J. Ord: The analysis of spatial association by use of distance statistics. *Geographical Analysis*, 24. (1992), 3. 189–206. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1992.tb00261.x>
- Getis, Arthur – Keith J. Ord: Local spatial statistics: an overview. In Paul Longley – Michael Batty (eds.): *Spatial Analysis: Modelling in a GIS Environment*. John Wiley & Sons, 1996. 261–277.
- Grubel, Herbert: A theory of multinational banking. *PSL Quarterly Review*, 30. (1977), 123. 349–363. Online: <https://ojs.uniroma1.it/index.php/PSLQuarterlyReview/article/view/11510>
- Hopmans, Anton C. M.: A spatial interaction model for branch bank accounts. *European Journal of Operational Research*, 27. (1986), 2. 242–250. Online: [https://doi.org/10.1016/0377-2217\(86\)90066-4](https://doi.org/10.1016/0377-2217(86)90066-4)
- Kovács Sándor Zsolt: Város–vidék-kapcsolat a magyar pénzügyi hálózatban. *Területi Statisztika*, 57. (2017), 5. 495–511. Online: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2017/05/ts570502.pdf
- Központi Statisztikai Hivatal: *Digitális gazdaság és társadalom, 2018*. Budapest, 2018. Online: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt18.pdf
- Magyar Nemzeti Bank: *Pénzügyi Stabilitási Jelentés (2019. május)*. Budapest, 2019. Online: www.mnb.hu/letoltes/penzugyi-stabilitasi-jelentes-2019-majus.pdf
- Magyar Nemzeti Bank: P56-os „Pénzforgalmat bonyolító hálózati egységek és ATM-ek elhelyezkedésére, valamint a nyújtott szolgáltatásokra vonatkozó adatok” adatszolgáltatás, 2020.
- Moran, Patrick A. P.: The interpretation of statistical maps. *Journal of the Royal Statistical Society. Series B*, 10. (1948), 2. 243–251. Online: <https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1948.tb00012.x>
- Okeahalam, Charles: Bank branch location: a count analysis. *Spatial Economic Analysis*, 4. (2009), 3. 275–300. Online: <https://doi.org/10.1080/17421770903114695>

- Ord, Keith J.– Getis Arthur: Local spatial autocorrelation statistics: distributional issues and an application. *Geographical Analysis*, 27. (1995), 4. 286–306. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1995.tb00912.x>
- Qi, Shusen – Ralph De Haas – Steven Ongena – Stefan Straetmans: Move a little closer? Information sharing and the spatial clustering of bank branches. *EBRD Working Paper*, (2018), 223. 1–55. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3291522>
- Szakálné Kanó Izabella: A gazdasági aktivitás térbeli eloszlásának vizsgálati lehetőségei. *Statisztikai Szemle*, 89. (2011), 1. 77–100. Online: www.ksh.hu/statszemle_archive/2011/2011_01/2011_01_077.pdf
- Temesvary, Judit: *Some determinants of commercial bank behavior*. Doctoral Dissertation, Faculty of the Graduate School of Cornell University, Degree of Doctor of Philosophy, 2011. Online: <https://ecommons.cornell.edu/handle/1813/30674>
- Tóth Géza: Területi autokorrelációs vizsgálat a Local Moran I módszerével. *Tér és Társadalom*, 17. (2003), 4. 39–49. Online: <https://doi.org/10.17649/TET.17.4.914>
- Tóth Géza – Kincses Áron: A mai magyarországi bevándorlás térbeli autokorreláltsága. *Földrajzi Közlemények*, 135. (2011), 1. 83–91. Online: www.foldrajzitorsasag.hu/downloads/foldrajzi_kozlemenyek_2011_135_evf_1_szam.pdf
- Walter, Ingo F.: *Global Competition in Financial Services: Market Structure, Protection, and Trade Liberalization*. Cambridge, MA, Ballinger, 1988.
- Willer, David J.: *A Spatial Decision Support System for Bank Location: A Case Study*. Technical Report 90-9, 1990. Online: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.471.878&rep=rep1&type=pdf>

Kondor Zsuzsanna

Járt utat a járatlanért...

Könyvismertetés Halmai Péter (szerk.) *A brexit forgatókönyvei és hatásai* című tanulmánykötetéről

Soha aktuálisabb időpontot *A brexit forgatókönyvei és hatásai* tanulmánykötet összegzéséhez. Az Európai Unió és Egyesült Királyság közötti kereskedelmi és együttműködési megállapodáson alig száradt meg a tinta, a lehetetlennek tűnő megegyezés feletti pillanatnyi eufóriát egyetlen nap alatt felváltották az európai repterekről visszafordított brit utasokról, tanácstalan fuvarozókról és Skócia megerősített függetlenségi céljairól szóló hírek. Nehéz a brexit népszavazás okainak és várható következményeinek összetettségét és ellentmondásosságát érzékeltetni. A tanulmánykötet – amely A modern állam gazdasági szerepének legújabb dimenziói elnevezésű Ludovika Kiemelt Kutatóműhely kutatásai keretében készült – *hiánypótló* jelleggel a legfontosabb politikai, társadalmi, jogi és gazdasági aspektusokat foglalja össze.¹

A népszavazást körülengő kaotikusság folytatódott az Európai Unióval folytatott tárgyalások és ezzel összefüggő brit belpolitikai folyamatok irányításában és szervezésében is, a brit álláspont erős képlekenységét, következképpen pozíciójának jelentős, folyamatos átalakulását eredményezve. Egészen 2020. december 24-ig fennállt a kézirat lezárásának időpontjában is érzékelhető nagyfokú bizonytalanság az Egyesült Királyság távozásának módját és az Európai Unióval kialakuló jövőbeni viszonyát illetően. A tanulmánykötet relevanciáját illusztrálja, hogy a szerzők által felvetett dilemmák egyrészt végigkísérték a négy és fél éves tárgyalássorozatot, továbbá közülük számos fajsúlyos, rendezésre szoruló követelmény megválaszolatlan maradt a nehezen megszületett megállapodás keretei között is.

A kötetben rendhagyó módon két *Előszó*² is található. Azokból kitűnik a multidiszciplináris tanulmánykötet elkészítésének fő célja, a brexit több tudományterület oldaláról történő megvilágításának, magyarázatának igénye. Ugyanakkor – minthogy a kötet

Kondor Zsuzsanna a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Közpénzügyi Tanszék mesteroktatója. E-mail: kondor.zsuzsanna@uni-nke.hu

¹ Az NKE-n folytatott kutatások keretében már rögtön a referendum után multidiszciplináris elemzés készült. Lásd: Bóka János – Halmai Péter – Koller Boglárka: Válás „angolosan”: A BREXIT politikai, jogi és gazdasági agendái. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, (2016), 2. 58–79.

² Halmai Péter (szerk.): *A brexit forgatókönyvei és hatásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 9–10., 11–12.

közgazdaságtudományi kutatóműhely keretében készült – abban kiemelt helyet foglal el a brexit gazdaságtudományi elemzése. (A terjedelem mintegy háromnegyedét teszi ki.)³

Koller Boglárka *Új Európa március 29. után – a brexit természetrajza* című tanulmánya⁴ a népszavazás történeti-politikai előzményeit és közvetlen következményei tárja fel. A szerző azon premisszát vizsgálja, miszerint az Egyesült Királyság az integrációs folyamatra való rácsatlakozásában, uniós tagságában és kilépésének körülményeiben is jól megragadható különütassága. Kötődése eleve megosztott, ehhez társul meggyőződése, miszerint gazdasági és politikai súlyából adódóan irányítania kell a folyamatokat, és erre történelmi-politikai hagyományai okán jogosultságot is érez. Ezért lett véleményem szerint visszatérő probléma, hogy az Egyesült Királyság kimaradt az európai integráció első évtizedeiből, így az intézményi-politikai keretek, a jogi berendezkedés kialakulását nem tudta befolyásolni. A különütasság az Egyesült Királyságnak tett lényeges engedményekkel (például a Margaret Thatcher által kiharcolt visszatérítés, a Maastrichti szerződés opt-out-opciója alapján) egyértelműen igazolható. Az utolsó nagyobb fordulat, a David Cameron miniszterelnök által kezdeményezett hatásköri felülvizsgálat már a népszavazás közvetlen előzményévé vált.

A tanulmány kidomborítja a brit belpolitika, csakúgy, mint az Európai Unió teljes felkészületlenségét a brexit tekintetében. Theresa May a kilépési szándéknyilatkozatot közel háromnegyed év elteltével küldte el; mozgásterét erősen szűkítette a Konzervatív Párton belüli megosztottság, majd a sikertelen előrehozott választásokat követően saját meggyengült pozíciója. A teljes folyamatot végigkísérte az Egyesült Királyság kierelelt koncepciójának hiánya, a taktikázás és improvizáció.

A szerző az uniós oldalon hangsúlyozza a fennálló jobbizonytalanságot. A kilépés szabályozása önmagában sokféle értelmezést tett lehetővé – az euroszeptikusoknak tett engedményként a szerződésbe beemelt elvi lehetőség mögül –, hiányosnak bizonyultak a jogi-intézményi részletszabályok is. Uniós oldalon Juncker elnök precedenst alkotott meg a két szakaszról álló folyamat meghatározásával: a kilépésről való megegyezés előfeltétele a jövőbeni viszony definiálásának. További korlátot szabott még a notifikációtól számított kétéves határidő és a Tanács állásfoglalása, miszerint a négy szabadság elve egyetlen és oszthatatlan tárgyalási csomagot képez, az egységes piachoz történő jövőbeni hozzáférés feltételei között nem lehet válogatni (sem elvek, például személyek szabad mozgása, sem ágazatok szerint), továbbá kilépésig az Egyesült Királyság nem folytathatott kétoldalú egyeztetéseket a tagállamokkal (sem).

Az azonnali rendezést igénylő, közvetlen következmények közül jelentőségénél fogva ki kell emelni 1. az Egyesült Királyságban meglepedett uniós polgárok és vállalatok (akárcsak az Egyesült Királyság más tagállamokban letelepedett/tartózkodó állampolgárai) megszerzett jogainak megőrzését, 2. az északír–ír határ jellegének megőrzését (nem folyik határellenőrzés) és 3. az Egyesült Királyság korábban vállalt pénzügyi

³ A modern állam gazdasági szerepének legújabb dimenziói Ludovika Kiemelt Kutatóműhely keretében készült integrációelméleti kötet, illetve a szerző legutóbbi átfogó műve is magukban foglalják, illetve még szélesebb összefüggésrendszerbe helyezik a dezintegráció és a brexit problémakörét. Halmi Péter: *Európai gazdasági integráció*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 68–76.; Halmi Péter: *Mélyintegráció. A Gazdasági és Monetáris Unió ökonómiaja*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2020.

⁴ Halmi (szerk.) (2020) i. m. 13–26.

kötelezettségeinek teljesítését. A kilépési feltételekről szóló közös jelentés elfogadásakor, 2017 decemberében a brexit jellege (hard/soft) még nem nyert körvonalat.

A tanulmány értékes záró gondolata, miszerint kilépő állam nem juthat kedvezőbb feltételekkel az uniós vívmányok, kiemelten az egységes belső piaci előnyeikhez, mint tagsága idején, mintha a politikai döntéshozók és véleményformálók jó részének figyelmét elkerülte volna.

A brexit okainak feltárása a társadalomtudományok széles spektrumának művelőit is feltáró munkára készítette. Arató Krisztina *Érvek és ellenérvek a brexitkampányban – mit mondanak az Európai Unióról?* című tanulmánya⁵ a két ellentábor érvrendszerét és a mögötte álló, az Európai Unióval való viszonyra vonatkozó narratívákat elemzi. A szerző felhívja a figyelmet a tényre, miszerint a brexitszavazáson kinyilvánított értékválasztás megértéséhez a szavazók lakhelyével, társadalmi helyzetével – például etnikum, iskolázottság, jövedelmi viszonyok – összefüggő adottságok nem szolgálták megfelelő támpontként. Elemzéséhez ezért az interpretatív megközelítést választotta, középpontba a döntésben megtestesülő preferenciáikat alakító narratívákat helyezve.

Bemutatja a mítosz általános, társadalmi identitást formáló funkcióját és működését, kiemeli a politikumban való leképeződését. A valamely politikai rendszerrel és közösséggel való azonosulást segítő, dinamikus jellegű, tehát például média, politikai kampányok által változtatható diskurzus könnyen érthető üzeneteivel, sokféle formájú megjelenítésével átszövi a társadalom életét, a világról való véleményformálást észrevétlenül befolyásolja. Fejlődési szakaszai jól elhatárolhatók, a rituálék kialakulásától, az újramesélés eszközeinek alkalmazásán keresztül a mítosz megkérdőjelezhetetlenségének fázisáig. A mítoszok a társadalomban megvonják a „mi és ők” választóvonalat; az ellenmítoszok lényege, hogy e domináns meghatározást megcáfolják, és új magyarázatokat, alternatív diskurzust nyújtsanak saját közösségük számára. A szerző hangsúlyozza, hogy a mítosz a változó környezetben való megújulásának képtelensége az ellenmítosz megerősödését, sőt dominanciáját vonja maga után.

Az elméleti összefoglalás önmagában új, a hitek-hiedelmek-érzelmek súlyának mérlegelésével összefüggő impulzusokat nyújt a politikai döntési preferenciák érvényesüléséhez; az Európai Unióban ismeretes mítoszok és ellenmítoszok bemutatása ezeket a népszavazás kimenetével összefüggésben konkretizálja. Utalva az alapító mítosz meglétét illető vitákra, a szerző amellettt érvel, hogy az unió igenis rendelkezik sikeres narratívákkal.

- A béke mítosza az európai integráció gondolatát a II. világháború pusztításáig, a soha többet szándék, a szembenállás helyett együttműködés megfogalmazásáig, az Európai Szén és Acélközösségben való intézményesítéséig vezeti vissza. A békemítosz ugyan általánosságban jelen van a politikusok megnyilvánulásaiban, az uniós intézmények kultúrájában és tevékenységében, a globális folyamatokkal összhangban azonban hol háttérbe szorul, hol – kiemelten olyan konfliktushelyzetben, mint a pénzügyi válság – hangsúlyosabbá válik.
- A racionalitás mítosza az 1950–60-as években előtérbe kerülő neofunkcionalizmussal kapcsolható össze. Fő elemei az ágazati szakpolitikák technokrata szemléletű megvalósítása, a racionális döntéshozatalt elősegítő közösségi módszer,

⁵ Halmai (szerk.) (2020) i. m. 27–52.

ebből adódóan az intézmények működésének hatékonyságába vetett meggyőződés. A mítosz táplálásában élen jár az Európai Bizottság – és véleményem szerint bizonyos fokig más intézmények is (például Európai Számvevőszék).

- Az európai integráció gazdasági mítoszának elemzésében a szerző aláhúzza, hogy a politikai integráció mellett a gazdasági együttműködés új alapokra helyezése is az alapítók szeme előtt lebegett, például Franciaország számára elsődleges fontosságú volt a német szénhez való hozzáférés. A szerző elmagyarázza egyrészt a gazdasági együttműködés és a kibocsátás, társadalmi jólét közötti, másrészt a politikai unió értelemszerűségével való összekapcsolást.

A gazdasági együttműködés és innentől fogva az európai projekt sikerébe vetett hitet a pénzügyi válság drasztikusan megtépázta.

- A demokrácia hiánya ellenmítosz középpontjában a sajátos, összetett döntéshozatali rendszer, a közvetlen választás nélküli vezetők irányította intézmények megnövekedett súlya, a valós képviselő jellege (az európai parlamenti választások másodlagos jellege, az EP hiányzó jogosítványai) és az európai polgároktól elidegenedett intézményrendszer áll.
- A nemzeti szuverenitás fenyegetése ellenmítosz a tagállam/nemzetállam mozgástérvesztésére összpontosít. Kiemeli a közösen gyakorolt/átruházott szuverenitás erőteljes bővülését, az egyhangú döntés rendjét nagymértékben felváltó minősített többségi döntéshozatalt. Ennek eredményeként a tagállamoknak olyan döntést is végre kell hajtaniuk, olyan jogszabályt is alkalmazniuk kell, amellyel kormányaik nem értettek egyet. Mindkét ellenmítosz hosszú múltra tekint vissza, és az euroszeptikus pártoknak, valamint a médiának köszönhetően megerősödött az elmúlt évtizedben.
- A cselekvésképtelenség ellenmítosza az összetett és egyensúlyra törekvő intézményi rendszer sajátos működéséből, a döntéshozatali folyamatok és cselekvések lassúságából, a konszenzuseresésből adódó tehetetlenségéből és/vagy felpuhult, eredménytelen megoldásokból adódik; a nehézségek egyértelmű megvilágítást nyertek egyrészt önmagában a felgyorsult világnak, másrészt az elmúlt évtized megsokasodott drámai eseményeinek köszönhetően.

Megállapítható, hogy a brexitkampányban az első két ellenmítosz elemei, kiemelten a szuverenitás elvesztése (például a munkaerőpiac megnyitása, bevándorlás, jogszabálytenger átvétele, vagy lásd később a halászat ügyét) nagyon nagy hangsúlyt kaptak. Ugyancsak központi szerepet játszott az integráció mint az európai gazdasági prosperitás kérdése is (például a nem szavazók számára fontos üzenet volt az uniós költségvetéshez való hozzájárulás hazai jóléti kiadásokra fordítása, a bevándorlás korlátozásával a szociális kiadások visszaszorítása is). Végül, de nem utolsósorban a szerző következtetései között a narratívák igazságtartalmával kapcsolatos problémákra emlékeztetett.

Kaszap Márton *A brexit és a brit pártverseny* című munkája⁶ a népszavazáshoz vezető út 0. kilométerét kívánja meghatározni a brexit és brit pártverseny összefüggéseire összpontosítva. Mint a szerző is hangsúlyozza, a szakirodalom széles értelmezési

⁶ Halmi (szerk.) (2020) i. m. 53–68.

palettát kínál. Mindenesetre a népszavazás kimenetét tágabb folyamat részeként kell értelmezni, így az előzmények tekintetében a tanulmány ráirányítja a figyelmet a 2010. évi választások eredményezte koalíciós kényszerre. Az önálló kormányzás igénye útkeresésre sarkallta a Konzervatív Pártot: a 2012-ben érkezett új, Lynton Crosby vezette kampánycsapat ideológiai váltást, jobbratulódást hozott, gazdasági problémákra és migrációra szándékozott választ adni. A kampányszakértők megjelenítették a sikeres ausztrál kampány elemeit, a megosztó politizálást, a tradicionális szavazóbázis kiszélesítését segítő egyszerű, érthető, erős és értékválasztást provokáló üzeneteket, a UKIP és Munkáspárt kékgalléros szavazói átcsábításának céljával. Az elsődleges témák közé a gazdaság, a problémák megoldásához szükséges vezetői képességek és indirekt módon a bevándorlás került. E berendezkedés meghatározta a UKIP-pal, mint kisebb, egytémájú és versengő párttal szembeni viszonyt is: a lehetőségek közül (elutasítás, alkalmazkodás, kisajátítás) a Konzervatív Párt végül alkalmazkodó taktikát választott, átvette a UKIP képviselte témát, miközben a párt fontosságát bagatellizálta.

Az unióval való kapcsolatrendszer az euroszkeptizmus erős hagyományai mellett is sokáig jelentéktelen témaként viselkedett, a választások hagyományosan a belpolitikai témák köré szerveződtek, azonban a munkaerőpiac a kelet-közép-európai országok számára történő megnyitása és munkavállalóik tömeges megjelenése új helyzetet teremtett. Az arányos választási rendszerből adódóan az alternatív pártok számára az európai parlamenti választások nyújtanak érdemi lehetőségeket üzeneteik megjelenítésére. Az EP-választások „partvonal” jellege azonban huzamosabb ideig elaltatta a két nagy pártot, nem érzékelték a UKIP tényleges fenyegetését – a népszavazás esetében egyszerű többség követelménye mellett sem. Azonban a téma átterjedt az elsőrendű választásokra is, David Cameron miniszterelnök Bloomberg beszédében ügyszóként népszavazást, ezt megelőzően azonban a brit tagság feltételeinek újratárgyalását irányozta elő. Minthogy utóbbira ráadásul a népszavazást közvetlen megelőző időszakban került sor, a népszavazás óhatatlanul az újratárgyalt pozícióról szólt.

A kompetencia-felülvizsgálati tárgyalásokra összességében kedvezőtlen politikai kontextusban került sor, továbbá az eredményt a brit közvélemény egyértelműen látzatengedményekként érzékelte. Emellett a legtöbb párt és a Konzervatív Párt vezetése is a maradás mellett kampányolt, az ellenvéleménnyel élő szavazók számára a választási alternatívát alapvetően az elitellenes és kilépéspárti UKIP jelentette meg. Itt feltétlen említést érdemel a pártverseny dinamikájának az elmúlt évtizedekben végbement változása: a két nagy párt közötti hagyományos, választóik számára eligazodást nyújtó ellentétek feloldódtak, álláspontjaik nagy kérdésekben való hasonlósága ellehetetlenítette a megkülönböztethetőséget markáns értékválasztás igénye esetén. A rendkívül magas (72%-os) részvétel mellett zajló népszavazás regionálisan nagy eltéréseket hozott, az euroszkeptikusok ugrásszerűen tudták növelni korábbi sikereiket.

A brexit népszavazás dominóeffektust indított el a brit belpolitikában: a Konzervatív Párt destabilizálódott, ezt a miniszterelnök-váltások, pártbeli csatározások világosan tükrözték; a Munkáspárton belül is villongásokat, majd Corbyn sajátos megerősödésével járó hatalmi átrendeződést eredményezett; Farage lemondását – és egyetlen konkrét célkitűzésének realizálását követően – a UKIP többé nem talált magára. Összegzésként a szerző aláhúzza az egyértelmű ok-okozati összefüggéseket, a brexitdominó mögött álló, 2010-ig visszavezethető belpolitikai fejlemények sorozatát, a brexitláncot elindító

legfontosabb eseményként Lynton Crosby 2012. évi színrelépését azonosította. Végül, de nem utolsósorban a tanulmány a láncszerűségből a dinamika folytatására következett – mint az események igazolták, nagyon helyesen.

Bóka János *A brexit jogi útvesztői* című tanulmánya⁷ a brexitfolyamat jogi aspektusait és ennek részeként a felmerülő szabályozói hiányosságokat, értelmezési problémákat foglalja össze. A kilépésre vonatkozó előírások többféle megközelítést eredményeztek: a jogászok, jogtudósok egy része az eljárásrendi alapokat és részleteket a nemzetközi szerződésekből igyekezett levezetni, a szakma egy másik része a nemzetközi szervezetekre vonatkozó szabályozást tekintette kiindulásként. A harmadik irányt az alkotmányos szerződés felelevenítése képviselte, ennek megalkotói ugyanis a kilépést a nemzetközi jog alapján eleve vélelmezték, ám célszerűnek tartották az uniós jog hatáskörébe helyezni – egyértelműen politikai megfontolásból. A Lisszaboni szerződés változatlan szövegezéssel vette át a rendelkezéseket az EUSz. 50. cikke keretében – a mögöttes megfontolás az volt, hogy az Európai Unió nem szövetségi állam, a szuverenitástól elválaszthatatlan az egyoldalú kilépés, egyúttal minden más kilépési mód kizárva. A jogbizonytalanság azonban fennmaradt egyrészt a bejelentésig tartó szakasz ismérvei, másrészt a kilépési szándék és kilépés közötti időszak intézményi-jogi viszonyai tekintetében.

A kevés tartalmi fogódzók között említhető az indokolási kötelezettség hiánya, a részleges kilépés és a szerződések területi korlátozási lehetőségének hiánya, illetve az az előírás, miszerint a kilépésről az alkotmányos követelményekkel összhangban, a feljogosított intézménynek a lefektetett eljárás szerint kell határozatot hoznia. Az Egyesült Királyság Legfelsőbb Bíróságának állásfoglalása a döntést – mégpedig a devolúciós kérdésekre tekintettel osztatlan jelleggel – a Parlament hatáskörébe utalta. Érdemes megjegyezni, hogy az államfő által jóváhagyott törvény nem korlátozta – gyámság alá helyezéssel, következképpen előzetes parlamenti hozzájárulás követelményével – a brit kormányt a tárgyalás és szerződés aláírása tekintetében. A kilépési szándékot a tagállamnak kifejezetten és célzatosan kellett kinyilvánítania, utóbbi kapcsán a szerző emlékeztet az Egyesült Királyság kifogásolható késlekedésére, amely – a fokozódó politikai feszültségen túl – az EUSZ 4. cikkének (3) bekezdésében lefektetett lojális együttműködés elvének megsértését is felvethette (különös tekintettel uniós tagállamként ugyanezen időszakban más államokkal folytatott tárgyalásaira).

Az EUSZ lehetővé tette a kétéves tárgyalási periódus meghosszabbításának lehetőségét, ugyanakkor nem tartalmazta a kilépési eljárás megszüntetésének, a szándéknyilatkozat visszavonásának kérdését. Az Európai Bíróság döntése a tagállami szuverenitás jegyében feljogosította az Egyesült Királyságot szándéknyilatkozatának egyoldalú visszavonására.

A kilépési megállapodás az Európai Unió és kilépő közötti ügy, elfogadásához az Európai Tanácsban emelt küszöbű minősített többség, az Európai Parlamentben egyszerű többség elégséges. Sajátos fejlemény a Bizottság dominánssá válása a „nehézsúlyú” Michel Barnier főtárgyalóként való kinevezésének köszönhetően.

A vonatkozó rendelkezések érdekes egyveleget eredményeztek az Egyesült Királyság az Európai Unió munkájában való részvételét illetően. Az 50. cikk a kilépő tagállamot

⁷ Halmi (szerk.) (2020) i. m. 69–82.

megfosztja az uniós tanácskozási és döntéshozatali folyamatokban való részvételtől, amelyre ezáltal viszont a kilépés bekövetkeztéig jogosult. Az Egyesült Királyság így nem látta már el a soros elnökségi feladatokat, és biztosan lemondását követően nem volt hajlandó új jelöltet megnevezni sem. A brit állampolgárságú uniós tisztviselők továbbfoglalkoztatása tekintetében az EU személyzeti szabályzata az irányadó. Az Egyesült Királyságban működő uniós intézményeket értelemszerűen áttelepítették (például Gyógyszeripari Ügynökség Párizs székhellyel).

Végül, de nem utolsósorban a kilépés és a jövőbeni kapcsolatok feltételei kizárólag két külön megállapodás keretében rendezhetők, az első elfogadása egyszerűsített döntéshozatali rend keretében történik, utóbbi a nemzetközi szerződések megkötésére vonatkozó uniós jogi rendelkezések szerint, ezek jelentős részét a tagállamoknak alkotmányos berendezkedésük szerint ratifikálniuk kell.

Halmi Péter: *A brexit gazdaságtana* című átfogó tanulmánya⁸ az Egyesült Királyság kilépésével együtt járó közgazdasági összefüggéseket foglalja össze.

Gazdasági tekintetben a brit döntéshozók megfontolása az volt, hogy a) bizonyos mértékig hozzáférjenek az EU egységes termék- és szolgáltatáspiacához, b) mentesüljenek az uniós jogszabályok – így a munkaerő szabad áramlására vonatkozó előírások – alkalmazásának kötelezettsége alól és egyúttal c) kikerüljenek az Európai Bíróság joghatósága alól, illetve d) megszabaduljanak az uniós költségvetésbe történő befizetési kötelezettségüktől is. Az Unió elhagyására vonatkozó döntés jelentős következményekkel jár a kereskedelemre, a beruházásokra, a termelékenységre, a jövedelmekre, a munkapiacra és a közpénzügyekre. E hatásokat a tanulmány a lehetséges gazdasági forgatókönyvek szerint és öt kulcsdimenzió köré szerveződve vizsgálja, amelyek:

- külkereskedelem az EU-val és más gazdaságokkal;
- külföldi közvetlen tőkeberuházás;
- munkaerő és bevándorlás;
- a kereskedelem, a migráció és a gazdasági szabályozás hatása a termelékenységre;
- az EU-tagságból és egyéb konstrukciókból származó fiskális költségek.

Uniós tagként az Egyesült Királyság hozzáféréssel rendelkezett az – EU-tagállamok és EGT-országok alkotta – egységes piachoz, ugyanakkor e piac működésétől elválaszthatatlan az áruk, szolgáltatások, személyek és tőke szabad áramlása, amely értelemszerűen a kapcsolódó szttenderdek harmonizálását vonja maga után. A tagság továbbá preferenciális piacra jutást tett lehetővé számára az országokban (és viszont), amelyekkel az EU kereskedelmi megállapodást kötött. A tagság az Egyesült Királyság gazdasága számára kiemelkedő fontosságú pénzügyi szektor számára lehetőséget nyújt arra, hogy – az úgynevezett passporting alapján – szolgáltatást nyújthasson a belső piac egészén. Az EU-tagság pozitív hatása egyértelműen kimutatható az Egyesült Királyság prosperitásának, gazdasági kibocsátásának és termelékenységének növekedésében, és javította gazdasági érdekérvényesítő képességét is.

Külkereskedelem az EU-val és más gazdaságokkal: az EU az Egyesült Királyság legnagyobb kereskedelmi partnere, az EU-tagság csökkentette a kereskedelem költségeit – a vámjellegű akadályok megszüntetésével és a nem-vámjellegű akadályok (például

⁸ E tanulmány szerkesztője Pásztor Szabolcs. Halmi (szerk.) (2020) i. m. 83–208.

származási szabályok ellenőrzése) folyamatos kiiktatásával. Ennek köszönhetően az Egyesült Királyságban jelentősen növekedett a külkereskedelmi forgalom volumene, ösztönözte a specializációt, foglalkoztatást, áttételes hatásként érvényesült továbbá a termelékenység, kibocsátás, a jövedelem és életszínvonal emelkedése, erősen javult továbbá az export hozzáadottérték-tartalma és az ország a globális értékláncokba történő beágyazottsága. A legelőnyösebb hozadékkal az iparágon belüli kereskedelem rendelkezik, az intenzívebb verseny kedvezően hat az innovációra, technológiai fejlődésre és nyereségességre.

Külföldi közvetlen tőkeberuházás: az Egyesült Királyság a külföldi tőkebefektetés hagyományos, globálisan is kiemelkedő jelentőségű célpontja, az ország gazdasági teljesítmények fontos tényezője; pozíciója megszerzését mind keresleti, mind kínálati oldalon rendkívül kedvező adottságainak köszönheti. Az uniós tagság attribútumai, kiemelten az áruk, szolgáltatások és személyek a belső piacon való szabad áramlása növelte az Egyesült Királyság külföldi tőkevonzó képességét. A beruházások nagy része az Európai Unióból – és az Egyesült Államokból – érkezett, és a komparatív előnyökkel rendelkező gazdasági szektorokba összpontosult. Az európai integráció a külföldi közvetlen tőkeberuházásra gyakorolt szignifikáns hatását a kutatások kimutatják – igaz 2009 után a belső piac e hatása már mérséklődött.

Munkaerő és bevándorlás: az Egyesült Királyság bevándorlás szempontjából is hagyományos célországnak minősül, mindenesetre munkaerőpiacának megnyitása a kelet-közép-európai tagállamok munkavállalói előtt a beáramlás nagymértékű emelkedését váltotta ki, amely folyamat mára stabilizálódott. A nagyságrendi hatáson (a brit munkaerő 6%-át uniós tagállamból érkezett munkavállalók alkotják) túl, ki kell emelni a migránsok magas foglalkoztatottsági rátáját, pozitív hatásukat a termelékenységhez, gazdasági kibocsátáshoz, közpénzügyekhez, miközben jelenlétük állítólagos munkabér-leszorító hatását az elemzések nem tudták kimutatni. Jellemzően fiatal életkoruk kedvező demográfiai szempontból is.

A kereskedelem, a migráció és a gazdasági szabályozás hatása a termelékenységre: az Egyesült Királyságot sem uniós tagsága, sem hagyományai nem korlátozták a dereguláció terén. A mérsékelt szabályozott termék- és munkaerőpiaci országok közé tartozik. Figyelemre méltó, hogy a leggyengébb teljesítményt a hazai hatáskörbe eső (például építészeti) szabályozás terén nyújtja. A tanulmány valószínűsíti, hogy a kilépést követően a megszűnő hatályú uniós szabályozást – az egységes piacra jutás érdekében – hasonló hazai előírásokkal helyettesíti.

Az EU-tagságból és egyéb konstrukciókból származó fiskális költségek: az Egyesült Királyság uniós költségvetéshez való hozzájárulása gazdaságának méretével összevetve mérsékeltnek minősíthető, különösen az 1984-ben kiharcolt visszatérítést figyelembe véve. Ugyanakkor le kell szögezni, hogy a KAP-támogatások korlátozott hasznélvezője, a kohéziós politikai források pedig elsődlegesen a kevésbé fejlett régióiba (kiemelten Észak-Írország, Skócia) áramlanak. Az Egyesült Királyság az uniós költségvetés egyik legjelentősebb nettó befizetője volt.

A lehetséges forgatókönyvek tekintetében a reálgazdasági dezintegráció legmagasabb fokát a teljes szakítással járó, megállapodás nélküli, úgynevezett kemény (*hard*) brexit jelenti. Mindenekelőtt, az Egyesült Királyság kilépésével kikerül az EU-vámunió keretéből, önállóan a WTO rendszerébe kerül át. Az Egyesült Királyság és az Európai

Unió között vámhatár jön létre, egymással szemben a WTO-megállapodások alapján határoznak meg és érvényesítenek vámot. Hangsúlyozni kell, hogy a kereskedelmet nemcsak az így kivetett vámok, hanem az adminisztráció, nem vámjellegű akadályok is terhelik további költségekkel. Ebben a felállásban az Egyesült Királyság összes egyéb politikai ambíciója is teljesül: képes lezárni a munkaerőpiacát, területén nem hatályosak az uniós jogszabályok.

A vámunió megőrizhetné a piaci hozzáférést – a pénzügyi szolgáltatások és mezőgazdasági termékek kivételével. A vámunió tagjai egységes vámtarifát alkalmaznak a nem tag országokkal szemben. A vámuniós tagság nem mindig esik egybe az EU-tag-sággal (lásd Andorra, San Marino, Törökország stb.). További előnye, hogy nem jár együtt az uniós költségvetésbe való befizetéssel, és a közösségi vívmányok alkalmazása is csak a kereskedelmi szabályozás terén kötelező. Ugyanakkor utóbbi megalkotásába a vámuniós partnernek nincs beleszólása.

Az Európai Szabadkereskedelmi Társulás tag Svájc és az Európai Unió közötti együttműködés is felmerült lehetőség forgatókönyvként: a belső piacra kétoldalú megállapodások útján és a belső piaci szabályok alkalmazásával fér hozzá. Ez a felállás nem oldja meg a bankok passporting problémáját, illetve fennmarad az uniós költségvetéshez való hozzájárulás követelménye is.

Az Európai Gazdasági Térséghez hasonló státusz a belső piachoz való hozzáférés megőrzését jelentené, ugyanakkor nem adna választ a brexit legfontosabb kiváltó okaira, a nemzeti szuverenitás visszavételére a jogszabályalkotás terén, a munkaerőpiac kontrolljára. Norvégia helyzete jól illusztrálja a kötöttségeket. Biztosítania kell az egységes piac működésével összefüggő teljes joganyagnak való megfelelést, a négy alapszabadság érvényesülését, továbbá pénzügyileg hozzájárul a kohéziós politikai kiadásokhoz is – a kedvezményezett tagállamoknak nyújtott támogatás útján. Nem tagja azonban a vámunióknak.

A tanulmány kiemelkedően fontos része a brexit gazdasági hatáselemzése.⁹ Bemutatja az elemzések módszertanát, lehetőségeit, dimenzióit. A hatásvizsgálat kiindulópontja, a dezintegráció a kereskedelmi költségek növekedését okozza. Annak hatására csökken a külkereskedelem, a gazdaság nyitottsága. Mindez a termelékenység és a kibocsátás, a GDP-integráció révén elérhetőnél alacsonyabb szintjéhez, azaz nettó veszteséghez vezet. A teljes dezintegrációs veszteséget a közvetlen statikus hatásokon túl a dinamikus hatásokat is tartalmazó elemzések képesek kimutatni. A külföldi működő tőke beáramlásának jövőben dinamikája is jelentős mértékben a kereskedelmi költségek növekedésétől függ. Az inputok importjának és a kibocsátás exportjának növekvő költségei, az FDI-állomány jelenlegi összetétele mellett negatív hatást valószínűsítenek. A multinacionális tevékenységre gyakorolt hatás (mint azt az autóipari elemzések jól mutatják) jelentkezik a gyártó helyszín reorganizációjában. A migráció korlátozásai előzetesen nehezen becsülhetők, ám a GDP csökkenése tetten érhető következmény. Az Egyesült Királyság számára jelentős kihívás az egységes piac elhagyása. Az új piacok

⁹ A szerző több művében behatóan vizsgálta a Brexit problémakörét. Lásd: Halmi Péter: A Brexit lehetséges gazdasági hatásai. *Európai Tükör*, 21 (2018), 2. 7–32.; Halmi Péter: A dezintegráció gazdaságtana. A brexit esete. *Közgazdasági Szemle*, 67. (2020), 9. 837–877.; Halmi Péter: A populizmus ára: a Brexit adó. *Magyar Tudomány*, 181. (2020), 12. 1621–1635., Halmi Péter: *Mélyintegráció. A Gazdasági és Monetáris Unió ökonómiaja*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2020.

kiepítése időigényes folyamat. A távoli piacok pedig számos ágazatban nem jelenthetnek alternatívát a természetes partnerként kínálkozó európai piacokkal szemben. E kedvezőtlen fejlemények a termelékenység csökkenését eredményezhetik. A legtöbb formalizált megközelítés hosszú távon is nettó veszteséget prognosztizál a kibocsátás és jövedelmek terén is.

Mint kitűnik, a) a puhabrexit-forgatókönyv nem enged nagyobb változást a szabályozórendszerben, b) bármely forgatókönyv kedvezőtlenebb feltételeket eredményez, mint az Egyesült Királyság EU-tagként élvezett előnyei, c) a brexit előnyei gazdasági tekintetben nem alátámaszthatók.

Elekes Andrea *Nemzetközi kereskedelem – mi várható a pénzügyi szolgáltatások területén?* című műve¹⁰ olyan kritikus kérdéseket rendez keretbe, amelyekre az Európai Unióval megkötött Kereskedelmi és Együttműködési Megállapodás sem adott választ. Az Egyesült Királyság pénzügyi szektora az unión belüli pénzügyi szolgáltatási piac egyik legnagyobb szereplője, széles tevékenységi körrel, számos nagyvállalat, nemzetközi bank európai központjával. Egyrészt azonban egyidejűleg kell megküzdenie három folyamat, a brexit, a pénzügyi válság és a digitalizáció generálta szabályozói és intézményi változások következményeivel, amelyek idő-, költség- és erőforrásigénye kiemelkedő nagyságrendű. A másik oldalon a szektor erősségei között szerepel a képzett munkaerő és a „*passporting*” intézménye, azaz a pénzügyi termékek és szolgáltatások szabadon értékesíthetők az Európai Unió területén. A szerző emlékeztet a tényre, miszerint a pénzügyi válság, a megnövekedett kockázatok és az új szabályozóknak való megfelelés kihívásai a dinamikát kedvezőtlenül befolyásolták, visszaszorulást előidézve a pénzügyi intézményrendszerben, a pénzügyi szolgáltatói, kiemelten külföldi tevékenységek körében és ezek volumenében. A brit pénzügyi szektor számára kulcsfontosságú aktivitásának fenntartása az EU területén történő termék- és szolgáltatásnyújtás (kiemelten hitelezés, betétgyűjtés, beruházási banki szolgáltatások, kockázatok menedzselésére és fedezetére alkalmazott származékos termékek értékesítése) terén.

A tanulmány számba veszi, hogy milyen változást hoznak a kilépést követő lehetséges alternatívák a pénzügyi szolgáltatások tekintetében. Megállapítható, hogy a legkedvezőbb megoldást – mint más ágazatok esetében is – az EGT-tagság jelentené, ez garantálja a megszerzett passport engedélyek alkalmazását és a szabad munkaerő-áramlást, azonban utóbbi és az uniós szabályoknak való megfelelés okán politikailag felvállalhatatlan. A *passporting* és a kölcsönös elismerés rendszerének biztosításával együtt járó szabadkereskedelmi megállapodás esetében a nyújtható szolgáltatások köre alapvetően megőrizhető lenne. Értelemszerűen a megállapodás nélküli alternatívák jellegűktől függően romló feltételeket támasztanak.

London mint pénzügyi központ versenyképességét a brexit kritikusan érinti az üzleti környezet,¹¹ emberi erőforrás¹² és infrastruktúra¹³ tekintetében. A szerző figyelmeztet az új rendszerek bevezetésének komplexitására, a kidolgozás és tesztelés folyamata jelentős erőforrást vonhat el az üzleti fejlesztéstől és innovációtól.

¹⁰ Halmai (szerk.) (2020) i. m. 209–226.

¹¹ Az EU-ügyfélkör elvesztése, méretgazdaságossági előnyök kihasználatlansága, új, kedvezőtlenebb szabályok, relokációs döntések, a jogi megfelelés és szerkezetátalakítás költségei.

¹² A szabad munkaerő-áramlás megszűnése, amelyet a kvótarendszer valamelyest kompenzál.

¹³ Esetleges piacvesztés, tevékenységek relokációja, technológiai fejlesztési problémák.

Izgalmas felvetéssel foglalkozik Kutasi Gábor *A brexit árfolyamhatása a nagy-britanniai magyar munkavállalók szemszögéből* című tanulmánya.¹⁴ Arra keresi a választ, hogy a font a brexit bizonytalanságból adódó árfolyamvesztése és az ezzel egyidejűleg jelentkező hazai szakképzett munkaerőhiány hogyan érinti az Egyesült Királyságban dolgozó magyar állampolgárságú munkavállalók maradási szándékait. A vándorlás logikája – a gazdasági racionalitás és haszonmaximalizálás alapján –, hogy a várható haszonnak meg kell haladnia a vele járó költségeket. Következésképpen meghatározó tényező a bérkülönbség (egyenes arányban), a hazai munkanélküliség és foglalkoztatási lehetőségek, a földrajzi távolság (fordított arányban) és a kulturális (nyelvi) távolság. A vándorlást segítheti, ösztönözheti továbbá a meglévő kapcsolati háló, a legális munkavállalás lehetősége vagy hazai sokkhatás (például háború, munkanélküliség). A szerző hangsúlyozza, hogy a kezdeti erős kivándorlási dinamikát idővel egyensúlyi helyzet, majd visszaáramlás megindulása váltja fel. Emellett felhívja a figyelmet az egyéni megfontolások súlyára, azaz a kivándorlás a körülmények fennállása esetén sem automatikus folyamat.

A migráció gazdasági hatásai között ki kell emelni a migrációs többletet. Az új munkaerő alacsonyabb bérelvárással, alacsonyabb hozzáadott értékű ágazatokba áramlott, amely csökkentette ugyan a brit gazdaságban az átlagbért, de összességében több munkahelyet és kibocsátást eredményezett. E haszon kiegészült a helyben elköltött jövedelmükkel is. Az Egyesült Királyság számára a bevándorlásnak pozitív hatása volt a GDP növekedésére, a termelékenységre és az államháztartásra, sőt a demográfiai folyamatokra is. A kibocsátó ország számára a vándorlás a jövedelmi hatások, illetve a belső munkaerőpiaci problémák enyhítésén túl kedvező befolyással rendelkezett a többletjövedelem multiplifikáló hatása révén. A hazautalt jövedelem hozzájárulhatott a hazai termelékenység javításához, a kibocsátás növeléséhez.

Az empirikus elemzés a font jelentős leértékelődését igazolta a brexit és az ezzel együtt járó politikai-gazdasági bizonytalanság következtében. A magyar munkavállalók esetében kimutatta a korrelációt a létszámuk és a font–forint árfolyam, továbbá a létszám és a forintban számított brit átlagbér között, ám a kontrollcsoportnak használt lengyel munkavállalók esetében csak utóbbi esetben sikerült az együtt mozgást alátámasztani. Ugyanakkor a szerző levonja a következtetést, nem várható a magyar munkavállalók tömeges visszatérése. Ettől a számos további fejlett EU-tagállam kínálta lehetőségek eltérítik a munkavállalókat.

Szarvas Erik *A brexit Kereskedelmi Világszervezetet érintő összefüggései* munkája¹⁵ annak feltárására összpontosít, hogy milyen következményekkel jár az Egyesült Királyság az egységes piacból, vámunióból és az EU közös kereskedelempolitikájából való kilépése. A szerző összefoglalja a döntésből adódó elsődleges teendőket. Ezek közé tartozik az önálló kereskedelempolitika kialakítása, a kereskedelmi védelmi intézkedésrendszer, illetve a két- és többoldalú megállapodásokon alapuló kereskedelmi kapcsolatrendszer létrehozása.

Az új brit kereskedelempolitika mozgásterét nagymértékben befolyásolja az átmeneti időszak tekintetében kötött megállapodás – amennyiben az uniós tagként élvezett előnyök fennállása és az uniós joganyag alkalmazásának követelménye az új rendszerre

¹⁴ Halmai (szerk.) (2020) i. m. 227–242.

¹⁵ Halmai (szerk.) (2020) i. m. 243–272.

való átállást késlelteti, illetve az Európai Unióval való jövőbeni kereskedelmi együttműködés rendje.

Az építkezés meghatározó fontosságú eleme a Kereskedelmi Világszervezettel (WTO) való viszony újrendezése; a szakértőket megosztotta, és számos értelmezés született az Egyesült Királyság a kilépést követő WTO-státuszáról, jogairól és kötelezettségeiről, kiemelten új piacnyitási kötelezettségvállalásai megtételének módjáról. A szerző felsorakoztatja az Egyesült Királyság önálló jogon való WTO-tagságának tényezőit, megerősítve, hogy újracsatlakozás nem szükséges, ugyanakkor rámutat, hogy az uniót elhagyva saját piacra jutási kötelezettségeit rögzítenie kell, ehhez engedményes listáit meg kell határoznia és a WTO-tagokkal egyeztetnie. Az Egyesült Királyság kereskedelempolitikai célja az új berendezkedésre való áttérés és a kereskedelmi forgalom zökkenőmentes biztosítása volt, így törekedett az EU-vállalások reprodukálására.

Szemplér Tamás *A brexit lehetséges hatásai az Európai Unió költségvetésére* című tanulmánya¹⁶ azokat a következményeket elemzi, amelyeket az Egyesült Királyság mint az uniós költségvetés egyik legjelentősebb befizetőjének távozása válthat ki. A szerző kiemeli, hogy a többéves pénzügyi kerettel összefüggő tárgyalássorozat nehézségei nemcsak a költségvetés nagyságrendjéből – azaz a nettó befizetők hozzájárulásának, illetve a nettó haszonnévelők számára allokált támogatás mértékéből –, hanem az erőteljes külső kihívások okozta nyomásából, a döntésekkel összefüggő elvi és értékválasztási konfliktusokból adódik. Az elmúlt évtizedekben érzékelhetővé vált politikai viták középpontjában a tagállami pozíciók, a nagyságrend és így a szolidaritás, illetve a tagállami be- és kifizetések viszonylagos egyensúlya áll, a diskurzusban háttérbe szorulnak a költségvetés másik három feladata és a kiadási oldal tartalmi kérdései. Az első csatlakozási kör időszakában a közös költségvetés kiadásainak meghatározó részét a Közös Agrárpolitika kiadásai tették ki, amelyből az Egyesült Királyság meglehetősen korlátozott mértékben részesült. Az ország relatíve magas befizetési szintjével együttesen ez kiugróan magas egyensúlytalanságot eredményezett, ennek jelentős csökkentését sikerült Thatcher miniszterelnök asszonynak elérnie az 1984-es fontainebleau-i csúcson elfogadott „brit visszatérítés” révén. Az egyik oldalon azonban sem az Egyesült Királyság regnáló kormányait, sem – mint a népszavazás is tükrözte – közvéleményét nem győzte meg ez a mechanizmus. Ugyanakkor növekvő feszültséget keltett e visszatérítést ténylegesen finanszírozó tagállamok között, igaz ők is többféle kedvezményt harcoltak ki maguknak.

A szerző összegzi a kilépés rövid távú, közvetlen következményeit, az Egyesült Királyság költségvetési hozzájárulásának megszűnését. A közvetett hatások között felhívja a figyelmet a brexit a tagállamok és régiók fejlettségi szintje tekintetében gyakorolt statisztikai vonzatára, amely a kohéziós támogatások jogosultsági feltételeinek módosulását, kiemelten a felzárkózó régiók potenciális forrásvesztésére – amennyiben egy főre jutó gazdasági kibocsátásuk „átbillen” az uniós átlag 75%-os határán.

A gazdasági növekedés lassulása kedvezőtlenül érinti a költségvetés bevételeit, utóbbi folyamat elvezethet a GNI-alapú bevételek megnövekedett súlyához és az ebből adódó politikai feszültségekhez. Nyitott kérdés az is, hogy az Egyesült Királyság kimaradása hogyan változtatja meg a költségvetési tárgyalások erőviszonyait és dinamikáját. A tágabb horizontot illetően, a brexit fejleménye hozzájárulhat – valószínűleg az európai integráció

¹⁶ Halmi (szerk.) (2020) i. m. 273–286.

jövőjének továbbgondolásával együttesen – a hosszú ideje elmaradt költségvetési reform realizálásához. A szerző emlékeztet az új szemlélet szükségességére, ennek részként a korszerű uniós szakpolitikák középpontba helyezésére, a forrásukat biztosító közös és autonóm bevételek konzisztens, átlátható rendszerének megteremtésére, ugyanakkor zárásként azt is leszögezi, hogy a brexit önmagában nem fogja a költségvetési reformokat kiváltani.

Kutasi Gábor és Regős Gábor *A brexit exportra gyakorolt hatása brit és magyar szempontból* című tanulmánya¹⁷ felvezetése, miszerint az egységes piacból való kilépés után nem lesz érvényes a fizikai, fiskális és technikai korlátok nélküli kereskedelem, mára nagyjából már realizálódott. A kereskedelmi dezintegráció folyamatának megértéséhez a világkereskedelmi versenyképesség és az integráció-gazdaságtan elméleti megközelítéseit hívják segítségül, módszertan tekintetében kiegészítve a kiszámítható általános egyensúlyi (CGE-) modellel és az erre épülő gravitációs modellel. A szerzők célja a brexit a brit és a magyar gazdaságra gyakorolt kereskedelmi hatásának számszerűsítése a kilépést követő forgatókönyvek alapján. 2006 után az EU súlya a brit külkereskedelmi mérlegben csökkenő irányzatot mutatott.

A kiszámítható általános egyensúly modellel végzett becslések irányukban megegyező, ám nagyságrendjükben különböző becsléseket adtak, közös elemük azonban, hogy mind optimista (szabadkereskedelmi megállapodás, illetve a norvég/svájci EGT-jellegű) és pesszimista scenárió (WTO) esetén is mindenképp a volumen csökkenése valószínűsíthető. Kiemelik, hogy a hivatkozott országos, illetve regionális (Skócia) szintű elemzések egy része nagyon jelentős, körülbelül 25%-os kereskedelemcsökkenést vetített előre a WTO-forgatókönyv esetében.

A brexit magyar kivitelre gyakorolt hatását illetően a tanulmány emlékeztet a termékexport hullámzó jellegére. Bár az Egyesült Királyság 2016-ban a 9. legfontosabb célország volt a magyar exporttermékek számára, a 2008 és 2016 között időszakban összességében csökkent a brit piac szerepe a teljes magyar termékexporton belül. A szolgáltatások terén ugyanebben az időszakban szinte minden évben növekedést mutatott az export értéke, és a brit piac a 3. legfontosabb célország volt Magyarország számára 2016-ban. A gravitációs modell a „hard brexit” esetében mind a termékek, mind a szolgáltatások exportjának szignifikáns visszaesését prognosztizálta, ám a szerzők óvatosságra intenek: míg a hatás irányát az együttthatók egyértelműen meghatározzák, a nagyságrendjét eltúlozzák. A „soft brexit” esetében a termékkivitel és a teljes export mutatószámai nem különböznek lényegesen a „hard brexit” előrejelzéseitől, ám a szolgáltatások exportjának volumene kapcsán még növekedés is prognosztizálható. A tanulmány azonban aláhúzza, hogy mivel az EFTA-tagországok száma alacsony, ezért ezen országok országspecifikus jellemzői torzíthatják az eredményeket.

A tanulmánykötet írásai mozaikszerűen rajzolják ki a brexit népszavazás és valószínűsíthető következményeinek összetett kontextusát, az összképben azonban jól tetten érhetők a narratívák és elemzések közös szálai. A brexit népszavazáshoz vezető út gyakorlatilag az Egyesült Királyság csatlakozásának időpontjáig vezethető vissza. Az ország különálláson alapuló identitása nemcsak az együttműködésre nyomta rá bélyegét, hanem előrevetítette az esetleges távozás felvállalását is. A döntési szükséglet előtérbe kerülését egyaránt segítették az Európai Unió megszületéséhez és működéséhez

¹⁷ Halmai (szerk.) (2020) i. m. 287–302.

kapcsolódó, az elmúlt évtizedekben érzékelhetően erősödő ellenmítoszok és a brit pártrendszer sajátos pártdinamikai jelenségei. A stratégiai kérdések tekintetében homogenizálódó platformot képező két váltópárthoz képest a UKIP tényleges választási alternatívát képviselt: a nemzeti szuverenitás vélt visszaszerzését – az uniós jogi kötelektől, így a négy szabadság elvétől való „megszabadulás”, a brit munkaerőpiac lezárásának lehetőségét –, valamint az uniós költségvetési befizetési kötelezettség megszüntetését kínálta. A népszavazás eredménye mind a brit politikai elitet, mind az Európai Uniót váratlanul érte. A kilépési szándéknyilatkozat elhúzódo megküldése jól illusztrálta a kormánypárt megosztottságát, a kiérlelt koncepciók teljes hiányát; az Európai Unió részéről részletes eljárásrend nélkül a precedenst kellett megteremteni, mégpedig olyan jellegű, amely a további kilépést fontolgatókat kellőképpen elbátortalanítja.

A kilépésre vonatkozó döntés egyértelműen politikai indíttatású volt, gazdasági alapon a választás előnyei nem támaszthatók alá. A kilépési folyamat első fázisának részeként aláírt kilépési megállapodás garantálta az egymás területén élő brit, illetve uniós állampolgárok megszerzett jogait, az északír-ír „soft” határ megtartását és az Egyesült Királyság által vállalt pénzügyi kötelezettségek teljesítését. A kézirat lezárásának időpontjában számos alternatíva nyitva állt az Egyesült Királyság és az Európai Unió, a második fázisban meghatározott jövőbeni együttműködése tekintetében, egyik opció sem eredményezhetett azonban az uniós tagságnál kedvezőbb helyzetet. A vámunióból való kilépés – mint a későbbi megállapodás tartalmazta – még az egymással szembeni vámvényesítés hiányában is megnöveli a nem vámjellegű terheket. A várható hatásokat elemző modellek a kereskedelmi hatások tekintetében azzal a feltételezéssel éltek, hogy az Egyesült Királyság nem lesz képes időben felkészülni az egységes piac veszteségeinek pótlására új kereskedelmi egyezményrendszer kialakításával. A szerzők figyelmeztetnek a pénzügyi szolgáltatások piacvesztésének veszélyeire, illetve a külföldi működőtőke-beáramlás dinamikájának és a megváltozó kereskedelmi költségek összefüggéseire. A munkaerőpiac korlátozása felülírja a bevándorló munkavállalók a termelékenységre, kibocsátásra, belső fogyasztásra, sőt demográfiai folyamatokra gyakorolt kedvező hatását is. Félő, hogy a multinacionális gazdasági szervezetek kiáramlása is. Összességében, a legtöbb formalizált elemzési modell nettó veszteséggel számol mind a kibocsátás, mind a jövedelmek terén. A tényleges problémák megjelenése nem váratott sokáig, január első napjaitól sokasodnak az új berendezkedés gazdasági nehézségei. Előbb-utóbb politikai dimenziót nyerne.

A kötet szükségképpen nem tartalmazhatja a kézirat lezárása utáni fejleményeket. A bemutatott, a legkorszerűbb nemzetközi szakirodalmat is feldolgozó elméleti háttér azonban mélyebben megvilágítja és kontextusba helyezi a folyamatokat. Ilyen módon kulcsot nyújthat az eddigi és sok tekintetben a jövőbeni folyamatok megértéséhez is.

Teleki Bálint

A többsebességes Európa az ajtónkon kopogtat

Könyvismertetés Halmai Péter: *Tagállami integrációs modellek – A gazdasági kormányzás új dimenziói az Európai Unióban* című tanulmánykötetéről

A Halmai Péter szerkesztésében megjelent *Tagállami integrációs modellek – A gazdasági kormányzás új dimenziói az Európai Unióban* című tanulmánykötet a differenciált integráció kérdéskörét multidiszciplináris megközelítésben tárgyalja.¹ Az érintett tudományterületek, így különösen a jog, a közgazdaságtan és az Európa-tanulmányok számos kiváló szerzője járult hozzá írásával ehhez a műhöz, amely a többsebességes Európa kérdéskörének aktuális tendenciáit, súlyponti kérdéseit taglalja. A kötet *A modern állam gazdasági szerepének legújabb dimenziói* elnevezésű Ludovika Kiemelt Kutatóműhely kiterjedt kutatásai keretében készült.

A kötet a szerkesztő bevezető fejezetével együtt összesen 13 tanulmányt tartalmaz. Ezek a tanulmányok, ahogyan az a szerkesztői előszóban, illetve a bevezető fejezetben² is olvasható, olyan kérdések köré csoportosulnak, mint az európai gazdasági kormányzástól várható intézményszerkezeti változások, az euróvezeteten kívüli és belüli tagállamok sorsa, a tagállami jogalkalmazás eltérései, a megerősített együttműködésben rejlő lehetőségek, a legnagyobb és legbefolyásosabb tagállamok helyzete, a mediterrán és kelet-közép-európai perifériaállamok helyzete, valamint az „euroszeptikus reneszánsz” lehetséges következményei.

Palánkai Tibor írása³ az integráció és a kohézió fogalmainak történelmi igényű összevetésével mutat rá arra, hogy bizonyos tendenciák, így a 2008-as válság és annak következményei, valamint a globalizáció és a technológiai fejlődés kedvezőtlenebb

Teleki Bálint a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar doktori hallgatója. E-mail: teleki.balint@uni-nke.hu

¹ Európa és hazánk meghatározottsága a globális térben a kötet szerkesztője munkásságának központi eleme, amelyet a 65. születésnapja tiszteletére, 2018-ban a pályatársak által elkészített tanulmánykötet témaválasztásai is jól illusztrálnak. Lásd: Halm Tamás – Hurta Hilda – Koller Boglárka (szerk.): *Gazdasági, politikai és társadalmi kihívások a 21. században – Ünnepi kötet a 65. éves Halmai Péter tiszteletére*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.

² Halmai Péter (szerk.): *Tagállami integrációs modellek – A gazdasági kormányzás új dimenziói az Európai Unióban*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 15–26.

³ Halmai (2020) i. m. 27–50.

hatásai az integráció elmélyülése ellen hatnak. Az Európai Unió kohéziós válságának különösen a mediterrán és a kelet-közép-európai régióban található tagállamok az elszenvedői. A szerző a jövőre nézve egy olyan szociális piacgazdaság modellje mellett foglal állást, amely „a társadalom valamennyi tagja számára a tisztas jótét elérését, »emberléptékű életviszonyok« kialakítását tűzné ki célul”.

Koller Boglárka tanulmánya⁴ a differenciált integráció elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozik, történeti és jogtudományi igénnyel tárva fel a fogalom evolúcióját, különös hangsúlyt fektetve ezen belül a megerősített együttműködés jogintézményére, mint a differenciált integrációnak az elsődleges jogban megjelenő formájára. A sikeres megerősített együttműködések „révén az uniós keretrendszeren belül úgynevezett mini-acquis jön létre, amely a »változó geometria« és a »többsebesség« koncepciók között helyezkedik el”. A szerző összeveti a differenciált integrációnak a többsebesség, á la carte és változó geometriájú altípusait, majd kitér a jelenség mögötti egyes elméleti megközelítésekre is, amelyeket aszerint csoportosít, hogy azok az integráció folyamata vagy végkimenetelére fókuszálnak-e. Ezt követően ír a jelenségnek az Európai Unióra gyakorolt hatásairól, amelynek keretében megállapítja: „A teljes jogú tagság mellett ugyanis különböző »klubtagságok« jönnek létre, amelyek exkluzivitása és értéke nagymértékben különbözhet.”

Halmi Péter hosszabb átfogó tanulmányában⁵ a differenciált integrációt a gazdasági integráció aspektusából vizsgálta. Ugyanakkor a differenciált integráció problémakörének átfogó elemzése lényeges általánosabb érvényű megállapításokra is alapot kínált.⁶ Az átfogó interpretációt és elemzést követően krízisközpontú megközelítésben tárgyalja a témát, a középpontba a Gazdasági és Monetáris Unió keretében az eurózóna krízisét, a schengeni rendszer keretében pedig a migránsválság miatti krízist állítva. Alapvető jelentőségű: a kölcsönös függőség és az átpolitizáltság a differenciált integráció fő hajtóerői. Növekvő kölcsönös függőség teremt meg a nagyobb integráció igényét. Ameddig az integráció nem a „mag” állami hatalomra, illetve az integrációt erősen igénylő országokra korlátozódik, az integráció valószínűleg elkerülheti az átpolitizáltságot, és egységes (unitárius) maradhat. Ez volt az európai integráció általános iránya az 1980-as évek végéig. A kölcsönös függőség nyomásának növekedésével párhuzamosan jelenik meg az átpolitizáltság, amely különösen az állami „mag” hatalom kulcsterületei és a kevésbé integrációbarát országok esetében fejthet ki erőteljes hatást. Ez a helyzet jellemző 1990 után. A részben bizonyos mértékig euroszeptikus közvéleménnyel jellemezhető tagállamok megkérdőjelezik az európai integráció magállamai által szorgalmazott nemzetek feletti integrációt, ami *belső differenciálást* eredményez. Ahol az euroszepticismus erős beágyazottsága meghiúsítja a csatlakozást, ott a nem átpolitizált területek magas fokú kölcsönös függősége alapján a *belső piachoz történő szelektív integrációval* reagálnak. E folyamat *külső differenciálást* eredményez.

⁴ Halmi (2020) i. m. 51–66.

⁵ Halmi (2020) i. m. 67–142.

⁶ Az átfogó koncepcionális keretéről lásd: Halmi Péter: Európai integráció és szuverenitás: A gazdasági kormányzás új dimenziói. *Magyar Tudomány*, 174. (2013), 4. 411–421.; Halmi Péter: *Európai gazdasági integráció*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020.; Halmi Péter: *Mélyintegráció. A Gazdasági és Monetáris Unió ökonómiaja*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2020.

A differenciálás alapja az exogén és endogén kölcsönös függés további növekedése. A legutóbbi pénzügyi és gazdasági krízis, illetve azon belül a szuverén adósságválság során szerzett tapasztalatok szerint mind a kölcsönös függőség nyomása, mind az integráció átpolitizáltsága tartósan érvényesülő sajátosság. E tényezők mélyíthetik a különbséget az euróövezet és az Európai Unió többi része között. Kiterjedhetnek az újabban integrált politikai területekre. Az externalitások pedig a külső differenciálás iránt állandó igényt eredményeznek.

Kiemelést igényelnek a következő összefoglaló megállapítások: „A tagállamok meg egyezésén alapuló, differenciált integráció *pragmatikus, második legjobb megoldás*. Annak minden EU-tag előtt nyitva kell állnia. A differenciálás módszere egyes szakpolitikák terén alkalmazható, átmeneti konstrukció a hatékonyabb és egységes döntéshozatal felé vezető úton. *Nem léphet az egyre szorosabb Unió (a mélyintegráció rendszere) kiépítése folyamatának helyébe*. Nem vezethet első- és másodrangú EU-tagság kialakulásához. Végső célja a befogadás előmozdítása, nem pedig a tagállamok kizárása. További, elkerülendő veszélyek a politikai és intézményi fragmentáció, illetve a döntéshozatali folyamat még bonyolultabbá válása.”⁷

A tanulmány záró fejezetében a szerző a Gazdasági és Monetáris Unió 2.0 kontextusában teszi fel konklúzió helyett az Európai Unió jövője szempontjából megkerülhetetlen jelentőségű és időszerűségű kérdéseket.⁸ Azok között talán az egyik legfontosabb: „*Lehetséges-e fiskális unió?*” A szerző e tekintetben a következőket húzza alá: az eddig alkalmazott fiskális fegyelem szabályalapú rendszere nem működőképes, a fiskális föderalizmus igénye reálisan nem – vagy csak igen korlátozott mértékben – merülhet fel, ugyanakkor a fiskális szolidaritás erősítésére nagy szükség lenne.

Benczes István tanulmánya⁹ teljes egészében a fiskális unió körüli kérdésekkel foglalkozik. A 2008-as válságot követő uniós válságkezelő intézkedések közé tartozó, az Európai Tanács keretében az úgynevezett európai szemeszterről történt 2011. szeptember 7-i megállapodásról jegyzi meg, hogy: „A fiskális politika területén mindmáig gyakorlatilag ez tekinthető az egyetlen olyan konkrét lépésnek, amelyben a »szabályok vagy intézmények« vitában az Unió egyértelműen a költségvetési intézmények és mechanizmusok összehangolása és erősítése mellett foglalt állást.” Elemzésének fő kérdése szintén a fiskális unió megvalósíthatóságának kérdése, amelyet a szerző legkorábban középtávon lát megvalósíthatónak, akkor is csak feltételesen, és valószínű, hogy az ebben az esetben sem haladná meg tagok GDP-jének 1,5-2%-át, azaz csak alkalmi stabilizációs eszköz lenne.

Csaba László írásában¹⁰, arra kérdésre keresi a választ, hogy a Költségvetési és Bankunió eddigi működési tapasztalatai, és a várható kiegészítő intézkedések mennyiben jelentenek új szakaszt az európai integráció fejlődésében”. Mint írja, a többsebességű

⁷ Halmi (2020) i. m. 105.

⁸ E témaköröket behatóan vizsgálta – egyebek mellett – a következő műveiben: Halmi Péter: Új geometria: „teljes” gazdasági és monetáris unió? A gazdasági kormányzás új dimenziói az Európai Unióban. *Magyar Tudomány*, 178. (2017), 1. 6–17.; Halmi Péter: Európai reformok: Többsebességű Európa? Differenciált gazdasági integráció versus átfogó reform. *Európai Tükör*, 21. (2018), 3. 21–44.; Halmi Péter: GMU 2.0: felelősség versus szolidaritás? *Külgazdaság*, 64. (2020), 9–10. 3–34.

⁹ Halmi (2020) i. m. 143–166.

¹⁰ Halmi (2020) i. m. 167–182.

Európa nem veszély, hanem tény. Az euróövezetben létrejött egy új mélységű szupranacionális integráció, amelyből a tagállamok része önként kimaradt. A bankunió szupranacionális szintre kerülése meggyengítette a kontinentális bankrendszernek egyik alapvonását, a tulajdonos és a szabályozó állam közötti meghitt viszonyt. Másfelől viszont ugyanezen folyamat piacelvűbb és technokratább felügyeletet hozott létre, amelyből aki kimarad, lemarad.

Kutasi Gábor ökonometriai módszereket is felhasználó vizsgálatának¹¹ tárgya az euróövezetben jelentkező külső egyensúlytalanság. A fiskális uniót mint aszimmetrikus fiskális kockázatközösséget tételezi, amelynek aszimmetriáira keresi a megoldást, a többszintű kormányzás lehetőségét felvetve. Az egyes tagállamok deficitfinanszírozását más tagállamokra terhelő eurókötvények kibocsátásával kapcsolatban megállapítja, „jelentős erkölcsi kockázatot hordoz magában, ha egyes tagállamok bátorítást éreznek arra, hogy a fiskális kockázatközösséget egyfajta végső hitelezőnek tekintsék”.

Györffy Dóra írása¹² a „grexit” fogalma köré rendeződik. Mint írja, a 2008-as válság következtében számos korábbi tabu megdőlt a Gazdasági és Monetáris Unió keretében, ilyen volt a „nincs kimentés” szabálya is. Ezen tabudöntések nagymértékben Görögországgal és annak helyzetével vannak összefüggésben, és a szolidaritás elvének az erkölcsi kockázat feletti győzelmét mutatják. Óhatatlanul felmerül ugyanakkor – igaz egyelőre csak szigorúan elméletben – Görögország kilépésének a lehetősége, mint távlati megoldás, a brexit mintájára ez lett a grexit, amelyet a szerző elemez, és elemzése végén hiábavalónak és valószínűtlennek talál. Görögország bennmaradása viszont saját és az EU részéről is áldozatokkal jár, egyben változásokat is indukál a szupranacionális szint javára.

Kecskés László *A jogharmonizáció integráló erejének gyengülése* című tanulmánya¹³ jogi gondolatmenetben történeti igénnyel tárja fel a kérdéskört az integráció kezdetétől napjainkig. Meggyőzően húzza alá: az 1990-es évek elejével bezárólag a jogharmonizációnak egyértelműen az integrációt erősítő szerepe volt. Az Európai Bíróság az 1991-es Frankovich-ítéletben még a tagállami kárfelelősség alkalmazhatóságát is felvetette, azonban ezt követően, az úgynevezett „poszt-Frankovich érában” már sokkal bizonytalanabban nyilatkozott. Végül az eröltetett túl gyors és túl nagy kiterjedésű keleti bővítések a Bíróság munkáját nagyüzemivé tették, a vonatkozó gondolatok kevésbé kidolgozottan jelentek meg. Ugyanakkor a jogharmonizáció célkitűzése a Lisszaboni szerződéssel is egyértelműen megmaradt.

Király Miklós tanulmánya¹⁴ az uniós tagállamok *nemzetközi magánjogi kodifikációs tendenciáiról* szól. Az Európai Unióban a nemzetközi magánjog egységesítésének igénye az 1968-as Brüsszeli egyezményben öltött először testet, amelyet az 1980-as Római egyezmény követett. Az Amszterdami szerződés és a Lisszaboni szerződés nyomán jelentek meg a Róma I–III. rendeletek. A szerző a 2012-es bayreuthi német szimpózium nyomán felveti a kérdést, *szükség volna-e úgynevezett Róma 0. rendeletre*, amely a további

¹¹ Halmai (2020) i. m. 183–197.

¹² Halmai (2020) i. m. 197–208.

¹³ Halmai (2020) i. m. 209–228.

¹⁴ Halmai (2020) i. m. 229–236.

uniós jogegysésséssítést jelentené a területen, hézagpótló jelleggel, és olyan tárgyköröket érintene, mint a közrend védelme, az imperatív rendelkezések, a *renvoi* kizárása és egyéb hasonló súlyú kérdések. A tagállami eljárásjogok egysésséssítése ugyanakkor problémás lehet, és nagy is vele szemben az ellenállás.

Várkonyi László két tanulmányt is jegyez a kötetben. Ezek közül az első az uniós kereskedelempolitikán belüli intézményközi harcokat tárgyalja.¹⁵ A Lisszaboni szerződés a terület erőviszonyait átrendezte, a közösségi kompetencia szélesebb területre való kiterjesztése fokozta a Bizottság és a Tanács közötti feszültséget, az Európai Parlament érdemi szereplőként is ebbe az irányba hatott. A 2008-as válság pedig a protekcionizmus erősödéséhez és a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) globális gazdasági liberalizációs törekvésséssének háttérbe szorulásához vezetett. Megnőtt az igény a tárgyalási folyamatok átláthatóságának biztosítása iránt, amelyet az Európai Parlament nyomására a Bizottság és a Tanács is igyekszik biztosítani a társadalmi támogatottság érdekében. A folyamat egyértelmű nyertese az Európai Parlament lett. A szerző második tanulmánya¹⁶ az uniós és tagállami beruházási hatásköröket tárgyalja a Lisszaboni szerződésszel összefüggésben. Az Európai Bizottság a WTO-tárgyalásokkal összefüggésben és az uniós fellépés érdekében régóta a kizárólagos közösségi kompetencia rögzítését szorgalmazta, ez végül eredményre vezetett. A szerző hangsúlyozza, hogy ennek ellenére azonban a beruházásvédelem és a tagállami *bilateral investment treatyk* (BIT) kapcsán még vannak nyitott kérdések, különösen az átláthatóság és a választottbírósságok pártatlan jogszolgáltatása kapcsán. A CETA körüli feszültségeket a belga szövetségi kormány és Vallónia között csak az Európai Bizottság részvételének garantálásával sikerült lecsillapítani.

Végül, de nem utolsósorban Hetényi Géza a Gazdasági és Monetáris Unió elmélyítése során megjelenő magyar érdekekről ír *Többséssésses Európa* című tanulmányában.¹⁷ Mint írja, e körben „ma már deklarált elv, hogy az euróövezeten kívülieket is be kell vonni a döntésekbe, és érdekeiket figyelemben kell venni”. A szerző átfogóan elemzi a monetáris és fiskális pillér kihatásait hazánkra, valamint azon kérdéseket, amelyeket a jövőben az eurózónához való csatlakozás érdekében megnyugtatóan meg kell válaszolni.

A kötet tanulmányai sok irányból exponálják az európai integráció alapvető architektúráját, a tagállami integráció mechanizmusait, azon belül kiemelt figyelembel a differenciált integráció rendszerét. A mű az alapvető kérdések logikus rendszerezése és mélyebb elemzése mellett különös figyelmet fordít az integráció nyitott kérdéseinek azonosítására, a jövőbeli lehetséges irányzatok bemutatására. A kötet biztonssággal ajánlható az európai integráció témakörei iránt érdeklődő szakemberek és a szélesebb olvasóközönség számára is.

¹⁵ Halmai (2020) i. m. 237–248.

¹⁶ Halmai (2020) i. m. 263–277.

¹⁷ Halmai (2020) i. m. 249–272.

Pásztor Szabolcs

Kettős küldetésben: Mélyülés és integrálódás a Gazdasági és Monetáris Unióban

Könyvismertetés Halmai Péter *Mélyintegráció – A Gazdasági és Monetáris Unió ökonómiája* című könyvéről¹

A Claude Chabrol által rendezett és 1959-ben megjelent *Kettős küldetésben* (*À double tour*) című filmben egy dúsgazdag családot láthatunk, amely az Aix-en-Provence-i impozáns kastélyában él, és látszólag feddhetetlen életvitelt folytat. A család egyetlen leánya beleszeret egy alacsonyabb származású, jött-ment festőművészbbe, és hozzá akar menni feleségül. A fiú bekerül a családba, és lerántja a leplet a családtagok álszent, hazug világról, a kifelé jól leplezett bűnökről.

A film képkockái jelennek meg a recenziens előtt, amikor kezébe veszi és beleolvas Halmai Péter *Mélyintegráció* című könyvébe, és azonnal kérdések sokaságát is megfogalmazza magában. A Gazdasági és Monetáris Unió családtagjai is a Marcoux-családhoz hasonlíthatók, ahol a felszínen minden rendben van, a mélyben viszont zűrzavaros állapotok uralkodnak? A válaszok a könyv elolvasása után meg is érkeznek, és a filmhez hasonlóan egyfajta élesebb kép is összeáll. Az építőkockák összerakása azonban a tárgyalt téma fajsúlyából kiindulva nem hasonlítható egy film megtekintéséhez.

A közgazdász szerző legkevésbé sem szorul terjedelmes bemutatásra, hiszen jól ismert mind a hazai, mind pedig a nemzetközi kutatói/oktatói közösség köreiben. Jelenleg a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Budapesti Műszaki Egyetem egyetemi tanára. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja és ugyanezen intézmény Gazdaságtudományi Doktori Minősítő Bizottságának elnöke. Magyarország számára kivételesen értékes tudományos pályafutása során a nemzetközi, illetve az összehasonlító gazdaságtan, a makroökonómia, valamint az agrár-közgazdaságtan területén végzett kiemelkedő tudományos munkája, különösen az európai integráció makroökonómiai összefüggéseinek vizsgálatában elért eredményei elismeréseként 2021-ben Széchenyi-díjat kapott.

Pásztor Szabolcs a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar habilitált egyetemi docense. E-mail: pasztor.szabolcs@uni-nke.hu

¹ Halmai Péter: *A Gazdasági és Monetáris Unió ökonómiája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2020.

Számos könyv szerzője, és a könyvismertetésben is tárgyalt *Mélyintegráció* jól illeszkedik korábbi munkái, közöttük a következő kötetek sorába: *Krisis és növekedés az Európai Unióban, Tagállami integrációs modellek, Európai gazdasági integráció, a BREXIT forgatókönyvei és hatásai*.² Valójában pedig az olvasó egy olyan munkát tart a kezében, amely a korábbiak szintéziseként jelenik meg, és az európai integrációt, a Gazdasági és Monetáris Uniót (GMU) a regionális rendszerek mindmáig egyedi, *kivételesen mély* és széles formáját veszi görcső alá. 2021 tavaszán a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) regionális kereskedelmi integrációkat nyomon követő adatbázisában 342 hatályban lévő kezdeményezést találunk a világgazdaságban. Kis túlzással azt mondhatjuk, hogy minden ország két integrációs kezdeményezésnek is a tagja. A valóság azonban ennél jóval összetettebb. Mélyebb ismeretek birtokában tudhatjuk, hogy csak maroknyi működik érdemben, és ezek között is éltanul az Európai Unión belül működő GMU. A GMU – a pénzügyi összefüggéseken túl – a szélesebb integrációs folyamatba is beillesztést igényel. Az integrációelmélet reál-gazdasági (kereskedelem- és növekedélméleti)³ összefüggései is megkerülhetetlenek, és olyan gazdaságilag nyitott országban, mint Magyarország a GMU kardinális kérdéseinek áttekintése elemi fontosságú. A kötet a differenciált integráció és a dezintegráció elemzése révén az európai gazdasági integráció átfogó elméletéhez kíván további adalékokat szolgáltatni. A *differenciált* (nem egyenlő) *integráció* konstrukciói és lehetőségei a legutóbbi években a nemzetközi szakirodalomban fokozott figyelmet kaptak. A kötet politikai gazdaságtani elemzés keretében, a kölcsönös függés és az átpolitizáltság különböző konstellációi alapján magyarázza a differenciált integráció (illetve differenciált dezintegráció) különféle változatait.

A szerző újszerű értelmezési keretrendszerének kiindulópontja a kereskedelmi integráció. Az olvasó megértheti, hogy mit is jelent ténylegesen a „mély” kereskedelmi integráció. A *mélység az európai integráció tekintetében is döntő jelentőségű dimenzió*. Egyrészt kifejezi a leginkább előrehaladott regionális integráció elért szintjét (állapotát). Másrészt jelzi a folyamat irányát: a mélyülő, egyre szorosabb integrációt mint fejlődési irányzatot. A mély (regionális) integráció (a kötetben: *mélyintegráció*) rendszerként, konceptuális keretként történő értelmezése lényeges hozzájárulást ígér az átfogó elméletalkotáshoz.

² Halmi Péter: *Krisis és növekedés. Európai modell, strukturális reformok*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014.; Halmi Péter: *Differenciált integráció: gazdasági integrációs modellek*. In Halmi Péter (szerk.) *Tagállami integrációs modellek. A gazdasági kormányzás új dimenziói az Európai Unióban*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2019. 67–141.; Halmi Péter: *Európai gazdasági integráció*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020.; Halmi Péter: *Előszó*. 9–12.; *A brexit gazdaságtana*. 83–208.; In Halmi Péter (szerk.): *A Brexit forgatókönyvei és hatásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020.

³ Az európai növekedési modelltől és annak fő problémáiról lásd: Péter Halmi – Viktória Vásáry: *Growth Crisis in the EU: Challenges and Prospects. Intereconomics: Review of European Economic Policy*, 45. (2010), 5. 329–336.; Halmi Péter: *Válság és potenciális növekedés az Európai Unióban. Közgazdasági Szemle*, 58. (2011), 12. 1059–1081.; Halmi Péter – Vásáry Viktória: *Crisis and economic growth in the EU: Medium and long-term trends. Acta Oeconomica*, 61. (2011), 4. 465–485.; Elekes Andrea – Halmi Péter: *Az új tagállamok növekedési modellje: Kihívások és kilátások. Külgazdaság*, 57. (2013), 7–8. 32–66.; Halmi Péter: *Krisis és növekedés az Európai Unióban. Európai modell, strukturális reformok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014. 372.; Halmi Péter: *Az európai növekedési potenciál eróziója és válsága. Közgazdasági Szemle*, 62. (2015), 4. 379–414.; Halmi Péter: *Az európai növekedési modell kifulladásá. Közgazdasági Szemle*, 65. (2018), 2. 122–160.

Feltárja a mélyintegráció tartalmi jellemzőit és rendszersajátosságait, a fundamentumként megjelenő gazdasági mechanizmusokat és azok meghatározó tényezőit. Halmai Péter feszes, de ugyanakkor a komplexitást nem nélkülöző mederben tereli az olvasót, amikor rendszerezi a mélyintegráció érdemi tárgyalásához vezető kérdéseket: kereskedelmi liberalizáció, piaci potenciál és skálahatás, tényezőpiaci integráció, kereskedelmi és növekedési hatások rendszerezése. A szerző nem hagyja figyelmen kívül az intraindusztriális kereskedelmet és a valóban mélyebb integrációkra jellemző termelékenységi *spillovereket* sem. A figyelmes olvasó láthatja a mélyintegráció irányzatait, jellemzőit és következményeit, ráadásul megjelenik az is, hogy milyen mechanizmusok fejtenek ki hatásokat az egyes tagállamokra, amelyek között a dinamikus hatások különösen hangsúlyosak.

A kötet nagy jelentőséget tulajdonít a monetáris integrációnak, és ezért részletesen vizsgálja a sokkok és a sokkabszorpciók mechanizmusok sajátosságait. A szerző nagyon jól látja, és az olvasóját is abba az irányba tereli, hogy az optimális valutaövezetek elméletét széles összefüggésrendszerben érdemes elemezni, amely lehetővé teszi a mélység és a homogenitás alapos körülgárását. Az áttekintés alkalmas arra, hogy felfedezzük a felszín alatti „hazugságokat” és feszültségeket, vagy éppenséggel a széthúzó (divergens) erőket. A könyv nem nélkülözi, mert nem is nélkülözheti a GMU első változatának kritikáját és a rendszerszintű problémák bemutatását, amely ugyancsak alkalmas a felszín alatt lappangó anomáliák feltérképezésére. Kiemelt figyelmet fordít továbbá a konvergencia⁴ és a reziliencia kérdéskörére, és az utóbbit a mélyintegráció fundamentális jelentőségű jellemzőjének tartja. Áttekinti továbbá a legutóbbi válság kezelését és a GMU átfogó reformjának mozgásterét, továbbá rámutat a reformok mozgáscentrumaira (többek között szolidaritás és felelősség, növekvő homogenitás), és felvázolja a reformok kritikus tömegét.⁵

A differenciált integrációt – amelynek közgazdaságtudományi elemzése úttörő jellegű – ugyancsak beilleszti és részletesen feltárja a kötet elemzési keretrendszerében. Végezetül pedig egy egészen látványos felszín alatt lappangó anomália, a dezintegráció

⁴ Lásd: Halmai Péter: Felzárkózás és konvergencia az Európai Unióban. *Statistikai Szemle*, 87. (2009), 1. 41–62.; Péter Halmai – Viktória Vásáry: Real convergence in the new Member States of the European Union (Shorter and longer term prospects). *European Journal of Comparative Economics*, 7. (2010), 1. 229–253.; Péter Halmai – Viktória Vásáry: Convergence crisis: economic crisis and convergence in the European Union. *International Economics and Economic Policy*, 9. (2012), 3–4. 297–322., Halmai Péter: Konvergencia és felzárkózás az euróövezetben. *Közgazdasági Szemle*, 66. (2019), 6. 687–712.; Halmai Péter: Felzárkózás és konvergencia az európai integráció rendszerében. In Kovács Lajos Péter (szerk.): *Közép Európa távol*. Budapest, Éghajlat Könyvkiadó, 2019. 189–230.

⁵ E témaköröket behatóan vizsgálta – egyebek mellett – a következő műveiben: Halmai Péter: Új geometria: „teljes” gazdasági és monetáris unió? A gazdasági kormányzás új dimenziói az Európai Unióban. *Magyar Tudomány*, 178. (2017), 1, 6–17.; Halmai Péter: Európai reformok: Többsebességű Európa? Differenciált gazdasági integráció versus átfogó reform. *Európai Tükör*, 21 (2018), 3. 21–44.; Halmai Péter: GMU 2.0: felelősség versus szolidaritás? *Külgazdaság*, 64. (2020), 9–10. 3–34.; Halmai Péter: Központban a reziliencia. A Gazdasági és Monetáris Unió mélyítésének egyes tényezői. *Pénzügyi Szemle*, (2021), 1. 7–31.

problémakörének analízise történik, amelyet a szerző az integráció mélységének csökkenésével (példaként említve a brexitet)⁶ azonosít.

A könyv betölti küldetését, hiszen alkalmas szélesebb integrációelméleti konklúziók összefoglalására is, és új elemzési keretrendszer bevezetésével mélyintegrációs paradigmát vázol fel. Bemutatja a felszínt és a felszín alatt lappangó feszítő anomáliákat, feszültségeket is. A könyvismertetés utolsó egysége nem ismétli mantraszerűen, hogy a könyv mindenkinek ajánlható, és szélesebb olvasóközönségre tarthat számot. Éppen ellenkezőleg a mélyintegráció tanulmányozása a közgazdaságilag pallérozottabbak esetében lehet támpont, így leginkább azok számára hasznosítható, akik jártasak az elméleti kérdésekben, és meg szeretnék érteni, hogy első körben milyen jellegadó különbségek vannak a sekély és a mélyintegráció között, illetve új elemzési keretrendszerben szeretnék megérteni az utóbbit.

⁶ A szerző számos további művében behatóan vizsgálta a brexit problémakörét. Lásd: Halmai Péter: A Brexit lehetséges gazdasági hatásai. *Európai Tükör*, 21. (2018), 2. 7–32.; Halmai Péter: A dezintegráció gazdaságtana. A brexit esete. *Közgazdasági Szemle*, 67. (2020), 9. 837–877.; Halmai Péter: A populizmus ára: a Brexit adó. *Magyar Tudomány*, 181. (2020), 12. 1621–1635.

Norbert Tribl – Mónika Mercz

European Realities in the 21st Century

Comments on a ‘European Review’¹

A handbook entitled *European Review* is a recent publication of more than 800 pages published (in Hungarian) by the Ludovika University Publishing House in Budapest, edited by László Trócsányi and László Gábor Lovászy. With this book, the authors and editors have aimed for a gap-filling publication: to examine the Member States (MS) of the European Union in terms of their integration processes, according to a set of predefined criteria described below.

The editors’ point of departure was that the EU MSs are facing new social, political, economic and environmental challenges in the process of globalization. Each MS responds differently to these in many cases and in others there are some discernible patterns to compare. These responses can be looked at in light of the values of the European Union, but in many cases these values have been interpreted differently in the different MS. The book *European Review* guides the reader through the 26 current MS of the EU (excluding the editors’ home state, Hungary and the United Kingdom) in terms of how they interpret and apply European values in response to the challenges of globalization. This guide is based on 26 country reports; each structured around four thematic areas. These are also examined in detail below. The aim of the authors was to provide an overview of the EU Member States on the issues discussed, based on publicly available, relevant survey and statistical data and analyses (including scientific literature in the different fields as well) prepared by international and EU organisations, institutions and non-governmental organisations. Throughout the book, the different authors refer to the data studied in different languages through more than 4,000 references.²

The *European Review* does not seek to treat the same data and trends in the same depth for all countries. Given the amount of information processed, synthesis of the data from the sources studied, identification with their outcomes, or drawing conclusions from them were also not among the intended objectives. The project can be considered as

Norbert Tribl PhD is an Assistant Research Fellow at the University of Szeged Faculty of Law and Political Sciences Institute of Public Law.

Mónika Mercz is an MA student at the University of Miskolc Faculty of Law.

¹ László Trócsányi and László Gábor Lovászy, *Európai Körkép* (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020).

² The authors refer to many surveys only once per chapter, so we could actually talk about more than 4,000 citations.

a kind of summary, which aims to provide a factual overview of the main issues concerning the organisation of the state, national identity and certain social problems in each EU Member States in light of available data. The genre of the book can best be defined as a handbook, as it cannot be considered neither a monograph nor a comparative work anchored in international law. However, the term ‘handbook’ is not precise either, as it is in fact an interdisciplinary, country-by-country, objective summary covering vast resources in legal, political and economic sciences, as well as social policies. The *European Review*, although not in terms of its genre, can mostly be characterised as a mirror portraying fair images of the MSs.

In the introduction, as a direct antecedent to the birth of the project, the editors point to the realization that in Hungary the average readers find themselves short-handed when in the field of modern, complex, easily transparent and quickly accessible databases based on data, not older than five years and suitable to illustrate and explain broader international processes, different human rights issues and interdependent areas of EU law and policies encompassing MSs’ practices. In gathering the underlying information, the authors relied on databases such as studies by the European Union Agency for Fundamental Rights, country-specific conclusions and other documents issued by the Council of Europe since 2017 or resolutions of UN human rights committees. This is all carefully explained in the introduction of the book.

The effort channelled into the collection of data reinforcing the *Review’s* validity and objectivity is therefore remarkable. However, the authors’ greater reliance on human rights reports issued by the Ministry of Foreign Affairs of the United States in 2018, 2019 and 2020 might seem odd in mapping the EU MSs’ responses to the challenges described. While acknowledging, of course, the added value of an ‘outside perspective’, these documents and data might bear the risk of distorting – in the context of a *European Review* – some of the internal (that is, European) perspectives and perceptions regarding the MS analysed. In drawing up an ‘overview’ of European Member States, more attention could have been paid to EU equivalents of these documents and data, or to more Council of Europe documents.³ All this, of course, does not take away from the undoubtedly unique nature of the project; it merely indicates that the authors may have been guided by pragmatic rather than theoretical considerations.

The fields of research – that is, the aforementioned analytical scheme through which the data were processed – were defined by the authors on the basis of the terminology of the Treaty on the EU and the EU Charter of Fundamental Rights. Each country report contains four subchapters and begins with a brief overview of a country’s geopolitical determination.⁴ Subchapter 1 is entitled *Respect for Identity, Culture and Traditions*, followed by the *Practice of the right to liberty and security* (Subchapter 2), and Subchapter 3 *On certain aspects of the fight against discrimination* is followed by *The promotion of well-being* (Subchapter 4).

³ One such example could be the consistent use of materials (country reports) produced for and by the treaty bodies of the Framework Convention for the Protection of Minorities and the European Charter for Regional and Minority Languages (both structures within the Council of Europe) where issues of minorities and language have been discussed in the first subchapters, as presented below.

⁴ Since the authors of the *Review* begin their country reports with brief geopolitical descriptions in each case, we will omit further references to these parts below.

Based on this structure, in our initial assessment, the *European Review* is an ideal research tool not only for university students and lecturers in law, international and European studies, economics, public administration, political science, history and social sciences, but also for public administration and professionals. It also can be a useful source for the representatives of the press and is suitable for a wider professional audience interested in the context of the European Union and global challenges. In our view, the two greatest added values of the *European Review* are 1. the wide range of information collected on 26 Member States and 2. the predefined thematic criteria, based on which the authors synthesise the information. Keeping in mind all of these considerations, the structure developed and the topics examined must be presented on detail to understand the function of the project. Therefore, in the following, we provide a summary of the work along these lines.

1. Respect for identity, culture and traditions

This first aspect was developed in the light of Paragraph 3 in the Preamble of the Charter of Fundamental Rights, which states that: ‘The Union contributes to the preservation and to the development of these common values while respecting the diversity of the cultures and traditions of the peoples of Europe as well as the national identities of the Member States and the organisation of their public authorities at national, regional and local levels...’

In the spirit of the Charter, the authors examine certain aspects and determinants of national identity, including the specificities of the majority national consciousness, the situation of indigenous and autochthonous minorities, and the new buzzword: constitutional identity.⁵ It is noteworthy that the authors distinguish between certain elements of national and constitutional identity and take into account that individual identity features, both national and constitutional, have historical roots. Thus, the argument is made, in order to understand and define them; one must first get to know the composition and historical peculiarities of society and the nation.

The first subchapter examines elements that can be considered as ‘other’ identity-forming factors in relation to the MSs, in addition to the national and constitutional identity, such as the interpretation of religious freedom.⁶ These highlight the major challenges facing the European Union: an issue of values cannot be judged with the same (presumed) content in each Member State, while constitutional convergence is undeniable in many areas, constitutional divergence is also apparent on this level, even regarding choices of value. For example, one of the cornerstones of France’s constitutional and

⁵ While the *Review* also presents a wide range of literature on the issue, there are some scientific sources shedding further light on key aspects of this phenomenon: Monika Polzin, ‘Constitutional Identity as a Constructed Reality and a Restless Soul’, *German Law Journal* 18, no 7 (2017), 1595–1616; Jon Erik Fossum, ‘Identity-politics in the European Union’, *ARENA Working Papers* no 1, 2017; Pietro Faraguna, ‘Constitutional Identity in the EU – A Shield or a Sword?’, *German Law Journal* 18, no 7 (2017), 1618–1640.

⁶ For example, between 2008 and 2019, the annual number of anti-Christian acts of violence quadrupled in France. See Trócsányi and Lovász, *Európai Körkép*, 209.

national identity is the rigid separation of State and Church, *the laity (or laïcité)*, while in case of Ireland or Malta, the Christian faith and its corresponding conservative values can be seen as elements of identity. Taking advantage of the possibilities offered by the project to compare the EU MSs, the question arises in the reader as to whether the same system of criteria can be established for judging a Member State on ‘fundamental-value-based’ issues, whose content might vary from one Member State to another, as they are determined by nationality according to historical characteristics and social and cultural structure.

The other two pillars of the first subchapter (for each MS) are family policy, its main measures and philosophy, and the stance on migration. Examining the philosophies and attitudes of the MSs on these issues, the problems that can be understood and is often characterised as European ‘identity crisis’⁷ and ‘conflict of values’ become real and tangible in the eyes of the reader. Reading the *European Review* highlights current trends and approaches that Member States adopt regarding a given issue, which in most cases only reach the public through the media and its representation of relevant political conflicts. It is worth noting that, in addition to getting to know the family and migration policies of each Member State, the reader will also find answers to the geopolitical and identity questions as to why such reactions have occurred in each Member State in the face of the challenges presented.

All this leads to the last topic of the first subchapter: the positions on the so-called ‘European way of life’⁸ – another new buzzword within the EU in the context of the conference of the future of Europe⁹ – and the ‘European vision’ in the Member States. This research aspect of the *European Review* introduces the reader to Member States’ positions and social perspectives on current European topics, such as Islamization, respect for Christian culture and values or trust in the European integration process, support for a federal European system, and so on.

2. Implementing of the right to liberty and security

The topics of the second subchapter have been defined in the light of Article 6 of the Charter of Fundamental Rights. This segment examines issues such as the specificities of the political system and the rule of law in each country; the status quo of the administration of justice; the security of citizens (public security, security policy); and freedom of expression and conscience.

The *European Review* does not explicitly aim at a comparative analysis in the strict sense (comparing the examined factors according to the same principles and methodology); however, during the examination of the same topics, the reader gets a basic idea of the constitutional system of the analysed Member States, their constitutional and political

⁷ From the vast body of literature available on the topic, we only provide one example here: Hendra Manurung, *The European Identity Crisis on European Integration*, 05 November 2015.

⁸ See https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life_en

⁹ See https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/cs/qanda_20_88

culture, and an overview of the major constitutional institutions, the judicial system and the system of constitutional guarantees. At the same time, issues of public security such as terrorism or climbing crime rates and prison overcrowding, where relevant, are also presented as important matters of social concern.

Looking at the 26 Member States examined, the reason why the *unity in diversity* has been chosen as the motto of European integration is clear: a number of concurring constitutional and political solutions can be found by juxtaposing the MSs of the EU, and all constitutional solutions, both in an institutional and a non-institutional regulatory sense, should reflect the social, national and constitutional identities mentioned earlier. Reading the *European Review* demonstrates the greatest value of European integration: the uniqueness of the Member States, the constitutional and political cultures that correspond to the identity of each nation, and the institutional and legal solutions that come with and from it. The process of European integration was created to bring about a framework for cooperation between these nations and consequently it must operate within a framework that is appropriate to the 'nature' of these nations.

3. About certain aspects of the fight against discrimination

The third angle from which the *European Review* examines each of the 26 nations in question is how they fight discrimination. This is an extremely momentous issue in today's political climate both in the EU and in third countries, whole bodies of thematic scientific literature are designated to certain aspects of it.¹⁰ Thus, integrating this field into this volume which aims to delve into topics related to the EU and global challenges is vital.

After a short introduction mentioning whether a country's constitution contains regulations concerning gender equality, the rights of minorities or other norms promoting equal rights, there are five subsections. Each subsection contains different facets of the broader topic, which are inspected in detail.

The first subsection is about the application of the principle of equal treatment between persons regardless of their racial or ethnic background. This principle becomes extremely important like in the case of Cyprus, where there is a palpable tension between the Turkish and the Cypriot people because of the country's division. To battle racism in schools, the government of Cyprus has also issued specific guidance to teachers relating to how Romani children should be treated. The issue of Romani people also arises as a persistent challenge in a number of other EU Member States, including Croatia where many of them are stateless and their nationality and citizenship still needs to be 'sorted out'.¹¹ According to a survey done in 2011, 28 per cent of Romani children in Ireland drop out before the age of 13, 8 per cent graduates from grammar school and only 1 per

¹⁰ See www.equalitylaw.eu/publications/law-reviews

¹¹ Trócsányi and Lovászy, *Európai Körkép*, 320.

cent of them participates in higher education.¹² As mentioned in the book, for instance, in Slovakia, there was an Action Plan put into place to advance the societal integration of Roma, which was successful from a social aspect, but did not manage to yield great results when it came to stopping segregation and advancing acceptance.¹³

The second subsection breaches the topic of the fight against antisemitism, showing how prevalent it is in certain areas and mentioning instances where the rights of Jewish people were infringed. Positive increments processed by the *Review* include France, where there was an Action Plan in force combating antisemitism and racism on the Internet, which also attempted to encourage inter-ethnic dialogue and diversity both in culture and in the media. Furthermore, Greek diplomacy has employed a special envoy since April of 2019 to fight antisemitism and cultivate Holocaust remembrance, which was successful.

Thirdly, the protection of the rights of children, women and persons with disabilities is discussed. Of course, this is a very broad topic in itself as well, therefore only certain matters can be selected and acknowledged as part of this review.

Disabled persons usually get less payment and have a harder time obtaining employment. This is the case for example in Austria and Spain. The latter has a policy stating that workplaces with over 50 staff members must keep two jobs open for persons with disabilities; however, 86 per cent of employers fail to respect this regulation.

The topics in relation to children's rights include homelessness, child poverty, euthanasia and corporal punishment. Each country is evaluated based on their attitude towards these issues, as they greatly affect the well-being and living standards of citizens. For example, it is stated that Belgium has one of the highest proportion of children with disabilities placed in institutions of all developed countries. In Bulgaria's school system about 60 per cent of Romani children are segregated from their peers.¹⁴ In Slovenia, the mental health of children was not up to standard, with quite a few cases of physical abuse in institutions, and suicide being the second largest cause of death in the age group of 10–14 years. Improvements must be made in this field not only by Slovenia, but by many other countries as well. Mental health is extremely important for children, as they are the future of each nation and the state of their mind influences their actions. It is vital that we breach this topic in a scientific manner as well as through examples of different countries so that we may see the problems arising and work to solve them. This is a good point to acknowledge that the world does not stand still since the *European Review* was published. The issue of the rights of children has recently become the subject of wide-ranging political debate in Germany, where the currently ruling governing coalition announced plans to amend the German *Grundgesetz* and its Article 6, with a detailed set of the rights of children. Opinions on the necessity of this constitutional

¹² Trócsányi and Lovászy, *Európai Körkép*, 347.

¹³ Trócsányi and Lovászy, *Európai Körkép*, 755–756.

¹⁴ Trócsányi and Lovászy, *Európai Körkép*, 61.

reform vary even in Germany, in a debate that has been going on since the adoption of the 1989 New York UN Convention on the Rights of the Child.¹⁵

As to the attitude towards women, domestic abuse, disadvantages arising because of pregnancy and motherhood, and the gender pay gap are discussed. It is stated that the referendum of 2009 which allowed female heirs to inherit the throne is considered a huge symbolic step towards gender equality in Denmark. In Italy, the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) called for the ending of the portrayal of women as sexual objects in media. While forced marriages are illegal in Sweden since 2014, repression of honour still poses a threat to the independent choices of people when it comes to choosing their own spouse.

The fourth subsection is about equality in terms of employment and occupation. This topic consists not only of the disadvantages women and people of colour so often face in the labour market, but also of exclusion based on someone's religion. Among other things, a comparison of the data in these chapters reveals that women in Eastern European MSs have a much higher number of senior positions than in the Western MSs.¹⁶

In Poland, measures were taken to ensure equal opportunities for people of different age groups as well. In relation to Luxemburg, forced labour in the field of construction and hospitality were also the topic of discussion. Women's job opportunities are at their best in Lithuania, where the gap between working people based on gender was only 1 per cent in 2017.¹⁷ The *European Review* also directs our attention to the fact that when it comes to women's rights there are shortcomings. For instance, in Malta, sexual harassment in the workplace poses a serious problem. The country also faces criticism from this book because despite the rising tendency, the percentage of educated women falls behind the EU's average based on available data. Furthermore, women in Malta face significant disadvantages compared to men. In Romania the situation can be dire, as in addition to sexual assault, child marriages are problems that need a solution. The government creates policies which aim to reduce the number of child marriages; however, in

¹⁵ On 14 January 2021, the reigning German governing coalition published the Kinderrechte ins Grundgesetz on the website of the Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth (BMFSFJ). However, the adoption of a constitutional reform based on it will require the support of a two-thirds majority of the Bundestag, which is difficult to achieve as there are pros and cons of it. It is positive that the reform provides a direct opportunity to invoke children's rights before a court or a public body, but many think it superfluous as for example Article 1 of the GG already includes children's rights in human rights. The proposed amendment would seek to supplement the provisions on marriage and the family currently laid down in Article 6 of the GG (Grundgesetz, German Basic Law), which make only very limited reference to children's rights, such as their physical and mental development. Under the proposed legislation, the German constitutional rules would be more in line with the 'overriding interests' set out in Articles 3 and 2 of the Convention and the views of the child, and the published material praises the merits achieved so far in implementing the Convention. For more details, see Philipp Donath, 'Warum Kinderrechte ins Grundgesetz gehören', *VerfBlog*, 2020/1/01, <https://verfassungsblog.de/warum-kinderrechte-ins-grundgesetz-gehoeeren/>

¹⁶ In France, for example, the proportion of women in managerial positions is 35 per cent. In Hungary, the same proportion is 39 per cent, while the EU average is 33 per cent. See Trócsányi and Lovászy, *Európai Körkép*, 225.

¹⁷ Trócsányi and Lovászy, *Európai Körkép*, 448.

many places families insist upon keeping this tradition despite it endangering children's development.

The fifth facet of the topic of fight against discrimination is the abuse of personal freedom. The prison system of EU Member States being overcrowded is a huge problem, but physical abuse, diminishing services and opportunities in prisons across Europe, as well as homelessness are all noteworthy topics. Regarding prisons it is worth mentioning, that while the conditions are often not up to standard, there were improvements made in countries like Malta, where the situation of inmates has seen improvement in recent years.¹⁸ However, in Portugal, the number of inmates who commit suicide is very high. Another challenge is that 34.1 per cent of those charged are in pre-trial detention and police brutality is present in the system, as well.

All of these issues continue to plague nations, creating a system where disenfranchised persons have no opportunity to right their wrongs or to better themselves, which is detrimental to the standard of living of the entire country in question. This is why this handbook fills a specific niche, a 'market gap' if you will, providing easily accessible information intended to trigger a much needed dialogue about European problems in need of solution. The subsections of Subchapter 3 shed light on both the positive and negative sides of all 26 EU MS. The individual subsections are quite short, containing interesting and important information about each topic without ever becoming too long or boring. This is an admirable feat both because of the length of the book and because it is scholarly by nature. In our view, this subsection definitely succeeded in raising awareness to subjects of great importance when it comes to the fight against discrimination.

4. The promotion of well-being

The fourth aspect from which all 26 countries examined are described is 'promotion of well-being', that is, the betterment of living standards, economic growth and other ingredients making up the general wellbeing of a country's citizens. This subsection is divided into four subsections which all contain key elements of what makes or can make society prosperous.

The first one dives into the topic of unemployment and poverty. Data is given about the situation in the beginning of 2020, so the reader may get a general idea of how each country was handling problems associated with these questions. For instance, it is stated that unemployment is the lowest in the Czech Republic, in Germany and in the Netherlands. In Germany, the particular solution to tackle unemployment was government interference, which proved to be successful. However, despite the high employment rates, the number of people living in poverty has increased by 2.5 million from 2002 to 2017.¹⁹ The Netherlands, while similarly successful at creating job opportunities for its people,

¹⁸ Based on the Maltese example, it can be seen that credit was given where it was due, although criticism was also voiced if available data so required. This internal balance is characteristic to most of the country reports as a guiding principle, but ensuring its consistent presence in the different country reports might have been a difficult task, especially if one considers that relevant data on certain fields might not always be accessible from all countries, not even within the EU.

¹⁹ Trócsányi and Lovászy, *Európai Körkép*, 532.

has 7.9 per cent of its population living below the poverty line with freelance workers, people over the age of 50 and those who have newly acquired their residence permits being the poorest. In 2019, 22.6 per cent of Bulgaria's population also lived below the poverty line.²⁰ In order to improve these statistics, the National Strategy for Poverty Reduction and Social Inclusion was adopted. In the case of Slovenia, unemployment affected construction workers the most, with no aid from the government as 90 per cent of them arrived from Baltic countries.

However, since the date of origin of this information, Covid-19 has taken a significant toll on the entire world's economy, rendering some of the statistics processed and presented only orientative in nature; we do not know all of the new numbers yet. This quick change in the status quo shows exactly why discussion is a key component of bettering the lives of every European. Handbooks such as this one may reach students, teachers, experts of law or economics and make an impact, helping them shift or shape their way of thinking, thus hopefully creating more action in order to help in the recovery of the economy.

Unemployment benefits are discussed under this heading as well, providing exact percentages and tendencies in individual places. It is worth mentioning that those who are indebted are also in an unfortunate economic situation. It is especially prevalent in Finland, with each household having an average of 16-month's income worth of debt. The government is working on a regulation which would lower the amount of loan that can be taken, the book argues.

The second subsection is about economic policy, containing the topic of the role of the state in supporting the economy and the question of corruption, with an emphasis on its relation to immunity. Economic competitiveness is also a significant part of this subject. According to the World Economic Forum, Belgium is the 22nd in this regard. There are currently programs aiming to raise the competitiveness of the country, for example the Marshall Plan from 2013 to 2022 in Wallonia. It is mentioned in the chapter that Denmark is the eighth most economically free country in the world. Economic freedom shows how easy it is to start up a business in certain nations. Other noteworthy pieces of information found in the book include that countries take the threat of the black market seriously and fight against it with various tools. As part of this aim, an electronic revenue registration system has been introduced in the Czech Republic. Business conducted on the black market affects Latvia greatly, as in 2018 it gave 24.2 per cent of the GDP.²¹ It consists of the shadow economy and undeclared workers.

The third facet of this discussion is the environmental policy of each country. To properly evaluate this issue, the section takes a look at all 26 MS and the spread of electric cars and greenhouse gases. An interesting finding of this handbook is that more economically prosperous Western countries are generally much less economically friendly. This means that their level of total well-being might be lowered if we take into account the environmental side of things, as is the case in subsection four (*On promotion of well-being*). The reason this subject is brought up under the issue of well-being is because in order for us to raise our living standard, we must be mindful of the world

²⁰ Ibid. 64.

²¹ Ibid. 421.

that surrounds us and benefits our health. The issue of environmental friendliness and the just usage of natural resources are raised in this section,²² showing the difference between countries and even parts of certain countries, in order to direct the readers' attention to the underlying problems in need of fixing.

Currently, oil shale mining has made Estonia the eight least eco-friendly country in the European Union. It has been recommended that the country reduce its dependence on shale oil by connecting to European electricity networks, and the situation has improved since. Sweden is devoted to battling climate change. Their goal is being the first developed country to reach zero net emissions, reducing it by 75 per cent by the year of 2040.²³ To put this plan into action, they will reduce emission on Swedish territory by 85 per cent and use offsets abroad to give up the remaining 15 per cent.²⁴

The last part of this section is about education and science. The existence of scientific councils and their independence, governmental bodies dealing with education and other related facts are mentioned. In Poland, all scientific institutions that requested state id had to obtain a qualification based on their results and they received funding accordingly.

The public expenditure on education is also examined in the case of all countries, as well as compulsory education and the dropout rates. In Germany, illiteracy is a big issue, with about 6 million German-speaking adults having problems with reading and writing.²⁵

This portion of each country profile in the Review might have changed the most since the manuscript was closed because of the recent pandemic. However, it is one of the most impactful ones, as well-being is a culmination of the three subchapters presented before it. Ultimately, the preservation of our culture, identity and traditions, the right to freedom and safety and the chance to live our lives as equals all contribute to a status quo which gives us the opportunity to unapologetically be ourselves as a group of individuals. To reach this level of self-actualisation is to be prosperous. It is also essential that we understand that in order to obtain this standard of general well-being, we must strive to be better. This handbook provides many examples of shortcomings in preserving these rights in all of the countries examined, calling attention to positive aspects as well, creating a balanced, fact-based overview which is both scientific and thought provoking.

5. Summary

The *European Review* is a handbook that possesses characteristics of monographs and source studies, but transcends characterisation as part of a certain genre. The authors used different information and tendencies in analysing all 26 EU MS, but followed the

²² See the former *Sustainable Use of Natural Resources* strategy of the EU: <https://ec.europa.eu/environment/archives/natres/studies.htm>

²³ Trócsányi and Lovász, *Európai Körkép*, 773.

²⁴ Ibid.

²⁵ For comparison: In Bulgaria, according to a 2018 PISA survey, the near-illiterates rate is 47 per cent in the 15-years of age.

same four focal points (in short: identity and traditions, security and liberty, antidiscrimination and well-being) in the forms of subchapters, which were all made up of shorter subsections. They did not intend to synthesise and evaluate or draw conclusions from the data of the statistics used. The methodology behind the book was about using the analytical scheme built on the four above-mentioned aspects to provide a balanced evaluation of the current state of affairs in EU Member States. The volume undoubtedly accomplishes its goal on both fronts.

The work put into creating this volume is gigantic, which can be seen through the amount of statistics, surveys and other resources used and through the sheer scientific value it managed to produce. The *European Review* provides country-specific knowledge and shows what can be known about the geopolitical situation of an MS today, especially about the national identity and state system of the given country. At the same time, the book does not reflect the personal position of the authors: they collected and organised the statements and surveys of international and non-governmental organisations and institutions. More than 4,000 resources were used, which are all indicated at the end of each country's evaluation.

The language and style of the handbook reflects the expertise of the authors. It manages to find a delicate balance where the text is factual and objective, whilst reading well.

Personally, we think that the *European Review* fills a niche in the market and is an exceedingly unique body of work. It is a standalone publication in the world of reviews, one that can compile huge amounts of data in an intriguing and thought provoking manner. One of the biggest added values of the project is that it covers 26 EU MS in different but comparable depths, bringing both problems and success stories to the readers' attention. This is useful not only for experts of law, but also for students, teachers, economists and anyone who is willing to broaden their worldview through the lens of a fact-based, balanced and truly singular work. Overall, we have been convinced, both as reviewers and readers that the *European Review* will be suitable for the purpose originally conceived by the editors. Hopefully, it will spark a conversation about the findings in relation to the MS involved, as the subjects processed are of extreme importance.

Felhívás az *Európai Tükör* című folyóiratban való közlésre

Az *Európai Tükör* című társadalomtudományi folyóirat szerkesztősége ezúton szeretné felhívni leendő szerzői figyelmét, hogy szívesen fogad tanulmányokat magyar és – külön számokhoz kapcsolódóan – angol nyelven.

A folyóirat a 2000-es években az európai tanulmányok egyik meghatározó szakmai fóruma volt. A Külügyminisztérium által alapított lap 2017-től a Nemzeti Közszolgálati Egyetem gondozásában jelenik meg. A folyóiratot elméleti és gyakorlati szakemberekből, valamint tudományos kutatókból álló, független szerkesztőbizottság szerkeszti, akik személyükben is garanciái a folyóirat tudományos és szakmai autonómiájának. A szerkesztőbizottság célja, hogy az *Európai Tükör* a hazai Európa-tanulmányok tudományterület színvonalas, lektorált szakmai folyóirata legyen.

A folyóirat új profilja a szélesebb értelemben vett Európa-tanulmányokat (az állam- és jogtudományt, a politikatudományt, a közgazdaságtudományt, a közigazgatástudományt, a szociológiát és a további társadalomtudományokat) tükrözi, tehát erőteljesen multidiszciplináris megközelítésű. Olvasói és szerzői célcsoportjába a jogászok, a politológusok, az ágazati szakértők, a közgazdászok és az egyéb társadalomtudományi diszciplínák művelői tartoznak.

Az *Európai Tükör* küldetése olyan tudományos elemzések, szakpolitikai állásfoglalások és javaslatok, valamint könyvszemlék közlése, amelyek a fenti, sokszínű olvasói közönség érdeklődésére számot tarthatnak. A folyóirat célkitűzése, hogy egyszerre legyen az Európa-tanulmányok multidiszciplináris tudományterületen a legjelentősebb tudományos kutatási eredmények közlője, és a hazai döntéshozók számára stratégiai, szakpolitikai javaslatok megjelentetője is. A folyóiratban az Európai Unió Bírósága döntéseinek elemzése kiemelt figyelmet kap. Ennek megfelelően a folyóiratban többféle műfajhoz tartozó elméleti (*academic*) és gyakorlati (*professional*) fókuszú írásoknak is teret engedünk. A folyóirat küldetésének része a hazai közvélemény formálása, úgy, hogy a vélemények és nézetek lehető legszélesebb spektrumát közli, teret engedve a tudományos és szakmai vitának, felvállalva a szerzők közötti vélemény- és nézetkülönbségeket.

A folyóirat kizárólag olyan első közlésre beküldött dolgozatokat közöl, amelyek a lap küldetéséhez igazodó tudományterületekhez tartoznak. A kéziratok között szívesen látunk tanulmányokat, elemzéseket, esszéket és recenziókat, amelyek a lap valamely rovatába (Tanulmány, Szakpolitikai gyorsjelentés, Jogeset, Vélemény, Könyvismertetés) illeszkednek. Ehhez kapcsolódóan szeretnénk felhívni leendő szerzőink figyelmét, hogy a kéziratok elkészítéséhez szerzői útmutatót készítettünk, amelyet kérésre rendelkezésre bocsátunk. A kéziratokat az Open Journal Systemen keresztül (<https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/eumirror>) kérjük megküldeni.

A szerkesztőség nevében tisztelettel:

Pásztor Szabolcs
szerkesztőségi titkár

Tartalom

BAJKÁN DOMONKOS – DRABAN CZ ÁRON – EL-MEOUCH NEDIM MÁRTON: <i>AZ EURÓPAI UNIÓ TAGÁLLAMAINAK CSOPORTOSÍTÁSA GAZDASÁGI VÁLTOZÓK MENTÉN – FÓKUSZBAN KELET-KÖZÉP-EURÓPA</i>	5
BARNA SZABÓ: <i>DEFINITION OF GLOBALIZATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION</i>	19
OLIVÉR KOVÁCS: <i>ENCODED WEAKENING OF THE EUROPEAN INTEGRATION</i>	43
ÁDÁM MARTON: <i>THE RELATIONSHIP BETWEEN INCREASED DEBT RATIO AND ECONOMIC GROWTH IN THE EUROPEAN UNION: THE GRANGER CAUSALITY APPROACH</i>	77
VIVIEN CZECELI: <i>HOW DOES MONETARY POLICY AFFECT INCOME INEQUALITY? EVIDENCE FROM EUROPE</i>	95
BALÁZS SZILÁGYI: <i>THE ROLE OF TRANSPORT IN CATCHING UP OF NEW MEMBER STATES</i>	113
EL-MEOUCH NEDIM MÁRTON – ALPEK B. LEVENTE: <i>A MAGYARORSZÁGI BANKFIÓKHÁLÓZAT TERÜLETI ELHELYEZKEDÉSÉNEK ÉS KLASZTEREZŐDÉSÉNEK VIZSGÁLATA AZ EURÓPAI BANKFIÓKBEZÁRÁSI TREND KÖZEPETTE 2020-BAN</i>	131
KONDOR ZSUZSANNA: <i>JÁRT UTAT A JÁRATLANÉRT...</i>	149
TELEKI BÁLINT: <i>A TÖBBSEBESSÉGES EURÓPA AZ AJTÓNKON KOPOGTAT</i>	163
PÁSZTOR SZABOLCS: <i>KETTŐS KÜLDETÉSBEN: MÉLYÜLÉS ÉS INTEGRÁLÓDÁS A GAZDASÁGI ÉS MONETÁRIS UNIÓBAN</i>	169
NORBERT TRIBL – MÓNKA MER CZ: <i>EUROPEAN REALITIES IN THE 21ST CENTURY</i>	173